

PAMÁTKY LIBERECKÉHO KRAJE 2010–2011

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
SZEMÉNYI SZAKKÖZVETŐSÉG

PAMÁTKY LIBERECKÉHO KRAJE

SBORNÍK NÁRODNÍHO
PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU,
ÚZEMNÍHO ODBORNÉHO
PRACOVISTĚ V LIBERCI

2010–2011

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISTĚ
V LIBERCI

Publikace byla vydána s finanční
podporou Libereckého kraje

EDITORIAL

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dostáváte do rukou v pořadí páté vydání sborníku příspěvků Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, který vychází od roku 2006 a od roku 2009 nese název Památky Libereckého kraje. Vychází jako dvojčíslo 2010–2011, jehož rozsah dvojnásobný není, což není záměr, ale realita, díky níž se podařilo smazat postupně narůstající časovou disproporci mezi vrocením jednotlivých ročníků a jejich vydáním.

Dvojčíslo 2010–2011 přináší 14 odborných textů od kmenových zaměstnanců i řady hostů, doplněných dalšími zprávami a jednou recenzí. Podobně jako v minulých letech nedominuje jedno téma a jedná se opět o poměrně pestrou směs příspěvků převážně z oblastí památkové péče, kulturní historie, dějin architektury, restaurování, průzkumů památek a archeologie, jejichž pojítkem je region. Skutečnost, že Památky Libereckého kraje 2010–2011 vychází jako dvojčíslo je podmíněná také tím, že se odborní pracovníci NPÚ v tomto období soustředili na dokončení několika knižních titulů, mezi nimi první díl Soupisu nemovitých kulturních památek Libereckého kraje, monografie o hradu Hamrštejn či právě vycházející Technické stavby Frýdlantska.

Národní památkový ústav má statut vědecko-výzkumné organizace, což se od roku 2012 výraznějším způsobem projeví ve změně požadavků na naši publikační činnost v souladu s pravidly Vědy a výzkumu. Z těchto důvodů bude obsah Památek Libereckého kraje přeměňován do odborného periodika *Fontes Nissae – Prameny Nisy*, které tak významným způsobem změní svou podobu, bude vycházet dvakrát ročně, na formátu A4 a bude se profilovat jako odborný časopis propojující oblast historie, památek, umění a kultury. Na jeho vydávání bude participovat osm odborných regionálních institucí. Tento krok umožní zachovat možnost publikování studií s problematikou památkové péče a nabídnout je čtenářům v atraktivnějším „balení“ včetně elektronické verze. Věřím, že nám zachováte svoji přízeň.

Ivo Habán, říjen 2011

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Památky Libereckého kraje : sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2010–2011 / [redakce Ivo Habán, Olga Křížková]. – Liberec : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2011. – 192 s.
ISBN 978-80-904852-3-5 (brož.)

904 * 72/76:904 * 7.025.3/4 * 719 * (437.316)

- Národní památkový ústav. Územní odborné pracoviště v Liberci
- kulturní památky – Česko
- umělecké památky – Česko
- ochrana kulturních památek – Česko
- památková péče – Česko
- Liberecký kraj (Česko)
- sborníky

71 – Územní plánování. Urbanismus. Památková péče [21]

OBSAH

Ivo Habán ... 3

Editorial

Jaroslav Zeman ... 6

Palác Dunaj – první výšková budova
v Liberci a její tvůrce

Petr Weiss, Vladimír Tregl ... 23

Rehabilitace interiérů státního zámku
Hrubý Rohozec

Martin Aschenbrenner ... 52

Obrazy na zámku v Zákupích v době
císaře Ferdinanda V.

Miloš Kadlec ... 68

„Gedenkbuch des Schlosses Sichrow“
(Pamětní kniha zámku Sychrov)
1864–1867

Miroslav Kolka ... 94

Obnova vyhořelé zvonice u kostela
sv. Jakuba Většího v Železném Brodě
v letech 2007–2009

Martin Ouhrabka ... 107

Co odnesla velká voda

Ivan Peřina ... 121

Studniční zařízení na hradě Hrubá Skála

Tereza Konvalinková ... 131

Spolupráce NPÚ ÚOP v Liberci
na přeshraničním projektu Cíle 3:
Společně pro zachování podstávkových
domů – Zvyšování povědomí
a informovanosti

Ivo Habán ... 138

Rekapitulace obnovy identifikace movitých
kulturních památek 2007–2011

Václav Zeman ... 144

Figurální sklomalby v ikonografickém
programu evangelického kostela
v Jablonném v Podještědí

Miloš Krčmář ... 151

Pomník svárovské stávky

Jana Šubrtová ... 156

Restaurování sloupu se sochou Panny
Marie Immaculaty v Semilech

Václav Němec ... 165

Lisovna Franze Mänerta v Jablonci nad
Nisou, k historii firmy a návštěvě císaře
Františka Josefa I. v roce 1906

Zdeňka Němcová ... 171

Restaurování výstavního tabla z dutých
perlí

Jan Prostředník – Petr Hartman ... 176

Archeologický výzkum parkánové hradby
hradu Kumburku v roce 2008

Recenze ... 182

Jan Pešta. Encyklopedie českých vesnic.
Díl V. Liberecký kraj. Nakladatelství Lib-
ri, Praha 2011, 399 stran

**Nové přírůstky ve Sbírce stavebně
historických průzkumů****NPÚ ÚOP v Liberci ... 184**

PALÁC DUNAJ – PRVNÍ VÝŠKOVÁ BUDOVA V LIBERCI A JEJÍ TVŮRCE

Jaroslav Zeman

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Přestože je Liberec známý především rozsáhlým a mimořádně hodnotným souborem neoslohové architektury, neméně kvalitní stavby zde vznikaly i v meziválečném období.

Neoficiální „hlavní město“ českých Němců představovalo v této době pomyslný pendant k „salónu republiky“, Hradci Králové a Sudety s převahou německého obyvatelstva náležely stále k ekonomicky i průmyslově nejrozvinutějším územím mladé republiky. Počáteční stagnaci občanské výstavby zapříčinilo především politické oslabení německé minority, stavební boom předcházejících třiceti let, narušená poválečná ekonomika, zhoršení exportu v důsledku ztráty velkých odbytišť a nástup konkurence z Asie. K opětovnému rozmachu dochází až během hospodářské konjunktury ve dvacátých letech. Vypjatý nacionalismus a separatistické tendence, přítomné v Liberci již od poloviny 19. století, nikterak neustaly (ba naopak) a projevíly se mimo jiné i ve snaze odlišit místní tradicionalisticky orientovanou produkci od „české“ architektury. To je zřejmé i v minimálním výskytu funkcionalistické architektury, typické pro české vnitrozemí.

Pro Liberec jsou v tomto směru příznačné dva základní rysy, a to soustavné rozšiřování plochy o nové obytné celky a přestavba centrální části v místech Soukenného náměstí, z něhož se pozvolna stává hlavní městský prostor. Protože nejlukrativnější parcely byly z valné většiny zastavěny, soustředily se nové veřejné budovy a bankovní domy v dolní

Steigerova vila v Curychu (Švýcarsko) na archivním snímku, reprodukce z knihy Bauten und Entwürfe.

části města, na Soukenném náměstí a jeho okolí. Razantní přestavbu náměstí, jež mělo do této doby spíše charakter běžné komunikace, odstartovala expozitura vídeňské pojišťovny Donau Allgemeine Versicherung A.G. čp. 121–IV (palác Dunaj) z let 1927–1928.

Její autor Adolf Foehr (20. června 1880, Norimberk – 7. října 1943, Praha),¹ patřil k významným a mimořádně plodným tradicionalisticky orientovaným architektům meziválečného Československa. Je proto s podivem, že jeho rozsáhlé činnosti byla doposud věnována pouze marginální pozornost. Zásahu na obnovení zájmu o tvorbu tohoto nedoceněného architekta má historik architektury Zdeněk Lukeš, který se systematicky zabývá dílem pražských, německy hovořících architektů.²

Základním pramenem ke studiu Foehrova díla jsou vedle plánové dokumentace jednotlivých objektů výpravné obrazové monografie *Bauten und Entwürfe Baurat Adolf Foehr* z dvacátých let 20. století a stručná autobiografie, uveřejněná v deníku *Deutsche Zeitung Bohemia*.³

Část dětství strávil patrně v saském Annabergu,⁴ který je v pražských policejních konškrpčních uváděn coby domovská obec,⁵ a později se s rodiči odstěhoval do Prahy. Zde po absolvování Německé vysoké školy technické (Deutsche technische Hochschule Prag) navštěvoval mistrovskou školu Jana Kotěry na Uměleckoprůmyslové škole a nakonec vystudoval prestižní Vysokou školu technickou v Curychu (Eidgenössische Technische Hochschule Zürich).

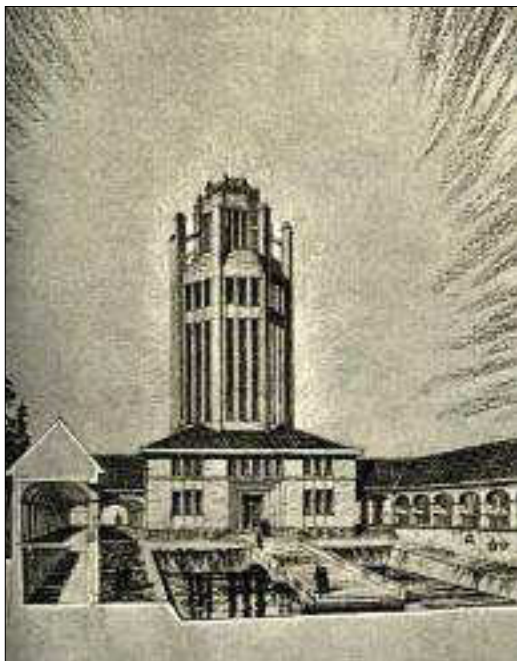
K raným realizacím, vytvořeným ještě během studií u Kotěry, patří drobné uměleckořemeslné práce (lustr, dekorativní ampule či stojan na deštníky)⁶ a náhrobek Julia Bauera na Olšanských hřbitovech, publikovaný ve vlivném periodiku *Der Architekt*.⁷ Za švýcarského pobytu vyprojektoval dvě secesní vily v Curychu,⁸ ovlivněné tradičním německým hrázdným domem. Zajímavá je především Steigerova vila s dominantním gotizujícím arkýřem vynášeným skřípkovou konzolou.

Po návratu do Prahy v roce 1908 si založil samostatnou architektonickou praxi v Praze-Holešovicích, zprvu se sídlem v Heřmanově ulici 12, posléze (po dostavbě vlastního činžovního domu v roce 1928) v Bubenské 1376. Vedle své architektonické praxe byl zároveň dlouhá léta činný také coby pražský komunální politik, zastupující liberální Německou demokratickou stranu svobodomyslnou (Deutsch-demokratische Freiheitspartei),⁹ za níž byl zvolen v roce 1921 do technické a stavební komise města Prahy a po roce 1927 do ústředního zastupitelstva Velké Prahy. Politickou kariéru uzavřel odstoupením z funkce pražského radního v roce 1932.¹⁰ Zároveň byl i aktivním členem známého spolku Schlaraffia.¹¹

Prvním významnějším pražským dílem je kaple v areálu německého evangelického hřbitova na Vinohradské třídě (dnes v užívání Československé církve husitské) ve Strašnicích z roku 1912, na níž jsou již patrné prvky příznačné pro následující tvorbu (tradicionalisticky orientovaný monumentalismus, strohá přístnost a jistá ponuřost). Nejpoutavější částí klasicizující kaple je mohutný portikus s eliptickým štítem vynášeným šesticí dórských sloupů na plintech.

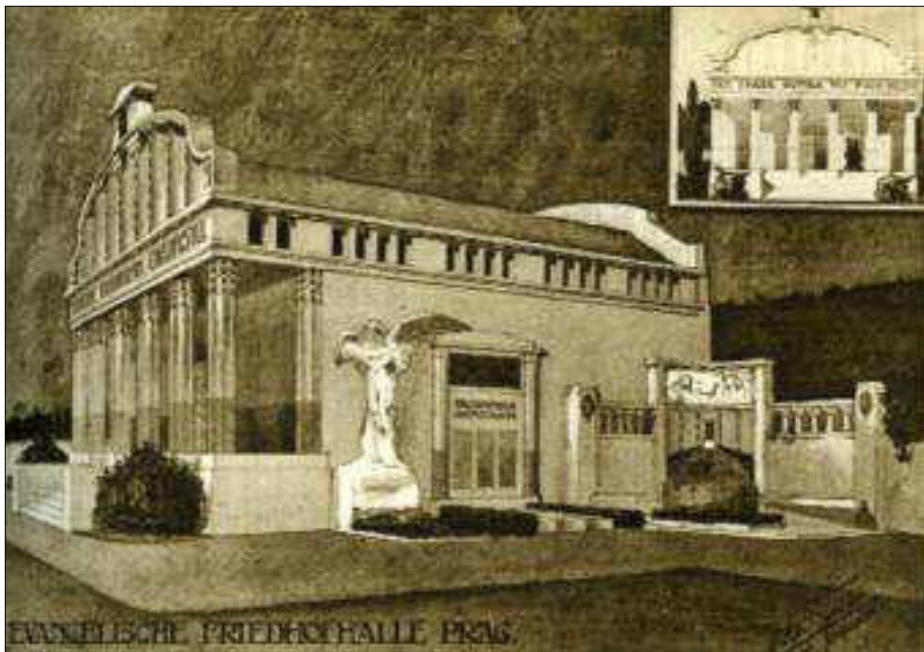
*Adolf Foehr ve svém ateliéru kolem roku. 1928, reprodukce z knihy *Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren*.*

Návrh na krematorium v Trutnově, reprodukce z knihy Bauten und Entwürfe.

Poměrně záhy se Foehr etabloval u movité, německy hovořící klientely, získal titul stavebního rady a stal se „dvorním“ architektem prominentních německých stavebníků, mj. pojišťovny Dunaj či Německé agrární a průmyslové banky a banky Union. Z toho důvodu se s většinou staveb kromě Prahy můžeme setkat především v oblasti Sudet.

Počátky tvorby tkví ještě v kotěrovsky orientované moderně (expozitura Böhmische Union Bank v Olomouci);¹² později si vytvořil osobitý, těžkopádný a expresionisticky laděný styl, ovlivněný soudobým neoklasickým revivalem, jehož charakteristickými prvky se stala trojitá úzká okna, arkýře podepřené ozdobnými konzolami a mansardové baldachýny nad vstupy, arkýři a rizality (Slepecká škola v Ústí nad Labem a administrativní budova Pražských akciových strojiren v Praze). Na přelomu dvacátých a tři-

Projekt kaple německého evangelického hřbitova v Praze-Strašnicích, reprodukce z knihy Bauten und Entwürfe.

*Zaměstnanecké sídliště Mannesmannových závodů v Chomutově, reprodukce z knihy *Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren*. Vpravo současný stav.*

cátých let se Foehrův styl zjednodušuje a dospívá téměř ke konstruktivismu (palác Philips v Praze¹³ a palác Dunaj v Liberci) s nepřehlédnutelnými vlivy expresionismu. Jeho stavby si uchovávají tradicionalistický charakter, jenž je podpořen častým odmítáním pásových oken.

Důležitou součástí díla byly i adaptace a přestavby historických staveb (malostranský Šelmsberský palác, interiér domu „U Havířů“ na Starém Městě pražském, lovecký zámek v Krásné u Aše). V pozdní fázi tvůrčího období začal inklinovat k heimatstilu (Hummelbergova vila na pražském Zlíchově, expozitura Böhmische Union Bank v Podmoklech). Foehrův tvůrčí rozptyl byl neobyčejně široký a zahrnoval vedle veřejných budov a individuálního bydlení i mnoho činžovních domů a náhrobků.

V protikladu ke konzervativním exteriérům staveb je jejich progresivní technické řešení, neboť Foehr patřil k průkopníkům elektrifikovaných a parou vytápěných domů v Československu,¹⁴ s nimiž se seznámil během cesty po Spojených státech amerických.¹⁵ U individuálního bydlení je v dispozici vil zřejmá inspirace anglickým halovým domem, který střední Evropě zprostředkoval svou vlivnou knihou *Das englische Haus. Entwicklung, Bedingungen, Anlage, Aufbau, Einrichtung und Innenraum* nadšený propagátor anglické architektury Hermann Muthesius.

Z let 1911–1913 pocházejí Foerovy první monumentální realizace, z nichž vyniká především výše zmíněná slepecká škola v Ústí nad Labem (dnes VUSS) a administrativní budova Pražských akciových strojů (Prager Maschinenbau-Aktien-Gesellschaft, dnes ČSSZ). Jejich společným rysem je výrazný monumentalismus, mohutný předsažený portikus a prosté, uměřené fasády vrcholící mansardovou střechou, což jsou prvky, které později zopakoval i na návrhu rozložitého pavilonu uhličitých koupelí v Karlových Varech z roku 1924. Přísně symetrická budova Pražských akciových strojů čp. 1292 v Křížové ulici

*Perspektivní kresba expozitury Böhmische Union Bank v Linci, reprodukce z knihy *Bauten und Entwürfe*.*

tvoří dodnes nepřehlédnutelnou dominantu Smíchova a představuje důstojný protipól protější Engelově Podolské vodárně. Z téže doby pochází i nerealizovaný projekt krematoria v Trutnově,¹⁶ zřetelně inspirovaný krematoriem v Drážďanech (1911) od Fritze Schumachera.

Těžiště Foehrovy tvorby ovšem spočívá ve dvacátých letech, kdy získává množství lukrativních zakázek od důležitých průmyslníků i finančních institucí, přičemž nejrozsáhlejší a nejhodnotnější soubor realizací se nalézá v Praze. K nejvýznamnějším investorům patřila mj. rodina Blochů, pro niž vystavěl vilu v Praze-Bubenči (dnes součást velvyslanectví Ruské federace) spolu s ředitelskou dvouvilou rodinného cukrovaru v Libáni z roku 1921.

Klasicizující bubenečská Blochova vila má charakter venkovského záměčku, který podtrhuje i mohutný balkonový portikus se slavnostním nástupem. Prostou fasádu oživuje výrazný cylindrický rizalit a kýlová střecha. V kontrastu s exteriérem stavby jsou okázalé interiéry.

Poměrně atypický úkol v kontextu Foehrovy tvorby představovalo pozoruhodné zaměstnanecké sídliště Mannesmannových závodů v Chomutově (Die Mannesmann- Röhrenwerke in Komotau) z roku 1926 v Dukelské ulici.¹⁷ Požadavek na poněkud řádní řádkovou zástavbu podél komunikace ozvláštnil pravidelnou výškovou diferenciací jednotlivých domů, čímž docílil „vlnovitého“ rytmu. S tím koresponduje i dekorace fasád s patry plasticky zvýrazněnými vlnovkou. Soubor pak doplňují i lukovitě prohnuté trojdomy. Dnes je bohužel kolonie v havarijním stavu a hrozí její nenávratná ztráta.

Přibližně ze stejné doby pochází i neoklasicistní pobočka Německé agrární a průmyslové banky (Deutsche Agrar- und Industriebank) s výrazným nárožním arkýřem v Bílině,¹⁸ Seidnerova vila v Jihlavě a rozložitá monumentální budova obchodní akademie v Karlových Varech.

Na poli obytné výstavby chrlila Foehrova projekční kancelář poněkud unifikované činžovní domy, kolísající na pomezí funkcionalismu a neoklasicismu, které se však vyznačovaly

Blochova vila v Praze krátce po dostavbě, reprodukce z knihy Bauten und Entwürfe.

vysokým standardem bydlení. Vedle těchto konvenčních realizací se ovšem objevovaly i kvalitní expresionisticky laděné projekty, jejichž průčelí prostupují po celé výšce subtilní trojúhelníkové arkýře vytvářející dynamický „cik-cakový“ ornament fasády a tím obohacující uliční frontu. Reprezentativním příkladem je vlastní dům v Bubenské ulici spolu s Kreisovým domem ve Štěpánské ulici či Langovým domem ve Veverkově ulici. Vrchol Foehrovy obytné výstavby představuje luxusní komplex v ulici U Smaltovny v Holešovicích, který byl vybudován v letech 1937 až 1940 ve spolupráci s architektem Franzem Hruschkou na základě návrhu vypracovaného v roce 1932.¹⁹ Ve formálním řešení se projevuje kombinace moderního konstruktivismu s tradicionalistickými prvky, které se spolupodílejí na specifickém vzezření objektu. V celkové koncepci domu lze zároveň sledovat některé postupy anticipující snahu architektonické avantgardy o kolektivní bydlení, jenž na našem území vyvrcholila stavbou tzv. Koldomu v Litvínově v letech 1947 až 1958.

Ústředním prostorem bloku je pečlivě komponované, parkově pojedené vnitřní atrium. To je přístupné skrze centrální vstupní křídlo se dvěma průchody a průjezdy, spolu s řadou výkladců. Z exteriéru je vstupní část zdůrazněna symetrickým umístěním v rámci bloku a výrazným snížením hmoty vůči zbylým křídům. Vedle komunikační funkce sloužilo toto křídlo také pro obchodní a administrativní účely.²⁰ Některé partie (zejména mohutné průčelí situované do dnešní Bubenské ulice) mají téměř charakter panelového domu.

Pravidelnou spolupráci s bankovními ústavy pak odstartovala v roce 1921 adaptace neorenesančního domu od Alfreda Kirpala na nároží Opletalovy a Hyberské ulice pro potřeby Německé agrární a průmyslové banky. Foehr ponechal beze změny hmotovou skladbu, ale provedl razantní úpravu fasád, které získaly těžké neoklasicistní formy, přičemž výrazně zasáhl i do interiéru.

Z let 1927–1928 pochází obdobně laděná administrativní budova Velkonákupní společnosti konzumních družstev na Těšnově a puristicky orientovaná budova pojišťovny Dunaj na rohu Spálené a Purkyňovy ulice, první ze tří budov pro tuto společnost, které Foehr navrhl. Dominantním prvkem trojkřídlého objektu se železobetonovým skeletem na půdorysu písmene U je sedmipatrový nárožní kubus, oživený barokizujícími balkony v pátém patře a elegantním nárožním poutačem.

Druhá budova pojišťovny Dunaj vznikla téměř současně na místě klasicistního Walisova paláce na Národní třídě v letech 1928–1930. Zajímavý je v této souvislosti fakt, že konkurenční nerealizovaný návrh (jímž se Foehr částečně inspiroval), vypracoval přední český funkcionalista Josef Havlíček.²¹ Nárožní pětipodlažní budova má svou formální i dispoziční skladbou velmi blízko ke sledované liberecké realizaci. Ústředním prostorem čtyřkřídlého objektu je zastřešená dvorana. Horizontalitu fasády obložené žlutým travertinem zdůrazňují dva pásy bílého travertinu v horní partii. Vzdušný parter člení rozměrné výkladce a velkolepý vstup, vedoucí do reprezentativního vestibulu s mramorovým obkladem.

Administrativní budova Prager Maschinenbau-Aktien-Gesellschaft – Praha-Smíchov, reprodukce z knihy Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren.

Vrcholným dílem Foehrovy architektonické kanceláře v Praze je Brandejsův Dům moderních hraček na nároží Provaznické a Havířské ulice. V jeho řešení je patrný na našem území poměrně ojedinělý dynamický expresionismus. Nejvýraznějším prvkem fasády je dynamicky tvarovaný nárožní arkýř, který je zjevnou citací proslulého Mendelsohnova Petersdorffu ve slezské Vratislavi a je velice pravděpodobné, že jeho autorem bude spíše některý z mladých architektů zaměstnaných ve Foehrově kanceláři. Velice výstižně tuto praxi popisuje Karel Honzík ve své autobiografii *Ze života avantgardy*: „Těmto námezdním silám se ve Francii říkalo ‚negři‘. Když jste ve Francii poloviny třicátých let mluvili s mladými architekty o díle některých renomovaných architektů, dozvídali jste se s překvapením, že to jsou vlastně díla ‚negrů‘. Stávalo se, že z kanceláří podnikatelských firem najednou vycházely moderní návrhy, jejichž faktura Vás překvapila. To byla práce ‚negrů‘ v pozadí. Pan podnikatel nestačil úplně pokazit návrh, talent ‚negrův‘ pronikal na povrch. Ve třicátých letech se překvapivě modernizovali bývalí oficiální projektanti, jejichž dřívější manýrou byla směs ze zbytků klasicismu, zjednodušené secese a nepochopeného kubismu. Teď najednou vystupovali jako ‚rozumní funkcionalisté‘. Shledali totiž, že některá funkcionalistická díla, jejichž realizace byly prosazeny přes všechny překážky, nacházejí na veřejnosti stále větší uznání. Ale odkud se vzala náhlá schopnost oficiósů pracovat novou metodou? Od ‚negrů‘. Vždyť nebylo vzácným případem, že samostatný architekt-projektant byl vlastně především akvizitěrem, že byl stále na cestách, v čekárnách, v barech, v budoárech a k vlastní tvůrčí práci se nedostal. Tu za něj konali ‚negři‘.“²²

*Brandejsův obchodní dům v Praze a Foehrův vlastní dům s ateliérem rovněž v Praze na archivních snímcích, reprodukce z knihy *Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren*.*

Návrh na radnici v Jablonci nad Nisou, reprodukce z knihy Bauten und Entwürfe aus fünf- und zwanzig Jahren.

Projekt expozitury Kreditanstalt der Deutschen v Jablonci nad Nisou, reprodukce z knihy Bauten und Entwürfe aus fünf und zwanzig Jahren.

Důležitou a neopomenutelnou část Foehrovy tvorby představují i nerealizované projekty a soutěžní návrhy. K nim patří mj. pozoruhodná studie sídliště Invalidovna v Praze, konkurenční návrhy na Všeobecný penzijní ústav na Žižkově, do značné míry ovlivněné vítěznou studií Honzíka a Havlíčka,²³ návrh na novou radnici a expozituru Kreditanstalt der Deutschen v Jablonci nad Nisou, rozšíření magistrátu na Mariánském náměstí spolu s projektem České eskomptní banky Na Příkopě v Praze a dvě varianty novostavby pražské akciové burzy.²⁴

V případě neúspěšného, expresionisticky pojatého projektu na jabloneckou radnici lze usuzovat stejně jako v případě Brandejsova domu na práci některého z mladších zaměstnanců kanceláře, vzhledem k reminiscencím na Mendelsohnovu tvorbu, čitelnou v elegantním, aerodynamickém nárožním křídle. Naproti tomu puristický návrh pobočky Kreditanstalt der Deutschen na Mírovém náměstí v Jablonci nad Nisou, atypicky zastřešené valbovou střechou získal sice první cenu, realizací byl však nakonec pověřen architekt Arthur Corazza,²⁵ který však z vítězné studie do značné míry vycházel. Tradicionalisticky orientovanou linii tvorby, v níž je nepochybně Foehrův autorský vklad největší, reprezentují výše uvedené klasicizující projekty České eskomptní banky,²⁶ dostavby magistrátu a akciové burzy v Praze.²⁷

Liberecká realizace, financovaná pojišťovnou Donau Allgemeine Versicherung A. G., byla postavena takřka současně s expoziturami v Praze. Do města přinesla typ velkoměstského pasážového paláce a patří k Foehrovým největším mimopražským zakázkám. Novostavba znamenala nejen zásadní hmotovou a výškovou proměnu Soukenného náměstí,

Palác Dunaj krátce po dostavbě, reprodukce z knihy Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren.

ale zároveň je zajímavá i z hlediska památkové péče, neboť jí musel ustoupit památkově chráněný hostinec *Německý dům* od Johanna Josefa Kuntze, zřejmě nejkvalitnější ukázka liberecké klasicistní měšťanské architektury. Demolice domů čp. 121–122–IV, jejichž místo pojišťovna zaujala, byla povolena na základě usnesení městské rady v Liberci ze dne 4. listopadu 1927. Vůči tomuto rozhodnutí byla vznesena opakovaná námitka Státního památkového úřadu k Zemskému správnímu výboru, s odůvodněním, že „domy je v obraze stavebního vývoje města nutno pokládati za nejvýznamnější doklady svérázné architektury severočeské kolem roku 1800“.²⁸ Přes veškerou snahu však byla nakonec stížnost 3. ledna

1928 zamítnuta.²⁹ Jak vidno, na různých ustláno památky v Liberci neměly nikdy, ale na rozdíl od dnešní doby alespoň starou kvalitu nahradila kvalita nová. Historickou a uměleckou hodnotu domů si uvědomovali i současníci a otázka jejich demolice rozdělila odbornou i laickou veřejnost do dvou nesmiřitelných táborů. Zelenou nakonec dostala snaha o velkoměstskou proměnu centra, odpovídající významu Liberce, což dokládá i příspěvek věnovaný *Německému domu* v deníku *Reichenberger Zeitung* uvozený emotivním mottem „Staré se hrouť a nové rozkveté z trosek“.³⁰ Následné bourání neproběhlo zcela bez problémů, o čemž svědčí stížnost na nedodržení stavebních předpisů při demoličních pracích, které měly za následek vysokou prašnost, obtěžující chodce.³¹

První návrhy paláce Dunaj pocházejí z října 1927 a prezentují prvotní koncepci dispozičního řešení s funkčním využitím jednotlivých etáží. Ve shodě s konečnou realizací bylo přízemí vyhrazeno pro obchodní účely, první patro pro potřeby pojišťovny a zbylá k ubytování. Jednalo se o poměrně pragmatický krok, který v této době využívala většina investorů, neboť tím docílili částečnou refundaci nákladů a zároveň měli na základě zákona o stavebním ruchu, kterým stát finančně podporoval stavbu bytových domů, nárok na nemalé státní dotace.

Finální plánová dokumentace pochází z června následujícího roku a během pouhého roku byla budova úspěšně dokončena. Průběh stavby dokumentuje unikátní fotoalbum, uložené ve složce domu čp. 121–IV na Magistrátu města Liberce. Stavební práce včetně nosného železobetonového skeletu provedla liberecká filiálka prestižní vídeňské firmy Ed. Ast, Stroner & Co., která se musela potýkat s řadou obtíží. Např. kvůli problematickému podloží a svedení Harcovského potoka do podzemí musela být část domu vybudována na 820 čtyřmetrových pilotech z jedlového dřeva, nesoucích základový železobetonový rošt.³²

Přízemí obsahovalo prodejní plochy (nacházelo se zde 14 různých obchodů), první patro bylo využíváno pro provoz pojišťovny a zbylá kromě dvou posledních sloužila k bydlení. Ústředním prostorem osmipodlažního domu byl Lichthof (světlý dvůr), rozsáhlý provzdušněný centrální prostor krytý mohutným nadsvětlíkem, do nějž ústily čtyři pasáže a jednotlivá podlaží spojovaly dvě schodišťové „věže“.

Polyfunkční novostavba poskytovala obyvatelům mimořádně vysoký standard bydlení, splňující moderní hygienické normy. Obytná část obsahovala 24 bytů o dvou až pěti míst-

Perspektivní kresba paláce Dunaj, reprodukcce z deníku Reichenberger Zeitung.

Reklama pojišťovny Donau Concordia s vyobrazením pražské a liberecké expozitury.

nostech vybavených koupelnami a komfort obyvatel zajišťovaly i dvě společné prádelny v suterénu. Nejluxusnější velkometrážní byty se zimními zahradami v konkávních nárožích se nacházely při schodišťových věžích. Samozřejmostí bylo elektrické osvětlení, ústřední toplovodní a toplovzdušné vytápění, vodovod, domovní telefon a zdviže (dva páternostery a tři běžné výtahy).³³

S novostavbou úzce souvisely i úpravy liberecké pobočky YMCA (The Young Men's Christian Association), založené 17. února 1922, k níž vedla pasáž ze dvorany paláce.³⁴ Hlavní budova YMCY čp. 171–IV vznikla přebudováním bývalé továrny a vcházelo se do ní skrze dvůr podél zchátralého klasicistního domu čp. 125–IV. Zpočátku ho YMCA zamýšlela nahradit elegantní funkcionalistickou pětipodlažní budovou, navrženou místním architektem Antonem Krapfem,³⁵ ale nakonec po dlouhém, téměř tříletém jednání s magistrátem bylo rozhodnuto, že dům bude demolován na náklady města a na uvolněné parcele si postaví obchodník Franz Müller přízemní jednopatrový objekt, uprostřed s průchodem k hlavní budově YMCY s kinosálem. Projekt z 31. srpna 1933 v duchu art deco byl dle požadavků magistrátu koncipován tak, aby snesl zatížení způsobené pozdějším navýšením o tři patra, ke kterému ovšem nikdy nedošlo.³⁶

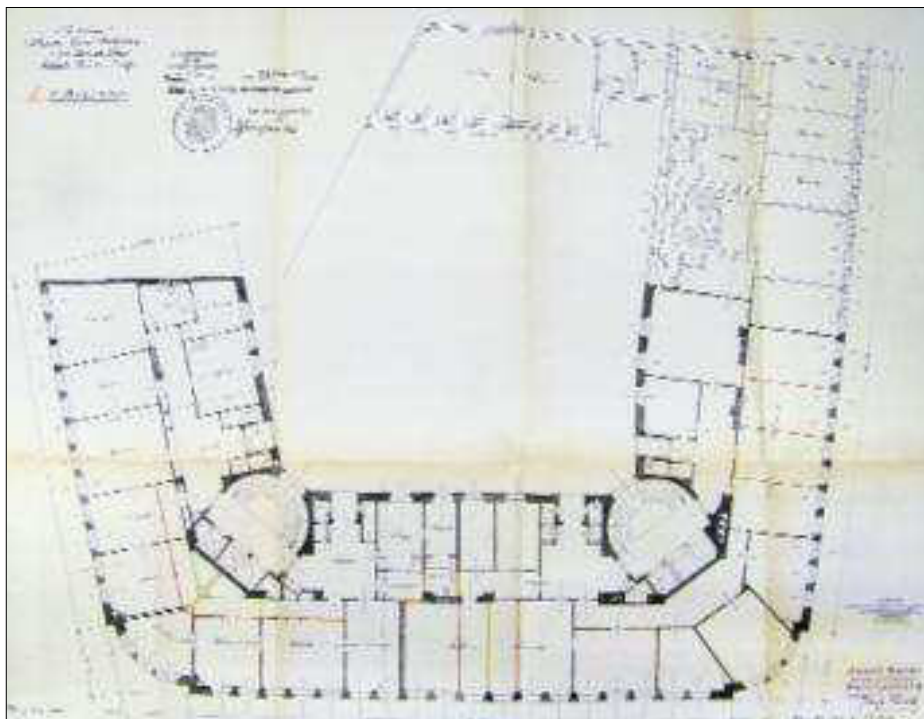
V konzervativním libereckém prostředí působila puristická budova s expresionistickým nádechem jako zjevení, a tak nepřekvapí značná pozornost ze strany regionálního tisku, který se předháněl v pozitivních komentářích. Oceňována byla především skutečnost, že „Dunaj je první velkou a působivou stavbou v moderních formách, největší a nejmodernější stavbou města, která obohatila jeho obraz“ a dle slov současníků „Liberec touto budovou a její architektonickou ideou demonstroval své moderní a progresivní aspirace a důraz na svůj rozvoj“.³⁷ Pozitivně bylo hodnoceno rovněž formální řešení objektu s poukazem na to, že se jedná o „prostou německou práci, ušlechtilou architekturu bez sklonů k příliš moderním (tzn. funkcionalistickým, pozn. autora) formám“.³⁸

Pohled do dvorany v průběhu stavby, budování železobetonového skeletu a rozestavěné boční křídlo, pohled z Fügnerovy ul., Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 121–IV.

Z uměleckohistorického hlediska stojí architektura paláce Dunaj na pomezí moderního konstruktivismu a expresionismu s vlivy populárního neoklasicistního revivalu, s oblibou využívaného nejen finančními institucemi, ale i státními úřady (srov. Vahalova budova Okresního úřadu, později Skloexport na třídě 1. máje).

Protože byla první liberecká výšková budova ve vztahu k drobné okolní zástavbě nadměrně dimenzována, Foehr se pokusil o její optické snížení terasovitým odstupňováním posledních dvou obytných pater. Současně se mu podařilo potlačit výrazně monoblokový charakter objektu využitím expresivně zaoblených nároží vtažených do těla stavby, čímž poměrně úspěšně vyvolal dojem, že postranní křídla jsou samostatnými budovami. Přísně symetrické hlavní průčelí i obě boční křídla jsou horizontálně členěna do sedmi okenních pásů spočívajících na subtilním parteru, vyhrazeném pro obchodní účely. Obchodní a obytnou část odděluje barevně odlišené patro s trojdielnými okny využívané pojišťovnou, přičemž

Půdorys třetího patra ze 4. června 1928, Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 121–IV.

stejný okrový tón je použit i v případě posledních dvou stupňovitých pater (administrativního a půdního) s předsazenými terasami. Do náměstí se palác obrací rozložitým průčelím zabírajícím šíři celého bloku, které vrcholí schodišťovými věžemi s výtahy, před nimiž je předsazeno půdní patro. To je rytmizované jednoduchými meziokenními pilastry, mezi nimiž se původně nacházel nápis *Donauhof*. S konkávně probraným nárožím posledního patra kontrastují konvexní stupňovitá nároží zbytku domu, která dynamizují jinak poměrně těžkopádnou budovu.

Interiéry, nejvíce poškozené pozdějšími úpravami, byly logicky strukturovány podle svého funkčního využití. Základní komunikační páteř přízemí tvořily čtyři pasáže ústící do ústřední dvorany, kolem kterých byly řazeny jednotlivé obchody.

Přístup do administrativní a obytné části zprostředkovávaly schodišťové „věže“ s elegantním segmentovým schodištěm, výtahy a prostší trojramenné schodiště, situované uprostřed křídla, obráceného do Fügnerovy ulice, rovněž vybavené výtahem. Segmentová schodiště vykazují značnou podobnost se schodištěm takřka současně budovaného paláce Morava v Brně od Ernsta (Arnošta) Wiesnera (1926–1929), ale postrádají jeho lehkost a eleganci.

Pozdější osudy paláce Dunaj nebyly příliš šťastné. Po roce 1948 se stal sídlem libereckých Energetických rozvodných závodů a v přízemí byla v na sklonku padesátých let otevřena samoobsluha (1958). Centrální nádvoří bylo zprvu využíváno pro výstavní účely (např. výstava *Nástup ke zvýšené dopravní bezpečnosti* v roce 1951),³⁹ aby jeho osud posléze zpečetila přestavba na dodnes funkční velkoobchod potravin, zabírající celé přízemí, provedenou v letech 1962–1964.

Také vyšší patra prošla poměrně razantní proměnou, kdy byly mj. zrušeny výtahy typu páternoster, sloužící úředníkům pracujícím v podkrovním administrativním patře, ale i přesto zůstalo zachováno několik původních prvků, z nichž k nejhodnotnějším patří zmíněná segmentová schodiště, dřevěné obložení výtahových šachet, vestavěný nábytek bytů, obložení stěn, dveře apod.

Ačkoliv palác Dunaj není památkově chráněn a náleží ke stále opomíjenému konzervativnímu proudu meziválečné architektury, vykazuje nesporné kvality a reprezentuje v místním prostředí vzácný příklad purismu s nepřehlédnutelnými vlivy expresionismu, se kterými se lze na Liberecku (na rozdíl např. od Ústí nad Labem) setkat jen velmi řídce. V obrazu města je budova nezastupitelná a představuje výmluvného svědka přerodu podhorského města v sebevědomou moderní metropoli.

Vybrané realizace a návrhy:

Kaple německého evangelického hřbitova, Praha-Strašnice, Vinohradská 161 (1912)

Administrativní budova Prager Maschinenbau-Aktien-Gesellschaft (dnes ČSSZ), Praha-Smíchov, Křížová 25 (1912)

Expozitura Böhmische Union Bank, Linz, Landstraße 5 (1913), přestavěno 1935, architekt Josef Ertl

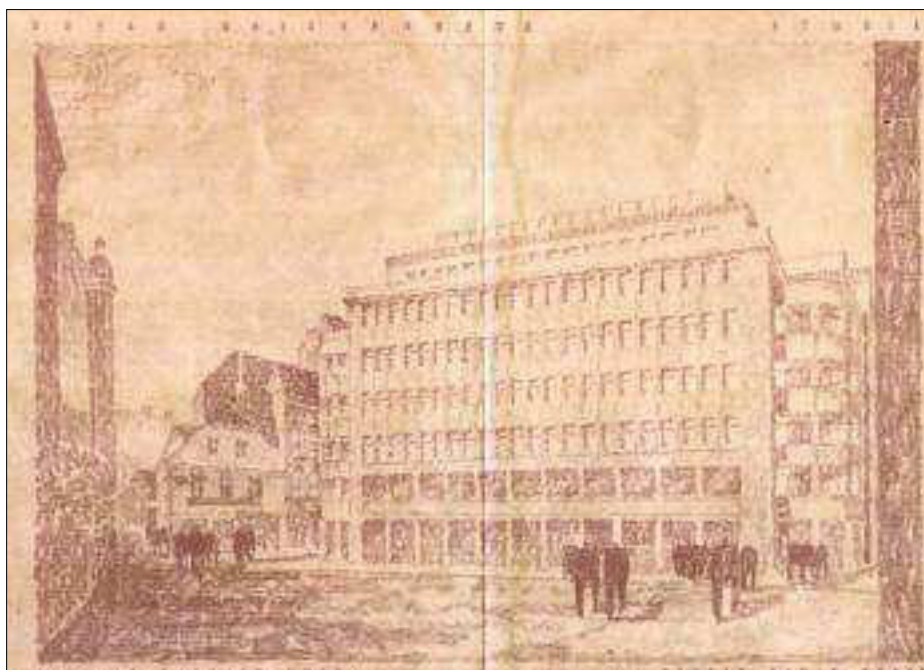
Expozitura Böhmische Union Bank (dnes Česká pošta), Olomouc, Horní náměstí 407 (1913)

Slepecká škola (dnes VUSS), Ústí nad Labem, Štefánikova 2 (1913)

Návrh na krematorium v Trutnově, 2. cena (kol. 1915)

Ředitelská vila cukrovaru Bloch, Libáň, ul. Cukrovar 384 (1921)

Správní budova Böhmische Glanzstoff-Fabrik (dnes Glanzstoff Bohemia), Lovosice, Terežinská ul. (1921)

Perspektivní pohled na palác Dunaj z října 1927, Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 121–IV.

- Blochova vila (dnes Velvyslanectví Ruské federace), Praha-Bubeneč, nám. Pod Kaštany (1921)
- Úprava Šelmsberského paláce pro potřeby německého velvyslanectví, Praha, Thunovská 18 (1921–1922)
- Návrh pavilonu uhličitých koupelí, Karlovy Vary (1924)
- Návrh obchodní akademie, Děčín-Podmokly (1924)
- Expozitura Deutsche Agrar- und Industrie Bank, Bílina, Seifertova 108 (1925)
- Návrh nemocnice v Aši, Aš, 2. cena (1925)
- Seidnerova vila, Jihlava, Legionářů 24 (1925–1926)
- Grafova vila, Praha-Bubeneč, V Zátorce 605 (1926)
- Zaměstnanecké sídliště Mannesmannových závodů (Die Mannesmann-Röhrenwerke in Komotau), Chomutov, Dukelská ul. (1926)
- Projekt na rozšíření Magistrátu hlavního města Prahy, Praha, ul. U Radnice (1926)
- Návrh budovy městských lázní ve Vejprtech, 2. cena (1926)
- Poláčkova vila (dnes velvyslanectví Chile), Praha-Bubeneč, U Vorlíků 623 (1927)
- Obchodní akademie, Karlovy Vary, Bezručova 1312 (1927)
- Administrativní budova Velkonákupní společnosti konzumních družstev, Praha-Těšnov 1163 (1927–1928)
- Vlastní dům s ateliérem, Praha-Holešovice, Bubenská 1376 (1928)
- Palác Dunaj, Praha, Spálená 74 (1928)
- Palác Dunaj, Liberec, Soukenné nám. 121 (1928)
- Palác Dunaj, Praha, Národní třída 138 (1928–1930)
- Kreisův dům, Praha, Štěpánská 619 (1929)
- Návrh budovy pokračovací školy v Teplicích, Teplice (1929)
- Projekt sídliště Invalidovna, Praha-Karlín (1929)
- Návrh na novostavbu Všeobecného penzijního ústavu, Praha-Žižkov, nám. Winstona Churchilla (1929)
- Návrh na novou radnici v Jablonci nad Nisou, Jablonec nad Nisou, Mírové nám. (1929)
- Návrh expozitury Kreditanstalt der Deutschen, Jablonec nad Nisou, Mírové nám., 1. cena (1929)
- Návrh Eskomptní banky, Praha, Na Příkopě (1929)
- Vila továrníka Jägera (dnes hotel Větrov), Krásná u Aše, Krásná 274 (1930)
- Pojišťovna Sekuritas (dnes Úřad MČ Praha 1), Praha, Vodičkova 681 (1930)
- Administrativní budova společnosti Philips, Praha, Karlovo nám. 325 (1931)
- Langův dům, Praha-Holešovice, Veverkova 1229 (1932)
- Návrhy na novostavbu pražské akciové burzy, Praha, Wilsonova ul. (1932–1933)
- Brandejsův Dům moderních hraček, Praha, Havířská 392 (1932)
- Obytný komplex „Malý Berlín,“ Praha-Holešovice, ul. U Smaltovny 1334–1335 (1937–1940), projekt 1932
- Expozitura Böhmische Union Bank, Děčín-Podmokly, Prokopa Holého 79 (1938)
- Hummelbergova vila, Praha-Zlíchov, Na Zlíchově 6 (1939)

Poznámky:

- 1 Foehr Adolf, in: Günter Meißner (ed.), Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker, Band 41, München 2004, s. 440.
- 2 Zdeněk Lukeš, Expresionismus ve tvorbě německých architektů na našem území, in: Expresionismus a české umění, Praha 1994, s. 233–237; Zdeněk Lukeš, Splátka dluhu. Praha a její německy hovořící architekti 1900–1930, Praha 2002; Zdeněk Lukeš, Tři meziváleční pražští architekti – projektanti tří dominant města Liberce, in: Ročenka liberecké architektury 2005, Liberec: Občanské sdružení Cesty: Fotoarchív města Liberce 2005.

- 3 Sudetendeutsche profile XIV – Adolf Foehr, Deutsche Zeitung Bohemia 22. listopadu 1934, s. 3.
- 4 NA Praha, Fond Policejní ředitelství Praha, Konskripce (1850–1914) – pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství, Foehr Adolf: <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/index.php?session=c46c373f2cf3a91c03f3aabc30098c1d&action=record&x=1&t=1&m=1>, [cit. 2009-08-20].
- 5 Domovské právo zaručovalo obyvateli obce nárok na nerušený pobyt, chudinské zaopatření a zaopatření ve stáří. Domovské právo měl zpravidla člověk v obci, kde se narodil, při přestěhování mohl po určité lhůtě požádat o udělení domovského práva v místě nového bydliště, avšak nemuselo mu být vyhověno. Domovské právo se dědilo po otci, manželka získala domovské právo po svém manželovi. Domovské právo mohl člověk získat i po udělení služebního místa v dané obci. Zároveň sloužilo k eliminaci osob v obci nechtěných – obec domovské právo neudělila a poslala nežádoucí osobu tzv. postrkem do jeho domovské obce a na její náklady.
- 6 Jan Kotěra, Práce mé a mých žáků 1898–1901, Vídeň – Praha 1902, s. 71, 76, 88, 92–94.
- 7 Grabmal von Adolf Foehr, stud. arch. (Schule Prof. Jan Kotěra in Prag), Der Architekt 1906, roč. 12, tab. 21.
- 8 Bauten und Entwürfe, Baurat Adolf Foehr, Praha 1925, nepag.
- 9 Věstník hlavního města Prahy, 24. října 1927, s. 870.
- 10 Foehr Adolf, In: Günter Meißner (ed.), Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker, Band 41, München 2004, s. 440.
- 11 Výstřední páný spolek Schlaraffia byl založen 10. října 1859 v Praze ředitelem Královského německého zemského divadla Franzem Thomé ve Freundově hostinci v ul. V Jámě. Rozšířil se do celého světa a působí dodnes. Sdružuje společensky vážené osoby a umělce, zasazující se (i finančně) o veřejně prospěšné projekty. Mezi městy, kde vznikly samostatné pobočky, tzv. říše, najdeme i Liberec (říše Reichenbergia) a Jablonec nad Nisou (říše Preciosa Iserina). Činnost spolku se opírala o tři hlavní hodnoty: umění, humor a přátelství. Symbolem Schlaraffie je výr a ústředním heslem In arte voluptas (V umění je radost).
- 12 Bauten und Entwürfe, Baurat Adolf Foehr, Praha 1925, nepag.
- 13 Der Philips Neubau, Prager Tagblatt, 9. července 1931, s. I–IV.
- 14 Technická hlídka, Národní listy, 19. března 1932, příloha, s. 9.
- 15 Sudetendeutsche profile XIV – Adolf Foehr, Deutsche Zeitung Bohemia 22. listopadu 1934, s. 3.
- 16 Bauten und Entwürfe, Baurat Adolf Foehr, Praha 1925, nepag.
- 17 Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren, Baurat Adolf Foehr, Prag 1934, nepag.
- 18 Bauten und Entwürfe, Baurat Adolf Foehr, Praha 1925, nepag.
- 19 Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren, Baurat Adolf Foehr, Prag 1934, nepag.
- 20 Jaroslav Zeman, Malý Berlín, ASB – architektura, stavebnictví, byznys 2009, roč. VI, č. 5, s. 76.
- 21 Růžena Baťková (ed.), Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady, Praha 1998, s. 234.
- 22 Karel Honzík, Ze života avantgardy, Praha 1963, s. 146.
- 23 Ibidem, s. 166.
- 24 Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren, Baurat Adolf Foehr, Prag 1934, nepag.
- 25 Das neue Bankgebäude der Kreditanstalt der Deutschen in Gablonz a. N., Reichenberger Zeitung, 25. prosince 1930, s. 37.
- 26 Na novou expozituru byla v letech 1928–1929 vypsána mezinárodní soutěž za účasti architektů zvůčných jmen (mj. Petra Behrense). Z domácích architektů ji svými návrhy obeslali mj. Fritz Lehmann, Ladislav Machoň, Josef Zasche či trio Victor Fürth, Ernst Mühlstein a Kamil Roškot. Vypracováním byl nakonec pověřen poměrně překvapivě člen komise Karl Jaray, který společně s Josefem Sakařem navrhl poněkud těžkopádný, ale přesto kvalitní klasicizující projekt, který byl následně realizován.
- 27 Neues Börsenbau-Projekt, Prager Tagblatt, 11. ledna 1934, s. 3.
- 28 Stížnost Státního památkového úřadu pro Čechy v Praze ze dne 13. prosince 1927, Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 121–IV.
- 29 Vyjádření Zemského správního výboru ke stížnosti Státního památkového úřadu pro Čechy v Praze ze dne 3. ledna 1928, Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 121–IV.
- 30 „Donauhof“ der monumentale hochbau Reichenbergs, Reichenberger Zeitung, 1. srpna 1929, příloha, s. 3.
- 31 Stížnost na nedodržení stavebních předpisů ze dne 30. ledna 1928, Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 121–IV.
- 32 „Donauhof“ der monumentale hochbau Reichenbergs, Reichenberger Zeitung, 1. srpna 1929, příloha, s. 2.
- 33 Ibidem.
- 34 Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 121–IV.
- 35 Das Neubauprojekt der Reichenberger Ymca, Reichenberger Zeitung 8. dubna 1928, s. 21.
- 36 Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 125–IV.
- 37 „Donauhof“ der monumentale hochbau Reichenbergs, Reichenberger Zeitung, 1. srpna 1929, příloha, s. 6.
- 38 Das „Donau“ Haus in Reichenberg, Reichenberger Zeitung, 8. dubna 1928, s. 20.
- 39 Roman Karpaš (ed.), Kniha o Liberci, Liberec 1996, s. 418.

Prameny:

- Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 121–IV.
Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 125–IV.
NA Praha, Fond Policejní ředitelství Praha, Konskripce (1850–1914) – pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství, Foehr Adolf: <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/index.php?session=c46c373f2cf3a91c03f3aabc30098c1d&action=record&x=1&t=1&m=1>, [cit. 2009-08-20].

Literatura:

- Baťková, Růžena (ed.), Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady, Praha 1998.
Bauten und Entwürfe, Baurat Adolf Foehr, Praha 1925.
Bauten und Entwürfe aus fünfundzwanzig Jahren, Baurat Adolf Foehr, Praha 1934, nepag.
Das „Donau“-Haus in Reichenberg, Reichenberger Zeitung, 8. dubna 1928.
„Donauhof“ der monumentale hochbau Reichenbergs, Reichenberger Zeitung, 1. srpna 1929, příloha.
Das neue Bankgebäude der Kreditanstalt der Deutschen in Gablonz a. N., Reichenberger Zeitung, 25. prosince 1930.
Das Neubauprojekt der Reichenberger Ymca, Reichenberger Zeitung 8. dubna 1928.
Der Philips Neubau, Prager Tagblatt, 9. července 1931.
Die Volksschule der Blinden, Bohemia 23. září 1913, s. 3.
Eröffnung der Deutschen Blindenschule in Aussig, Bohemia 22. září 1913, s. 3–4.
Geschichte der Errichtung eines allgemeinen öffentlichen Bezirkskrankenhauses in Asch, Asch 1932.
Grabmal von Adolf Foehr, stud. arch. (Schule Prof. Jan Kotěra in Prag), Der Architekt 1906, roč. 12, tab. 21.
Gränzer, Randolph (ed.), Reichenberg: Stadt und Land im Neissetal, Augsburg: Heimatkreis Reichenberg 1974.
Honzík, Karel, Ze života avantgardy, Praha 1963.
Chmelíková, Jitka, Meziválečná architektura Podmokel aneb Dekorativismus provinční německé architektury, in: Děčínské vlastivědné zprávy, roč. XVII, č. 2, Děčín 2007.
Karpaš, Roman (ed.), Kniha o Liberci, Liberec 1996.
Karpaš, Roman – Mohr, Jan – Vursta, Pavel, Kouzlo starých pohlednic Liberecka, Liberec 1997.
Kerl, Karl (ed.), Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper Band: 1 Reichenberg, Berlin 1929.
Kotěra, Jan, Práce mé a mých žáků 1898–1901, Vídeň – Praha 1902.
Lodgman, Rudolf – Stein, Erwin (ed.), Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper Band: 3 Aussig, Berlin-Friedenau 1929.
Lukeš, Zdeněk, Expresionismus ve tvorbě německých architektů na našem území, in: Expresionismus a české umění, Praha 1994.
Lukeš, Zdeněk, Splátka dluhu. Praha a její německy hovořící architekti 1900–1930, Praha 2002.
Lukeš, Zdeněk, Tři meziváleční pražští architekti - projektanti tří dominant města Liberce, in: Ročenka liberecké architektury 2005, Liberec 2005.
Meißner, Günter (ed.), Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker, Band 41, München 2004.
Národní listy, 19. března 1932, příloha.
Neues Börsenbau-Projekt, Prager Tagblatt, 11. ledna 1934.
Pavlíček, Tomáš, Architektura 1. poloviny 20. století v západní části Ústeckého kraje, Ústí nad Labem 2005.
Praha: Československá Republika = Prag: die Tschechoslovakische Republik = Prague: la République Tchecoslovaque. Vydáno z usnesení Rady hlav. města Prahy, Berlín 1927.
Randáček, Jan, Liberecká architektura v letech 1895–1938, in: Umění 1999, roč. 47, č. 6.
Rousová, Hana (ed.), Mezery v historii 1890–1938: polemický duch střední Evropy – Němci, Židé, Češi, Praha 1994.
Sedlák, Jan (ed.), Slavné vily kraje Vysočina, Praha 2008.
STURM, Heribert (ed.), Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder, Band 1, München 1979.
Sudetendeutsche profile XIV – Adolf Foehr, Deutsche Zeitung Bohemia 22. listopadu 1934.
Věstník hlavního města Prahy, 24. října 1927.
Vlček, Pavel (ed.), Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004.
Vybíral, Jindřich, Německá architektura v Praze v letech 1900–1918. Tvůrci a záměry, Umění 2003, roč. 51, č. 4.
Zeman, Jaroslav, Architektonický a urbanistický vývoj Liberce 1352–2006, Praha, 2009. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění.
Zeman, Jaroslav, Malý Berlín, ASB – architektura, stavebnictví, byznys 2009, roč. VI, č. 5.

REHABILITACE INTERIÉRŮ STÁTNÍHO ZÁMKU HRUBÝ ROHOZEC

Petr Weiss – Vladimír Tregl

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci věnuje od svého vzniku pozornost stavu interiérových instalací památkových objektů, jež spravuje. Jedním z pozoruhodných objektů je také státní zámek Hrubý Rohozec ležící na okraji města Turnova. Od začátku devadesátých let minulého století, kdy byl posledním majitelem Karlem Bedřichem Des Fours Walderode vznesen restituční nárok na bývalé majetky, však zůstával na okraji zájmu z hlediska možnosti přehodnocení jeho dosavadní prezentace, kterou umožňovalo uvolnění společenské situace po roce 1989. Dvacet let trvající spor jako by dal zapomenout na množství předmětů, které několik desítek let čekaly v depozitářích na odborné určení a zařazení do historických souvislostí. Badatelský zájem započal až v poslední době. V rámci vědy a výzkumu probíhalo z iniciativy kolegů z Ústředního pracoviště Národního památkového ústavu dílčí studium textilních součástí nábytku, obrazových sbírek ze svozů a předmětů východoasijské provenience. Stále však nešlo o zájem v plné šíři. Právě samotná hrozba restituce měla být již před dvaceti lety impulsem k zahájení podrobného poznání mobiliárních fondů i výzdoby interiérů, aby pro případ vydání objektu nedošlo k nenávratné ztrátě specifických informací. Liberecké pracoviště přikročilo k celé řadě odborných úkolů. Vedle digitalizace kmenového mobiliárního fondu je to právě jeho zhodnocení a v mnoha případech také záchrana nejen hodnotných kusů, ale také předmětů každodennosti, které nebyly dosud evidovány. Výzkumný úkol s názvem *Státní zámek*

Zámek Hrubý Rohozec – celkový pohled (foto Michael Čtveráček, 2009).

*Hrubý Rohozec – zpracování archivního a fyzického průzkumu mobiliáře*¹ si klade za cíl detailní seznámení s dochovaným fondem a stanovení podmínek rehabilitace zámeckých interiérů s ohledem na účinnější péči o historické sbírky.

Historie a stavební vývoj

Na místě dnešního zámku vznikl okolo roku 1280 gotický hrad založený Havlem z Lemberka, který náležel do rozvětveného panského rodu Markvarticů. Uzavřený komplex budov se rozkládá na lichoběžníkovém půdorysu vysoko nad řekou Jizerou. Nejstarší součástí hradu byla obranná hranolovitá věž na severní straně a obytný gotický palác na straně východní. Zbývající části areálu uzavírala kamenná hradební zeď.

V letech 1513–1516 nechali Krajířové z Krajku objekt přestavět v pozdně gotickém stylu, který Hrubému Rohozci vtisknul čtyřkřídlou dispozici. Z této etapy se do dnešní doby zachovala celá řada architektonických článků, zejména vstupní brána v jižní věži s výrazným kamenným ostěním a plastickými detaily párových hlav a aliančních znaků Krajířů a Šelemberků. V prvním patře zůstala rovněž gotická sklípková klenba, jejíž obdoba se nachází v arkýři později vybudované kaple. Směrem do nádvoří byl osazen balkon na osmi krajcích se zábradlím nesoucím lepočet 1516.

Výrazné změny doby renesance iniciovali páni z Vartenberka počátkem 17. století, kdy došlo k rozšíření zámku o nádvorní arkády na severní straně a zvýšení o druhé patro. Padací most ve vstupní partii nahradil kamenný a někdejší hradní příkop byl zasypán.

Po bitvě na Bílé hoře změnil Hrubý Rohozec opět svého majitele. Poslední z generace Vartenberků Jan Jiří totiž jako stoupenec českých stavů roku 1622 o rodový majetek přišel. Novým pánem se tak stal Albrecht z Valdštejna, jenž panství za osmdesát tisíc rýnských zlatých vzápětí prodal jednomu ze svých generálů Mikuláši Des Fours (1588–1661).² V roce 1626 byl Mikuláš povýšen do stavu svobodných pánů a o dva roky později dosáhl jmenování císařským komořím. Roku 1634 si za věrné služby pro císaře Ferdinanda II. vydobyl také hraběcí titul a hodnost podmaršálka. Domovské právo, tzv. inkolát, mu byl udělen v roce 1636, což posléze urychlilo vstup mezi české pány. Hrabě Mikuláš na Hrubém Rohozci začal systematicky budovat centrum rodového majetku, který další generace během více jak třisetleté historie rozvíjely. Na sklonku Mikulášova života byl majetek rodiny rozšířen o statky Mont a Athienvill,³ dědictví po vymřelé lotrinské větvi. Vedle toho nechal zbudovat rodinnou hrobku v jezuitském kostele sv. Ignáce v Jičíně, v níž roku 1661 také spočínul.⁴

Ve druhé polovině 17. století Mikulášova snacha Marie Polyxena ze Šenfeldu (1641–1697) financovala velkorysou stavbu barokní kaple Nejsvětější Trojice v nejstarší části bývalého gotického paláce. Její choť Albrecht Maxmilián I. (1629–1683) se zasloužil o založení vsí Jiřetín, Maxov a Albrechtice.⁵

Stavební aktivity na Hrubém Rohozci vrcholily v 19. století. Poslední člen tzv. rohozecké větve rodu hrabě František Antonín II. Des Fours (1773–1831)⁶ zahájil roku 1822 přestavbu v duchu empiru. Ke spolupráci přizval zkušeného architekta Jana Filipa Joendla (1782–1866), jenž provedl celkové estetické sjednocení staveb z různých vývojových etap. Do jednotné monochromní fasády však vhodně zakomponoval a tím také umocnil působení celé řady dochovaných článků ze starší doby, jakými jsou krajířovské dekorativní prvky, sdružená renesanční okna i zbytky rustiky. Výraznější zásah představovalo především prolomení nového průchodu v přízemí a zazdění renesančních arkád. Vyrovnaný terén na zasypaném příkopu posloužil k založení přírodně-krajinářského parku, do něhož později přibyla romantická zákoutí s ozdobnou vázou, kamenným schodištěm či grottou ve strmém svahu nad řekou Jizerou.

Romantický vliv se zde rozvinul díky novogotickému portálu u bočního schodiště směrem ke kapli, jakož i prolomením dvou velkých oken, napovídajícím, že se v blízkosti nachází sakrální prostor.

Závěrečnou kapitolu rodiny, která vlastnila zámek přes tři sta let, uzavřeli hrabě Mikuláš Des Fours Walderode (1877–1941) a jeho syn Karel Bedřich (1904–2000), jemuž byl zámek po roce 1945 na základě tzv. Benešových dekretů zkonfiskován.

Situace po roce 1945 a vývoj prezentace

Po druhé světové válce se zámek dostal do správy Národního pozemkového fondu, od něhož jej k 1. květnu 1947 převzala Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku. Zpřístupnění se připravovalo na letní měsíce roku 1949. Než však k němu došlo, objevily se snahy o přeměnu zámku na veterinární sanatorium s oborou pro chov pokusných zvířat, jejíž založení připadalo v úvahu na místě zámeckého parku.⁷

Jádrem prvotní expozice se mělo stát zhruba 14 místností, které byly otevřeny veřejnosti po drobných úpravách kastelána zámku Karla Mlejnků.⁸ Část interiérů si v tomto období ještě zachovala vzhled z poslední soukromé fáze. Jiné prostory prezentovaly směsíci původního zařízení v kombinaci se sovy a osobními konfiskáty v sestavách připomínajících spíše zpřístupněný depozitář.

Instalačními retušemi se ve stejnou dobu zabývala PhDr. Ema Charvátová, odborná pracovnice NKK, k jejímž pracovním povinnostem patřila tvorba instalací hradů a zámků. I tyto zásahy znamenaly jisté zachování původní funkce vybraných místností, došlo pouze k náhradě z tehdejšího pohledu „méně hodnotného nábytku“.

Zaměřením expozic hradů a zámků se zabývalo několik tzv. instalačních plánů. Jsou datovány zejména roky 1950, 1955 a 1961, kdy se do expozic měly stále více promítat ideologické myšlenky. NKK zde počítala mimo jiné s expozicí lidového umění a venkovského bydlení v oblasti Turnovska. Některé památkové objekty měly podle těchto záměrů posloužit pro specificky orientované expozice v gesci velkých muzeí, kterým se tak nabízela příležitost k získání nových prostor a rozšíření působnosti mimo hlavní město. Pro Hrubý Rohozec byla v roce 1956 zvolena tematika českého sklářství, jejíž instalaci mělo zajistit UPM pod vedením PhDr. Emanuela Poche. Do projektu bylo zainteresováno široké spektrum účastníků v podobě ministerstva kultury, ministerstva spotřebního průmyslu, Ústředí výtvarného střediska skla a jemné keramiky, včetně přípravného výboru Svazu výtvarných umělců. Lokalita nebyla vybrána náhodou, neboť již sami Des Foursové rozvíjeli tradici sklářské výroby v regionu a vlastnili sklárny v Antonínově. Idea nové expozice si kladla za cíl navázat na soudobou sklářskou produkci na Železnobrodsku.

Oproti plánům byla ve druhém patře uskutečněna nevelká galerie s díly regionálních malířů, zejména pak z tvorby malíře J. Prousky.

Zcela novou náplň přinesl rok 1962, kdy došlo k otevření expozice antického umění za aktivního přispění Ústavu klasické archeologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, která byla nucena vystěhovat z Klementina před nadcházející rekonstrukcí své studijní sbírky. Autory této úzce pojeďnané expozice byli doc. Frel a jeho odborný asistent Dr. Bouzek. Základy sbírky tvořily exponáty z majetku hraběte Františka Nostice z 18. století, později darované Společnosti vlasteneckých přátel umění, a kolekce odlitků, pořízených ve druhé polovině 19. století v předních světových muzeích. První podlaží zahrnovalo sádrové kopie antických soch, ve druhém patře byly ve vitrínách prezentovány ukázky originálů z archeologických nálezů (olejové lampičky, nádoby apod.). K doplnění posloužila obrazová výzdoba z 18. a 19. století. Vybrané artefakty měly být k navození atmosféry rozmístěny rovněž ve vstupním průjezdu.

V roce 1966 byla po výrazném odlivu návštěvníků sbírka přenesena do obnoveného kostela sv. Františka v Hostinném nad Labem, kterému by jinak hrozil zánik. Zde je tato kolekce přístupná dodnes.

Uvolněné interiéry Hrubého Rohozce tak opět čekaly na vhodnější využití. Autorkou nového programu se stala PhDr. Jarmila Brožová z UPM. Její snaha vyvrcholila v roce 1967 otevřením stálé výstavy historického nábytku od renesance po secesi, doplněné ukázkami dámských oděvů i jejich replik z období mezi lety 1780–1910. Prohlídka byla vedena prvními čtyřmi interiéry, které se alespoň do jisté míry přibližovaly jejich původní podobě. Na ně poté navazovala první část zmiňované expozice UPM od renesance po období klasicismu. Jednotlivé prostory kladly s větším či menším úspěchem důraz na přiblížení typických nábytkových kusů. Umělecké styly 19. století našly umístění v interiérech druhého patra. Šestici místností západního křídla otevíraly pokoje v empírovém slohu v nejružnějších společenských vrstvách. Sled interiérů první poloviny 19. století uzavírala expozice romantismu. Zbývající část sledovala vývoj historizujících stylů druhé poloviny 19. století. Expozice secese široké téma uzavíralo. Kladem výše uvedených expozic bylo zachování historické podoby úvodních interiérů,⁹ byť s dílčími změnami. Závažným nedostatkem byl ale necitlivý přístup k ostatním prostorům a prosazování muzejní či galerijní formy prezentace za cenu likvidace kachlových kamen, úplného seškrábání šablonové výmalby v západním křídle druhého patra, zakrytí původních výmalb bílými nátery, likvidace tapet, dveří, včetně odstranění dubových prkenných podlah. V rozporu s autentickou podobou zámku logicky zůstávaly i vitríny. Nejvíce s historickým prostředím ladila expozice UPM, která už víceméně vznikala v prostorách ochuzených o původní výzdobu. Ani tato expozice dle dobových principů nepracovala s působením instalovaných interiérů jako funkčního celku, což je ze současného pohledu prioritou památek. Po roce 1971 byla expozice druhého patra na Hrubém Rohozci inovována díky umístění části nábytku ze zámku Lemberk, v němž došlo po havárii k vyklizení expozice bytové kultury UPM. Rozšíření se expozice dočkala roku 2006, kdy bylo do jedné z bývalých luxusních ložnic pro hosty instalováno torzo sbírek východoasijské provenience. Autorka orientálního salonu PhDr. Květa Křížová zde navázala na muzejní pojetí.

Příprava a vznik nových prohlídkových tras

Impuls k zahájení příprav nové expozice poskytl několik skutečností. Po více jak čtyřicetiletém provozu expozice UPM byl vystavený a návštěvnícky atraktivní historický textil v alarmujícím stavu. Odborní pracovníci muzea tak již několik let avizovali, že tento typ mobilií bude po čase odinstalován a po nezbytném restaurátorském zásahu uložen do depozitáře. Během posledních dvaceti let se proměnilo i nazírání na depozitární režim. Dlouhodobé působení světla, i přes snahy poslední doby eliminovat osvit pomocí textilních žaluzií, způsobilo nevrátne poškození organického materiálu – změnu barevnosti, ztrátu pružnosti textilních vláken až totální destrukci některých partií.

Druhým hlediskem byl fakt, že se na Hrubém Rohozci nacházely nábytkové sestavy pocházející ze zámku Lemberk, v němž právě vrcholí mnohaletá celková stavební obnova a probíhá doplnění a zatraktivnění prohlídkové trasy vývoje nábytkových stylů. Myšlenka „muzea nábytkového umění“ od renesance po historizující styly vznikla z popudu Dr. Poche v padesátých letech právě pro tento objekt.

Posledním krokem k zahájení reinstalace Hrubého Rohozce byl především alarmující stav některých depozitářů, situovaných do zcela nevhodných suterénních a půdních prostor, v nichž se v průběhu padesátých a šedesátých let ocitla značná část původního mobiliáře. V neposlední řadě volala po změně také nutnost odlišení nabídky cestovního ruchu

v Libereckém kraji. Do této doby se vývojové expozice nacházely hned na třech památkových objektech. Vedle Hrubého Rohozce se jednalo o Lemberk a boční křídlo zámku Sychrov.

V roce 2009 byl dokončen archivní a fyzický průzkum kmenového mobiliáře Hrubého Rohozce. Zjištěné výsledky bádání, zahrnující vedle vlastní práce s mobiliárním fondem a dokladovými materiály také průzkum stavu zachované pevné výzdoby, potvrdily opodstatněnost návratu interiéru do třicátých let minulého století, kdy zámek vlastnil předposlední majitel Mikuláš Vladimír Des Fours Walderode. Hrubý Rohozec dosahuje své historické hodnoty právě z toho důvodu, že prošel mnoha stavebními etapami, jež zanechaly nerasmazitelné stopy jak v exteriéru, tak uvnitř. Vztah majitelů ke každé době je zde naprosto zřetelný i přes dřívější snahy o jejich potlačení. Sepětí architektury s vnitřním uspořádáním představuje ojedinělou příležitost k prezentaci uceleného obrazu života šlechtické rodiny v meziválečném období. Návrat do jiné časové etapy by byl možný,¹⁰ ale znamenal by značné oslabení autenticity. Z velké části by se jednalo o rekonstrukci interiérů podle některého ze starších inventářů, který by umožnil volnou inspiraci daného typu šlechtického sídla. Značný prostor by získala fantazie tvůrců bez existence obrazových pramenů a za cenu pokračujícího potlačování mladších zásahů v dekoraci i architektuře. Vlivem časového omezení by tak nemohla být uplatněna celá řada artefaktů. Pozdější fáze obohatila Hrubý Rohozec o zajímavé kusy nábytku, komponované do celků z předmětů různého stáří a umělecké hodnoty.

Výchozí podklady pro novou prohlídkovou trasu jsou více než bohaté. Základ tvoří čtyřicet osm černobílých fotografií z roku 1932, mapujících interiér v četných případech dokonce ze dvou záběrů.¹¹ Bohatství kmenového mobiliáře přímo na objektu, včetně jeho rozvozu, umožňuje uspořádání šlechtické domácnosti jako věrný otisk těchto fotografií. Nenahraditelným zdrojem poznání jsou rovněž historické inventáře, které v tomto případě slouží jako srovnávací materiál pro vývoj jednotlivých prostor. Objasňují zároveň funkci těch částí zámku, které fotograf nezachytil. Upřesňují dataci umělecké výzdoby i zařízení. Z časů hraběte Mikuláše Vladimíra jsou k dispozici hned tři. První pochází z roku 1894, doby po úmrtí Mikulášova otce, kdy zámek poručnický spravovala jeho matka Augusta Gabriela (1855–1933). Druhý je datován rokem 1901 a pochází z pera Ing. Jana Esopa a stavitele Emila Hofmeistra, kteří vypracovali detailní popis majetku při příležitosti převzetí fideikomisu rodu Des Fours, nyní již plnoletým hrabětem Mikulášem.¹² Poslední vznikl za první republiky. O jeho potřebě se zmiňuje ve svém dopise Mikulášovi z 3. ledna 1919 Dr. Josef Vítězslav Šimák, konzervátor památkového úřadu a významný historik Turnovska.¹³ Mezi poslední dva zmiňované dokumenty časově zapadá ještě Šimákův Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu turnovském s popisem historie a architektury, včetně vybraného dochovaného mobiliáře.¹⁴

Další informace obsahují zejména dílčí složky uložené ve fondech SPS a SPS dodatky, obsahující mimo jiné agendu prvorepublikového Státního památkového úřadu. Cenné informace o vybavení zámku a snaze o zachování historických památek na Hrubém Rohozci lze vysledovat ze záznamů vypracovaných v souvislosti s dopady konfiskace po první pozemkové reformě.¹⁵ Nezbytným pomocníkem při sestavování komplexní představy o původním mobiliáři se staly také poválečné soupisy mobiliáře z období před vznikem tzv. černých knih.¹⁶ Dodnes používané černé knihy byly dokončeny v roce 1953.

K největším úbytkům mobiliáře došlo ještě před vznikem nejstarších poválečných inventářů, vytvořených během správy NPF. Není doložen osud rodinného stříbra. Pamětníci vzpomínají na nákladní vozy převážející nábytek vybraný manželkami tehdejších politických činitelů. Další vlna manipulace s mobiliářem je již dokladována originály předá-

vacích protokolů. Týkají se vytrídění jak užitkového mobiliáře, lůžkovin, postelí, nářadí, tak také z tehdejšího pohledu umělecky hodnotných předmětů. Vedle toho se objevují žádosti posledního majitele zámku o vydání rodinných památek, k jejichž uvolnění však nakonec i přes souhlasné stanovisko Dr. Zdeňka Wirtha nedošlo.¹⁷ Po roce 1953 nebyly přesuny již tak rozsáhlé, ale i tak se objevují. Rozvozy se týkají rovněž tzv. svozů umístěných na Hrubém Rohozci. Řada předmětů byla z evidence kulturního majetku sice vyřa-

Kaple (foto 1932).

zena, ale nebyla komisionálně zničena. Ve skladových prostorách zámku byly dokonce některé věci aktuálně dohledány a vráceny do základní evidence. Výsledky komparace historických fotografií s dochovaným stavem potvrdily, že novou interiérovou instalaci půjde sestavit z 90 % z původního mobiliáře.¹⁸ Některé chybějící kusy byly dokladovány v expozicích jiných zámků ve správě NPÚ, ale rovněž v inventáři jiných subjektů. Neopatrný zlomek vyžadoval náhradu analogickými svozy z vlastních depozitářů, případně

Kaple (foto Ivo Habán, 8. listopadu 2011).

výpůjčkou. Ve zcela ojedinělých případech byla náhrada stěžejních kusů vyřešena výkupem identického předmětu ze sortimentu bazarů, případně z daru či pozůstalosti. Při vyhledávání kmenového mobiliáře muselo být přikročeno k rušení zápůjček sbírkových předmětů jiným památkovým objektům, případně příbuzným institucím. Nedostatečné využití původního fondu Hrubého Rohozce v minulosti totiž vedlo ke skutečnosti, že býval oblíbeným zdrojem k doplňování jiných expozic. Půjčování vlastních fondů je sice možné, ale pouze v situaci, kdy je kmenový objekt plně vyinstalován a využit.

Nové prohlídkové trasy nesledují chronologický vývoj v uspořádání. Výklad historie či architektury je akcentován, vedle stručné úvodní charakteristiky, v průběhu prohlídky za pomoci konkrétních předmětů, jejichž umístění je předurčeno skutečným dobovým uspořádáním.

Rozvrh místností první prohlídkové trasy

První okruh zahrnuje 14 místností všech čtyř křídel vznešeného patra, v nichž se nacházel byt předposledního majitele. Zde se odehrával duchovní život hraběcí rodiny, stejně jako zábava v přítomnosti hostů, ale i ryze privátní záležitosti, rodinné, pracovní. Prohlídka prvního patra směřuje do zámecké kaple a jejího zázemí, dále do reprezentačních prostor, sestávajících z malé a velké knihovny, jídelny a zeleného salonu. Apartmá hraběte se rozprostírá ve třech místnostech tvořených pracovnou, loveckým salonem a ložnicí. Dámské pokoje otevírají pohled do hraběčína salonu a ložnice. Závěr prohlídky tohoto okruhu patří lovecké chodbě a předpokoji.

Kaple

Kaple Nejsvětější Trojice spolu s tzv. předkaplím a sakristií vznikla v sedmdesátých letech 17. století. Kaple byla vždy nedílnou součástí každodenního života hraběcí rodiny a díky tomu je od svého vzniku zmiňována takřka v nezměněné podobě ve všech historických inventářích.¹⁹ Výzdobu tvoří hlavní oltář s obrazem Korunování Panny Marie Nejsvětější Trojicí od turnovského malíře Ambrože Hartla z roku 1673. Dvojice postranních oltářů je zasvěcena sv. Františkovi z Pauly a Panně Marii. Autorem podobizen světců je další turnovský malíř Jan Chládek. Hraběcí rodině byla historicky určena otevřená panská oratoř ve výši druhého patra, pod níž se nachází varhanní kruchta s barokním varhanním pozitivem z první poloviny 20. století. Přísná hierarchie jednotlivých duchovních prostor byla ve třicátých letech porušena, neboť hraběcí rodina k bohoslužbám využívala přední lavice v parteru, opatřené čalouněním, zatímco oratoř využívalo služebnictvo.

Přestože byla kaple v roce 1967 obnovena, nestala se natrvalo součástí prohlídky. Byla buď zcela uzavřena, nebo sloužila jako obřadní či koncertní síň. Snaha potlačit skutečnou funkci prostoru se projevila už v padesátých letech odvozem dřevěných lavic k vybavení jiných kostelů. Podařilo se je identifikovat v turnovském kostele sv. Mikuláše a v kapli sv. Cyrila a Metoděje ve Valašských Kloboukách. Na základě jednání s církví byly na zámek lavice z Valašských Klobouků navraceny díky laskavosti pana faráře. Mobiliář umístěný v turnovském kostele bude pro zámeckou kapli uvolněn, až se za něj podaří získat náhradu v depozitářích litoměřické diecéze.

Předkaplí

V sedmdesátých letech 20. století byl tento „kaplový pokoj“, jak bývá také uvedeno ve starších inventářích, upraven do podoby lapidária. Galerijně umístěné dřevěné sochy světců zaujímaly celou jednu stěnu vpravo od vstupu ze schodiště ke kapli. Neodborně bíle natřené dřevořezby původem z kostela v Jesenném spočívaly buď přímo na stěně, nebo

Jidelna (foto 1932, foto Ivo Habán, 8. listopadu 2011).

Ložnice hraběte (foto 1932).

stály na překližkových podstavcích připevněných na železných traverzách, necitlivě zasekaných přímo do vybíleného zdiva. V předkaplí byly provedeny před zahájením reinstalace sondy, které prokázaly původní barevnost z doby pořízení fotografií – tmavošedý sokl oddělený od světlejšího tónu stejné barvy červenou linkou. Tato barevná kombinace zde byla následně rekonstruována. K mariánskému oltáříku z kostela sv. Jana Nepomuckého v Železném Brodě přibyla zpovědnice a portréty světců. Vedle původních předmětů sem byl umístěn pozoruhodný obraz s tématem Korunování Panny Marie. Olejomalbu od malíře Josefa Vojtěcha Hellicha (1807–1880) zakoupila hraběnka Augusta Gabriela roku 1885 jako náhradu za poškozený barokní oltářní obraz v kapli. V roce 1920 však tento původní obraz prošel restaurováním akademickým malířem Václavem Kejmarem z popudu hraběte Mikuláše Vladimíra. Novější oltářní obraz, který nebyl od té doby v zámku prezentován, tak poslouží jako zajímavý doklad vývoje duchovního prostoru.²⁰

Sakristie

Stěžejním kusem nábytku je kredenční skříň na liturgické předměty z 18. století, kdy zámek vlastnili hrabě Karel Josef Vojtěch Des Fours (1701–1775) a jeho choť Karolina Josefa, rozená z Collona-Felsu (1705–1768), což dokládá alianční erb v řezané kartuši na vrcholu skříně. Z popudu zmíněného hraběcího páru byly zhotoveny také vyřezávané lavice do kaple z roku 1740, zdobené stejnou aliancí. Tento sedací nábytek se však do dnešní doby nedochoval. K umocnění přispívají také obrazy českých národních patronů, děl z okruhu malíře Karla Škréty. Jejich stav však vyžaduje postupné restaurování.²¹ Největší poškození vykazuje vlivem nevhodného uložení na půdě obraz sv. Ludmily, z něž se dochovalo jen zteřelé plátno s četnými perforacemi a uvolněnou malbou.

Ložnice hraběte (foto Ivan Ulrych, 2010).

Salon hraběnky (foto 1932).

Malá knihovna

Inventář z roku 1809²² k této místnosti uvádí charakteristiku světlého pokoje jako podélného čtyřúhelníku se dvěma vymalovanými postranními kabinety. Starší inventář pořízený roku 1775 při předání fideikomisu hraběti Františku Antonínovi I. Des Fours (1730–1822) určuje jeden z těchto kabinetů jako tzv. šatnu Jeho Excelence starého pana hraběte, myšleno jeho zemřelého otce Karla Josefa. Pozdější zmínky označují tento prostor jako biliárový pokoj, který však zde byl zařízen druhotně.²³ Umístění zámecké herny totiž postupem doby měnilo svou polohu snad nejvíce.

Fotografie z třicátých let zachytily v této části zámku sedací soupravu barokních tvarů, stůl na vázovitých nohách, či vlevo u okna stojící masivní psací stůl s křesílkem. Podle krabic a desek umístěných na stole lze uvažovat o využití prostoru k badatelským účelům v těsné blízkosti další místnosti, a sice tzv. velké knihovny. Fotodokumentace zámku z padesátých let zde zachycuje místo sedací garnitury u čelní stěny velkou knihovni skříň, která pochází nejspíše z původního zařízení. Tzv. malá knihovna zde tedy mohla vzniknout o něco později vlivem rozrůstajícího se knihovního fondu z vydatné akviziční činnosti hraběte Mikuláše Vladimíra. Knihovni skříň zůstala do dnešní doby zachována na tomtéž místě, byla však po zpřístupnění z neznámých důvodů ochuzena o spodní uzavíratelnou část, místo níž byly pod knihovni regál osazeny nově soustružené nohy. Ve vybavení přetrvávala keramická kamna ve výklenku, zdobné protějškové supraporty s olejomalbami, či zátiší s ulovenou zvěří od neapolského malíře Baldassara Cara (1689–1750) z počátku 18. století. Mistrovským dílem jsou zlacené vyřezávané hodiny od Matyáše Lehotského z Prahy z první poloviny 18. století. Počátkem devadesátých let 20. století byla ze stěn odstraněna původní světlá papírová tapeta a nahrazena tmavě vínovým damaškem z produkce Hedvy Rýmařov, čímž se výrazně změnil charakter místnosti, v níž se počítalo s dostatkem světla na čtení a psaní. O podobě původní tapety si můžeme naštěstí udělat jasnou představu díky dochované tapetové výzdobě vedlejšího malého kabinetu, jehož skryté dveře jsou umístěny vlevo od kamen. Při rozhodování o budoucí podobě této místnosti zvítězila poslední dochovaná podoba, tzn. s knihovním regálem. K volbě přispěl i fakt, že rozsáhlý knihovni fond zámku vyžaduje optimální podmínky pro uložení, kterým přehledné uspořádání v policích vyhovuje.

Velká knihovna

Podle zmínek v inventářích z 18. století se zde nacházela jídelna, jejíž stěny po celé ploše pokrývaly tapety. Na počátku 19. století je uváděna pouhá výmalba stěn či prkenná podlaha. Podle dochované zprávy Františka Hebera, jenž roku 1845 pro nového hraběte Františka Vincence Des Fours Walderode (1806–1869) rekapituloval stav zámku i provedené úpravy od jeho převzetí roku 1839, se na místě dnešní velké knihovny jídelna už nenacházela, neboť byla přenesena do následujícího pokoje. „Stará jídelna“ tak posloužila jako v pořadí třetí biliárový pokoj. Vedle biliárového stolu, který zpráva označuje jako „moderní“ a doporučuje proto jeho přemístění, Heber vyzdvihuje bohatou sbírku rodných portrétů. Z nábytku uvádí starobylé gotické židle (resp. židle z období romantické gotiky).²⁴ Biliár v místnosti opravdu posléze odstraněn a načas přesunut do dnešní malé knihovny. Inventář z roku 1870, který rekapituluje změny před nástupem hraběte Theodora Gabriela Des Fours Walderode (1841–1894), jej už zmiňuje právě tam.

Vznik velké knihovny v dnešní podobě lze datovat do roku 1905, kdy byly v Praze zakoupeny knihovni skříňe s postranními tordovanými sloupky. Po zpřístupnění byly na některých kusech opět provedeny úpravy spočívající v odstranění dvířek ze spodní části. Místnost byla v průběhu druhé poloviny 20. století ochuzena o řadu drobností, ale také

Ložnice hraběnky (foto 1932, foto Ivan Ulrych, 2010).

o původní křesla a židle. Změny se dotkly i rozvěšení rodinných portrétů. I přes snahy Dr. Machytky se roku 1973 nepodařilo tuto místnost zničit plánovaným sejmutím obrazů, jež měly ustoupit holandským krajinomalbám v rámci čístek vedoucích k deglorifikaci šlechty.

Velká knihovna byla navracena do autentické podoby z poslední fáze, tedy pánského společenského pokoje, jenž plnil funkci rodové galerie s významnými předky. Uspořádání do dvou koutů zcela respektuje dobový koncept. Oblibu této místnosti v minulosti podtrhoval i fakt, že zde v prostoru pod oknem do nádvoří později stával jediný rozhlasový přijímač na zámku. Kamna s hnědou glazurou v rohu u okna do nádvoří stávala ještě v roce 1909 na faře v Jenišovicích. Ve stejném roce je zde zachytil Šimákův Soupis památek. O něco později je hrabě Mikuláš Vladimír zachránil před likvidací přenesením na Hrubý Rohozec.

Jídelna

Jídelna je vedle kaple nejvíce intaktně dochovaným interiérem ze staršího období. Na jejím místě se původně nacházel sál s vlášským krbem²⁵ a mnoha obrazy. Dozvídáme se rovněž o jeho tapetovaných stěnách a dvojici okenních závěsů. V salonu zvaném také Sitzzimmer se na počátku 19. století nacházel biliárový stůl. Místnost osvětlovaly dva lustry, které nechal odstranit hrabě František Antonín II. Des Fours po roce 1822. Víme, že pokoj posloužil rovněž k uspořádání zámeckého bálu. Z popudu hraběte Františka Vincence zde byla ve čtyřicátých letech 19. století zařízena jídelna „v ctihodném starobylém slohu“. Jedná se o jeden z nejčasnějších projevů romantické gotiky na našem území. Je prokázáno, že k roku 1845 už byla zcela dokončená. Vyřezávané židle s rodovým erbem a renesančními příborníky měly za úkol dodat prostoru starobylý charakter. Vzpomínku na vojenskou minulost rodu uchovávají portréty prvních dvou majitelů zámku. Obrazy tvoří stabilní součást novogotických rámců, jež jsou vyrobeny, stejně jako ostatní plastické prvky v jídelně, z fládrované papírmáše. Jídelna sloužila svému účelu i v době mezi dvěma světovými válkami. Pokrmy byly přinášeny v termonádobách do tzv. alkovny, přípravný jídel, v těsném sousedství, kde je hraběcí komorník ohříval na lihovém vařiči, aranžoval na jídelní servis a zajišťoval finální obsluhu stolovníků. Fotografie z třicátých let znázorňuje prázdný jídelní stůl se vzorovaným ubrusem a čtyřmi židlemi. Zbývající kusy jsou rozmístěny po obvodu místnosti. Z instalačního hlediska bylo možné zachovat tuto podobu s náhradou nedochovaného ubrusu, případně odklidit i zbývající židle ke stěnám, jak bývalo po skončení stolování na šlechtických sídlech zvykem, s ohledem na požadavek volného prostoru k zábavě. Existence atraktivního rodového servisu se zlacenou linkou a iniciálami DW z produkce porcelánky v Březové z počátku 20. století však určila rozvržení stolu do podoby, jak mohl být připraven k rodinnému obědu, včetně obyčejného ubrusu z běleného plátna.

Zelený salon

Poslední z reprezentačních prostor v bytě předposledních majitelů je tzv. zelený salon. Vzhledem k jeho velikosti sloužil stejným účelům i v dávné minulosti. V 18. století je totiž označován jako společenský či tzv. Sitzzimmer s nizozemskými tapetami a čtyřmi okenními závěsy. Nejstarší jeho známá fotografická podoba pochází z druhé poloviny 19. století a zachycuje místnost v historizujícím stylu po vzoru vedlejší romantické jídelny včetně tmavého fládru, který pokrýval také supraporty.²⁶ Až do příchodu manželky hraběte Mikuláše Vladimíra hraběnky Gabriely Karolíny, rozené von Wydenbruck (1886–?),²⁷ nedocházelo k výraznějším úpravám zámeckých pokojů. Teprve po roce 1922, kdy se hrabě

Ložnice hraběnky Augusty Gabriely (foto 1932, foto Ivan Ulrych, 2010).

po 18 letech podruhé oženil a založil opravdovou rodinu, tu byl naposledy v historii zámku důvod ke změně aranžmá vybraných místností, pořízení nových textilií pro čalounění i další dekoraci. Zelený salon se změnil z přísně vyhlížejícího pánského pokoje na vzdušný pokoj dámského ladění s bílým nátěrem obložení.

Z původních osvětlovacích těles nebyl ve starších expozicích použit jeden nástěnný svícen, místo nějž byl umístěn barokní sekretář s nástavcem. Tento svícen se však podařilo dohledat v depozitáři. Zpět do salonu se vrátil také vídeňský klavír značky Emerich Betsy z roku 1854, který byl expozičně uplatněn v jiném salonu druhého patra, zatímco ještě starší nástroj, pocházející z tohoto vyššího podlaží, byl odklizen na varhanní kruchtu. Mezi obrazy vyniká podobizna Albrechta Maxmiliána I. Des Fours jako třiletého chlapce v roce 1632. Zařízení dámských pokojů se nachází ve značně torzálním stavu, což není dáno poválečnými konfiskacemi, ale skutečností, že hraběcí rodina roku 1939 zakoupila novobarokní vilu Slovanku v pražských Hlubočepích, kam se ještě téhož roku odstěhovala. Hraběnka si tak odvezla většinu svých věcí. Fotografie z třicátých let posloužila v tomto případě jako vodítko k rozmístění typově podobných předmětů.

Pracovna hraběte

Současná dispozice pokoje vznikla po roce 1880 během výraznějších úprav zámku pro hraběte Theodora Gabriela. Správa velkostatku informuje dne 2. srpna téhož roku o „psacím pokoji paní hraběnky“, vytvořeném z někdejší ložnice. Na počátku 20. století si Mikuláš Vladimír tuto místnost zvolil jako svou pracovnu. Zaklenutá komnata se nachází na místě gotické obranné věže, kterou nechali Des Foursové na konci 18. století ubourat. Sondy původní barevnosti zde kromě rekonstruovaného šedavého odstínu typického pro Hrubý Rohozec třicátých let 20. století prokázaly rovněž starší vrstvy. Především se jedná o barokní výmalbu červené barvy, dále velkoplošná klasicistní nástěnná zrcadla zelenavého

Ložnice Marie Immaculaty (foto 1932).

odstinu s proplétaným rámováním a rozetami v hnědém tónu. Podle inventáře z roku 1775 se zde nacházely i tapety. Členění klenebních polí pracovní bylo v minulosti vymezeno lístky vinné révy z papírmaše v hnědém fládru. Ve třicátých letech však byla tato výzdoba zabilena. Při rekonstrukci výmalb bylo nutné celý povrch vinných listů šetrně očistit, neboť dalšími nátěry došlo ke zmatnění původních proporcí. Z rozhodnutí odborného garanta NPÚ ÚP v Praze byl u této dekorace obnoven fládr podle starší podoby. Na rozdíl od dámských pokojů, jejichž vybavení přešlo do pražské rodinné vily, zařízení pracovní hraběte poznamenalo vyřazování po druhé světové válce. Z nábytkového vybavení se dochoval sekretář s proskleným nástavcem, přístavný stolek, manžetník a ušák potažený modrobílým pruhovaným rypsem. Oproti prořidlému nábytku se však zachovaly rodinné podobizny zachycující hraběte Františka Antonína II. Des Fours, posledního z tzv. rohozecké větve rodu, či portréty příslušníků maloskalské linie, kteří vlastnili zámek až do konfiskace v roce 1945. Okenní výklenek je vybaven takřka shodným americkým psacím stolem, pořízeným výkupem ze starožitnictví. V expozici UPM byla tato místnost pojednána ve stylu renesance. Z tohoto důvodu došlo k zakrytí obou stěn průchodu do další místnosti, v nichž se nacházejí fládrované dveře a na opačné straně trezor z počátku 20. století, vyrobený firmou inženýra Schlegela ve Smržovce. Obnova barevnosti se týkala také celého průchodu, který byl fládrován obdobně jako protější koridor k zelenému salonu.

Lovecký salon

Lovecký salon je jedinou místností pánského apartmá, kterou nemáme na historické fotografii. Z vyprávění pamětníků však víme, že se v tomto prostoru nacházely lovecké potřeby (náboje, prachovnice), přičemž směrem do středu pokoje stával velký stojan na pušky a podél stěn se rozkládaly skříně s oblečením. Z tohoto vybavení se nedochovalo nic. Myšlenka lovectví zůstala zachována i v současném expozičním pojetí, neboť zdejší de-

Ložnice Marie Immaculaty (foto Ivan Ulrych, 2010).

pozitáře skrývaly množství dosud nevyužitých loveckých trofejí, které jsou vhodným ohlédnutím za oblíbenými honebními revíry dalších severočeských panství Des Foursů – Josefova Dolu a Smržovky. K doplnění čelní stěny ve výklenku slouží i podobizna hraběte Theodora Gabriela v lovecké uniformě a po stranách protějškové grafiky rakouského císaře Františka Josefa I. a korunního prince Rudolfa v dětském věku oblečeného v typickém oděvu s krátkými koženými kalhotami. Vedle dveří našly umístění dva stojany s loveckými kulovnicemi z 19. století z depozitářů zámku Zákupy. Pohodlný sedací nábytek doplňuje kuřácké náčiní, jehož dominantou je ořezávač doutníků s rukojetí zhotovenou z kančího tesáku a popelník z koňského kopyta s německým nápisem Velká pardubická steepelchase.

Ložnice hraběte

Tato místnost společně s předchozí tvořila ještě v 18. století jeden celek, který je v inventářích označován jako „fraucimor“. Teprve později došlo k přepřičkování a rozdělení prostoru do dvou samostatných pokojů. Stěžejním kusem nábytku byla pozdně renesanční kovaná postel, u níž autoři expozice nepředpokládali, že by se dochovala, neboť v žádné z předchozích expozic nebyla použita. K velké radosti se však podařilo tento skvost pozdní renesance dohledat ve sklepním depozitáři i se všemi jeho součástmi. Dalším významným objevem se stal někdejší posilovací stroj hraběte Mikuláše Vladimíra, fungující na principu kladek, lanka a závaží. Stopy po jeho zavěšení byly dodnes patrné na jedné ze stěn i v parketách. Po jeho konzervaci byl do místnosti navrácen o Vánocích 2010, aby společně s dvojicí činek potvrdil pravidelné utužování fyzické kondice tehdejšího pána domu. Z obrazové výzdoby vyniká půvabný dětský skupinový portrét Mikulášova otce Theodora Gabriela se sestrou Zdeňkou z poloviny 19. století. Prostorný skleník slouží jako malé muzeum rozmanitých rodinných památek od řádů a vyznamenání až k maličkostem osobního charakteru (dětská botička, sušené květiny ze křtu apod.).

Lovecká chodba s toaletou

Koridor mezi dámským a pánským apartmánem je inspirován obdobnými užitkovými prostory. Dekorativní sestavy z paroží obsahují kamzičí trofej ozdobenou medailemi pro vítěze – hraběte Mikuláše Vladimíra na Mezinárodní lovecké výstavě v Lipsku v roce 1930, kde vyhrál třetí cenu, a další z roku 1933 z výstavy Ústředního spolku pro ochranu honby a chov loveckých psů. Vhodným doplňkem je soubor malovaných dřevěných střeleckých terčů ze čtyřicátých let 19. století, které pocházejí ze svozu Josefův Důl, oblíbeného loveckého zámečku posledních generací rodiny Des Fours. Náměty těchto terčů jsou žánrové výjevy, motivy lovné zvěře či napoleonské války. Kuriozitou je pohled na dnes již neexistující hostinec Kreuzschänke, který ležel mezi Smržovkou a Lučany nad Nisou. Nacházel se přesně na místě rozvodí Baltského a Severního moře. Když pršelo, voda z jedné strany střechy stékala do řeky Nisy, která se vlévala do Odry ústící do Baltu. Naopak voda z opačné strany střechy stékala do potoka Kamenice, který se vlévá do řeky Jizery, odkud voda dále pokračuje do Labe a Severního moře.

Na kratší stěně chodby v místech zaslepeného vodovodního rozvodu visí smaltované umývadlo nedávno objevené při vyklízení sklepů. Krytými dvířky se bývalí majitelé dostávali na moderní splachovací toaletu.²⁸ Na zámku se dochovala jedna původní porcelánová mísa, další pochází z daru. Jedná se o značkový výrobek firmy Dittmar a Urbach, která má své kořeny už v roce 1882 jako výrobní keramiky a porcelánu. Od počátku 20. století se v této továrně vyráběla sanitární keramika.

Modrý salon (foto 1932, foto Ivo Habán, 8. listopadu 2011).

Salon hraběnky

V době před druhým sňatkem Mikuláše Vladimíra se v nynějším apartmánu hraběnky nacházely dětské pokoje jeho syna z prvního manželství – Karla Bedřicha. Jsou označovány jako Spielzimmer – Karly²⁹ a Schlafzimmer – Karly. Je zajímavé, že některé předměty jako obrázky s ptáčky, případně nábytek čalouněný potištěným květovaným kartounem, byly použity k vybavení dětských pokojů ještě jednou na přelomu dvacátých a třicátých let pro děti z druhého manželství, tentokrát však o patro výše. Karlovy pokoje byly později zrušeny, neboť dospívající chlapec získal novou komnatu ve druhém poschodí. Z obou pokojů dámského apartmá se zachovala pouhá část. Nepřehlédnutelné jsou dvě supraporty s putti, které se v rámci rozvozů v padesátých letech dostaly do expozice zámku Ratibořice, kde byly také zapsány jako součást mobiliárního fondu. Salon hraběnky je z větší části vybaven předměty ze svozů s respektováním původního rozmístění. Atmosféru soukromého pokoje podtrhuje množství rodinných fotografií, osobní korespondence či dětských podobizen mladších hraběcích synů – Maxmiliána (1923–1945) a Louise (1925–1944), malovaných křídou ve třicátých letech minulého století.

Ložnice hraběnky

Obě místnosti si zachovaly původní barevnost – vedle typické šedivé je to zejména historizující výmalba stropu v dámské ložnici. Z původního vybavení se zde dochovalo o poznání více předmětů než v předchozím salonu, mezi nimi portrét hraběte Mikuláše Vladimíra ve vojenské uniformě a čtveřice židlí s původním potahem tvořeným orientálními motivy stromu života. V minulosti však byly dlouhodobě zapůjčeny do expozice Rudrova mlýna v areálu Babiččina údolí. Ve stejném barevném ladění se původně nacházela ještě další židle a pohovka, na nichž se potah nedochoval vůbec, a proto musela být použita alespoň stylově odpovídající tkanina francouzské provenience. Použita byla také k rekon-

Zelený pokoj (foto 1932).

strukci baldachýnu nad postel a ke zhotovení dekorativních závěsů oken. Místnosti za ložnicí tvořily původně další součást apartmá. Ve sledovaném období zahrnovaly oblékárnu a především komfortní koupelnu, kterou využívala hraběnka, zatímco její manžel, zvyklý na spartánské podmínky, odbýval hygienu v přenosné gumové vaně, případně u přenosné sanitární porcelánové soupravy přímo ve své ložnici.

Předpokoj

Chodba před vstupem na hlavní schodiště bývala původně přepažena příčkou, oddělující komunikační prostor od koupelny, kterou inventář z roku 1901 označuje jako „plně zařízenou“. Navazovala na pokoje Mikulášových rodičů. Pozdější Mikulášův lovecký salon s výklenkem sloužil tehdy jako ložnice, zatímco Mikulášova pracovna fungovala jako psací kabinet jeho matky. Takové uspořádání se zde nedochovalo, neboť koupelna byla později patrně z příkazu Mikuláše Vladimíra zrušena.³⁰ Zmíněný komunikační prostor, kdysi sousedící s nedochovanou koupelnou, sloužil návštěvám čekajícím na přijetí u hraběcích manželů. Z vyprávění pamětníků víme, že se zde nacházel i telefonní aparát.

Ke zbourání příčky v prostoru dnešního předpokojce došlo někdy po roce 1949 v souvislosti se zpřístupněním zámku pro veřejnost.³¹ Předpokoj byl proto instalován do celého prostoru někdejších dvou menších místností. Z vybavení zasluhují pozornost zejména portréty příslušníků hraběcí rodiny, mezi nimiž vyniká podobizna hraběte Vincence Des Fours (1778–1857), jednoho z nejvýznamnějších členů rodu v 19. století. Dosáhl totiž vysokých poct ve službách habsburského arcivévody Ferdinanda Karla (1781–1850), vnuka císařovny Marie Terezie, případně portrét hraběnky Marie Adély Des Fours (1800–1846), připomínající nenaplněnou lásku této šlechtičny k českému vědci Janu Evangelistovi Purkyně (1787–1869). Jejich vztah dnes dokládají už jen zhruba dvě desítky dopisů v Památníku národního písemnictví. Jedná se o psaní adresovaná Purkyněmu, zatímco dopisy Adéle

Zelený pokoj (foto Ivo Habán, 8. listopadu 2011).

byly podle hraběčiny závěti do posledního kusu spáleny. Čestné místo náleží také císaři Leopoldu I., jenž v roce 1678 potvrdil rodu Des Fours tzv. fideikomis a zároveň umožnil polepšení rodového erbu.

Rozvrh místností druhé prohlídkové trasy

„Druhé patro, jehož jižní strana je pustá a nedostavěná, obsahuje osm ladně zařízených pokojů pro hosty, dále několik místností, které jsou obývány služebnictvem“. Takto charakterizoval třetí nadzemní podlaží ve své zprávě František Heber roku 1845. Z historie víme, že se v tomto patře nacházel úmrtní pokoj hraběte Albrechta Maxmiliána II. (1671–1732), pokoj duchovních hostů či „pokoj mladého pána“. Vedle biliárového pokoje je zmiňován zelený pokoj, v němž se nacházelo zrcadlo se sochařsky pojednaným rámem, který byl poničen po selském povstání roku 1775. Teprve ve druhé polovině 19. století došlo k postupnému dokončení druhého patra východního křídla. Do té doby v prostorách nad kaplí neexistoval strop, byl zde dokonce otevřený průhled přímo do krovu, ostatní místnosti byly sice dostavěné, ale bez výzdoby.

Druhé patro dotváří kompletní představu o chodu hraběcí domácnosti v meziválečném období. Odlehlejší křídla, případně vyšší podlaží totiž sloužila nejčastěji k ubytování mladších členů rodiny, aby se mohli nerušeně věnovat studiu, stranou společenských a pracovních povinností svých rodičů, ale také k přespávání hostů či nejbližšího personálu. Hostinské pokoje bývaly na zámku v hojném množství, jelikož návštěvy při tehdejších možnostech cestování zůstávaly zejména v letních měsících mnohem déle, než je tomu dnes. Právě léto vybízelo k cestování a radostnému shledání s příbuznými, kteří byli díky tehdejšímu kosmopolitnímu světu rozptýleni po celé Evropě. Pokoje pro hosty tak musely být neustále připraveny pro případ jejich okamžitého využití.

Hnědý pokoj (foto 1932).

Ložnice hraběnky Augusty Gabriely

Pokoje severního křídla otevírá ložnice věnovaná hraběnce Augustě Gabriele, matce předposledního majitele. Hraběnka pocházela ze šlechtického rodu Coudenhove, jemuž patřily statky na jižní Moravě. Podobu místnosti je možné načerpat z dobové fotografie z třicátých let. Jiný pohled do stejného pokoje byl nalezen také ve fotoarchivu NPÚ ÚP. Tato fotografie z padesátých let minulého století znázorňuje šatní skříň nebo postel. Co nebylo načerpáno z fotek, podařilo se dohledat v černé knize, jež nebývale přesně ještě v roce 1953 zachytila původní podobu místnosti. Na své místo se vrátila kolekce biedermeierského nábytku z třicátých a čtyřicátých let 19. století z leštěného třeshňového dřeva, který byl v předchozích instalacích použit jen z malé části, případně rozptýlen v několika prostorech. Působivosti dodává šablonová výmalba z 19. století vytvořená z popudu hraběte Františka Vincence. Vojenskou minulost rodiny připomíná dochovaný grafický portrét hraběte Karla Coudenhove (1814–1868), Augustina otce, který se zúčastnil bitvy u Hradce Králové, případně grafika maršála Václava Radeckého z Radče.

Ložnice Marie Immaculaty

Sousední ložnice byla vybavena opětovně zkompleťovaným souborem nábytku, jehož dominantou je čalouněné lůžko, v inventářích označované jako francouzské. Pohodlnou moderní válendu doplňuje válcovitý podhlavník, dva původní postranní závěsy a krycí deska plnící funkci tepelné izolace, vše ze stejného potahu biedermeierského vzoru, avšak z pozdější doby. K souboru byly v minulosti přičleněny také biedermeierské židle a křesla novobarokního řešení. Z dalšího vybavení lze jmenovat zrcadlo benátského typu s reliéfem prince Evžena Savojského, toaletní stůl se zrcadlem a sekretář se sklopnou psací deskou. Průchod do další místnosti v síle gotického zdiva je vhodným prostorem k zakomponování

Hnědý pokoj (foto Ivan Ulrych, 2010).

nezbytného hygienického zázemí. Hraběnka Marie Immaculata (1886–1942?) byla nejmladším dítětem Augusty Gabriely a Theodora Gabriela Des Fours Walderode. O jejím životě víme hlavně to, že byla tělesně postižena po dětské mozkové obrně. Ve sklepním depozitáři tak na své uplatnění čekal invalidní vozík barokního tvaru, který nyní tvoří součást vybavení tohoto pokoje, sousedícího s ložnicí Augusty Gabriely. Hraběnka se o svou postiženou dceru až do konce života starala, dá se tedy předpokládat, že dámy mívaly z praktických důvodů pokoj v těsném sousedství.

Klenutý pokoj

Věžní pokoj je paralelou pracovny hraběte v patře pod ním. Na místě gotické obranné věže vzniklo v době renesance hlavní schodiště, po jehož zrušení se okolo roku 1700 uvolnil prostor pro další obytnou místnost. Klenutý pokoj sloužíval jako hostinský, ale v určité době také k ubytování personálu, neboť se v jedné ze stěn nachází původní signalizační zařízení. Obytné pokoje byly vybaveny tlačítky, po jejichž smáchnutí se na tomto zařízení objevilo v malém okénku číslo pokoje, jehož obyvatel si právě žádal pomoc sloužícího. Obdobné systémy vznikaly v průběhu 18. století a jejich kolébkou byla nespíše Anglie. Další signalizace se za předposledních majitelů nacházela v přízemí zámku v tzv. lokajně. Papírová tapeta z přelomu 19. a 20. století se zelenobílými pruhy i další doplňky v podobě sedací soupravy potažené květovaným kartounem s malokvětou růží společně se stejně čalouněným paravánem i přehozem přes postel podtrhují věrnou podobu tohoto pokoje.

Modrý salon

Centrem obytných prostor druhého patra byl tzv. modrý salon, nazvaný podle další šablonové výzdoby z doby hraběte Františka Vincence.³² Kromě toho, že mohl sloužit jako jídelna pro ubytované návštěvy, plnil také funkci rodinného salonu. Předposlední maji-

Mladenecký pokoj Karla Bedřicha (foto 1932).

telé jej využívali během vánočních svátků. V prostoru kolem kachlových kamen totiž stával ozdobený vánoční stromek, každoročně dovážený z panství Josefov Důl. Dalším příkladem vytváření kompletů sedacích garnitur různých stylů ještě z popudu soukromých majitelů je i nábytek patřící do modrého salonu. Soupravu tvořil chaise-longue z doby biedermeieru, čalouněný modrobílým rypsem s vytkávaným motivem loďky, k němu však byla vybrána druhorokoková pohovka a křesla. Do dnešní doby se dochoval pouze chaise-longue, včetně čalounu, a pohovka, jež zůstala zcela bez potahu. V rámci přípravných prací bylo nutné najít adekvátní náhradu za ztracená křesla, jež se podařilo získat v zákupském depozitáři. K dodržení barevného ladění mohl být zvolen čaloun z modrého rypsu z běžné nabídky specializovaných prodejen textilu. Nakonec však bylo přikročeno k výrobě repliky původní látky, kterou byla v průběhu restaurování očalouněna křesla i pohovka. Zajímavým příkladem dokumentace původního vybavení je truhla, na jejímž klíči zůstala papírová visačka s německým názvem modrého salonu – Blauer salon. Pozornost zasluhuje také rodinné podobizny znázorňující hraběte Theodora Gabriela v mladém věku od malíře Antona Einsleho (1801–1871), jenž proslul jako portrétista příslušníků habsburského rodu, a párové portréty Theodorových rodičů – Františka Vincence a Marie Františky, rozené z Mayersbachu (1819–1879), od Alexandra Clarota (1796–1842). Z jednotného kánonu vybočuje obraz nazvaný Markytánka a raněný jezdec, malovaný roku 1857 Fritzem Allemandem (1812–1866).

Zelený pokoj

Poslední šablonová výzdoba pokrývá stěny zeleného pokoje, který připomíná hraběnku Leopoldinu Františku Des Fours Walderode (1873–?), starší sestru předposledního majitele, jejíž podobizna visí vedle okna nad tratí ve vedlejším pokoji. Hraběnka byla nejstarším potomkem Theodora Gabriela a Augusty Gabriely. Nikdy se neprovdala a život

Mládenecký pokoj Karla Bedřicha (foto Ivo Habán, 8. listopadu 2011).

strávila v Ústavu šlechticů na Pražském hradě, kam vstoupila roku 1897. Ke svému bratrovi na Hrubý Rohozec jezdila na návštěvu. Portrét prvního z maloskalské větve Des Foursů hraběte Josefa (1772–1838) doplňuje obraz jeho druhé manželky Johanny, rozené Köppe (1790–1871), která výhodného sňatku využila k získání šlechtického titulu. Krátce po svatbě svého manžela opustila, aby se nechala vydržovat jako známá vídeňská kurtizána.

Hnědý pokoj

Poslední z řady hostinských pokojů je tzv. hnědý pokoj, jehož dekoraci kdysi tvořily závěsy s hnědobílými pruhy. Pokoj je zařízen zčásti původním nábytkem, známým ze záběru fotografa. Jeho dominantou je zejména barokní postel s intarzovaným čelem a noční stolek. Opačný kout zachovává barokní styl prostřednictvím sedacího nábytku svezeneho po roce 1945 ze zámku Sloup. Stěny zdobí kolorované grafiky alpských krajín.

Chodba

Chodby druhého patra dodržují původní dekoraci s populárními grafikami J. E. Ridingera (1695–1767) v kombinaci s množstvím sádrových konzolek s keramickými korbeli i dalšími ukázkami keramiky z časového rozmezí od 17. do 20. století (habánská keramika, holíčská fajáns). Pozornost zasluhuje také dvojice křesel z renesančního vybavení zámku, které setrvaly po desítky let v depozitáři. Kopie dvou listů návštěvní knihy zámku dokládá, kteří hosté na Hrubý Rohozec v minulosti přijížděli. Mezi jmény jsou rozpoznatelné podpisy osobností zdejšího regionu – majitelé zámku Sychrov – kníže Alain z Rohanu s chotí Margaretou, baron Hans z Aehrenthalu s manželkou Ernestinou, majitelé Hrubé Skály. Vedle toho je zde podepsán také hrabě Kuno Des Fours Walderode (1879–?), mladší bratr předposledního majitele, jehož pokoj bude v budoucnu v tomto patře rekonstruován, a manželé von Ruzicic – tedy sestra choti předposledního majitele s manželem a dcerou Isabelou.

Mládenecký pokoj Karla Bedřicha

Karel Bedřich zahájil své vzdělávání na církevním gymnáziu v rakouském klášteře Kremsmünster, maturitní zkoušku však složil na gymnáziu v České Lípě. Školní léta ukončil po problematičtém dvanáctiletém studiu práv na pražské univerzitě. K zařízení pokojů bylo využito černého nábytku, který tvoří přechod mezi empírem a biedermeierem. Podle popisů z inventářů se jedná nejspíše o nábytek původem ze zámku ve Smržovce, který byl na Hrubý Rohozec převezen do pokojů hraběte Františka Antonína II. Pokoj plnil funkci ložnice (postel, noční stolek), ale také pracovny a salonu. Hygienický kout byl od obytné části oddělen několikadílným paravánem. K identifikaci původní obrazové výzdoby v černých rámech napomohly opět černé knihy. Jedná se o výjevy z napoleonských válek a záběry z korunovace císaře Ferdinanda V. Dobrotivého. Tmavě komponovaný pokoj pomyslně předznamenává soumrak rodiny Des Fours, který se nemilosrdně přiblížil na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století. Hrabě Mikuláš Vladimír, jeho manželka Gabriela Karolína a prvorozený syn Karel Bedřich přijali německou národnost a členství v SdP, zatímco mladší synové Maxmilián a Louis byli zapsáni do Hitlerjugend. Roku 1941 se uzavřel život hraběte Mikuláše Vladimíra, který v Praze podlehl rakovině hrtanu. O tři roky později beze stopy zmizel devatenáctiletý Louis jako voják na východní frontě. Hraběnka Gabriela Karolína tak prožila konec války v naprostém osamění, neboť starší Maxmilián podlehl záchvatu cukrovky na zámku v Josefově Dole.

Přípravné práce k nové instalaci zahrnovaly na prvním místě průzkum zachovaného kmenového mobiliáře, který byl porovnáván s historickou fotografickou dokumentací, ale také se soupisy z různých období. Nedílnou součástí přípravy bylo rovněž řízení restaurátorských prací z pozice investora a ve spolupráci s odbornými garanty památkové péče také funkce korektora finální podoby. Výsledky pomohly vyvrátit mýtus, že Hrubý Rohozec nedisponuje hodnotným mobiliářem. Další práce, spočívající v restaurování mobiliáře i výmaleb, budou pokračovat i v následujících letech. V září 2011 byla oficiálně zpřístupněna enfiláda druhého patra západního křídla, kde se nacházely dětské pokoje mladších synů, komnata pro guvernantku a pokojskou. Na opačné straně je do původní podoby postupně instalován biliár a po něm je počítáno s obnovou zbrojnice. V přízemí vznikne doplňkový okruh napříč hospodářským zázemím s lokajnou, starou kuchyní a již přístupnými sklepy a archivem.³³

Poznámky:

- 1 Jedná se o dílčí výstup (řešitel Mgr. Petr Weiss) v rámci Výzkumného úkolu 205 *Vědecký výzkum metod prezentace mobiliárních fondů s využitím historických depozitářů, integrace rozptýlených historických celků a obrazové dokumentace historických interiérů i exteriérů*, jehož hlavním řešitelem je PhDr. Miloš Kadlec.
- 2 Rod pocházející z Flander se v roce 1475 usadil v Lotrinsku. Prvním příslušníkem, jenž přišel na území Čech, se stal Louis Des Fours (1543–1613), rada a vyslanec císaře Rudolfa II. Jeho dva synové položili základ dvou rodových linií: lotrinské – starší Jan a české – mladší Mikuláš. Původní nezkrácené přízvisko rodu znělo: Des Fours z Montu a Athienville. Po roce 1764 osobou Mikulášova vnuka Františka Václava došlo k rozšíření rodového jména díky sňatku s hraběnkou Antonií, poslední příslušnicí rodu Walderode z Eckhausenu. Polepšené Františkovo jméno znělo hrabě Des Fours Walderode z Montu a Athienville, svobodný pán na Eckhausenu. Kromě honosného jména přibýly do rodiny také hmotné statky v podobě moravského panství Eckhausenů.
- 3 Statky Mont a Athienville v Lotrinsku, stejně jako později získané državy v Belgii, byly rodině zabaveny a rozparcelovány během velké francouzské revoluce.
- 4 Mikulášův syn a následovník Albrecht Maxmilián však pro místo posledního odpočinku své rodiny zvolil zcela nové pohřebiště, a sice v paulánském kostele sv. Salvátora v Praze. V letech 1856–1861 za hraběte Františka Vincence Des Fours Walderode byly tělesné ostatky z některých dosavadních lokalit vyjmuty a dočasně uloženy v prostoru kaple na Hrubém Rohozci, nakonec roku 1861 došlo k definitivnímu uložení v nové hrobce v kostele sv. Jana Nepomuckého v Železném Brodě. Posledním místem je hřbitov v jihomoravském Křetíně (rodiče předposledního majitele) a pražské Olšanské hřbitovy (předposlední majitel Mikuláš Vladimír Des Fours Walderode).
- 5 Obě vesnice – Maxov a Albrechtice, byly pojmenovány na počest hraběte Albrechta Maxmiliána I. Des Fours.
- 6 Smrtí Františka Antonína II. z hruborohozecké nebo také albertinské větve (pojmenované po Albrechtu Maxmiliánovi II.) přešlo dědictví na větev maloskalskou, jejímž zakladatelem se stal Albrechtův mladší bratr Václav Matyáš Josef (1674–1710). Ta vlastnila panství až do konfiskace v roce 1945.
- 7 Viz upozornění konzervátora Víka čj. 1277/1946, NA, fond SPS, kart. 188.
- 8 Karel Mlejnek pracoval již ve službách rodiny Des Fours Walderode a stal se prvním poválečným kastelánem.
- 9 Ani tyto prostory neměly být v budoucnu ušetřeny změn. Roku 1973 pracovník Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích Dr. Machytka inicioval s výjimkou jídelny odstranění jejich zařízení, neboť stále příliš připomínalo šlechtu. Náhradou mělo být vybudování obrazárny starých holandských mistrů.
- 10 Zvažováno bylo období 1838–1869, kdy zámek vlastnil hrabě František Vincenc Des Fours Walderode.
- 11 Tyto fotografie nejsou obsahem žádného archivu, nacházejí se pouze na Hrubém Rohozci.
- 12 Viz NPÚ ÚOP v Liberci, Sbírka SHP, P. Vlček, – P. Zahradník, Hrubý Rohozec zámek, Praha 1989, s. 103–113 nebo SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Des Fours Walderode, kart. 15, sign. V 14–12.
- 13 Viz chronologický přehled událostí po narození Mikulášova dědice Karla Bedřicha, NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, 2004, počítačový soupis pro interní účely v souvislosti s restitučním sporem o Hrubý Rohozec.
- 14 Viz J. V. Šimák, Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese turnovském, Praha 1909, s. 102–130.

- 15 Mikuláš Vladimír dbal řady pokynů, které obdržel v souvislosti se zachováním zámku v rodinném majetku. Veškeré změny měly být prováděny pouze se souhlasem Státního památkového úřadu, podmínkou bylo zachovat historický ráz parku, který nesměl být proměněn v užitkovou zahradu. Zákaz se týkal nezařazení okolních luk, aby nedošlo k narušení pohledu na zámeckou budovu. Badatelům z oboru historie pak měl být na požádání umožněn přístup ke sbírkám, viz NA, fond SPS, kart. 188.
- 16 1946 soupis mobiliáře zámku v době správy Národním pozemkovým fondem, provedený Stanislavem Šindelářem – NPF, 1949 soupis mobiliáře zaznamenaný soupisovou komisí v květnu téhož roku, úřední záznam o provedení soupisu inventáře z roku 1949.
- 17 Příklady převozů: 1945 – Předsednictvo vlády (cínové nádoby, barokní olejomalby, množství křesel a židlí s modrým rypsovým potahem, 1952 – Národní památník na Strahově (renesanční nábytek – truhla, křesla, empírové židle), 1953 Národní galerie v Praze (figura sedícího Buddha, dřevorezba sedícího samuraje, bronzová plaketa s bohyní Kwan-jin a mnoho dalších). Další rozvozy kmenového vybavení mířily na hrad Kost, Pražský hrad, zámky Bilínu, Kozel, Ratibořice, Frýdlant i úřadovnu NKK. V roce 1949 požádal o vynesení některých předmětů ze státního kulturního majetku přímo poslední majitel Karel Bedřich, žádost uvádí cca 200 knih, paroží, litinovou desku do krbu z Francie, portréty členů rodiny. Dr. Zdeněk Wirth dopisem z jara 1950 vyjádřil svůj souhlas s vydáním některých předmětů, např. portrétů Karlova otce a dědečka, které z tehdejšího pohledu nebyly shledány jako umělecky cenné. Viz NA, fond SPS, kart. 67, 187, 189.
- 18 K dispozici je cca 5 000 inventárních čísel původních předmětů a cca 10 000 inventárních čísel předmětů ze svozů, které chybějící kusy v nové instalaci plně nahradí.
- 19 „Podle zprávy Její hraběcí Milosti paní vdovy a poručnice, jakož i podle zprávy úředníků dala tyto oltáře a všechny ostatní věci patřící ke kapli zhotovit za své vlastní peníze, ano dala i kapli samu vystavět“ viz NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. SHP, P. Vlček – P. Zahradník, Hrubý Rohozec zámek, s. 17 a NA, fond Fideikomis, kart. 1079. Hlavní oltář osobně posvětil biskup Antonín de Sotto Mayor v prosinci 1673 viz Šimák, J. V. Soupis památek.
- 20 Dopis akademického malíře Václava Kejmara adresovaný Státnímu památkovému úřadu pro Čechy, viz NA, fond SPS, kart. 188. Drobné obrázky s náboženskou tematikou rozmístěné v předkapli podle dobové fotografie visely na svých místech už v době pořízení prvního známého soupisu vybavení z roku 1683, viz SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Inventář panství Rohozec, Semily, Malá Skála – strojopisný opis originálu pořízený roku 1932.
- 21 Restaurování bylo zahájeno v roce 2011 díky finanční podpoře MK ČR v rámci *Programu restaurování movitých kulturních památek*, realizátorem této veřejné zakázky je akademický malíř Jan Živný.
- 22 Výběr inventářů a popisů zámku: 1683, 1732, 1775, 1809, 1822, 1832, 1839, 1845, 1870, 1894, 1901, po roce 1919.
- 23 Na tomto místě je biliár uváděn v inventáři z roku 1870, úplně nejstarší umístění biliáru bylo v prostorách druhého patra, v některé z místností enfilady západního křídla.
- 24 „Biliárový pokoj, který sousedí s jídelnou a je starší než ona, by mohl být příhodně nazýván sálem předků, neboť obsahuje bohatou sbírku olejových obrazů (68 kusů), jež představují rodinné portréty hrabat Des Foursů a mají někdy značnou uměleckou cenu. Starobylé gotické židle, jimiž je tento pokoj zařízen, se přesně hodí k těmto portrétům, kontrastují však nápadně s moderní biliárem, který zabírá prostředek místnosti a kterému bychom přáli jiné umístění, neboť zde nepřijemně ruší vážnost místa.“ Viz NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. SHP, P. Vlček – P. Zahradník, Hrubý Rohozec zámek, Praha 1989, s. 81.
- 25 Viz inventář z roku 1732, NA, fond Fideikomis, kart. 1079 a SHP Hrubý Rohozec zámek, s. 22.
- 26 Tyto supraporty byly během instalačních prací nalezeny na půdě zámku.
- 27 Z výpovědi pamětníků je známo, že druhá manželka Mikuláše Vladimíra dožila u své sestry v Rakousku někdy na sklonku čtyřicátých let 20. století. Přesné datum úmrtí se zatím nepodařilo zjistit.
- 28 Výklenek pro toaletu byl na stejném místě vybudován už roku 1822: „Protože hraběnka by měla ráda záchod (Retiradekabinet) v ložnici, má vrchní úředník se zednickým mistrem rozumně rozvážit, zda by nemohl být do silné zdi vlevo naproti fraucimoru udělán výklenek s dveřmi s plátěnými tapetami, kde by mohl být prostor pro nočník.“ Viz SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Des Fours Walderode, kart. 11 a SHP Hrubý Rohozec zámek. Za předposledních Des Foursů byl celý kout se vstupem na toaletu esteticke předělen dřevěnou příčkou, která byla roku 1957 odstraněna. „Skrň, resp. dřevěnou stěnu v chodbě I. p., která zakrývá tapetová dvířka do WC, bude nutno odstraniti, aby bylo získáno místo pro zbrojnic.“ Viz čj. 4780/57 NA, fond SPS, kart. 189.
- 29 V rodině se používaly německé zkratky jmen – např. Karly – Karel, syn Mikuláše Vladimíra z prvního manželství, Ela – Gabriela, druhá manželka Mikuláše Vladimíra, Niky – Nikolas (Mikuláš), předposlední majitel zámku.

- 30 Ze vzpomínek pamětníků bezpečně víme, že vlastní koupelnu Mikuláš Vladimír nepoužíval. S důkladnějším mytím v přenosné gumové vaně mu vždy pomáhal jeho komorník Josef Pavelka přímo v hraběcích pokojích. Zrušená koupelna se patrně stala pouhým skladovacím prostorem, v jehož vestavěné skříní se nacházely úklidové prostředky pokojské. Historizující vestavěná skřín se na místě dochovala dodnes.
- 31 Půdorys prvního patra zámku z roku 1949 dokládá existenci příčky mezi bývalou koupelnou a předpokojem v daném roce. Viz NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. plánové dokumentace, Hrubý Rohozec – st. zámek, půdorys zámku, 1949, sign. HR 1.
- 32 Autorem působivých výmaleb je akademický malíř Adolf Burian, vymaloval pět nových pokojů pro hosty, pokoj pro služebnictvo, ale také schodiště v obou etážích. Ve vyúčtování uvádí provedení výmaleb jednoho velkého modrého pokoje, jednoho krásného zeleného pokoje, dvou chodeb s rustikou, lapisově šedého pokoje, jednoho růžového pokoje či jednoho chamois pokoje, viz SHP Hrubý Rohozec zámek, s. 83.
- 33 Vydatnou pomoc při vzniku interiérové instalace poskytli potomci hraběcího komorníka pana Josefa Pavelky, jenž na Hrubém Rohozci působil čtyřicet let. Srdečné poděkování s přáním pevného zdraví tedy patří sourozencům Zdeňkovi a Marii Pavelkovým.

Prameny:

NA, fond Fideikomis, kart. 1079.

NA, fond SPS, kart. 67, 187, 188, 189, 197.

NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. stavebně historických průzkumů, Vlček, Pavel – Zahradník, Pavel, Hrubý Rohozec zámek, 1989, sign. SHP 63.

NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. plánové dokumentace, Hrubý Rohozec – st. zámek, půdorys zámku, 1949, sign. HR 1.

NPÚ ÚOP v Liberci, Tregl, Vladimír – Weiss, Petr, Státní zámek Hrubý Rohozec – text pro průvodce I. prohlídkový okruh – interiéry prvního patra, 2010.

NPÚ ÚOP v Liberci, Tregl, Vladimír – Weiss, Petr, Státní zámek Hrubý Rohozec – text pro průvodce II. prohlídkový okruh, 2010.

SOA Litoměřice, pob. Děčín, Inventář fondu RA Des Fours Walderode, Děčín, 1976.

SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Des Fours Walderode, kart. 15, sign. V 14–12, kart. 29, 33, 39.

Literatura:

Šimák, Josef Vitězslav, Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu turnovském, Praha 1909.

Thornton, Peter, *Authentic Decor – The Domestic Interior 1620–1920*, London, 1993.

Uhlíková, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

Votýpka, Vladimír, *Návraty české šlechty*, Praha 2002.

Wagner, J. – Brožová, J., *Historický nábytek a móda – průvodce expozicí Uměleckoprůmyslového musea v Praze na státním zámku Hrubý Rohozec*, Praha 1975.

Weiss, Petr – Tregl, Vladimír, *Zámek Hrubý Rohozec*, Nymburk 2011.

Seznam použitých zkratk:

MK ČR – Ministerstvo kultury České republiky

NA – Národní archiv

NKK – Národní kulturní komise

NPF – Národní pozemkový fond

NPÚ ÚOP v Liberci – Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

NPÚ ÚP – Národní památkový ústav, ústřední pracoviště

pob. – pobočka

SHP – Stavebně historický průzkum

SOA – Státní oblastní archiv

SPS – Státní památková správa

UPM – Umělecko průmyslové museum

OBRAZY NA ZÁMKU V ZÁKUPECH V DOBĚ CÍSAŘE FERDINANDA V.

Martin Aschenbrenner

Gymnázium Česká Lípa

Zámek v Zákupích má velmi bohatou historii. Z gotického hradu, který zde stál, se nedochovalo téměř nic, z renesančního zámku jen několik prvků. Dnešní podobu dalo zámeckému areálu především baroko, úprava interiérů pochází většinou z poloviny 19. století.

Barokní přestavbu zámku provedli v poslední čtvrtině 17. a na počátku 18. století sasko-lauenburský vévoda Julius František a jeho dcera Anna Marie Františka, za nichž se Zákupy staly centrem rozsáhlého dominia, které tito majitelé vytvořili. V roce 1770 zdědili celý komplex bavorské vévodové, ti zde pochopitelně nesídlili. V roce 1805 získala panství výměnou toskánská větve Habsburků, která v důsledku napoleonských válek přišla o svou italskou državu. Ani pro tyto Habsburky se však zákupský zámek nestal sídelním. Brzy totiž získali Würzburgsko a po pádu Napoleona se vrátili do Toskánska. Na osudu nepoužívaného zámku nic nezměnilo ani to, že Napoleonův syn Napoleon II. získal titul vévody zákupského a měl toskánské statky jednou zdědit. Zemřel ostatně již v roce 1832. Na základě dědických smluv, které byly v souvislosti s tím uzavřeny, zdědil po smrti Napoleonovy ženy a matky Napoleona II. Marie Louisy v roce 1847¹ toskánské statky jako svůj osobní majetek císař a král Ferdinand V. Ten následujícího roku abdikoval, přestěhoval se na Pražský hrad a v roce 1850 si vybral na bývalých toskánských panstvích i svá nová letní sídla: Zákupy a Ploskovice.

Oba zámky bylo nutno nově vyzdobit a zařídit. Stavební úpravy byly tehdy objednány u stavitele Jana Bělského a výzdoba a zařízení u čalouníka Josefa Veselého. K výmalbě interiérů byl přizván i malíř Josef Navrátil. Práce na zámku v Zákupích byly provedeny převážně v zimě 1850–1851 a v kapli, některých prostorách pro služebnictvo a vedlejších budovách pokračovaly ještě asi dva roky. Císař Ferdinand navštěvoval zámek v Zákupích od roku 1851 do roku 1874, s výjimkou roku 1866, vždy v létě. Zemřel 29. června 1875 v Praze.

Práce J. Navrátila byla vždy ceněna a přitahovala k zákupskému zámku pozornost odborníků i návštěvníků. Menší zájem se projevoval o vnitřní zařízení z té doby, pořízené ve stylu druhého rokoka. A tak toto zařízení, částečně odvážené a pozměňované již po smrti císaře Ferdinanda, výrazně změněné a ochuzené v období meziválečném a za druhé světové války, bylo v šedesátých letech 20. století zčásti uloženo do depozitářů a ve velké míře doplněno sovy.

V současné době se objevila snaha přiblížit zákupské zámecké interiéry co nejvíce podobě, jakou měly ve třetí čtvrtině 19. století. Byl již proveden průzkum inventářů z té doby² a z něj vyplynula řada zajímavých a podnětných závěrů. Obecné shrnutí poznatků o podobě zámeckých interiérů v době císaře Ferdinanda V. a jejich přehledné srovnání se současným stavem podal autor tohoto článku již jinde,³ a i když od té doby se průzkumem dalších pramenů podařilo některé poznatky doplnit a jiné zkorigovat, základní charakteristiky a závěry zůstávají stále v platnosti. Zde bychom se chtěli věnovat pouze obrazům v zákupském zámku. Jednak právě obrazy nám mohou dobře ukázat kulturní zájmy císaře a císařovny, jednak otázka obrazové výzdoby zámku je poměrně složitá, neboť ta byla až do smrti

Neznámý autor – Portrét císaře Františka I. (II.), původní inventárním číslo R 113. Patřil k původnímu zařízení zámku z roku 1850–1851 a visel v rohovém salónu císaře Ferdinanda. V letech 1906–1907 byl spolu s dalšími obrazy restaurován v „restaurátorském oddělení malířské galerie císařského domu“ ve Vídni (Burgring 5).

císaře Ferdinanda doplňována, některé obrazy již tehdy odváženy jinam a mnoho jich bylo odvezeno po jeho smrti.

O zařízení zámku informují dochované inventární knihy, především kniha z roku 1851, která je pro nás nejcennější.⁴ Obsahuje totiž nejen soupis původního zařízení, ale z poznámek správce zámku (s titulem „c. k. zámecký inspektor“) Franze Sahulleho je patrné, do kterých

pokojů zařízení patřilo. Zároveň jsou v této knize uvedeny i přírůstky pro roky 1852–1856, rovněž s poznámkami o umístění předmětů. Na ni pak navazují další inventární knihy,⁵ z nichž se dovídáme, které obrazy byly kdy do zámeckého inventáře přijaty, avšak nikde zde již nenajdeme poznámku o jejich umístění.

Ke konci roku 1851 zachytil správce zámku v první inventární knize 39 obrazů. Všechny byly umístěny ve 2. patře, kde se nacházely pokoje císaře, císařovny, pokoje pro hosty a také několik pokojů pro doprovod a služebnictvo. V dalších letech se pak počty obrazů rozrostly takto: 1852 – 9 kusů, 1853 – 7 kusů, 1854 – 5 kusů, 1855 – 26 kusů, 1856 – 12 kusů. U nich je poznamenáno i umístění. V dalších letech přibýly obrazy takto: 1857 – 3 kusy, 1858 – 5 kusů, 1859 – 5 kusů, 1860 – 2 kusy, 1861 – 2 kusy, 1862 – 3 kusy, 1863 – 5 kusů, 1864 – 11 kusů, 1865 – 1 kus, 1867 – 2 kusy, 1869 – 2 kusy, 1870 – 47 kusů, 1874 – 15 kusů.⁶ Další prameny k poznání obrazové výzdoby zákupského zámku pocházejí z doby po císařově smrti a dovídáme se z nich nejen o odvozech jednotlivých obrazů, ale také zpětně o jejich umístění, autorech apod.

Prvním a asi nejvýznamnějším z těchto pramenů je korespondence zámecké inspekce v Zákupích s pražským ředitelstvím statků z let 1866–1884,⁷ v níž se nacházejí doklady dokumentující odvozy zařízení, zejména právě obrazů, od smrti císaře Ferdinanda (1875) do smrti císařovny Marie Anny (1884). Jsou to jednak dopisy z tohoto období, které nařizují odeslání obrazů ze Zákup do Prahy, popř. oznamují jejich vrácení, jednak seznamy, které byly patrně přílohou dopisů, dnes však již není jisté, který seznam ke kterému dopisu patřil, a také seznamy odpisů na konci jednotlivých roků. Seznamy odpisů obsahují pochopitelně inventární čísla a popis jednotlivých předmětů. V ostatních dokumentech se uvádějí někdy přímo inventární čísla, jindy jen popis příslušného obrazu, nebo jen jeho umístění. K tomu si někdy správce zámku poznamenal příslušná inventární čísla, jak je nalezl.

Z této korespondence vyplývá, že část obrazů byla zvláštním majetkem císařovny Marie Anny, a byly proto označeny na zadní straně jejím jménem. Zároveň z této korespondence často zjišťujeme, kde se tyto obrazy nacházely, a to leckdy nejen místnost, ale i přesnější místo (např. „poblíž okna“, „nad etažérem vedle kamen“ apod.).

První odvozy zařízení zámku nastaly záhy po smrti císaře Ferdinanda. Již 14. července oznamoval vlivný císařův sekretář, který setrval i ve službách císařovny Marie Anny, dvorní rada Franz Geringer, že do Zákup přijede dvorní čalouník Junigl, aby zabalil předměty uvedené v příloze, které mají být poslány do Prahy. Stejně tak nařizují zaslání předmětů dopisy ze 17. srpna a 16. prosince 1875, které se rovněž odkazují na přílohy. Z tohoto roku se zachovaly tři seznamy předmětů, které jsou dnes vloženy do seznamu odpisů za tento rok, jedná se tedy nepochybně o přílohy uvedených dopisů. Z těchto dokumentů si můžeme udělat představu o odvezených předmětech. Naprostou většinu jich tvoří právě obrazy (15 kusů).

V roce 1876 bylo odepsáno pět obrazů, opět byly všechny odvezeny do Prahy. Naopak z Prahy čtyři obrazy přibýly (spolu s několika dalšími, užitkovými předměty). Jednalo se patrně o věci, které se jako nepotřebné odvážely po smrti císaře Ferdinanda z Pražského hradu na jiné zámky. Čtyři obrazy byly poslány do Prahy v roce 1878 a jeden v roce 1879.⁸ V roce 1878 byl kromě toho jeden obraz (č. 3899, sv. Dorotea a sv. Theofil) odeslán do Prahy a zase vrácen, neboť se zjistilo, že není majetkem císařovny.

Nejvíce odvozů spadá do roku 1881. Dnem 15. září je datován dopis, jímž Franz Geringer nařizuje zaslání 61 obrazů, které jsou zvláštním majetkem císařovny Marie Anny, a jsou tedy označeny jejím jménem, do Prahy.⁹ Seznam se u dopisu dochoval. Obsahuje skutečně 61 položek, z toho však jedna je čtecí pult a jedna obraz (madona) bez inventárního čísla. Obrazy č. 4262 (Venkovský dům ve švýcarském stylu, uváděný též jako Dům ve sty-

lu Andrease Hofera), 3892 (hrad, uváděný též jako Weitenneg u Melku), 3885 (Letní zámek Persenburg na Dunaji) a 3882 (Několik medvědů) byly v roce 1882 vráceny do Zákup. Obrazy č. 4230 (Kráva na pastvě) a 3883 (Selský dům se stádem dobytka) se dnes rovněž na zámku nacházejí, k jejich vrácení však nebyl nalezen doklad. Rozsáhlý přesun obrazů v roce 1881 mohl souviset s tím, že v tomto roce začal užívat Zákupy jako své letní sídlo korunní princ Rudolf, který tehdy působil u vojenské posádky v Praze a právě se oženil s belgickou princeznou Stefanií.

V roce 1882 oznámila Praha dopisem ze dne 26. září do Zákup vrácení osmi z poslaných 61 obrazů, avšak zároveň nařídila odeslání dalších šesti do Prahy, i pokud nejsou označeny jménem císařovny Marie Anny. Dopisem ze dne 3. října tento příkaz pozměnila tak, že do Zákup se vrací pouze sedm obrazů, ale kromě uvedených šesti se mají do Prahy poslat další tři. Zákupy pak 9. října potvrdily příjem zmiňovaných sedmi obrazů a oznámily odeslání žádaných devíti, jejichž příjem Praha potvrdila 13. října. Již 23. října však z Prahy oznámili, že ze zaslaných devíti obrazů se jich pět vrací do Zákup.

Dalších pět obrazů žádali z Prahy dopisem z 1. července 1883, avšak s jejich identifikací měli v Zákupěch problémy, takže nakonec byly odeslány patrně pouze dva.

Zřejmě z důvodu těchto velkých změn v inventáři a se změnou zámeckého hlídače pokojů (místo W. Morawetze J. Seemann) vznikla v roce 1884 nová inventární kniha, přesným opisem předešlé (z let 1869–1874), avšak s vynecháním odepsaných inventárních čísel. Tato kniha se používala až do roku 1914, respektive 1918.¹⁰

Další prameny pro poznání inventáře zámku, tedy i tamějších obrazů, se nacházejí v Národním archivu v Praze, kde je uchován archiv pražského ředitelství císařských statků a v něm zejména korespondence s jednotlivými správami statků, která se týká inventáře.¹¹ Mimo jiné se zde nacházejí soupisy obrazů jednotlivých císařských zámků z roku 1900, které patrně zpracovaly správy jednotlivých statků, respektive zámků, a zaslaly je do Prahy. Tam pak byl vypracován soupis celkový. Obojí se zachovalo.¹² Soupis uvádí v Zákupěch celkem 81 obrazů (kromě toho 32 akvarelů bez zvláštních inventárních čísel, převážně od J. Alta, ve stereoskopu, který do zámku přibyl z Vídně v roce 1884). Původní seznam, poskytnutý správou zámku, však obsahuje navíc 30 položek, z nichž 29 je vyškrtnuto a jedna (madona připevněná na skříni v sakristii), ač nevyškrtnuta, rovněž nebyla pojata do celkového seznamu vypracovaného pražským ředitelstvím. Zajímavé je, že část těchto vyškrtnutých obrazů se na zámku dodnes nachází.

Posledním dokladem, který se týká zákupských obrazů, je několik dopisů v archivu pražského ředitelství statků¹³ o jejich darování. Z nich vyplývá, že dne 13. června 1907 požádalo kuratorium Moderní galerie Království českého, založené roku 1901, o darování dvou obrazů z císařského majetku, které se nacházely na zámku v Zákupěch. Jednalo se o č. 3948 – Osamělý kraj (také uváděno jako Selský svatební průvod) od Adolfa Kosárka a č. 4373 – Selská dívka před zrcadlem od Quido Mánesa. Bylo proto provedeno šetření, zdali odstranění obrazů ze zámku nebudе činit problémy, a když se ukázalo, že žádné problémy nenastanou, byly obrazy galerii darovány.¹⁴

Také archivní prameny z meziválečného období se zmiňují o obrazech, avšak nepřinášejí nám (s výjimkou jednoho obrazu v zámecké kapli, o němž bude řeč dále) žádné nové informace, kterými bychom mohli obohatit naše poznání obrazové výzdoby zámku v době císaře Ferdinanda V.

Sečteme-li všechny obrazy, které se podle výše uvedených pramenů nacházely na zámku v Zákupěch, dojdeme k číslu o málo vyššímu než 200 (v roce 1900 jich zbývalo o něco více než polovina). Námětově mezi nimi převládaly krajiny (66 případů včetně krajin s dobyt看 a venkovskými stavbami). Na druhé místo se řadí obrazy náboženské (40 kusů).

Neznámý autor – Hrad Weitenegg u Melku, původní inventární číslo 3892. Přibyl do zámku v roce 1855 a visel v jednom z pokojů císařovnina služebnictva vzniklém přepažením chodby za císařovniným salónem.

Tyto náměty tedy tvořily asi polovinu všech nám známých obrazů, které se na zámku nacházely. Veduty měst včetně jednotlivých městských staveb a portréty byly zastoupeny stejným počtem (po 18), lovecké náměty a zátiší, jež tvořily pugety květin, hrozny vinné révy a různé ptactvo, jako papoušci či kolibříci, byly rovněž zastoupeny stejně (přibližně po 10 kusech). Zbývá asi 50 obrazů, tj. čtvrtina celkového známého počtu. Několik z nich bychom mohli označit jako historické (tam lze řadit také portréty některých vzdálenějších habsburských předků), zvláště pak připomeňme několik námětů z Itálie (č. 286 – portrét Italky, č. 3320 – Italka z Dignana v Istrii uváděná také jako Italská přádlena u kolébky svého dítěte, ale také některých italských měst – Terstu, Janova či Benátek). Několik z těchto padesáti obrazů si nelze podle popisu představit.

Podle údajů z literatury obrazy prý císař často nakupoval sám, zejména na výstavách, které navštěvoval.¹⁵ Tuto skutečnost se podařilo potvrdit jednak z novin, kde se objevovaly zprávy o uměleckých výstavách Společnosti vlasteneckých přátel umění, o jejich návštěvách císařem Ferdinandem a výjimečně i zmínkou o tom, že nějaký obraz koupil,¹⁶ jednak studiem katalogů těchto výstav,¹⁷ které se konaly vždy zjara v Klementinu.

V letech 1852–1855 se podařilo najít podle autora a námětu velkou část obrazů ze Zákup v těchto katalogích v tom roce, kdy byly přijaty do inventáře, v dalších letech pak ještě řadu obrazů dalších. To, že i ostatní obrazy byly nakoupeny na výstavách, nelze vyloučit, nemůžeme je však jednoznačně identifikovat. Jejich popis v inventářích i v katalogích je totiž příliš stručný či obecný (např. jen „krajina“) a kromě toho se někdy vyskytuje v katalogu příslušný malíř s více obrazy stejného nebo podobného námětu. V některých případech

je v inventářích uveden jen námět obrazu, nikoliv autor, a tím je identifikace znemožněna zcela. U obrazů, které přibýly do inventáře zámku v pozdějších letech, navíc musíme předpokládat, že některé z nich byly nakoupeny již dříve a sem zaslány se zpožděním, neboť byly původně využity na Pražském hradě či jiných zámcích císaře Ferdinanda. Naopak u několika obrazů se podařilo podle katalogu určit autora, protože jejich námět je příliš specifický a navíc se vyskytovaly v katalogu právě v roce, kdy přibýly do inventáře.¹⁸ Jinde pak mohla být upřesněna podoba jména autora (křestní jméno nebo tvar příjmení, které je v inventářích čitelné nejednoznačně), a to v případech malířů jinak málo známých.

Jistěže prozatím nemáme přímý důkaz toho, že císař opravdu příslušné obrazy na výstavách koupil, avšak představa, že by je byl zakoupil někdo jiný a od něj ještě téhož roku císař Ferdinand, je velmi nepravděpodobná. Přesto se některé obrazy mohly dostat do majetku císaře Ferdinanda jinak než nákupem. Z roku 1859 máme totiž zprávu, že „žánrový obraz“ Petra Meixnera (Děti chytající motýla, zapsán do inventáře téhož roku pod č. 3971) získal císař slosováním obrazů, které na výstavě zakoupila česká umělecká jednota a losováním je pak rozdělovala mezi své členy. Ze zprávy vyplývá, že císař Ferdinand byl tedy členem této jednoty.¹⁹

Stejná zpráva nám poskytuje určité pomocné údaje, podle kterých si můžeme udělat představu o velikosti a poměru nákupů na výstavách. Uvádí, že jednota zakoupila toho roku celkem 70 obrazů, soukromníci dalších 10, z toho císař Ferdinand tři. Celkový počet všech vystavených uměleckých děl (tedy včetně miniatur, sochařských prací apod. a včetně dodatků) činil tehdy 402.

Johann Riegler (podle Gauermannna) – Selská chalupa a stádo dobytka. Datován 1831, přibyl do zámku v roce 1855 a visel v císařské ložnici.

Pokud jde o ceny obrazů zakupovaných císařem Ferdinandem, které se podařilo identifikovat, činila nejnižší cena 77 zlatých (Scéna orání od Adolfa Schmidta, 1858, č. 3950), nejvyšší pak 650 zlatých (překvapivě za Hrozen vína od mladého pražského malíře Adolfa Triáčka, o němž viz dále, 1854, č. 3780). Druhým nejdražším obrazem pak bylo Starnberské jezero u Mnichova od mnichovského malíře Ch. Morgensterna, a to 500 zlatých (1858, č. 3951). Žádné jiné dílo nepřesáhlo již 500 zlatých, výjimečné byly i ceny pod 100 zlatých. Ceny císařem zakupovaných obrazů se pohybovaly nejčastěji mezi 200 a 400 zlatých.

Z významnějších malířů se mezi autory zákupských obrazů objevují příslušníci pražské Haushoferovy krajinářské školy (Havránek, Bubák, Kosárek, Brechler, Kroupa, Kratochvíl), ale i jiní umělci působící v Praze (Maixner, Kandler, Lhota, Q. Mánes, Barvitius). Dále pak malíři vídeňští (Rahl, Schaller, Blaas, Koller, F. Alt, Rauch aj.) a mnichovští (Eberle, Morgenstern, Spitzweg, Voltz). Toto zastoupení odpovídá zastoupení malířů na pražských výstavách Společnosti vlasteneckých přátel umění; již dobový tisk se pohoršoval nad tím, že zde mívají převahu zejména malíři mnichovští.²⁰ Většinou měl císař na zámku od jednoho autora jen jeden, občas dva obrazy.

Pokud se tedy podařilo malíře identifikovat, jedná se o umělce tvořící v době života císaře Ferdinanda. I náměty ostatních obrazů dávají tušit, že se jednalo spíše o díla soudobá než „starožitná“.

O tom, jaké obrazy zajímaly císaře Ferdinanda a císařovnu Marii Annu si můžeme učinit přesnější představu, podíváme-li se, které obrazy vlastně visely přímo v jejich komnatách, neboť část jich zdobila stěny pokojů pro hosty, dvorany či služebnictvo. V následujícím přehledu se budeme snažit vypsát postupně podle pokojů obrazy, které se v nich nacházely, ať už zde visely podle prvního inventáře z roku 1851, či sem byly doplněny později. Jak bylo již řečeno, přesnou představu máme pouze pro dobu do roku 1856, o umístění obrazů z následujícího období se dovidáme pouze nahodile, zejména z korespondence vedené o inventáři po císařovně smrti. Proto zde mnoho obrazů nemůže být zachyceno. U každého obrazu je v závorce uvedeno, co se s ním stalo. Pokud se to zatím nepodařilo vypátrat, je v závorce otazník. U těch, které se objevují v seznamu z 15. září 1881 jako „zvláštní majetek císařovny“ je tato skutečnost poznamenána.

Císařské pokoje ve 2. patře zámku začínaly velkou jídelnou. Té zůstala barokní výmalba stropu a rokokové deštění stěn, takže pro žádný závěsný obraz se zde nenašlo místo. Vedle ní následoval malý pokoj, určený původně pro doprovod, avšak již od počátku využívaný také jako hudební kabinet, neboť zde byl umístěn císařův orchestrion. Tady původně nevisel obraz žádný, v roce 1855 sem byl zavěšen obraz polního tábora Cavalcaselle v Itálii od mnichovského malíře L' Allemanda (odvezen roku 1875 do Prahy), později Spěšný vůz od rovněž mnichovského Karla Spitzwega (totéž) a obraz orla od Leopolda Brunnera (totéž), všechny tři zakoupené na uměleckých výstavách v Klementinu (Spitzwegův roku 1859, Brunnerův roku 1865). V roce 1875 se zde také připomíná obraz hraběte Clama(?).²¹ Nedatovaný seznam zde také připomíná Deštivé počasí od pražského malíře Viktora Barvitia (příbylo na zámek roku 1856, tehdy bylo uloženo ve skladu nábytku? V sousedním biliárovém sále visel již v roce 1851 rozměrný obraz Viléma Kandlera Upálení posledního templáře (dosud na zámku),²² velký obraz krajiny (odvezen roku 1865 do Gallieri²³) a jiný velký obraz, tentokrát vodopádu (odvezen roku 1875 do Prahy). V roce 1852 příbyla Bubáková krajina(?) a obraz Valašský povoz od vídeňského malíře Prestela (roku 1875 odvezen do Prahy), oba zakoupené na umělecké výstavě, v roce 1853 krajina od Brechlera, též uváděná jako Lov ve sněhu (roku 1875 odvezen do Prahy) a jiná od mnichov-

ského G. Steffana (dosud na zámku), v roce 1854 pastýř od pražského malíře Watzka (dosud na zámku), zakoupený na umělecké výstavě, a dobytek od mnichovského Robera Eberleho(?) a v roce 1855 papoušek od Leopolda Brunnera (vyřazen po 2. světové válce). Někdy po roce 1857 pak přibýly a visely u oken zřejmě jakási rolnická scéna (roku 1875 odvezeno do Prahy), Svatba (totéž), obraz snad dětí s míčem(?) a někdy koncem života císaře Ferdinanda také další krajina (roku 1875 odvezena do Prahy). V roce 1875 tu rovněž, patrně u kamen, visel obraz polního tábora, původně umístěný v předchozím pokoji.

Hudební kabinet a biliárový sál užíval císař Ferdinand i jeho doprovod. Teprve následující místností začínalo císařovo soukromé apartmá. První, poměrně malý pokoj měl sloužit jako oblékárna a toaletní pokoj. Z inventářů se však zdá, že nebyl příliš používán, císař mohl k účelům oblékání a hygieny využívat ložnici a také koupelnu, kterou si dal zřídit kdesi na zámku. V jeho oblékárně není v roce 1851 zaznamenán žádný obraz. Až v roce 1852 přibyl malý portrét maršála Radeckého(?), v roce 1853 krajina s povozem sena od Richarda²⁴ (roku 1875 odvezeno do Prahy), v roce 1854 vinná réva od pražského Adolfa Trička(?)²⁵ a v roce 1855 malý Transport zabitého jelena z bavorských hor od mnichovského malíře Lieskeho, umístěný poblíž okna a zakoupený na umělecké výstavě (roku 1875 odvezen do Prahy). Neznámo kdy, sem byl také přemístěn portrét císařského pobočníka,²⁶ který se původně nacházel v pokoji za pracovním císařovny(?).

Hlavní obytný prostor představoval pro císaře patrně jeho velký rohový salón na jihovýchodní straně, z něhož se kromě předešle zmiňované oblékárny dalo vstoupit také do ložnice. V tomto velkém salónu stál klavír a dva psací stoly, takže lze předpokládat, že právě zde se císař věnoval nejen své oblíbené hudbě, ale i jiným zálibám a také práci. Již roku 1851 zde visely portréty císařova otce Františka I., nevlastní matky Karolíny Augusty, dále portrét „neapolské princezny“, Ferdinandovy vlastní matky Marie Terezie Neapolské (všechny patrně dosud na zámku), obraz královny Viktorie (vyřazen po 2. světové válce), portrét císařovny Marie Anny (roku 1875 poslán do Prahy), historický obraz papeže Řehoře IX., který čelí povstání římského lidu, od V. Kandlera (dosud na zámku) a madona (roku 1852 převezena do Ploskovic). V roce 1853 přibýlo Ukřižování od vídeňského malíře Schallera (roku 1855 převezeno do Ploskovic),²⁷ v roce 1855 madona (přivezena z Ploskovic, roku 1875 odvezena do Prahy) a Ježíš Kristus s Janem Křtitelem od vídeňského malíře Blaase (roku 1881 odvezen do Prahy jako zvláštní majetek císařovny). V roce 1875 tu „nad etažérem vedle kamen“ visel obraz Císaře Ferdinanda II. důvěra v Boha při jeho beznadějně situaci při obležení hradu ve Vídni 1619 od pražského malíře Františka Čermáka (roku 1875 odvezen do Ploskovic), zakoupený na umělecké výstavě.

V následující společné ložnici císaře a císařovny nebyl v roce 1851 zaznamenán obraz žádný. Až v roce 1855 přibýlo Několik medvědů (odvezen roku 1881, patrně omylem jako zvláštní majetek císařovny, vrácen v roce 1882, někdy po roce 1884 převezen do Hořelic), obraz selské chalupy se stádem dobytka od Johanna Rieglera podle Gauerma (roku 1881 odvezen do Prahy, patrně omylem jako zvláštní majetek císařovny, roku 1882 vrácen, dosud na zámku), obraz švábských Alp se zámek Schiessburg od mnichovského malíře J. Malliho (dosud na zámku), zakoupený na umělecké výstavě, a obraz letního zámku Persenburg na Dunaji (roku 1881, patrně omylem jako zvláštní majetek císařovny, roku 1882 vrácen, dosud na zámku). V roce 1856 pak dále přibýly dva obrazy Krista (druhý možná sv. Kristina), jeden z nich od Gebella (oba roku 1881 odvezeny do Prahy jako zvláštní majetek císařovny). V roce 1883 odtud byl žádán také obraz sv. Dominika a patrně odtud obraz lovce se psy (tehdy zřejmě oba odvezeny do Prahy).

Na východní straně zámku navazovaly na ložnici pokoje císařovny Marie Anny. Začínaly oblékárnou, která měla zároveň sloužit jako toaletní pokoj. Byla přibližně stejně velká

jako oblékárna císařova, ale na rozdíl od ní evidentně více využívaná. V roce 1851 zde visel pouze portrét Italky od vídeňského Karla Rahla (dosud na zámku), ale již roku 1852 přibyla krajina se západem slunce na dřevě(?) a Italka z Dignana v Istrii, označovaná také jako Italská přadlena u kolébky svých dětí (roku 1883 poslán do Prahy). Po roce 1856 pak přibyl obraz Kázání v kostele sv. Jakuba v Antverpách od bruselského malíře J. Genisona (roku 1882 odvezen do Prahy, téhož roku vrácen?), zakoupený roku 1857 na umělecké

Carl Rahl – Portrét Italky. Patřil k původnímu zařízení zámku z roku 1850–1851. Visel v oblékárně císařovny.

V. Kandler: Upálení posledního velmistra templářů Jakuba de Molay, původní i. č. 83, visel v biliárovém sále.

výstavě, a Krajina s jezerem od J. I. Mayba, přijatá do inventáře v roce 1862 (totéž). V roce 1882 se zde také uvádí obraz Odpočinek jelena od mnichovského malíře Ludwiga Voltze, který do zámku přibyl již roku 1856, ale byl tehdy umístěn do skladu nábytku (roku 1882 odvezen do Prahy, téhož roku vrácen?).

Za císařovninou oblékárnou následoval pokoj stejně široký, avšak podstatně kratší, zmenšený schodištěm. V tomto kabinetu měla císařovna svou pracovnu. Již v roce 1851 zde visely obraz květinového pugetu ve váze od Leopolda Brunnera(?) dva obrazy kolibříků(?), obraz Prahy malovaný na porcelánu(?) a přadlena(?). V roce 1883 byl z této místnosti žádán také obraz pugetu květin od Johanna Hella (toho roku patrně odeslán do Prahy).

Vedle císařovninu pracovny se nachází malý, velmi úzký pokoj, jehož funkce není jasná. Zařízení zde bylo z mahagonu a to naznačuje, že patřil přímo k apartmá císařovny, avšak v seznamu dodaných závěsů z roku 1852 se spolu s následujícím uvádí jako pokoj komorné Cibbini.²⁸ V korespondenci o inventáři z let po císařově smrti se k tomuto pokoji mohou vztahovat zmínky o malé císařovnině ložnici. Zařízení pokoje obsahuje „spací divan“, avšak nikoliv další předměty typické pro ložnici (noční stolek, mycí stůl apod.). Pravděpodobnost, že zde císařovna Marie Anna měla svou soukromou ložnici, zvětšuje to, že v Praze měli s manželem ložnice oddělené. V tomto malém pokoji visela v roce 1851 krajina signovaná L. S. (dosud na zámku) a obraz požáru kostela (roku 1881 odvezen do Prahy jako zvláštní majetek císařovny). V roce 1853 sem pak byly umístěny portrét Radeckého při jeho povýšení na důstojníka(?) a kostel sv. Štěpána ve Vídni (dosud na zámku), oba od Raucha.

Zřejmě proto, že na této straně zámku se nacházelo za sebou několik malých pokojů, které nemohly být využity jako salón císařovny, byl následující pokoj, velký asi jako císařské oblékárny, určen pro císařovnin personál.

Poněkud zarážející je, že v prvním, větším salóně císařovny, nebyl do roku 1856 zastupován žádný obraz. Může to být způsobeno tím, že císařovna trávila léta až do roku 1865 spíše v Itálii a do Zákup nepřijela buď vůbec, anebo jen na krátkou dobu. Mohly zde ovšem viset obrazy pořízené po roce 1856, u nichž se umístění neuvádí.

V kontrastu k tomu se ve druhém, menším císařovnině salónu nacházelo obrazů více. Původně, v roce 1851, tu sice nevisel žádný, ale již roku 1852 přibýly obrazy tří pražských malířů, zakoupené na umělecké výstavě, totiž Karel V. v rakvi od Antonína Lhoty(?), Sv. Metoděj křtí bulharského cara Borise od Petra Maixnera (vyřazen po 2. světové válce) a ruina hradu Liebstein od Aloise Wolfa(?). O dva roky později pak pokoj obohatil obraz jezera se skalnatým pohořím od Adolfa Kratochvíla (dosud na zámku), rovněž z umělecké výstavy, a v roce 1856 dvě krajiny (jedna z nich roku 1881 poslána do Prahy jako zvláštní majetek císařovny, druhá ?).

Po druhém císařovnině salónu následoval již velký rohový salón na severovýchodní straně a od něj celou severní část zámku zabíraly pokoje pro hosty. Zmíněný rohový salón, sousední malý kabinet a následující ložnice tvořily apartmá císařovny-matky Karolíny Augusty. Tato vdova po císaři Františkovi I. byla nevlastní matkou císaře Ferdinanda, ač jen o málo starší než on, dobře si s ním rozuměla a často za ním do Prahy zajížděla (jinak žila v Salzburku). Evidentně se počítalo, že bude navštěvovat se svým nevlastním synem i v létě Zákupy, avšak pokud víme, pobyla zde jen dvakrát, totiž v letech 1851 a 1858.²⁹ Není jistě na škodu připomenout, jaké obrazy tvořily výzdobu jejích komnat. V rohovém salóně to byly již v roce 1851 větší obrazy Terstu (s loďkami v přístavu) a Benátek, respektive benátské slavnosti (oba dosud na zámku). V roce 1854 přibyl ještě Návrat lovců domů od pražského Václava Kroupy(?), zakoupený na umělecké výstavě. V roce 1875 tu stál u okna i obraz Chytání motýlů, uváděný také jako Dvě děti, od Petra Maixnera (roku 1875 odeslán do Prahy). To, že stál vedle okna, může nasvědčovat tomu, že sem byl spíše „odložen“ a k výzdobě salónu nepatřil.

V následujícím kabinetě, který měl císařovně-matce sloužit jako pracovna, visely v roce 1851 dva obrazy: Zasněžené Benátky a Alexandr Veliký na návštěvě u Diogéna (oba dosud na zámku). O čtyři roky později pak přibýlo ještě jakési ovoce od Adolfa Trička z roku 1852(?) a obraz vchodu do kostela (roku 1881 odvezen do Prahy jako zvláštní majetek císařovny). Ložnici zdobilo nejprve (1851) jen Sestoupení Krista (již roku 1870 odvezen do Prahy) a v roce 1855 přibyl obraz sv. Dorotey se sv. Theofilem (roku 1878 poslán do Prahy jako zvláštní majetek císařovny, avšak tam se zjistilo, že jím není, takže byl poslán zpátky do Zákup s příkazem, aby jej zde zavěsili do biliárového sálu(?).

Snad ještě pro zajímavost připomeňme, které obrazy zdobily zbývající tři pokoje pro hosty na severní straně. V prvním z nich visel portrét Etica, „praotce domu Habsburků“, (dosud na zámku), dva pohledy na zámek Limburg(?) a portrét generála Zumalacurteguqua (roku 1881 poslán do Prahy jako zvláštní majetek císařovny), ve druhém, malém pokoji za schodištěm Triumfální brána v Miláně vyšitá z vlasů (dosud na zámku), malý obraz korunovace císaře Františka (roku 1883 patrně poslán do Prahy jako zvláštní majetek císařovny) a Přijetí císaře Ferdinanda v Dalmácii od Josefa Erlera (dosud na zámku). Třetí pokoj zdobily tři obrazy náboženské: dvě sv. Rodiny a sv. Antonín (poslední dva dosud na zámku, jedna sv. Rodina patrně poslána roku 1883 do Prahy).³⁰

Posoudíme-li tedy nyní z hlediska námětů pouze soukromé pokoje, jeví se poměry mírně jiné než by vypadaly při celkovém srovnání. V soukromých pokojích císaře jsou početně vzácně vyrovnané krajiny, portréty a náměty náboženské. Obdobně je tomu v pokojích císařovny, pokud ovšem mezi portréty započítáme i různé obrazy Italek a mezi náboženské náměty obrazy různých kostelů. Přesto nepatrně převažují krajiny a na rozdíl od komnat císaře zde najdeme také zátiší. Protože naše znalosti o umístění obrazů po roce 1856 jsou jen útržkovité, může být toto srovnání spíše orientační. Je však pravděpodobné, že většinu obrazové výzdoby z císařských pokojů se nám podařilo zachytit.

Neznámý autor – pohlednice rohového salónu na severovýchodní straně státního zámku v Zákupích v období mezi světovými válkami, neobsahuje žádné údaje o době pořízení, autorovi či vydavateli. Jsou zde vidět dva rozměrné obrazy V. Kandlera: vpravo Papež Řehoř IX. čelí povstání římského lidu, vlevo Upálení posledního velmistra templářů (o nich viz poznámka 17).

Císařský pár byl proslulý svou zbožností a skutečně věnoval velkou pozornost úpravě a zařízení zámecké kaple, dokončené až v roce 1853. Vytvoření nástropních a nástěnných maleb stejně jako oltářního obrazu zadali císařští manželé Vilému Kandlerovi, jehož historické obrazy zdobily biliárový sál a císařův salón, a podle Kandlerových předloh sem vytvořil Jan Zachariáš Quast sklomalby pro tři okna. Toto zadání vzbudilo velký ohlas, protože se jednalo o umění zapomenuté a teprve nyní obnovované a ani sám J. Z. Quast s ním neměl mnoho zkušeností, nicméně výsledek předčil očekávání.³¹ Protože se však v tomto příspěvku věnujeme obrazům závěsným, zdůrazníme jiný obraz, který se nacházel v kapli. Bylo jím starobylé Ukřižování (č. 2325), které nechal císař Ferdinand restaurovat a umístit patrně do předsíně kaple. Toto dílo vzbudilo velkou pozornost v roce 1935, kdy si jej povšiml podnikatel, jistý „Ing. V. Butta“ z Prahy rekreující se ve Stráži pod Ralskem, a upozornil na něj vědce. Ti obraz nejprve připsali žákům Holbeinovým, později však německému malíři Bernardu Strigelovi, o něco staršímu než Holbein, a zařadili tedy jeho vznik do počátku 16. století. Tehdy byla tato památka, zřejmě na zásah Památkového úřadu v Praze, odvezena (spolu s obrazem Titova oblouku v Římě od J. Alta) na Konopiště.³² Oba obrazy se pak vrátili po okupaci pohraničí v roce 1938.³³ Po 2. světové válce bylo Ukřižování převzato Národní galerií.³⁴

Z významnějších obrazů pořízených po roce 1856, u nichž neznáme umístění, a neobjevily se tudíž v předchozím přehledu, připomeňme portrét císaře Františka II. od Františka Tkadlíka³⁵ (dosud na zámku), který přibyl do inventáře v roce 1863. Zajímavý mohl být obraz Vincence Melky, zakoupený na umělecké výstavě v roce 1857, Obrana pražského mostu(?). Od slavného Adolfa Kosárka se na zámku nacházel již zmiňovaný Osamělý kraj, zakoupený na umělecké výstavě v roce 1858, který se v roce 1907 nacházel v některé z ložnic 2. patra, a o rok mladší Spěšný vůz(?). Rovněž od Bedřicha Havránka vlastnil císař Fer-

dinand dva obrazy, v roce 1860 patrně na umělecké výstavě zakoupený Selský dvůr(?) a Venkovské hospodářství z roku 1865(?), které však do inventáře přibýlo až roku 1876 z Prahy. Zřejmě tedy zdobilo zdi Pražského hradu. Již připomínaná Selská dívka před zrcadlem od Quido Mánesa z roku 1874 se v roce 1907 nacházela v některé z ložnic dvořanů v 1. patře. V roce 1862 se na zámku objevil obraz Maxe Haushofera Velká jezerní skála(?).

Ačkoliv se část obrazů z druhé poloviny 19. století na zákupském zámku dochovala, ani jeden z nich dnes není na místě, které zaujímal původně, mnohé dokonce odpočívají v depozitářích. Výzdoba interiérů byla ve velké míře doplněna obrazy ze svozů, které často ani z hlediska doby vzniku, ani z hlediska námětů neodpovídají původnímu charakteru obrazové výzdoby zámku. Proto má jistě smysl se původním stavem zabývat, neboť pochopení současného stavu jako historické skutečnosti by mohlo vést k velmi zavádějícím interpretacím.³⁶

Poznámky:

- 1 Marie Louisa zemřela 18. prosince 1847; 23. ledna 1848 byla jmenována dvorní komise pro převzetí toskánských statků, její předběžná jednání skončila až 26. října 1848 a teprve v roce 1849 byl tento majetek zapsán do desek zemských jako majetek Ferdinanda V. Proto se můžeme setkat s různými letopočty, kdy toto dědictví získal.
- 2 Zpracoval autor tohoto článku v letech 2006–2007, v říjnu 2007 odevzdal Národnímu památkovému ústavu, územnímu odbornému pracovišti v Liberci (krátký dodatek v listopadu téhož roku).
- 3 Aschenbrenner, Martin, Interiéry zámku v Zákupech v polovině 19. století a možnosti jejich rekonstrukce, in: *Bezděz* 16/2007, s. 175–190. Příspěvek o historických inventářích zákupského zámku, kde se objevilo nejen shrnutí z tohoto článku, ale mnoho dalších poznatků získaných mezitím z dalšího archivního materiálu, přednesl autor na semináři o zámeckých instalacích konaném v září 2009 na zámku v Zákupech.
- 4 SOA Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 1044, kart. 1098, inventární kniha z roku 1851. Opis se nachází v NA Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, účetní materiál, inv. č. 20 205.
- 5 NA Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, knihy, mobiliář zámku v Zákupech 1857–1862, inv. č. 189; NA Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, účetní materiál, inv. č. 20 207 – inventární kniha 1863–1868, inv. č. 20 208 – inventární kniha 1868–1874, inv. č. 20 206 – originál předchozí knihy, omylem označený v archivním inventáři jako inventární kniha pro roky 1857–1862.
- 6 Počet nemůže být zcela přesný, je totiž otázkou, co všechno počítat mezi obrazy (zdali také fotografie apod.). Kromě toho je pod č. 4428 zapsán Maixnerův obraz Chytání motýlů, který je však zapsán již pod č. 3971. Takových nedoplnění může být více.
- 7 SOA Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 347, korespondence zámecké inspekce (1866–1882), kart. 87. Označení časového rozsahu v archivním inventáři je mylné a vychází patrně z toho, že se jedná o knihu odeslané pošty vedenou v letech 1866–1882. V ní však jsou vloženy došlé dopisy, které sahají do doby o dva roky pozdější.
- 8 V roce 1879 se jednalo o obraz madony č. 3996 od Rudolfa Müllera, zakoupený v roce 1860 na umělecké výstavě v Praze, u něhož se v seznamu odpisů uvádí, že byl odeslán „komoře Jejího Veličenstva“, zatímco jindy se přímo uvádí, že byl odeslán do Prahy na adresu císařovny komorné slečny Josefiny von Brioschi, nebo na adresu dvorního čalouníka Junigla. Obraz madony od Rudolfa Müllera, tentokrát s datací 1869, se uvádí v roce 1900 v seznamu obrazů zámku v Ploskovicích (NA Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, inv. č. 347, kart. 647). Mohlo se tedy jednat o týž obraz.
- 9 Zároveň se v dopise oznamuje, že až budou obrazy identifikovány a připraveny, bude z Prahy vyslán osobní lokaj Bauer k jejich zabalení. Na dopise se nachází přípis, patrně koncept odpovědi, z 26. září, že je vše připraveno a osobní lokaj Bauer může přijet. Dopisem ze dne 5. října oznamuje z Prahy oficiál Poche Bauerův příjezd na 10. října s žádostí, aby pro něj byl připraven a vytopen pokoj v předzámčí mezi byty důchodního a správce zámku (nyní, od smrti F. Sahulleho v roce 1874, již jen s titulem „hlídač pokojů“) W. Morawetze.
- 10 SOA Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 1044, kart. 1098, inventární kniha z roku 1884.
- 11 NA, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, zejména inv. č. 327, povolování nákupu inventáře..., kart. 347–349, lze však využít některé jednotlivosti i z inv. č. 91, výkazy hotových výloh při nákupu pro členy císařské rodiny, kart. 28 a z inv. č. 614, výkazy a odpisy..., kart. 1489.

- 12 Tamtéž, inv. č. 347/2, povolování nákupů..., kart. 647.
- 13 Tamtéž.
- 14 Poslední dopis je zde z 9. srpna 1907, jím pražské ředitelství nařizuje do Zákup zabalení a zaslání obrazů galerii s tím, že každý z nich má být pojištěn na 5 000 korun.
- 15 Štefan, J., Život na dvoře posledního českého korunovaného krále, Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností 3/2005, s. 152. Konkrétně mluví o nákupu již zmiňovaného obrazu A. Kosárka Osamělý kraj za 270 zlatých na výstavě v Klementinu; o nákupu Kandlerových obrazů viz dále.
- 16 Lumír 1851–1857, Pražské noviny 1851–1864.
- 17 Katalog der Kunst-Ausstellung der Gesellschaft patriot. Kunstfreunde 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854. Katalog der Kunst-Ausstellung der Gesellschaft patriotische Kunstfreunde 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862. Katalog der Kunst-Ausstellung der Gesellschaft patriotische Kunstfreunde in Prag 1863, 1864, 1865, 1869, 1870.
- 18 Jedná se o obrazy č. 3325 z roku 1852 (v inventářích uveden jako Valašský povoz, jako autor uveden Prestel, Vídeň) a č. 3968 z roku 1859 (v inventářích uveden jako portrét Ferdinanda II., v katalogu uváděný jako Císaře Ferdinanda II. důvěra v Boha při jeho beznadějně situaci při obležení hradu ve Vídni 1619, jako autor uveden Franz Čermák z Prahy).
- 19 Pražské noviny 1859, č. 192 (16. srpna), s. 4.
- 20 Např. Lumír 1854, č. 14 (18. dubna), s. 2.
- 21 V příloze k seznamu odpisů v tomto roce se nachází seznam, zřejmě příloha příkazu k zaslání některých obrazů do Prahy. V něm se žádá z tohoto pokoje „obraz v blízkosti okna, ale ne ten hraběte Clama představující“. SOA Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 347, korespondence zámecké inspekce (1866–1882), kart. 87.
- 22 Obraz vytvořil Vilém Kandler v době svého pobytu v Itálii spolu s obrazem Papež Řehoř IX. čelí povstání římského lidu (v císařově salóne – viz dále). Po návratu je vystavoval v Praze ve Valdštejnském paláci a tam je na podzim 1850 zakoupil císař Ferdinand V. Ottův slovník naučný XIII, s. 914; Polák, J., Činnost umělecké družiny Josefa Navrátila v Zákupech a Ploskovicích v letech 1850–1853, Umění 11, 1938, s. 423 uvádí, že obrazy zakoupila císařovna Marie Anna.
- 23 Na nejvyšší příkaz byl začátkem září 1865 obraz zabalen do bedny a povozníkem Antonem Knoblochem z Pertoltic, který byl často najímán také k přesídlování dvora, odeslán do Prahy, odtamtud byla objednána přeprava do císařské vily v Gallieře v Itálii od speditéra a obchodníka Karla Maschky z Prahy. SOA Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 626, Korespondence zámecké inspekce, kart. 852. Galliera byla letním sídlem, které císař s císařovnou zakoupili v roce 1858. Štefan, J., Život u dvora, s. 158. Do Gallier jezdila jenom císařovna Marie Anna, která i předchozí léta trávila obvykle v Itálii a do Zákup nejezdila, nebo jen na krátký čas. Před nákupem vily v Gallieře obvykle pobývala ve Strav v Benátkách. V roce 1866 strávila s císařem léto v Innsbrucku a od roku 1867 s ním již pravidelně navštěvovala Zákupy a Ploskovice.
- 24 V Katalog der Kunst-Ausstellung der Gesellschaft patriot. Kunstfreunde 1853 se v tomto roce uvádí na s. 10 pod č. 196 obraz Vůz se senem v bouři od mnichovského malíře Richarda Zimmermanna. Je pravděpodobné, že se jedná právě o tento obraz.
- 25 O tomto malíři najdeme na stránkách Lumíru jakýsi nekrolog, neboť právě v roce 1854 zemřel. Uvádí se v něm, že byl akademickým malířem a učitelem kresby na c. k. vyšší reálce a že mu bylo 33 let. Proslul jako malíř ovoce a květin, „v kterémžto genu se rovnal slovnějším toho druhu mistrům nizozemským“. Lumír 1854, č. 21 (16. května), příloha, s. 1.
- 26 Císařovy pobočníky se zdařilo zjistit až pro rok 1856, patrně však jimi byli již dříve. Jednalo se o dva komoří, hraběte Ernsta Bissingena-Nippenburga a hraběte Ottocara Dauna. Hof- und Staats- Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1856, Wien 1856, s. 30.
- 27 V Katalog der Kunst-Ausstellung der Gesellschaft patriot. Kunstfreunde, Prag 1853 na s. 8 se pod č. 152 za 300 zlatých uvádí madona od Schallera, může to být tedy ta, která se nacházela v Zákupech, avšak s jistotou tyto obrazy ztotožnit nemůžeme.
- 28 Kateřina Cibbini (1790–1858) byla dcerou někdejšího dvorního skladatele Leopolda Koželuha. Po svém ovdovění zastávala funkci císařovny komorné (Kammerfrau), později předčitatelky, ale především přehrávala císaři na klavír. Do Zákup jezdila i v době, kdy císařovna Marie Anna prodlévala v Itálii. NA Praha, Úřad nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda, Knihy denních hlášení, kart. 169–176, fond dosud není archivně zpracován.
- 29 O prvním pobytu viz SOKA Česká Lípa, Farní úřad Zákupy, Pamětnice 1734–1930, kart. 6, s. 308–309; Bohemia 1851, č. 91 (12. června), s. 3 a č. 109 (15. července), s. 3. K druhému pobytu viz Böhmisches-Leipaer Wochen-Blatt č. 26 (1. července 1858), s. 205; NA Praha, Úřad nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda, Knihy denních hlášení, kart. 170 (rok 1858).
- 30 Zmíněné tři pokoje pro hosty byly zařízeny nábytkem z ořechového dřeva, zatímco čtvrtý, malý rohový pokoj, byl zařízen nábytkem z dubu, a sloužil tedy služebnictvu návštěv, proto jej zde již neuvádíme. Nebyla v něm ostatně zaznamenána žádná obrazová výzdoba. Prostřední z uvedených tří pokojů s největší

- pravděpodobností užívala při svých častých návštěvách císařovna přítelkyně z italského mládí hraběnka Terezie Pálffyová, rozená hraběnka Rossi, evidentně tedy užívala také jednu z obou přilehlých ložnic. Protože císařovna v Zákupích pravidelně pobývala až od poloviny šedesátých let, datují se hraběčiny častější návštěvy právě do této doby. V roce 1882 se z tohoto pokoje žádá šest obrazů, z nichž dva byly ještě téhož roku vráceny. K doplnění výzdoby došlo tedy nejspíše až v šedesátých letech.
- 31 Lumír, 1853, č. 12 (24. března), s. 284.
- 32 SOA Děčín, Správa státních lesů Zákupy, inv. č. 411, zámek v Zákupích 1934, kart. 67; inv. č. 72, zámek v Zákupích 1935, kart. 72.
- 33 SOkA Česká Lípa, AM Zákupy, inv. č. 350/I, zámecký inventář.
- 34 Wirth, Z. – Benda, J., Státní hrady a zámky, s. 297.
- 35 Reprodukováno a popsáno viz Biedermeier. Umění a kultura v českých zemích 1814–1848. Průvodce výstavou, s. 17.
- 36 Tak mohl např. vzniknout rozpor uvedený v poznámce 22: Koupil dva velké Kandlerovy obrazy císař, nebo císařovna? Ottův slovník naučný, který je době nákupu podstatně blíže, uvádí císaře Ferdinanda. Pro to svědčí i jejich umístění v biliárovém sále a císařově salóne. Naproti tomu J. Polák, který svůj článek psal až na konci „první republiky“ uvádí císařovnu – v té době se oba obrazy (jak je vidět na tehdy vydaných pohlednicích) nacházely již v salóne císařovny-matky Karolíny Augusty, který ležel v sousedství pokojů císařovny Marie Anny a prezentoval se již tehdy jako její salón. Zavádějící je také tvrzení: „Jinak je zařízení zámku různorodé a rozmanité a dokládá kolísavý vkus někdejších císařských majitelů i celého jejich okolí“ viz J. Hobzek, Zákupy, Ústí nad Labem, nestránkováno. Ve skutečnosti se naopak zdá, že vkus císařských majitelů se nesl důsledně v duchu tehdy panujícího romantismu.

Prameny:

Archivní fondy:

Národní archiv Praha:

fond Úřad nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda

fond Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze

fond Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, účetní materiál

fond Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze, knihy

Státní oblastní archiv Děčín:

fond Velkostatek Zákupy

fond Správa státních lesů a statků Zákupy

Státní okresní archiv Česká Lípa:

fond Archiv města Zákupy

fond Farní úřad Zákupy

Jiné:

Bohemia 1851–1856

Böhmisch-Leipaer Wochen-Blatt 1851–1875

Hof- und Staats- Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1856, Wien 1856

Katalog der Kunst-Ausstellung der Gesellschaft patriot Kunstfreunde 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, Prag

Katalog der Kunst-Ausstellung der Gesellschaft patriotische Kunstfreunde 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, Prag

Katalog der Kunst-Ausstellung der Gesellschaft patriotische Kunstfreunde in Prag 1863, 1864, 1865, 1869, 1870, Prag

Lumír 1851–1857

Pražské noviny 1851–1864

Literatura:

Aschenbrenner, Martin, Interiéry zámku v Zákupích v polovině 19. století a možnosti jejich rekonstrukce, in: Bezděz 16/2007, s. 175–190.

Aschenbrenner, Martin, Archivní a fyzický průzkum mobiliáře na státním zámku Zákupy, Česká Lípa 2007, nepublikováno.

Hobzek, Josef, Zákupy, Ústí nad Labem 1975.

Ottův slovník naučný XIII, Praha 1898.

Biedermeier. Umění a kultura v českých zemích 1814–1848. Průvodce výstavou, Praha 2008.

Polák, J., Činnost umělecké družiny Josefa Navrátila v Zákupích a Ploskovicích v letech 1850–1853, *Umění* 11/1938, s. 414–438.

Štefan, J., Život na dvoře posledního českého korunovaného krále, *Muzejní a vlastivědná práce/Časopis Společnosti přátel starožitností* 3/2005, s. 143–163.

Wirth, Zdeněk – Benda, Jaroslav, *Státní hrady a zámky*, Praha 1955.

Seznam zkratk:

AM archiv města

NA Národní archiv

SOA státní oblastní archiv

SOkA státní okresní archiv

Vs velkostatek

„GEDENKBUCH DES SCHLOSSES SICHROW“ (PAMĚTNÍ KNIHA ZÁMKU SYCHROV) 1864–1867

Miloš Kadlec

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

V letech 2006 až 2009 jsem ve Sborníku Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci publikoval doslovný překlad „Gedenkbuch des Schlosses Sichrow“ (období 1820–1834, 1835–1850, 1851–1863). Pamětní kniha je uložena v interiérové knihovně zámku Sychrov pod inventárním číslem 3.357, v knihovni skříni VIII, polici 0, číslo 3.

Ve spolupráci s archivářkou PhDr. Věrou Smolovou byla provedena transkripce z kurentu a text přeložen do českého jazyka. Nyní předkládáme doslovný překlad tohoto pramene za období 1864–1867. Jedná se o období, kdy byl hlavou rodu kníže Kamil Josef Filip Idesbald z Rohanu-Guemenée-Rochefortu (1800–1892).

fol. 53a [s. 93]

1864

I.

11. ledna toho roku zesnula v Pánu Její Jasnost princezna Armanda z Rohanu-Rochefortu, markýza z Bernis, sestra Jeho Jasnosti knížete Kamila z Rohanu, vévody z Montbazonu a Bouillonu. Narodila se roku 1787 a žila v Paříži. 22. ledna byly za tuto urozenou zemřelou čteny ve všech patronátních kostelech Rohanů zádušní mše svaté.

II.

Platnost predikátu „Jasnost“, který dědičně náleží Jeho Jasnosti knížeti Kamilu z Rohanu a všem členům jeho urozeného knížecího domu v rakouských zemích, byla přiznána a udělena také pro území královského pruského státu.

III.

Z nejvyššího rozhodnutí Jeho c. k. apoštolského Veličenstva Františka Josefa I. ze dne 9. března t. r. byla Jeho Jasnosti princí Arturovi z Rohanu, rytmistru armády, nejmilostivěji propůjčena hodnost majora ad honores.

IV.

V měsíci březnu t. r. uspořádal okresní úřad dražbu propachtování obecní honitby. Patnáct obcí knížecích dominií Starý Dub, Český Dub, Lomnice a Svijany dobrovolně a bez licitace prodloužilo pacht honitby Jeho Jasnosti knížeti Kamilu z Rohanu. Jeho Jasnost ráčila vzít tento akt uctivé oddanosti ze strany svých bývalých poddaných s potěšením na vědomí a vyjádřila dotčeným obcím své uznání.

V.

23. března t. r., ve středu pašijového týdne, přijel Jeho Jasnost nejmilostivější kníže a pán v nejlepším zdraví do sychrovského zámku a byl uctivě přivítán zde přítomnými úředníky a služebnictvem. Po Velikonocích – 31. března – se odebral do Prahy, ale za dva dny se zase vrátil na Sychrov.

6. dubna se Jeho Jasnost vydala na lov tetřevů do Strážova a Borečku a prodlévala tam až do 24. dubna.

31. dubna se Jeho Jasnost vydala přes Prahu na cestu do Karlových Varů, aby zde užila lázní.

VI.

4. května se nastěhovala do svých pokojů v sychrovském zámku k několikátýdennímu jarnímu pobytu Její Jasnost kněžna Adéla v

fol. 53b [s. 94]

doprovodu své urozené jasně příbuzné Eleonory, princezny ze Salm-Salmu, a jejích jasných sourozenců princezny Sofie a Alexandra ze Solms-Brannfelsu.

21. května vykonal jasný osmiletý princ Alexander z Solms-Brannfelsu svou první svatou zpověď v sychrovské zámecké kapli.

8. června opustila jasná princezna Eleonora ze Salm-Salmu s oběma svými sourozenci zámek Sychrov a vydala se na své panství Rhein-Grafenstein.

VII.

25. května přijeli z Vídně na urozenou návštěvu Sychrova: jasná princezna Gabriela se svou jasnou rodinou – princí Alainem, Josefem, Viktorem, Benjaminem, Ernestem a princeznou Marií. Jejich jasný otec princ Artur z Rohanu se k nim připojil poté, co Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu ukončil lázeňskou kúru a 31. května dorazil na Sychrov.

3. června odjel Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu v doprovodu jasného prince Alaina do lomnické obory, kam je příštího dne následoval také jasný princ Artur se svou jasnou paní manželkou princeznou Gabrielou, dále s princeznou Eleonorou ze Salm-Salmu a oběma jejími sourozenci.

Když se večer téhož dne – 4. června – panstvo vydalo na cestu domů, kůň nešťastně odskočil, vůz se nedaleko od příbytku nadlesního převrátil a jasně princezny Gabriela z Rohanu, Eleonora ze Salm-Salmu, Sofie ze Solms-Brannfelsu a princ Alexandr byli vymrštěni ven. Jasná princezna Gabriela utrpěla bolestivou odřeninu na levé paži a pohmožděninu ramene, a proto byla zpáteční cesta odložena na příští den 5. června. V noci musely být princezně přikládány studené obklady. Ráno si urozené panstvo na hoře Tábor vyslechlo mši svatou. Pak se jasný princ Artur z Rohanu vydal na prohlídku lesů do Příchovic, zatímco se Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu se svými urozenými hosty vracel na Sychrov.

Stav jasně princezny Gabriely ukazoval, že zranění šlach ruky je vážnější, než se zprvu zdálo, a přes nejpečlivější lékařskou péči bylo potřeba určitého času, než princezna mohla rukou pohybovat bez bolesti.

V lomnické oboře složil jasný princ Alain jelena a krátce předtím v sychrovské oboře daňka. Oba tyto kusy jsou prvními, které princ kulí zastřelil.

Jasný princ Artur z Rohanu dorazil dne 7. června ze své exkurze po horách na Sychrov, odkud se 8. června se svou rodinou vydal na cestu domů do Řepína.

Během zmíněného pobytu jasně rodiny podnikl jasný princ Josef 4. června v doprovodu svého hofmistra exkurzi

fol. 54a [s. 95]

na horu Kozákov a odtud přes Semily a Železný Brod na hrad Malá Skála.

VIII.

16. června opustili Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu a bezprostředně po něm jeho paní manželka kněžna Adéla zámek Sychrov; urozený kníže se vydal do Bliembachu a urozená kněžna jela na návštěvu ke svým urozeným příbuzným do Birsteinu.

IX.

Na rozkaz Jeho Jasnosti knížete Kamila z Rohanu byla během léta toho roku rozšířena knížecí rodinná hrobka, která se nachází pod presbytářem loukovského farního kostela, až k střední části lodě kostela. Náklady činily 800 zl. Hrobka se nyní skládá ze tří oddělení, z nichž v posledním, právě dokončeném, podle mramorové desky, která je zapuštěna nad vstupem, v Pánu odpočívají níže jmenovaní členové jasné knížecí rodiny:

Její Jasnost kněžna Luisa Aglae z Rohanu, manželka Jeho Jasnosti knížete Karla Alaina Gabriela.

Jeho Jasnost kníže Jindřich z Rohanu, princ z Guémenée, vévoda z Montbazonu, nejvyšší komoří Francie.

Jeho Jasnost kníže Karel Alain Gabriel z Rohanu, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, princ z Guémenée, c. k. polní podmaršálek, rytíř Zlatého rouna a řádu Marie Terezie.

Její Jasnost kněžna Berta z Rohanu, vévodkyně z Bouillonu a Montbazonu, jediná dcera Jeho Jasnosti knížete Karla Alaina Gabriela a manželka Jeho Jasnosti knížete Viktora.

Jeho Jasnost kníže Viktor z Rohanu, vévoda z Montbazonu a Bouillonu, princ z Guémenée, c. k. polní podmaršálek, rytíř řádu Marie Terezie.

Jeho Jasnost kníže Ludvík z Rohanu, princ z Guémenée, c. k. generálmajor, rytíř několika řádů.

Její Jasnost kněžna Marie Luisa Josefína z Rohanu-Rochefortu a Montanbanu, rozená princezna z Rohanu-Guémenée, sestra jasných knížat Karla, Viktora a Ludvíka.

X.

15. července navštívil zámek Sychrov Jeho biskupská Milost důstojný pán Peter Krejčí, světící biskup v Praze, v doprovodu důstojného pána dr. Aloise Hille, kanovníka v Litoměřicích. Prohlédli si knížecí dvorní kapli a knížecí pokoje.

XI.

V srpnu pobývala Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu v horských lázních Gastein a během tohoto pobytu

fol. 53b [s. 96]

se reprezentace obce jednohlasně usnesla a propůjčila mu čestné občanství jako vděčné uznání mnoha zásluh, kterých o tyto lázně kníže nabyt. Jeho Jasnost poctil místo, kde v létě pobýval, a nejmilostivěji přijal diplom, který mu byl in pleno odevzdán. Obci věnoval velkomyslný dar 2 000 zl. na stavbu místního kostela, a tak dodal tomuto velkému projevu úcty gasteinského měšťanstva trvalou váhu.

XII.

10. srpna navštívil a prohlédl si zámek a zahrady Jeho Excellence hrabě Friedrich Thun-Hohenstein, c. k. komoří a tajný rada, bývalý vyslanec a zplnomocněný ministr na carském ruském dvoře v Petersburgu, v doprovodu svobodného pána Johanna z Aehrenthalu a jeho manželky Marie rozené komtesy z Thun-Hohensteinu.

XIII.

V létě toho roku se na základě schváleného obecního zákona z 16. dubna t. r. poprvé konaly volby obecních výborů a představenstev, při nichž byl Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu zvolen v 52 katastrálních obcích na svých panstvích do obecního výboru. Tam, kde se tato volba kryla s virilním hlasem – a to byl případ 30 obcí – vstoupila Jeho Jasnost do obecního výboru s osobním hlasem. V ostatních obcích volbu přijala.

XIV.

1. září přijel na podzimní pobyt do Sychrova Jeho Jasnost, nejmilostivější kníže a pán, a o den později dorazila jeho jasná paní manželka. Oba se těšili nejlepšímu zdraví.

Jeho Jasnost byla knížecími úředníky a služebníky nejuctivěji pozdravena na sychrovském prostranství, Její Jasnost u zámeckého portálu.

XV.

Krátce po svém příjezdu nechala Jeho Jasnost poslat české zahradnické společnosti dva exempláře květin, které v Praze dosud nikdy nebyly k vidění, a to: květ nádherné lilie, kterou Siebold nejnověji objevil v Japonsku – „*Lilium auratum*“, a květ rovněž zcela nové, na Sumatře rostoucí orchideje „*Vanda Lowii*“. Obě v Praze budily všeobecný obdiv.

XVI.

6. října přijela na Sychrov Její Jasnost paní kněžna Gasparina z Reuss-Greitzu, rozená princezna Rohanová, v doprovodu své dvorní dámy, slečny z Brandensteinu.

fol. 55a [s. 97]

XVII.

16. října zemřel na zámku v Lysé jasný princ Josselin, syn jasného pana Ludvíka prince z Rohanu, narozený 25. srpna 1862. Skonal po několikadenním utrpení na záškrt.

18. října byly jeho tělesné ostatky v přítomnosti Jejich Jasností paní kněžna Gasparina a Štěpánka, jasných princů Artura a Benjamina z Rohanu, několika císařských a všech knížecích úředníků, mnoha patronátních duchovních a velkého množství lidu slavnostně vykropeny loukovským panem farářem P. Josefem Sedláčkem a uloženy do knížecí rodinné hrobky.

XVIII.

Prostřednictvím nejvyššího vojenského rozkazu, který byl vydán v měsíci listopadu, byl jasný princ Viktor z Rohanu, major c. k. curassierského pluku hraběte Horvath-Toldy No. 12. povýšen na podplukovníka v c. k. hulánském pluku knížete Karla Liechtensteina No. 9.

XIX.

V podzimní sezóně tohoto roku navštívili zámek Sychrov:

11. září: pan hrabě Hugo Nostitz-Rhinek.

16. září: pan Jan, svobodný pán z Aehrenthalu, se svou paní manželkou Marií, roz. komtesou Thun-Hohenstein, a paní Annou z Neubergu, roz. komtesou Spork.

25. září: Jeho Jasnost pan Artur princ z Rohanu s paní manželkou princeznou Gabrielou, a paní hraběnkou Marií z Waldstein-Wartenbergu, roz. princeznou ze Schwarzenbergu, palácovou dámou Jejího Veličenstva císařovny Alžběty Rakouské.

29. září: paní hraběnka Marie z Waldstein-Wartenbergu s princeznou Helenou, manželkou jasného prince Ludvíka z Rohanu.

13. října: svobodná paní Marie z Aehrenthalu.

18. října: v den pohřbu zemřelého prince Josselína: jasní bratři prince Louise, princové Artur a Benjamin z Rohanu.

20. října: pan Jan svobodný pán z Aehrenthalu v doprovodu své paní manželky.

24. října: Jeho Excelence generál jízdy a zemský velitel v Čechách, pan hrabě Eduard Clam-Gallas.

27. října: Její Excelence paní hraběnka Klotilda Clam-Gallas, roz. říšská hraběnka z Dietrichsteinu, dáma řádu hvězděného kříže a palácová dáma Jejího Veličenstva císařovny Alžběty, se svou paní matkou kněžnou Gabrielou z Dietrichsteinu, roz. komtesou Wratislaw-Mitrowitz, a s Její Osvíceností paní hraběnkou z Wallmodenu.

29. října: Jeho Excelence generál jízdy a zemský velitel Království Českého, c. k. komoří a tajný rada, hrabě Eduard Clam-Gallas, v doprovodu Jeho Osvícenosti pana generála jízdy hraběte z Wallmodenu.

6.–8. listopadu: pan hrabě Rudolf z Morzinu, c. k. komoří a člen panské sněmovny.

fol. 55b [s. 98]

11. listopadu: svobodná paní Marie z Aehrenthalu se svými dětmi.

26. listopadu: Táž bez doprovodu.

XX.

Honů, které se v tomto roce konaly, se zúčastnil Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu spolu s pozvanými urozenými hosty.

24. října byla v přítomnosti Jeho Excelence pana zemského velitele hraběte Eduarda Clam-Gallase nadhánka v sychrovském revíru. Jeho Excelence s Jeho Jasností zastřelila při prvních dvou náhonech 300 kusů. Celkem bylo zastřeleno 510 kusů bažantů a zajíců.

29. října se konala nadhánka u sv. Marie. Kromě Jeho Jasnosti, pána honu, lovili ještě Jeho Excelence pan zemský velitel hrabě Eduard Clam-Gallas a Jeho Osvícenost pan generál jízdy, hrabě z Wallmodenu. Urozené panstvo složilo při dvou náhonech 470 kusů.

7. listopadu při honu na divočáka v žehrovské oboře, na nějž byl jako urozený host pozván pan hrabě Rudolf z Morzinu, bylo složeno celkem 32 kusů. Urozený host složil 23 kusy a zbytek zastřelila Jeho Jasnost.

XXI.

Během letošního podzimního pobytu podnikl Jeho Jasnost, nejmilostivější kníže a pán následující výlety:

Od 10. do 15. září navštívil pana hraběte Rudolfa z Morzinu ve Vrchlabí a na zpáteční cestě se zastavil v lomnické oboře.

Od 18. do 21. září byla Jeho Jasnost v Praze.

Sychrov, ložnice královského bytu, stav před rokem 1893.

Od 29. září do 5. října byl na lovu jelenů na Nové Louce.

Ve dnech 19. a 20. října lovil v lesích u Ještědu.

Dny od 3. do 6. listopadu strávil na honech ve Frýdlantu.

12. listopadu Jeho Jasnost odcestovala do Vídně na slavnostní zahájení zasedání říšské rady Jeho c. k. apoštolským Veličenstvem, prodlévala zde během rokování urozené panské sněmovny do 23. listopadu a téhož dne se vydala na zpáteční cestu do Sychrova.

Od 27. do 29. listopadu prodlévala Jeho Jasnost na honech v lomnické oboře.

Ve dnech 1. a 8. prosince Jeho Jasnost krátce navštívila rodinu jeho Excelence hraběte v Liberci.

XXII.

Její Jasnost nejmilostivější paní a kněžna Adéla opakovaně navštěvovala rodinu svobodného pána z Aehrenthalu na Velké Skále; 3. a 14. října byla na urozené návštěvě u knížecí rodiny Waldsteinů v Mnichově Hradišti, a dne 9. listopadu v doprovodu Její

fol. 56a [s. 99]

Jasnosti paní kněžny Gasparina z Reuss-Greitzu navštívila rodinu Jeho Excelence hraběte z Clam-Gallasu v Liberci.

XXIII.

5. prosince opustila Její Jasnost paní kněžna Gasparina z Reuss-Greitzu zámek Sychrov a vydala se v doprovodu své dvorní dámy z Brandensteinu nejprve do Prahy a po pouze jednodenním pobytu zde se přes Drážďany vrátila do svého sídla v Greitzu.

XXIV.

Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu odjel v doprovodu své jasné paní manželky, kněžny Adély, dne 10. prosince do Prahy do svého zimního sídla. Při cestě navštívili knížecí rodinu Waldsteinů v Mnichově Hradišti.

XXV.

Rok 1864 byl méně úrodný. Co se týče teplot, lze říci, že byl studený. O tom svědčí kromě jiného i okolnost, že v první polovině měsíce října byly švestky v okolí Turnova ještě nezralé, a protože v té době již začalo mrznout, ani nedozrály.

Právě tak nedozrálé a nevalné chuti bylo ostatní ovoce. Víno se v mnoha krajích hodilo tak na ocet.

V tomto roce probíhala dánsko-šlesvická válka, na které se vítězně podílely i c. k. rakouské oddíly a která skončila v neprospěch Dánů. Jeho Jasnost darovala s obvyklou velkomyslností a ušlechtilým lidumilstvím 2 500 zl. na ošetření zraněných Rakušanů.

Z toho, co bylo na knížecích panstvích nově postaveno, je třeba jmenovat pivovar v Semilech, který byl od základu nově vybudován nákladem 20 000 zl. a zařízen podle novějších zásad. Jílovský poplužní dvorec byl opraven za sumu 3 400 zl. V loukoveckém dvorci byla v opuštěné a zanedbané budově cukrovaru zřízena nákladem 1 700 zl. sýrarna, která byla předána Švýcarovi Karlu Oeschnerovi.

Na zámku Sychrov práce pokračovaly. Fasáda a obě věže s cimbuřím na západní straně byly dokončeny a natřeny.

Knížecí konírna byla přestavěna za 1 800 zl.

Sychrovská obora byla přikoupením asi 8 jiter polí a luk rozšířena a zčásti nově ohrazena. Místo dosavadních sloupů z měkkého dřeva byly použity dubové a žulové sloupy. Podél louky proti viaduktu byl postaven plot ze železných mříží. Náklady se vyšplhaly až na 1 600 zl.

V měsíci srpnu se začalo se zemními pracemi na stavbě Turnovsko-kralupské železniční dráhy.

fol. 56b [s. 100]

Seznam zástřelů z výtěžku honů na knížecích panstvích Rohanů v roce 1864.

Na panství Svijany, Český Dub, Lomnice a Semily.

druh zvěře	Svijany	Český Dub	Lomnice	Semily
vysoká zvěř			19	
daňčí zvěř	25			
srnčí zvěř ve volné přírodě	22	25	9	4
černá zvěř v oboře	33			
tetřívěk	6	26		
jeřábek	4			
bažant	836			
koroptev	1 437	597	208	25
křepelka	30			
divoká kachna	10			2
sluka lesní	1			
sluka luční	8			
zajíc	3 380	929	268	131
jezevec	1	1		
škodná srstnatá zvěř				
liška	1	1	2	5
kuna	6	3		
tchoř	14	5	1	
kočka	567	50		
lasička	355	29		
škodná pernatá zvěř				
výr obecný	1			
jeřáb	15	1		
sup	13	1		
sova noční	59	1		
vrána a straka	60	441		
svod	6 684	2 110	507	167

fol.57a [s. 101]

1865

I.

27. března byl Jeho Jasnost, náš nejmilostivější kníže Kamil z Rohanu přijat Jeho c. k. apoštolským Veličenstvem císařem Františkem Josefem I. při zvláštní audienci. O den dříve byla Jeho Jasnost pozvána k tabuli u Její cíš. Výsosti arcivévodkyně Žofie.

II.

31. března se v Brandýse nad Labem konaly slavnostní zasnuby a 31. května svatba Její cíš. Výsosti nejjasnější arcivévodkyně Marie Luisy, nejmladší dcery Jeho cíš. Výsosti Leopolda II. velkovévody toskánského, s Jeho Jasností princem Karlem Viktorem Amadeem, synem zemřelého knížete Viktora z Isenburg-Birsteinu, a princezny Marie z Löwensteinu-Wertheim-Rosenbergu (sestry Její Jasnosti paní kněžny Adély z Rohanu). Slavnostní obřad, kterého se zúčastnili Jejich císařské Výsosti, velkovévodové Leopold II. a Ferdinand IV., arcivévodové Karel, Salvator, Ludvík a Jan, manželka Jeho cíš. Výsosti velkovévody Ferdinanda arcivévodkyně Maria Annunciata a kromě velkého počtu urozeného panstva také jasná paní teta urozeného ženicha kněžna Adéla z Rohanu, vykonal v bohatě vyzdobené zámecké kapli Jeho Eminence pan kardinál kníže – arcibiskup Schwarzenberg za asistence několika kanovníků a veškerého patronátního duchovenstva.

Svědky sňatku byli Jeho Jasnost kníže Karel z Löwensteinu a pobočník Jeho cíš. Výsosti velkovévody Leopolda Toskánského, hrabě Cerrini. Když slavnosti skončily, vydali se urození novomanželé s Její Jasností princeznou matkou do Offenbachu přes Prahu, kde se 2. června na jejich počest v knížecím paláci Rohanů podával slavnostní diner.

III.

12. dubna – vpředvečer Zeleného čtvrtku – dorazila Jeho Jasnost, nejmilostivější kníže a pán v nejlepším zdraví na Sychrov, kde se shromáždil veškerý zámecký personál a složil mu nejuctivější poklonu. Jeho Jasnost obývala pokoje na té straně, kde se nachází kaple.

Když skončil svatý týden – 17. dubna – odebrala se Jeho Jasnost na lov tetřevů do Borečku a Strážova. Během jeho tamějšího pobytu zemřel 22. dubna ve Svijanech knížecí nadlesník Josef Titlbach. Když o tom Jeho Jasnost, nejmilostivější pán a kníže Kamil z Rohanu, obdržel nejposlušnější zprávu, velkomyslně ocenil jeho poctivé působení a také osvědčenou oddanost knížecí rodině, již měl to štěstí sloužit 40 let, a nejenže ráčil

fol. 57b [s. 102]

zarmoucené vdově svým nejmilostivějším vlastnoručním dopisem vyjádřit svou soustrast a s pravou knížecí štědrostí se postaral o její budoucnost, nýbrž i přerušil potěšení z lovu a 24. dubna se vrátil zpátky na Sychrov, aby se následujícího dne osobně zúčastnil pohřbu svého věrného služebníka. V milostivé blahosklonnosti byl přítomen vykrojení mrtvého těla v domě smutku a dokonce ho pěšky vyprovodil až na loukovský hřbitov. Když byl zemřelý pohřben a skončila smuteční bohoslužba, již se Jeho Jasnost zúčastnila až do konce, ráčila nejmilostivěji přítomným c. k. úředníkům, kteří zemřelému vzdali poslední poctu, vyjádřit za zemřelého svůj dík. Rovněž tak nechala vyslovit prostřednictvím svých radů dík početným úředníkům z jiných panství a smutečním hostům. Bolest pozůstalých se ihned po příjezdu knížete do domu smutku zmírnila.

Velkodušný skutek, který Jeho Jasnost vykonala svou osobní účastí na pohřební slavnosti svého služebníka, vzbudil v nejširším okolí oprávněný obdiv. Knížecí úředníci a služebníci, kteří v pohřebním průvodu uctivě následovali svého nejmilostivějšího knížecího pána, našli v takovém bezpříkladném ocenění věrného vykonávání služby nový mocný podnět, aby se svého jasného nejmilostivějšího knížete a pána přidrželi v lásce a věrnosti až do smrti.

Bezprostředně po smuteční slavnosti odcestovala Jeho Jasnost zpět do Strážova a prodlévala tam až do 30. dubna, kdy přijela na Sychrov.

4. května se Jeho Jasnost vydala do Prahy a odtud na léčení do Karlových Varů.

IV.

8. června, krátce po návratu z Karlových Varů, přijel Jeho Jasnost nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu v doprovodu své jasné paní manželky kněžny na Sychrov.

Během tohoto měsíčního pobytu podnikl jasný kníže a pán v době od 12. do 14. výlet do lomnické obory a 15. června v doprovodu své jasné paní manželky kněžny oslavil průvod Božího těla ve farnosti Vlastibořice svou urozenou přítomností.

19. června opustily Jejich Jasnosti zámek Sychrov. Pan kníže se vydal do Vídně a paní kněžna do Greitzu.

V.

V uctivé oddanosti a nejvděčnějším uznání bezpočetných urozených zásluh o lázně Gastein, kterých Jeho Jasnost, náš nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu nabyl, se mu odhodlala tamější reprezentace obce při jeho urozeném příjezdu 6. srpna

fol. 58a [s. 103]

přípravit to nejslavnostnější přivítání. Přední měšťané se Jeho Jasnosti nejuctivěji poklonili. Vila, v níž kníže během svého pobytu pobývá, byla svátečně vyzdobena květinami a girlandami, a kapela, sestavená z měšťanů, vyhrávala vybrané kousky.

VI.

Během urozeného pobytu Jeho Jasnosti v horských lázních Gastein se konaly jako každoročně kamzíci lovy u knížete Morzina, jichž se zúčastnil také Jeho Veličenstvo pruský král Vilém, který právě dlel v Gasteinu. V první den honů v údolí Köttischach na Nebeské stěně složil Jeho Veličenstvo král pět, generál hrabě Morzin tři, generál hrabě Paar dva, Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu jednoho kamzíka. Druhý den – rovněž v údolí Köttischach na Mokré stěně – složil Jeho Veličenstvo král jednoho, Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu pět, generál hrabě Paar, ministr von Bismarck a baron Wesselenyi každý po jednom kamzíkově.

18. srpna – v den narozenin Jeho c. k. apoštol. Veličenstva císaře Františka Josefa rakouského byl Jeho Jasnost, náš nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu poctěn hodinu trvající nejurozenější návštěvou Jeho Veličenstva pruského krále.

VII.

Podle nejvyššího rozhodnutí ze 16. srpna t. r. ráčil Jeho c. k. apoštol. Veličenstvo rakouský císař František Josef I. nejmilostivěji jmenovat našeho jasného pana knížete Kamila z Rohanu, vévodu z Montbazonu a Bouillonu, prince z Guémenée, Rochefortu a Montaubanu, velkokřížníka c. k. Leopoldova a královského saského ernestinského domácího řádu, rytíře suverénního johanitského a královského portugalského řádu Vykupitele, dědičného člena urozené panské sněmovny etc. etc. „Rytířem řádu zlatého Rouna“.

VIII.

Pln urozené úcty ke svému milostivému císařskému pánu, ve vrozené zbožnosti a zvyklý vždy a ve všem vzdávat čest nejprve Bohu, Jeho Jasnost náš nejmilostivější pan kníže **Kamil z Rohanu** vydal v důsledku vyznamenání, kterého se mu dostalo, z Gasteinu pro vrchní ředitelství statků v Sychrově toto ustanovení: zda by bylo možné vykonat v patronátních kostelech za zdraví Jeho c. k. apoštol. Veličenstva slavnostní bohoslužbu, na jejímž konci by byl zpíván ambrosiánský chvalozpěv a národní hymna.

24. srpna bylo zbožným úmyslům jasného knížecího pána a patrona s radostí vyhověno. Nejvíce povznášející byla církevní slavnost v Loukově, protože se jí ve zbožnosti zúčast-

nilo nejen všechno knížecí úřednictvo a služebnictvo, ale také c. k. úřednictvo ze šesti okolních úředních okresů a

fol. 53b [s. 104]

velké množství lidu. Výstřely z moždíře, které duněly při hlavních částech bohoslužby, ohlašovaly blízkému i vzdálenému okolí, že pro posvěcenou hlavu Jeho c. k. apoštolského Veličenstva, která oceňuje zásluhy podle obvyklé milostivé spravedlnosti, je vyprošována plnost nebeských darů.

Když církevní slavnost skončila, vydal se nepřehlédnutelný průvod vozů k blízkému knížecímu zámku Svijany, kde se účastníci slavnosti sešli při banketu, který podával Jeho Jasnost nejmilostivější kníže a pán a který uspořádali knížecí vrchní úředníci. Prostorný sál v prvním patře zámku byl nejnádherněji vyzdoben a proměněn v zahradu plnou nejvzácnějších rostlin. Podobizny Jejich c. k. Veličenstev byly olemovány nejkrásnějšími květy ze sychrovských zahrad, zatímco portrét Jeho Jasnosti byl orámován svinutými vavříny. Před koncem banketu, který byl podáván s pravou knížecí štedrostí, povstal za slavnostního ticha knížecí dvorní rada Vilém Janig a výmluvnými horoucími slovy pronesl první přípitek na zdraví Jeho c. k. apoštol. Veličenstva nejmilostivějšího císaře, jehož spravedlnost způsobuje, že nad národy Rakouska vychází slunce nového štěstí. Za hřmění moždířů a při zvucích národní hymny provolala celá společnost třikrát „Sláva!“

Pak se ujal slova c. k. okresní přednosta z Turnova pan Wunsch a pronesl nadšený přípitek na zdraví Jeho Jasnosti nejmilostivějšího dárce slavnosti, pana knížete Kamila z Rohanu, kterého nejvyšší monarchova laskavost vyznamenala opravdu zaslouženým vavřínem.

Sychrov, salon královského bytu, stav před rokem 1893.

Během jeho řeči bylo možno vidět, že se v očích většiny přítomných knížecích služebníků třpytí slzy, jež jsou snad nejvýmluvnějším důkazem toho, jak něžný svazek nejvroucnější úcty a lásky spojuje služebníky s knížecím pánem.

Teprve za soumraku opustila vybraná společnost více než rušné prostory zámku Svižany.

IX.

4. září byl Jeho Jasnost náš nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu na slavnostní audienci přijat Jeho c. k. apoštol. Veličenstvem císařem **Františkem Josefem I.**

Jeho Jasnost vyjádřila císaři své pocity vděčnosti za nejvyšší vyznamenání slovy, která Jeho Veličenstvo ráčilo nejmilostivěji přijmout se zvláštní laskavostí a přízní.

X.

6. září přijel Jeho Jasnost, náš nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu na podzimní pobyt do Sychrova. Jelikož kníže přísně zakázal zamýšlené slavnostní přivítání u příležitosti nejvyššího propůjčení řádu, žádné se nekonalo. Kníže pán byl svým sychrovským personálem ve vši tichosti uctívě

fol. 59a [s. 105]

přivítán na nádraží a doprovazen do Sychrova. Jeho jasná nejmilostivější paní manželka kněžna přicestovala z Heubachu několik dnů před svým jasným knížecím pánem a manželem a již 1. září se ubytovala ve svých pokojích na zámku Sychrov.

XI.

Letošní slavnost v kapli na svátek Narození Panny Marie – jakkoliv je odedávna velkým svátkem a bývá hojně navštěvována lidmi z okolí – se řadí k nejnavštěvovanějším vůbec. Po opakovaných prosbách se totiž Jeho Jasnost nejmilostivější kníže a pán nechal pohnout, aby v tento den přijal několik deputací a korporací a vyslechl jejich uctivá blahopřání. Objevíli se c. k. úředníci z Turnova, reprezentace města Hodkovice, deputace sboru ostrosteleců z Turnova a Hodkovic a mnozí jiní. Večer vzdali venkované z okolí Sychrova svůj hold Jeho Jasnosti, která jim k tomu po opakovaných uctivých prosbách dala své svolení.

Venkovský lid s dobře sešranou kapelou a asi 50 svítícími lampiony zaplnil v dlouhém průvodu širokou zahradní alej a rozestavil se před zámkem.

Pak byly a tempo otočeny trojstěnné lampiony a najednou zazářilo pestrými písmeny blahopřání:

"Bože žehnej vysoce oslavenému, to vřelé přání naše!"

Uprostřed se skvěla dekorace řádu zlatého rouna a na ostatních lampionech byla jména zastoupených obcí (Radostín, Třtí – Vrchovina – Sedlejšovice, Hvězda, Zlatá Hvězda, Žďárek, Jenišovice a Paceřice).

Za doprovodu hudby byla zazpívána národní hymna. Jeho Jasnost nejmilostivější kníže se svou jasnou paní manželkou kněžnou předstoupil na terasu schodiště a když hymna dozněla, sešel dolů k lidem. Člen obce z Paceřic – Josef Renger – pak pronesl následující blahopřání:

„Jasný urozený pane a kníže!

Propůjčení nejvyššího vyznamenání, kterým náš nejvznešenější monarcha ráčil Vaši Jasnost odměnit za bezpočetné urozené zásluhy o blaho lidstva a za příkladnou oddanost nejurozenějšímu císařskému domu, naplnilo také naše srdce největší radostí. Kéž by Vaše Jasnost ráčila nejmilostivěji přijmout od nás prostých obyvatel vyjádření nejhlubší úcty a lásky, nejsrdečnější přání a nejupřímnější ujištění, že nejvroucnější modlitba naše a našich dětí zní: Kéž by mohla být Vaše Jasnost ke slávě celého knížecího rodu a k radosti svých nejvěrnějších oddaných obyvatel sousedních vsí lidstvu ještě dlouho zachována!“

fol. 59b [s. 106]

Závěrečné "Sláva!", které obratný řečník nadšeně provolal Jeho Jasnosti oslavovanému panu knížeti, nalezlo u tisíce přítomných vesničanů trojí nadšený ohlas. Jeho Jasnost, očividně dojata, odměnila tyto projevy srdečnými slovy a skončila trojím provoláním slávy Jeho c. k. apoštolskému Veličenstvu, do něhož shromáždění nadšeně vpadlo. Kapela pak zahrála několik vybraných kousků, zatímco Jeho Jasnost šla podél průčelí, hovořila s mnohými z přítomných a nosičům lampionů, kteří byli vybráni z vážených členů obcí, poděkovala podáním ruky.

Když se jasný knížecí pár vrátil na terasu schodiště, vydal se slavnostní průvod za zvuku hudby na zpáteční pochod. Celá ovace byla nanejvýš dojemným aktem a zřetelným důkazem toho, jak upřímný je svazek, kterým je venkovský lid spojen s Jeho Jasností, našim knížecím pánem, jenž je prodchnut nejčistší a nejušlechtlejší lidskostí.

O dva dny později – na svátek Jména Panny Marie – se ráčila Jeho Jasnost v urozené blahosklonnosti osobně obtěžovat do sedmi výše jmenovaných obcí a zařídila, aby místní představení tlumočili jeho dík všem členům obce. To, že se jasný kníže osobně objevil v prostých selských domech, všude vyvolalo radostné vzrušení a bude se o tom snad ještě po desetiletích s dojetím vyprávět jako o výmluvném důkazu laskavé blahosklonnosti Jeho Jasnosti knížete Kamila z Rohanu.

Také c. k. okresnímu přednostovi z Turnova panu Wunschovi a i vedení turnovské a hodočické deputace z 8. září ráčila Jeho Jasnost návštěvu osobně oplatit.

XII.

10. září ráčil Jeho Jasnost náš nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu dopřát milostivé přijetí svým nájemcům pivovaru, vinopalny a dvora a nejmilostivěji přijmout jejich uctívá blahopřání k nejvyššímu vyznamenání řádem zlatého rouna. Při stejné příležitosti byly Jeho Jasnosti zaslány z rozličných stran nejuctivější blahopřejné listy; například bohatě vypravený a rukou umělce provedený příspěvok Soukromého spolku na podporu domovních chudých v Praze, jako jehož protektor kníže dlouhou řadu let požehnaně působil; dále list pražského zbrojíře Lebedy – vyhotovený veškerým jeho továrním personálem – který v Jeho Jasnosti vděčně uznává a uctívá šlechtného původce svého nynějšího blahobytu a štěstí svého i svých spolupracovníků. Došel také list velitele pražského soukromého sboru ostrostřelců pana Karla Steffeka, v kterémžto sboru Jeho Jasnost provází postavení majitele 5. kompanie; dále list města Lomnice, který byl vtipně a vkusně sestaven jedním tamějším měšťanským synkem; list obcí Příchovice a Rejdice,

fol. 60a [s. 107]

a konečně list knížecího patronátního duchovenstva, který Jeho Jasnosti uctivě předali 23. září tři nejstarší kněží patronátu (děkan Strnad ze Semil, děkan Hofrichter z Hodkovic a farář Sedláček z Loukova).

Také c. k. okresní přednostové oněch úředních okresů, v jejichž okrsku se nacházejí knížecí dominia, pospíchali, aby Jeho Jasnosti nejuctivěji projevili svou radostnou účast s nejvyšším důkazem císařské přízně, a objevili se na Sychrově, aby svému uctivému blahopřání dodali více váhy. Byli to pan Jelen, okresní přednosta z Jablonce, pan Stehlík rytíř z Czenkowa, okresní přednosta z Mnichova Hradiště, pan Pirkel, okresní přednosta z Českého Dubu, pan Spengler, okresní přednosta z Liberce a pan Delavos, okresní přednosta ze Semil.

XIII.

15. září přijela v nejlepším zdraví na Sychrov nejmilostivější paní kněžna **Gasparina z Reuss-Greitzu**.

Jeho Jasnost nejmilostivější pán a kníže jel v doprovodu Její Jasnosti nejmilostivější paní manželky kněžny své jasné knížecí paní sestře naproti do Hodkovic. Po jejím příjezdu ji doprovodil přes zahradu, která se toho roku ještě skvěla v nejkrásnějším letním rouchu, k zámku, kde se urozené příchozí uctivě poklonili všichni shromáždění knížecí sychrovští úředníci a služebníci. Její Jasnost obývala pokoje v Bertině zámku.

XIV.

V letošní podzimní sezóně pobývala na sychrovském zámku po několik týdnů jasná rodina prince Artura z Rohanu.

Jasný otec princ Artur, jeho jasná paní manželka princezna Gabriela a jejich jasné děti, princové Alain, Josef, Viktor, Benjamin, Ernest a princezna Marie, přijeli v nejlepším zdraví 23. září a u zámecké brány byli uctivě přivítáni knížecími úředníky a služebníky. Krátce poté, 25. září, se Jeho Jasnost princ Artur odebral do Vídně a prodléval tam až do 1. října, kdy se vrátil zpátky na Sychrov. Příštího dne ráno se vydal v doprovodu své jasné paní manželky princezny Gabriely a svých jasných synů Alaina a Josefa na dostihy do Prahy. 7. října se navrátili do Sychrova; 10. října odcestovali do Řepína na hony, které se konaly v tamějších lesích.

Při posledním honu byl urozený c. k. rytmistr armády hrabě Karel z Wolkensteinu zasažen zbloudilou střelou a v důsledku toho dne 17. října v řepínském zámku zemřel. Hluboce otřesena tímto nevýslovným neštěstím

fol. 60b [s. 108]

se jasná paní princezna Gabriela se svými jasnými syny princí Alainem a Josefem vrátila na Sychrov, zatímco její jasný pan manžel princ Artur doprovodil drahé tělesné pozůstatky svého milovaného přítele do místa jejich posledního odpočinku do Pruněrova, kde byly 21. října slavnostně pohřbeny.

Bezprostředně potom, dne 22. října, přijel Jeho Jasnost princ Artur na Sychrov a následujícího dne odcestoval s celou svou jasnou rodinou k zimnímu pobytu do Vídně.

Během zmíněného zdejšího pobytu podnikli jasní princové několik výletů: 29. září byli jasní princové Alain a Josef v doprovodu hofmistra v knížecích lesích u Ještědu a 30. září v lomnické oboře.

15. října doprovázeli jasní princové Viktor a Benjamin Jeho Jasnost, svého knížecího pana prastrýce, knížete Kamila z Rohanu, do obory v Lomnici a následujícího dne se vrátili na Sychrov.

Jasný princ Alain složil několik kusů vysoké a daňčí zvěře; princ Josef měl menší štěstí.

XV.

V letošní letní a podzimní sezóně navštívilo zámek Sychrov toto urozené panstvo:

29. července: urozená paní hraběnka Františka Desfours se svou paní dcerou Zdenkou, hraběnkou z Waldstein-Wartenbergu, v doprovodu Její Excelence urozené paní hraběnky Julie Hartigové, rozené hraběnky Bellegarde, palácové dámy Jejího Veličenstva císařovny Alžběty Rakouské, s její dceruškou komtesou Paulou.

13. srpna: mladý pan hrabě Artur, syn urozeného pana hraběte Františka Desfours, v doprovodu hofmistra.

3. září: mladá baronesa Marie z Aehrenthalu v doprovodu guvernantky.

12. září: urozená paní hraběnka Desfours se svou paní dcerou, hraběnkou Zdenkou z Waldstein-Wartenbergu. (První dáma zde byla ještě jednou v říjnu bez paní dcery.)

16. září: svobodná paní Marie z Aehrenthalu, roz. komtesa z Thun-Hohensteinu, v doprovodu své paní matky Excelence hraběnky Thun-Hohensteinové, roz. baronky Mladotové.

19. září: paní z Mörkensteinu, roz. baronka z Ringleru, se slečnou dcerou Gabriele. Po několikátýdenním pobytu zde se obě dámy vydaly na zpáteční cestu do Prahy dne 6. listopadu.

20. září: Jeho Excelence zemský velitel, generál jízdy a rytíř řádu zlatého rouna, pan hrabě Eduard Clam-Gallas.

fol. 61a [s. 109]

24. září: Jeho Excelence pan hrabě Friedrich Thun-Hohenstein, c. k. komorník a tajný rada, v doprovodu svobodné paní z Aehrenthalu, roz. komtesy Thun-Hohensteinové.

26. září: Jeho Jasnost princ Jindřich XII. z Reuss-Köstritzu, který přijel při vlastní příležitosti z Stonsdorfu přes Doksy a Jablonec a zdržel se do 30. září.

26. září: Jeho Jasnost kníže Jan Jindřich XI. z Plessu, hrabě z Hochbergu, svobodný pán z Fürstensteinu, který přijel z Plessu přes Oderberg železnou drahou. Na nádraží v Turnově ho očekávali knížecí dvorní rada a podkoní a doprovodili ho k již přistavenému vozu; kníže na zámku prodléval do 30. září.

27. září: Jeho Jasnost princ Jindřich IV. z Reuss-Köstritzu, který přijel v doprovodu své jasné paní manželky princezny Luisy (dcery po panujícím knížeti Jindřichu XIX. z Reuss-Greiztu a Její Jasnosti paní kněžny Gaspariny roz. princezny z Rohanu) a se svou dceruškou princeznou Eleonorou z Ernstbrunnu u Vídně a zůstal na zámku do 31. září.

30. září: (na oběd) svobodná paní Marie z Aehrenthalu s Její Excelencí svou paní matkou, hraběnkou Alžbětou z Thun-Hohensteinu.

8. listopadu: Jeho Jasnost princ Ludvík z Windischgraetzu, podplukovník v c. k. hulánském pluku č. 7 arcivévodý Karla Ludvíka. Zdržel se na zámku do 9. listopadu.

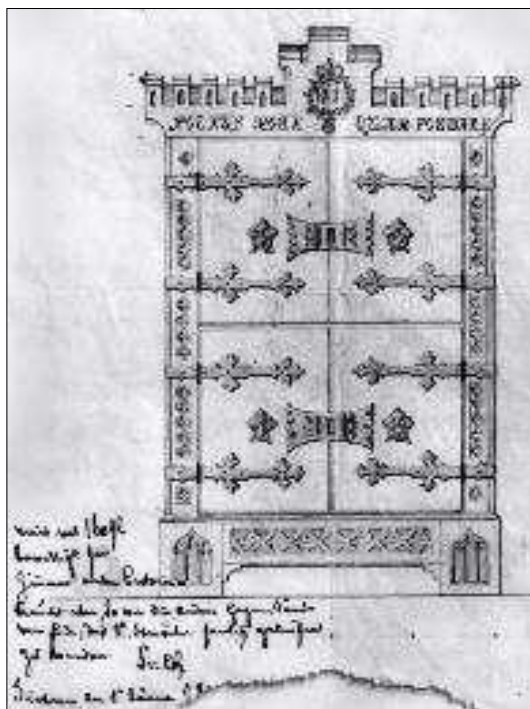
9. listopadu: Jeho Excelence pan hrabě Edmund Hartig, c. k. komorník a tajný rada, bývalý vyslanec a zplnomocněný ministr na královském bavorském dvoře v Mnichově, pán dominií Stráž pod Ralskem a Mimoň.

16. listopadu: Jeho Jasnost kníže Alfred Windischgraetz, generálmajor a velitel brigády c. k. rakouského vojska, pán dominia Tachov etc.

25. listopadu: svobodná paní Marie z Aehrenthalu, rozená komtesa Thun-Hohensteinová.

XVI.

Ačkoliv se zdálo, že letošní lovecká sezóna zle utrpěla kvůli pozdním jarním mrazům, přece jen Jeho Jasnost nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu vyhlásil ke cti a potěše svých urozených hostů na 27. říjen nadhánku u Slavíkova-Svijan a na 28. říjen u Sychrova – Husy.

Petr Bušek, návrh skříně pro halu před velkou oratoří.

Prvního dne vypadalo počasí špatně, bylo pošmourné a deštivo. I přesto se hon konal a kromě Jeho Jasnosti knížete Kamila z Rohanu se ho v postavení pána honu zúčastnili Jeho Jasnost kníže Jan Jindřich XI. z Plessu a Jeho Jasnost princ Jindřich XII. z Reuss-Köstritzu. Byl uhoněn pás lesa a pás pole a složeno 45 bažantů a 491 zajíc.

Druhý den lovu se tvářil přátelštěji. Bylo jasno a sucho. Kromě výše zmíněného urozeného panstva se honu zúčastnil

fol. 61b [s. 110]

také Jeho Jasnost princ Jindřich IV. z Reuss-Köstritzu, a ve dvou pásech lesa bylo zastřeleno 89 bažantů, 315 zajíců a 5 koroptví.

29. října se na urozený pokyn jasného pána honu knížete Kamila z Rohanu lovila černá zvěř v žehrovské oboře. Přítomni byli všichni nahoře uvedení hosté a za nejkrásnějšího počasí bylo složeno: 3 kusy divočáka, 5 bachyní a 8 kusů přebíhajících divokých selat, celkem 16 kusů.

XVII.

V průběhu letošní podzimní sezóny podnikl Jeho Jasnost nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu následující výlety:

Ve dnech 11.–13. září do Prahy.

17. září jel kníže do Lomnice, odtud se 18. odebral do Semil, téhož dne se vrátil zpátky do Lomnice a 20. září přijel na Sychrov.

24. září se Jeho Jasnost vydala do Frýdlantu, aby se zúčastnila honů, které se tam konaly. Po jejich skončení přijel kníže dne 27. září na Sychrov. Následujícího dne, 28. září, se dle nejvyššího pozvání Jeho Veličenstva pruského krále přes Pštínu vydal na cestu do královské obory u Tylže. Jeho Jasnost cestovala dráhou přes Pardubice, Olomouc, Bohumín do Dzieditz, kde na ni čekal pštinský knížecí poštovní vůz, a pokračovala v cestě přes Pštínu do loveckého zámku Promnitz, kde byla velice přátelsky přivítána Jeho Jasností Janem Jindřichem XI., knížetem z Pštiny, a jiným urozeným panstvem. Pak knížete doprovodili do pokojů, které pro něj byly připraveny. Příštího dne 30. září v 5 hodin ráno vyrazila Jeho Jasnost v doprovodu jasného pána honu knížete z Plessu a ostatních urozených hostů honu, aby v oboře v Promnitz provedli šoulačku na vysokou zvěř. Kvůli nepříznivému počasí však jeleni netroubili, a proto se Jeho Jasnost vrátila do loveckého zámku, aniž by jedinkrát vystřelila.

Ve tři hodiny se podával oběd, při němž dvacetičlenná kapela, sestavená z lesního personálu knížete z Plessu, vyhrávala na lesní rohy rozličné fanfáry a další veselé melodie. Po obědě ve čtyři hodiny se znovu konala šoulačka, při níž Jeho Jasnost náš nejmilostivější kníže složil zásahem do lopatky ušlechtilého jelena osmadvacateráka, který vážil 233 liber. Bezprostředně potom se jelo do zámku Pless. Příštího dne – v neděli 1. října – navštívila Jeho Jasnost katolické bohoslužby a prohlédla si knížecí hřebčinec a knížecí zahradu, která se těšila díky své velkoleposti a svému uměleckému uspořádání urozené pozornosti knížete, který ji vyslovil své spokojené uznání.

2. října opustila Jeho Jasnost v doprovodu jasného

fol. 62a [s. 111]

prince Jindřicha XII. z Reussu zámek Pštína, téhož dne přijela do Vratislavi a příštího rána pokračovala rychlovlakem v cestě, která trvala 24 hodin, přes Poznaň, Křiževce, Královec a Insterburg do Tylže. Z posledního historicky pamětihodného města putovala Jeho Jasnost po zbytek cesty – 7 mil – vozem do Akmenischken, kam šťastně dorazila 4. října v 11 hodin v noci a ubytovala se u knížecího lesního Romanata, dobrého a řádného muže – to jsou slova Jeho Jasnosti.

5., 6. a 7. října lovila Jeho Jasnost v královských lesích, aniž by zahlédla jediného losa. Lov v bažinaté, nesčetnými močály pokryté krajině, která svědčí povaze losů, je spojen s velkou námahou; největší část cesty je třeba urazit na loďce nebo se brodit slatinou. Cesta po vodě do kurišské zátoky, do níž Jeho Jasnost pronikla, zabrala dvě hodiny.

Také v neděli 8. října vyhledala Jeho Jasnost, věrna své vrozené zbožnosti, katolickou bohoslužbu ve vzdáleném okolí a zbytek dne se snažila o myslivecký zdar. V doprovodu pomocného lovce Densowa se také 8. a 9. října vracela ze šoulačky bez úspěchu, až konečně 10. října v poledne složila v Ibenhorstu (na Litvě) obrovského losa dvanáctáka – podrůstajícího lopatáře. Vážil 870 liber, byl 6° 8' vysoký, 9° 3' dlouhý. Běhy, parohy s hlavou a kůže byly dopraveny na Sychrov. Večer téhož dne se poštěstilo také Jeho Jasnosti Jindřichu XII. princí z Reussu složit rovněž silného losa osmadvacátera.

Ve středu 11. října v poledne se Jeho Jasnost vydala z Akmenischken na cestu domů. Podél řeky Löwel jela do Tylže a odtud bez prodlení do Vratislavi, kde přenocovala do 12. října. Dne 13. října Jeho Jasnost přes Kohlfurt, Lubij, Žitavu a Liberec dorazila v 5 hodin odpoledne v nejlepší zdraví na zámek Sychrov. Na nádraží Jeho Jasnost očekávali Její Jasnost paní manželka kněžna, jasní princové Viktor, Benjamin, Ernest a princezna Marie, kteří ho s radostí doprovodili na Sychrov.

Od 15. do 18. října lovila Jeho Jasnost v lomnické oboře.

7. listopadu podnikl kníže novou Turnovsko-kralupskou dráhou výlet do Prahy a vrátil se zpátky 9. listopadu.

Od 14. do 16. listopadu byl v lomnické oboře.

19. listopadu se vydal na hony do Frýdlantu a prodléval zde až do 22. listopadu.

28. listopadu odcestovala Jeho Jasnost do lomnické obory a zdržela se tam až do 30. listopadu.

3. prosince Jeho Jasnost v doprovodu své jasné paní manželky kněžny navštívil v Mnichově Hradišti rodinu hraběte Waldsteina a Její Jasnost paní kněžnu

fol. 62b [s. 112]

Eleonoru Schwarzenbergovou, roz. princeznu Liechtensteinovou, která tam právě prodlévala.

XVIII.

Její Jasnost nejmilostivější paní kněžna Adéla z Rohanu v letošní podzimní sezóně několikrát navštívila rodinu svobodných pánů z Aehrenthalu na Hrubé Skále, hraběcí rodinu Desfours v Hrubém Rohozci, a 3. prosince se svým jasným panem manželem knížetem Kamilem z Rohanu hraběcí rodinu Waldsteinů v Mnichově Hradišti.

XIX.

28. listopadu opustila Její Jasnost paní Gasparina princesse donairière z Reuss-Greiztu zámek Sychrov a vydala se přes Drážďany na cestu domů. Jeho Jasnost nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu doprovodil svou jasnou paní sestru až na turnovské nádraží a odtud pokračoval v cestě do Lomnice.

XX.

7. prosince – byl to skutečný jarní den – opustil Jeho Jasnost náš nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu společně se svou jasnou paní manželkou kněžnou Adélou zámek Sychrov a dráhou se vydal do své zimní rezidence v Praze. Knížecí sychrovské úřednictvo a služebnictvo mělo tu velkou čest, že smělo své jasné milostivé panstvo doprovodit na nádraží.

XXI.

V uplynulém roce se podařilo díky neúnavné zbožné horlivosti Jeho Jasnosti našeho nejmilostivějšího pana knížete Kamila z Rohanu vybrat mezi Jeho c. k. apoštolským Veličen-

stvem, ostatními nejjasnějšími členy nejvyššího císařského rodu a urozenou šlechtou na stavbu kostela v horských lázních Gastein, jejichž prvním čestným občanem Jeho Jasnost je, částku 16 000 zl. jako obětní dar.

Náklady na stavbu Božího domu, který se nově vybuduje podle plánů architekta Ceconiho v gotickém stylu, byly odhadnuty na 56 000 zl., a se stavbou se má hned začít.

Jeho Jasnost, která tuto stavbu podporovala z nejněžnější oddanosti svatým zájmům katolického náboženství, podložené velkomyslným peněžním darem, a umožnila ji pomocí sbírky, mocně požehnané Bohem, si tímto skutkem přidala nový diamant do své knížecí koruny.

XXII.

Její Veličenstvo císařovna vdova Karolina Augusta nejmilostivěji z úcty věnovala Jeho Jasnosti našemu nejmilostivějšímu panu knížeti Kamilu z Rohanu skvostně svázanou a knížecím rohanským znakem opatřenou mešní knihu ve francouzském překladu

fol. 63a [s. 113]

a připojila příslušné nejmilostivější věnování vlastní rukou.

XXIII.

Rok 1865 se řadí k méně dobrým. Na jaře a v létě panovalo téměř stálé sucho, které skoro zhatilo naděje hospodářů. Bylo totiž mnoho oblastí, jmenovitě v nížině, kde obilí dosáhlo sítě výše stopy a po časném uzrání vynášelo sotva 1 až 2 zrna. Krajina v okolí Sychrova byla touto kalamitou postižena méně, protože nějaké dobrodružné srážky ji zúrodnily, ale stejně byla sklizeň pouze střední.

Řepka se nevyvedla všeobecně, naproti tomu se jak množstvím, tak kvalitou dařilo bramborám. Tato poslední příznivá okolnost mohla být jednou z příčin, že ceny obilí se navzdory částečné neúrodě držely poměrně nízko. Kvůli panujícimu nedostatku krmení muselo být prodáno velmi mnoho užitkového dobytka, a v důsledku toho bylo maso dost levné.

Tento, jmenovitě v nížině na mnoha místech značný nedostatek vody, byl naproti tomu méně citelným než v roce 1863, protože nyní musela být voda do knížecích zahrad přivážena po zemi jen velmi zřídka.

Po velmi teplém létě přišel velmi teplý podzim, který se protáhl až do samé zimy, takže začátkem prosince se ještě v polích pracovalo, a teprve kolem 10. prosince nastaly velké mrazy.

15. října byla slavnostně otevřena a předána do provozu Turnovsko-kralupská železniční dráha, jejíž stavba byla zahájena loni na podzim. Na slavnost byli pozváni také knížecí dvorní rada a rada panství.

Co se týče nových staveb na knížecích dominiích, není se příliš o čem zmiňovat. Byly nově sklenuty sklepní prostory pivovaru ve Svijanech, u pivovaru v Hodkovicích byl nově založen rybník o ploše 800 čtver. sáhů.

Regulační a zavlazovací práce na žabakorské louce, které začaly loňského roku, pokračovaly letos pod svědomitým vedením inženýra lukařství Wacławika.

V sychrovském zámku byla letos dokončena jídelna, na níž se domácími silami pracovalo téměř tři roky. Královský byt na západní straně zámku a přilehlý byt vedle galerie byly stylově přestavěny a zčásti nově zařízeny.

Letos byla dokončena také planýrka dvora, na níž se pracovalo po tři léta. Hloubku výkopu ukazují tři přístupové schody, které byly nově postaveny u domů čp. 2 a 3 a po nichž dříve nebylo ani památky.

Cesty ve dvoře byly založeny na způsob silnice a ty části, jež měly vést k zahradám, byly během podzimu a ještě do poloviny prosince rigolovány do hloubky dvou stop.

Na novém ohrazení obory, při němž se používalo vesměs žulových sloupů, se pracovalo také v tomto roce.

fol. 63b [s. 114]

Seznam zástřelů z výtěžku honů na knížecích panstvích Rohanů v roce 1865.

Panství Svijany, Český Dub, Semily a Lomnice

druh zvěře	Svijany	Český Dub	Semily	Lomnice
vysoká zvěř v oboře				16
daňčí zvěř v oboře	20			
srnčí zvěř v oboře				6
srnčí zvěř ve volné přírodě	19	11	2	13
černá zvěř v oboře	16			
teřfívek	1			
jeřábek		1	3	
bažant	511			
koroptev	2 180	95	74	189
křepelka	28			
divoká kachna	19			
sluka lesní	3	1		2
sluka luční	6			
zajíc	3 088	376	73	156
jezevec				2
škodná srstnatá zvěř				
liška	2	4	5	5
kuna	8			2
tchoř	17	4		4
kočka	476	11		
lasička	267			12
škodná pernatá zvěř				
jestřáb	17			3
sup a sokol	110			9
sova noční	44	11		
vrána a straka	1 044	77		116
svod	7 794	591	157	535

fol. 64a [s. 115]

1866

I.

Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu chtěl slavné c. k. armádě podat další důkaz svého uznání, a proto svou rezolucí z 12. listopadu 1865 ustanovil, aby byl do jeho hlavní pokladny poukázán kapitál 10 000 zl. r. č. Na tuto sumu připadající pětiprocentní úrok ve výši 500 zl. r. č. má být každoročně začátkem března zaslán úřadujícímu velícímu panu generálovi, aby z těchto peněz podělil deset c. k. důstojníků od setníka níže, kteří chtějí využít k léčení karlovarský vojenský lázeňský dům. C. k. ministerstvo války tuto velkorysou nadaci, která ponese jméno svého knížecího dárce, přijalo s vděčným uznáním a uvedlo tento vlastenecký skutek ve všeobecnou známost ve Wiener Zeitung z 18. ledna t. r.

II.

28. března přijel Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu do sychrovského zámku a byl uctivě přivítán. Následující dny svatého týdne – od 29. března do 1. dubna – strávil kníže v tichém ústraní. 2. dubna se odebral na lov tetřevů do Strážova a Borečku.

Při cestě tam poctila Jeho Jasnost svou návštěvou hraběcí rodinu Waldsteinů v Mnichově Hradišti a dne 15. dubna při zpáteční cestě z Borečku Jeho Excelenci hraběte Edmunda Hartiga v Mimoni. Jeho Jasnost přijela zpátky na Sychrov 20. dubna a prodlévala zde do 24. dubna, kdy se vydala do Prahy a odtud 30. dubna na lázeňské léčení do Karlových Varů. Když lázeňská kúra skončila, přijela Jeho Jasnost dne 4. června do Sychrova a pobývala zde s výjimkou dní od 6. do 8. t. m., kterých využila k výletu do lomnické obory, až do 11. června, kdy následoval odjezd do Vídně a Bliembachu.

III.

V tomto roce byly Čechy a velká část rakouského státu jevištěm prusko-rakouské války. 23. června překročila pruská válečná moc hranice Čech, když o tři dny dříve došlo k vyhlášení války ze strany Pruska.

V Sychrově a okolí bylo vidět známky blížícího se nebezpečí války již o měsíc dříve. Od 25. května zde byly ubytovány oddíly c. k. vojska – husaři hraběte Radeckého č. 5, knížete Liechtensteina č. 9 a pluku č. 10 krále Fr. Viléma pruského, jejichž důstojníci (viz jejich seznam) obývali Bertin zámek. Dne 25. června strhl generál z Edelsheimu tábor, který byl vybudován na Jílovské hoře, a stáhl se s celým svým vojskem zpátky k Sychrovu, v jehož bezprostřední blízkosti byla o den později svedena nikoli bezvýznamná dělostřelecká bitva, která trvala několik hodin.

fol. 64b s. 116]

Zatímco rakouské vojsko táhlo zpátky k Jizeři, postupovaly nepřátelské kolony dopředu a okamžitě obsadily celé okolí Sychrova.

Kolem poledne byl zámek Sychrov, ležící uprostřed bojové akce, okupován pruským vojskem a zůstal tak s malými přestávkami až do 5. září. Ještě téhož dne – 26. června – si vybral vrchní velitel 1. pruského armádního sboru, Jeho královská Výsost princ Friedrich Karel, zámek Sychrov za hlavní stan, v němž prodléval se svým generálním štábem do 28. června. Jeho doprovod – viz seznam – byl ubytován zčásti v zámku a zčásti v zámeckém obvodu.

Princ Friedrich Karel vyjádřil své politování nad způsobem, jakým pruské oddíly při invazi rekvírovaly v zámku a jeho okolí.

30. června přišla depeše, že Jeho Veličenstvo pruský král Vilém se svým doprovodem dorazí příštího dne na Sychrov a bude zde nocovat. Nezbytné přípravy k přijetí královského hosta začaly bez odkladu, avšak na výzdobu zámku ani na nějaké úpravy zahrady,

která byla značně poničena zpupností nepřátelské soldatesky, nebylo ani pomyšlení. 1. července krátce po poledni dorazil Jeho Veličenstvo král se svým převelice početným doprovodem – viz seznam – do Sychrova – a ubytoval se v pokojích, které pro něj byly připraveny.

S Jeho Veličenstvem bylo na Sychrově také oddělení královské stráže, král. civilní kabinet, král. polní intendantura, král. polní zásobovací úřad, král. polní poštovní úřad, oddělení polního telegrafu, vojenská zásobovací kolona, velitelství četnictva, štábní stráž pěchoty a jízdy, celkem 1 000 mužů, mezi nimi kolem 200 oprávněných ke dvoru, a 1 300 koní. Během odpoledne po prohlídce zámku a zahrady telegrafovalo Jeho Veličenstvo prostřednictvím polního telegrafu přes Berlín a Paříž následující depeši:

„Jeho Jasnosti knížeti Kamilu z Rohanu v Bliembachu,

pošta Werfen u Gasteinu u Salcburku.

Místo z Gasteinu Vás zdravím ze Sychrova. Quel changement,

Grand Dieu! Zámek a sady m° enchantent. Au revoir.

Můj bratr Karel Vás pozdravuje.“

Vilém král.

Při odjezdu – 2. července v 7 hodin ráno pronesl Jeho Veličenstvo král Vilém ke knížecímu radovi: „Řekněte knížeti, že mu děkuji a že bych si přál, abych ho mohl na Sychrově navštívit v pokojnějších časech.“

Od 16. srpna do 3. září byl v sychrovském zámku ubytován štáb dělostřelectva s plukovníkem von Puttkammerem a od 17. do 19. srpna generální štáb 8. pruského armádního sboru za přítomnosti podmaršála Herwatha z Bittenfeldu a generálmajora Hanekena.

fol. 65a [s. 117]

I přes popsané nepřátelské kvartýrování byly narozeniny Jeho c. k. apoštolského Veličenstva císaře Františka Josefa dne 18. srpna oslaveny velkou mší, obvyklými modlitbami a zpěvem národní hymny v dvorní kapli.

23. srpna byla v Praze podepsána mírová smlouva mezi Rakouskem a Pruskem a 30. srpna ratifikována.

IV.

29. září přijela do sychrovského zámku k podzimnímu pobytu Její Jasnost kněžna Adéla z Rohanu a 2. října dorazil Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu.

V.

Jeho c. k. apoštolské Veličenstvo František Josef se chtěl osobně přesvědčit o stavu a potřebách svých poddaných, těžce zkoušených válkou, a proto se rozhodl, že projede území, která byla postižena posledními válečnými událostmi a nepřátelskou okupací, a přinese svému obyvatelstvu, jež osvědčilo svou věrnost, svou pomoc jako otec vlasti.

24. října vstoupilo Jeho Veličenstvo na půdu svého drahého Království Českého. Císař nejprve celých šest dní prodléval v hlavním městě země a rozdělil tam opravdový roh hojnosti důkazů své milosti. 31. října pak pokračoval ve své cestě do krajů postižených válkou a téhož dne ráčil zvolit za svůj přechodný příbytek zámek Sychrov.

Již na hranici knížecího panství Svijany se mu uctivě poklonila část patronátního kléru a knížecího úřednictva a byl zde u veliké slavnobrány neuctivěji přivítán Jeho Jasností princem Arturem z Rohanu, c. k. majorem hulánů. Jeho Veličenstvo se pouze ještě zdrželo v blízkosti neblahého bojiště v Podolí, kde na příjezd milovaného otce vlasti uctivě čekali členové okresního zastupitelstva a mnozí vesničané. Mohlo být asi tři čtvrtě na šest večer, když dvorní vlak dorazil k návrší u Paceřic. U vstupu do sychrovské dvojité aleje byla postavena impozantní slavnobrána v gotickém stylu, na níž byl v obou zemských jazycích nápis „Vítejte, Otče vlasti!“

Podél celé aleje až k zámku bylo umístěno několik set lampionů, které pestrými změnami barev vyvolávaly magický dojem. Sám zámek ovšem hýřil pravou knížecí nádherou. Címbuří věží byla poseta barevnými skleněnými koulemi, všechna zámecká okna byla brilantně osvětlena. Před zámkem se nacházel hodočnický střelecký sbor se svou kapelou a u něho stály pěvecké spolky z Českého Dubu, Hodkovic a Turnova. Školní mládež s barevnými praporky a nepřehledné množství lidí ze všech stavů obyvatelstva zaplnily zbývající místo před zámkem a po obou podélných stranách aleje.

fol. 65b [s. 118]

Před schodištěm, které bylo přebohatě a vkusně vyzdobeno květinami, byli rozestaveni duchovní patronátu a vyšší knížecí lesní a hospodářští úředníci. Za salův z mozdíře, které se nejprve ozývaly z dálky a přicházely ze stále větší blízkosti, bouřlivého jásotu a zvuků národní hymny konečně krátce před šestou hodinou s hukotem přihřel c. k. dvorní vůz k vjezdu do zámku. Jeho Veličenstvo bylo uctivě přivítáno Jeho Jasností knížetem Kamilem z Rohanu a po krátkém laskavě opětovaném projevu doprovázeno k hlavnímu schodišti. Zde císařského pána s úctou očekávala Její Jasnost kněžna Adéla z Rohanu a měla tu čest dovést ho do čarokrásně osvětlených zámeckých komnat.

Jeho Veličenstvo si ihned nechalo představit patronátní duchovní a přední knížecí úředníky a ráčilo na návrh Jeho Jasnosti ještě během toho večera vyznamenat oba knížecí rady, Viléma Janiga a Jana Czecha. První obdržel rytířský řád nesoucí císařovo jméno a druhý zlatý záslužný kříž s korunou.

Sychrov, schodišťová hala – pohled na východní stěnu, stav před rokem 1893.

Sychrov, schodišťová hala – pohled na východní a jižní stěnu, stav před rokem 1893.

Osmnáct obcí z okolí Sychrova společně vyjádřilo svou oddanost Jeho Veličenstvu světelním průvodem s barevnými lampiony. Tento výraz věrné nejposlušnější lásky poddaných ráčilo Jeho Veličenstvo přijmout se zalíbením.

Jak Jeho Veličenstvo, tak všechny vznešené osobnosti jeho urozeného doprovodu vepsaly svá jména do zámecké pamětní knihy (viz příloha).

Před večerí, kterou Jeho Veličenstvo ráčilo přijmout ve velké jídelně v osm hodin, byl poblíž oranžerie odpálen nádherný ohňostroj.

Hodkovická kapela a pěvecké spolky střídavě hrály a zpívaly vybrané kousky. Hodkovickému a turnovskému sboru ostrostřelců se dostalo toho vyznamenání, že během nočního odpočinku Jeho Veličenstva na Sychrově držely čestnou stráž.

Příštího dne – 1. listopadu – v půl osmé ráno se Jeho Veličenstvo zúčastnilo na velké oratorií dvorní kaple bohoslužby a v osm hodin následoval jeho odjezd k vlaku. Jeho Jasnost princ Benjamin Rohan měl tu čest doprovázet Jeho Veličenstvo, dobrého milovaného císaře, jemuž seděl po boku Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, až na improvizované nástupiště v Radostíně, kde čekal separátní dvorní vlak. Na štítu při výjezdu, který byl proměněn ve slavobránu, se skvěl nápis: „Myslivecký zdar!“ a byly zde vkusně umístěny odznaky ušlechtilého myslivectví: jelení hlavy, různá paroží, tokající tetřevi atd. Za výstřelů z mozdíře a nekonečného volání „Sláva!“ se dal dvorní vlak do pohybu a odvážel milovaného otce vlasti, který si získal jak na Sychrově, tak všude jinde díky své laskavé srdečné povaze nejhlubší úctu a neomezenou lásku poddaných, k Hodkovickým a Libercí.

Jako upomínku na obšťastňující přítomnost Jeho Veličenstva na Sychrově

fol. 66a [s. 119]

dovolil Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, aby se cesta přes oboru do Radostína, po níž jelo 1. listopadu Jeho Veličenstvo, jmenovala „Cesta Františka Josefa“.

VI.

Kromě urozených osob, které pobývaly na zámku během c. k. rakouského vojenského kvartýrování, pruské okupace a během urozené přítomnosti Jeho c. k. Veličenstva a o nichž již byla zmínka, navštívilo Sychrov ještě následující panstvo:

8. října: svobodná paní Marie z Aehrenthalu, rozená komtesa Thunová se svou paní sestrou hraběnkou Alžbětou Kaunitzovou.

15. října: majitel dominií pan Anton Veit s panem hrabětem Lanjusem.

20. října: pan baron z Aehrenthalu se svou paní manželkou Marií, rozenou hraběnkou Thunovou.

2. a 3. prosince: pan hrabě Ernst Waldstein.

V tomto roce navštívili Sychrov tito členové nejjasnější knížecí rodiny:

31. října a 1. listopadu: Jejich Jasností princové Artur a Benjamin z Rohanu.

Od 2. do 14. prosince: Jeho Jasnost princ Viktor z Rohanu, nadporučík v c. k. hulánském pluku hraběte Mensdorfa č. 9. Jasný princ ze Sychrova podnikl ve dnech 4. až 8. prosince výlet do Chlumce a ve dnech od 10. do 12. prosince do Lomnice.

VII.

Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu podnikl během svého podzimního pobytu ze Sychrova následující výlety:

Od 3. do 7. října pobýval v lomnické oboře.

11. října se vydal navštívit rodinu svobodného pána z Aehrenthalu na Hrubé Skále. Od 21. do 27. října byl v Praze, aby složil svou poklonu Jeho c. k. apoštolskému Veličenstvu. Od 20. do 22. listopadu prodléval v lomnické oboře.

VIII.

3. prosince se konal lov černé zvěře v žehrovské oboře. Kromě urozeného pána honu, Jeho Jasnosti knížete Kamila z Rohanu, se ho jako hosté zúčastnili urozený pan hrabě Ernst Waldstein a Jeho Jasnost princ Viktor z Rohanu. Celkem bylo zastřeleno 53 kusů, z nichž pan hrabě Waldstein složil 35 kusů.

Nadhánky na zajíce, při nichž byl přítomen princ Viktor z Rohanu, byly dvě, a to: 13. prosince u Vlastibořic a 14. prosince u Dařenic a Žďáru. Po oba dny panovalo nepříjemné počasí.

IX.

Její Jasnost kněžna Adéla z Rohanu opustila zámek Sychrov 11. prosince, Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu 15. prosince. Vydali se k zimnímu pobytu do Prahy.

fol. 66b [s. 120]

X.

Během kvartýrování c. k. rakouského vojska v době od 25. května do 25. června bydleli v Bertině zámku na Sychrově:

Od 25. do 28. května: nadporučík z Harmisch, z c. k. husarského pluku hraběte Radetzkyho č. 5.

Od 14. do 18. června: nadporučík Smagalsky,

rytmistr hrabě Georg Stockau,

rytmistr princ Alfred Liechtenstein,

nadporučík Schlesinger,

vrchní lékař Jentschik,

[všichni] z c. k. husarského pluku knížete Liechtensteina č. 9.

Od 18. června: nadporučík Baude,

poručík hrabě Nikolaus Chorinsky,

od 19. června: rytmistr Koloman Bayer,

nadporučík baron Kamillo Heramb,

nadporučík Nikolaus Karapei,

plukovní lékař Tuvora,

[všichni] z c. k. husarského pluku pruského krále Bedřicha Viléma III. č. 10.

Dne 24. června: velitel brigády hrabě Wallis,

plukovník hrabě Huniady.

fol. 67a [s. 121]

1867

I.

8. března měl jasný pán princ Benjamin z Rohanu v Brandýse nad Labem nehodu. Při vyjížděce kůň narazil do vozu, princ byl vymrštěn a utrpěl při tom zlomeninu kosti (na levém bérce). První dny pak strávil zraněný princ v péči renomovaného pražského chirurga med. doktora Matějovského v Brandýse, který sem byl telegraficky přivolán. 11. března byl princ vojenským sanitním vozem převezen do Prahy. S ohledem na jeho zdravotní stav se mohlo jet pouze krokem. V 6 hodin večer projelo spřežení Kolowratovou ulicí a budilo velmi živou účast. Po dlouhotrvajícím a bolestivém pobytu na nemocničním lůžku se princ pozvolna uzdravoval a odebral se na doléčení do Teplic.

II.

Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu se s vrozenou velkomyslností vzdal značného odškodnění od státu, které mu náleželo za ubytování a zaopatření rakouských a pruských oddílů během loňského válečného stavu jak v Praze, tak na jeho panstvích Svijany, Jílové, Český Dub, Starý Dub, Semily a Lomnice. Tento ušlechtilý vlastenecký čin vzbuzoval o to větší obdiv, že právě tato zmíněná knížecí dominia patřila k těm, která byla válečným běsněním nejstrašněji zasažena.

III.

5. dubna v Prešpurku jasná paní Gabriela, princezna manželka jasného pána prince Artura z Rohanu, šťastně porodila prince, který při svatém křtu dostal jméno Eduard po svém panu kmotrovi, Jeho Excelenci panu hraběti Eduardovi Clamm-Gallas.

IV.

8. dubna přicestoval Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu do sychrovského zámku a byl zde nejuctivěji přivítán veškerým sychrovským služebnictvem. Zůstal na Sychrově do 13. dubna, kdy se vydal na lov tetřevů do Strážova. 22. dubna přijel zpátky na Sychrov a 24. dubna se Jeho Jasnost knížecí pán po železnici odebral do Prahy.

V.

25. května byla v sychrovské oboře u Cesty císaře Františka Josefa postavena žulová pyramida.

fol. 67 [s. 122]

VI.

18. srpna, v den narozenin Jeho Veličenstva císaře, velkomyslně věnoval Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu na stavbu kostela v horských lázních Gastein kromě již dříve nejmilostivěji zaslanych 2 000 zl. další příspěvek ve výši 3 000 zl.

VII.

2. září přijeli Její Jasnost paní kněžna Adéla z Rohanu a o čtyři dny později, dne 6. září, její osvícený pan manžel, Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, na podzimní sezonu do Sychrova. Během letošního podzimního pobytu podnikl Jeho Jasnost knížecí pán následující výlety:

Od 24. do 26. září do Frýdlantu.

Čtyřikrát byl kníže v lomnické oboře, a to: od 9. do 14. září, od 28. do 30. září, od 29. do 31. října, od 11. do 12. listopadu.

Dvakrát Jeho Jasnost opustila svůj sychrovský dvůr, aby se zúčastnila zasedání říšského sněmu v urozené panské sněmovně ve Vídni. Poprvé trval urozený pobyt Jeho Jasnosti ve Vídni od 3. do 27. října. Později se kníže znovu odebral do Vídně 16. listopadu a zůstal tam několik týdnů.

Krátce před skončením letošního zasedání panské sněmovny se Jeho Jasnost vydala do Prahy a odtud přijela 23. prosince do sychrovského zámku, aby se po Vánocích zúčastnila lovu černé zvěře, který byl svolán na 27. prosinec do žehrovské obory. Urozený host honu, Jeho Excellence pan hrabě Edmund Hartig, dorazil 26. prosince na Sychrov a využil zbytek dne tak, že v parku lovil daňčí zvěř. Během lovu černé zvěře, při němž bylo nádherné počasí, složila Jeho Excellence 21 kusů černé zvěře. O den později, 28. prosince, se vydala do lomnické obory, aby také tam holdovala potěšení z ušlechtilého myslivectví.

Kromě Jeho Excellence ráčila Jeho Jasnost pozvat na hon už pouze pana doktora medicíny Ehmiga z Prahy, který přijel na Sychrov v noci 26. a 27. prosince bezprostředně po honu, při němž složil 11 kusů černé zvěře, se vydal na zpáteční cestu do Prahy. Jeho Jasnost urozený pán honu skolil při zmíněném lovu černé zvěře v žehrovské oboře 4 kusy a jednoho srnce, takže celkem bylo zastřeleno 37 kusů.

29. prosince opustil Jeho Jasnost nejmilostivější pan kníže Kamil z Rohanu zámek Sychrov a odebral se do svého paláce v Praze, kam jeho jasná paní manželka kněžna odjela již dříve než kníže, a to 5. prosince.

fol. 68a [s. 123]

VIII.

V tomto roce navštívili zámek Sychrov tito jasní urození členové rodiny:

Její Jasnost paní kněžna Gasparina z Reuss-Greitzu, která přijela 12. října v doprovodu své dvorní dámy slečny z Brandensteinu a zdržela se do 3. prosince.

Jejich Jasnosti páni princové Artur a Viktor z Rohanu. Přicestovali 30. září a pobývali tu do 3. října, kdy se Jeho Jasnost princ Viktor, toho času nadporučík c. k. hulánského pluku hraběte Mensdorfa č. 9, odebral do lomnické obory, a Jeho Jasnost princ Artur odjel do Prahy.

Brzy nato, v první polovině listopadu, byl jasný pan princ Viktor z Rohanu povýšen na plukovníka a velitele pluku téhož c. k. hulánského pluku hraběte Mensdorfa.

IX.

Během podzimní sezóny navštívilo zámek Sychrov toto urozené panstvo:

Jeho Jasnost kníže Montenuovo, generál jízdy a zemský velitel Čech, v doprovodu generála – štábního plukovníka rytíře z Bienerth, dne 21. září.

Svobodný pán Jan z Aehrenthalu s paní manželkou Marií, rozenou komtesou Thun-Hohensteinovou, 2. října. Svobodná paní z Aehrenthalu zde byla i sama dne 31. října.

Paní z Mörkensteinu roz. Freiová z Ringleru se slečnou dcerou Gabrielou od 21. září do 13. listopadu.

Jeho Jasnost kníže Alfred Windisch-Graetz, c. k. generál major, od 30. listopadu do 1. prosince.

Jeho Excellence hrabě Edmund Hartig, c. k. tajný rada a bývalý zemský maršálek Čech, během honů od 26. do 28. prosince.

X.

Již v roce 1865 nařídil Jeho Jasnost kníže Kamil z Rohanu, aby se místo již poškozeného a s pouze nepatrným efektem sloužícího takzvaného malého vodovodu, který se nacházel pod hradem, vybudoval vodovod nový. Pořízení stroje s vodovodním kolem a přírodním žlabem bylo svěřeno c. k. soukromému mechanikovi a inspektorovi pražského městského vodovodu panu Romualdu Božkovi v Praze za částku 3 395 zl., vybudování žlabů a ostatních staveb knížecí staveb za režii.

Protože tato stavba nemohla být kvůli zdejší nepřátelské invazi v loňském roce provedena, začalo se s ní letos na jaře a v pozdním podzimu byla dokončena.

fol. 68b [s. 124]

Veškeré pořizovací náklady se vyšplhaly na 7 911 zl.

V zámku byly v tomto roce stylově předělány některé chodby. Malé schodiště vedoucí k pokojům Jeho Jasnosti bylo provedeno v mramoru, královský byt byl dokončen a zařízen a vedlejší menší byt, situovaný naproti Bertině zámku, byl úplně přestavěn.

Sychrov, schodišťová hala – pohled na západní stěnu, stav před rokem 1893.

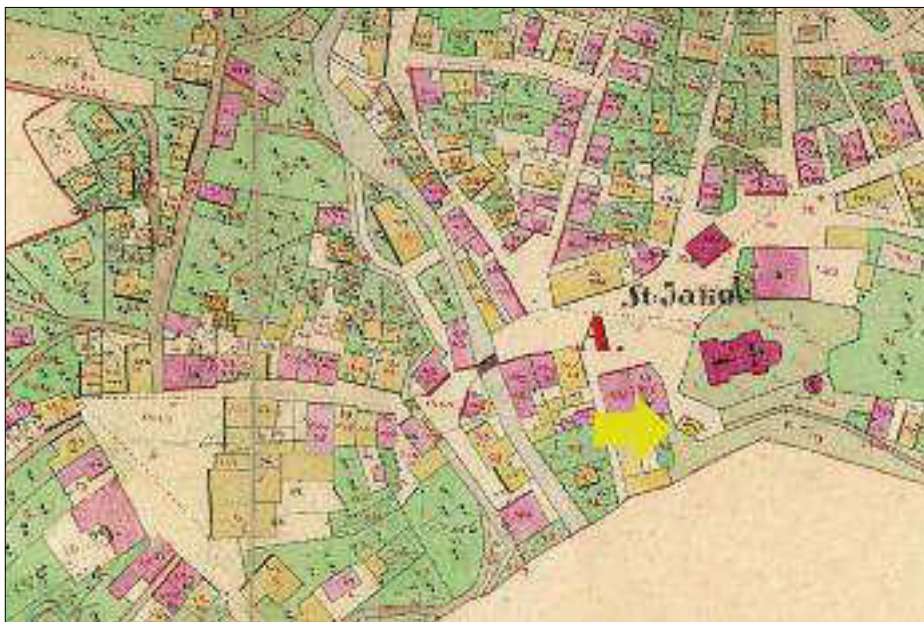
OBNOVA VYHOŘELÉ ZVONICE U KOSTELA SV. JAKUBA VĚTŠÍHO V ŽELEZNÉM BRODĚ V LETECH 2007–2009

Miroslav Kolka

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Mezi akce obnovy kulturních památek na území Libereckého kraje, které je možno bez jakýchkoliv pochybností hodnotit jednoznačně kladně, náleží celková obnova vyhořelé zvonice v areálu kostela sv. Jakuba Většího v Železném Brodě (okres Jablonec nad Nisou). Toto konstatování je však možno uvést až nyní, s časovým odstupem od dokončení posledních finálních prací a jejich vyhodnocení po dvou zimních obdobích. Kladný průběh stavební činnosti zde navíc doprovází také pozitivní zkušenost s výrazným zapojením veřejnosti za zachování objektu a reálnost provedení kvalitní obnovy i v lokalitě tradičně negativně zaměřené proti památkové péči. Na začátku celého procesu a v jeho počátečních fázích se ale vůbec nezdálo reálné, že by se zvonici podařilo zachránit.¹

Objekt vyhořel dne 13. května 2007, přičemž byl zcela zničen venkovní plášť ze subtilních krokví, prken a dřevěného šindele, roztaven zvon z roku 1497 a narušena nosná konstrukce z dřevěných trámů. Po prvotním ohledání vyhořelé stavby byla na náklady Města Železný Brod pořízena Ing. arch. Jiřím Mrázkem dokumentace stávajícího stavu,²

Mapa stabilního katastru z roku 1843 – indikační skizza, uložená v Národním archivu v Praze, fond Indikační skizzy, Boleslavsko, inv. č. 114. Šipkou je označena poloha zvonice, která má ještě obdélný půdorys, tj. se starším tvarem podezdívky bez venkovní plasty na jižní straně.

Archivní celková fotografie areálu kostela v pohledu od západu (soukromá sbírka J. Uhlíře, Železný Brod, nedatováno, patrně 1. polovina 20. století).

kteřá prokázala možnost její obnovy při zachování některých původních částí. Hlavní část konstrukce – svislé trámy (štenýře) – byly ve svém profilu oslabeny pouze o 0,5–2 cm. Původní trámy měřily v profilu cca 30 × 30 cm, a tak se i po odstranění ohořelé krusty jejich statická únosnost jevila jako velmi dobrá. Dále bylo možno zachovat podezdívku, která vykazovala pouze defekty způsobené posledními nekvalitními opravami, jež byly patrně již před vyhořením. I přes intenzitu požáru byly minimálně narušeny trámy obou základových roštů, kde dokonce některé partie zůstaly zcela bez stop ohoření. O případném využití vodorovných ráků v horních částech bylo možno rozhodnout až po podrobnějším průzkumu z lešení. Podpora zachování těchto prvků byla hledána také v případném zesílení profilů trámů, které bylo nutno vyměnit, čímž by se konstrukce stala dostatečně stabilní. Dále bylo zvažováno i vložení prvků, které nebyly součástí původní stavby a jejichž umístění by nenarušovalo její funkci a vzhled.

Reálnost obnovy zvonice při zachování části původní konstrukce potvrdil i statický posudek Ing. Jana Vinaře. Uvedená zjištění se stala velmi důležitým argumentem pro případné možnosti čerpání finančních prostředků z fondů na obnovu a zachování kulturních památek, které poskytuje Ministerstvo kultury ČR a Krajský úřad Libereckého kraje. V případě, že by se jednalo o výstavbu „kopie“ stavby bez zachování alespoň části původní konstrukce, by nebylo možno tyto prostředky využít, neboť by se již nejednalo o objekt splňující atributy kulturní památky. Další osud stavby byl závislý na vůli zástupců města, na které byla zvonice majetkově převedena od Římskokatolické farnosti v Železném Brodě. Od počátku vyvolala událost velký zájem veřejnosti, který vyústil ve vypsání velmi úspěšné sbírky na obnovu stavby a zvonů.

Archivní fotografie areálu kostela v pohledu od západu (soukromá sbírka J. Uhlíře, Železný Brod, nedatováno, patrně 1. polovina 20. století).

Archivní fotografie – pohled na zvonici z dlážděné cesty z Malého náměstí (soukromá sbírka J. Uhlíře, Železný Brod, nedatováno, patrně počátek 20. století).

Požárem došlo k výjimečné ztrátě na kulturním dědictví města Železného Brodu a zásadnímu pohledovému narušení centrální části památkové rezervace. Prvotním a nejlogičtější cílem tedy mělo být obnovení stavby při maximálním zachování původních konstrukcí, tak aby bylo možno budoucím generacím předat originalitu, tesařský um a *genius loci* vytvořené našimi předky.

Uvedený postup bohužel nebyl akceptován vedením města a stavba tak byla řadu měsíců vystavena povětrnostním vlivům bez jakéhokoli zajištění, což přirozeně snižovalo možnost její případné obnovy. Vedení města předpokládalo odstranění zbytku vyhořelé stavby a následně výstavbu jakési volné kopie, přičemž na veřejnosti kolovala i řada variant s kovovou nosnou konstrukcí a dalšími „zlepšeními“, tak aby to nestálo příliš mnoho prostředků. V této situaci se Městské muzeum v Železném Brodě ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Liberci rozhodlo uspořádat výstavu dokumentující historii zvonice, její význam a současný neутěšený stav.³ Díky přesvědčení převážné

části veřejnosti a patrně i díky zmíněné výstavě se podařilo názor vedení města zvrátit na stranu provedení citlivé obnovy.

Tento zvrat by však nebyl možný, pokud by se nepodařilo získat urychleně dostatečné finanční krytí. Vedle městských prostředků byly na stavební práce nakonec použity dotace z *Programu péče o vesnické památkové rezervace, zóny a krajinné památkové zóny* (v roce 2008 ve výši 1 mil. Kč) a z *Fondu kulturního dědictví Libereckého kraje* (v roce 2008 ve výši 500 tis. Kč). Původní rozpočet na stavební část byl cca 1 600 000 Kč (přesná proinvestovaná částka nám není známa). Částka vybraná sbírkou byla použita na pořízení nových zvonů.

Klíčový pro úspěch celé akce byl výběr firmy pro vlastní realizaci. Zakázku vyhrála Stavební hut' Slavonice, která vedle nejlepších cen nabídl na rozdíl od ostatních uchazečů také výhradně tradiční tesařský postup opravy. Projektovou dokumentaci vypracoval Ing. Jiří Starý⁴ a na počátku roku 2008 bylo po jistých obstrukcích Stavebního úřadu v Železném Brodě vydáno stavební povolení. K zahájení stavby došlo 14. května 2008. Dohled akce je možno z památkového hlediska popsat jako bezproblémový, spolupráce jednotlivých subjektů a zejména přístup stavební firmy jako příkladný.

Na počátku byla dohodnuta a následně provedena šetrná demontáž zbylých konstrukcí zvonice za pomoci jeřábu. Poškozené prvky byly odřezány, části, u nichž byl předpoklad zachování, byly šetrně rozebrány ve spojích. Obě tyto složky se transferovaly do sídla firmy ve Slavonicích, kde probíhalo čištění trámů, opravy a výroba kopií. Důležité bylo použití poškozených kusů pro výrobu kopií. Nové trámy byly provedeny tradičním ručním otesáním sekerami do požadovaných profilů. Stejným postupem byly zhotoveny i nároč-

Záběr na vyhořelou konstrukci po zahájení rozebírání (foto autor, květen 2008).

Vlevo: část demontovaných a očíslovaných trámů k odvozu (foto autor, květen 2008).

Vpravo: podezdívka zvonice po demontáži dřevěné konstrukce a vyčištění. Patrný je starší obdélníkový tvar z velkých pískovcových kvádrů a uprostřed sloupky podírající křížení trámů základového roštu vnitřního štenýře (foto autor, červenec 2008).

Vlevo: doprava první stěny zvonice na připravený základový rošt (foto autor, říjen 2008). Vpravo: Pohled na nosnou konstrukci v průběhu dokončování montáže. Patrné jsou části původních trámů s očištěným povrchem a nově tesané prvky (foto autor, říjen 2008).

ně profilované dřevěné římsy a další detaily. Zbytky zvonových závěsů a dalších zařízení byly uskladněny v areálu kostela. Dále došlo k vyčištění prostoru uvnitř podezdívky a odhalení starších nosných konstrukcí zvonice.

Důležitou součástí prací bylo průběžné provádění fotodokumentace, zanesení detailů do výkresů a rovněž odebrání vzorků pro dendrochronologickou analýzu. Tyto dokumentační práce pak umožnily detailnější poznání stavebního vývoje objektu. Souběžně stavební dokumentaci prováděla i realizační firma, díky čemuž bylo možno upřesnit celou řadu detailů, které nebyly na počátku dobře patrné. Základem bylo očíslování prvků při rozebírání pomocí kovových destiček s vyraženými značkami připevněných drátem.

Vlevo: jeden z lépe dochovaných štenýřů po očištění od ohořelé krusty, v pozadí nový tesaný trám (foto autor, srpen 2008). Vpravo: vložky z dřevěných plomb u poškozeného dlabu očištěného trámu (foto autor, srpen 2008).

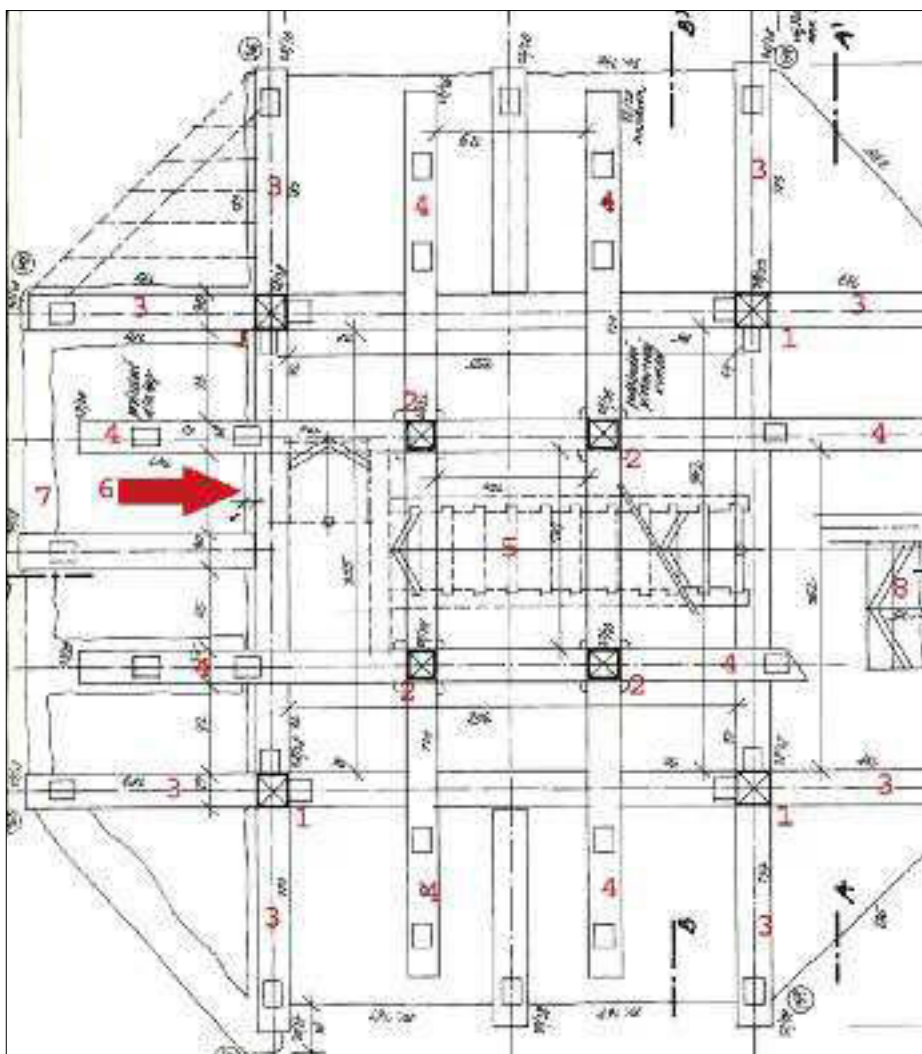

Celkový pohled na obnovenou zvonici po dokončení venkovního pláště z hoblovaných prken a dřevěného šindele, prozatím bez finálních nátěrů (foto autor, listopad 2008).

Na prvním kontrolním dni ve Slavonicích dne 5. června 2008 došlo ke specifikování rozsahu nutných výměn v nosné konstrukci. V zásadě se po očištění trámů od zuhelnatělé vrstvy potvrdila možnost použití masivnějších profilů do nově obnovované stavby. U spodního základového roštu byly nutné opravy nakonec vyvolány starším poškozením dřevokaznými škůdci (výměna se dotkla tří zhlaví a starších oprav). Horní základový rošt doznal pouze lokálních tesařských oprav u zhlaví. Z venkovních štenýřů nakonec byly k opravě vybrány dva, naopak z vnitřních štenýřů nemohl být s ohledem na výrazné poškození v místech spojů a potřebnou nosnost pro zvony zachován žádný. Další původní prvky byly použity u vodorovných trámů (vaznice), kde se druhotně uplatnily i použitelné partie vyřazených štenýřů. Pro využitelnost trámů se jako kritická ukázala místa se spoji, neboť jejich množství a hloubka prodlabání byly extrémní, a v případě poškození požárem ve větším rozsahu je nebylo možno obnovit. U méně poškozených dlabů byly provedeny vložky ze dřeva na kolíky. Tradiční plátované a dlabané spoje byly dle původního stavu zajištěny mohutnými kovovými hřeby a kramlemi.

Na konci srpna byla zahájena také oprava podezdívky, kterou bylo nutno především v mladších partiích nově založit a kompletně přezdít. Ve druhé polovině října pak následovala montáž doplněné nosné konstrukce na opravenou podezdívku. Kvůli odhalení nedostatků ve spoji a případných dalších problematických bodů se přikročilo k pracovnímu sestavení konstrukce „nanečisto“ ještě ve Slavonicích. Trámy byly skládány ve sledu, který pravděpodobně odpovídal původní stavbě objektu s tím, že si firma, na rozdíl od našich předků, vypomáhala velkým jeřábem. Nově použité řezivo mělo díky ručně tesanému povrchu již v této době výraznou patinu. Po úspěšném sestavení nosné kostry následovalo osazení profilovaných říms, krokví střechy a šikmého spodního pláště a s odstupem bednění

z širokých hoblovaných prken s lištami a dřevěného šindele. V roce 2008 byl proveden pouze nátěr a impregnace dřevěných prvků proti dřevokazným škůdcům, a to i přes menší výhrady investora, který si přál okamžité dokončení opravy finálními nátěry. Tyto nátěry lněnou fermeží a karbolíneem (v různých poměrech) byly z technologických důvodů ap-

Půdorys přízemí. Použito z dokumentace citované v poznámce 2. Doplnil autor, prosinec 2008. Legenda: 1 – svislé trámy – štenýře vnější nosné konstrukce, 2 – svislé trámy – štenýře vnitřní zvonové konstrukce, 3 – trámový rošt vnější nosné konstrukce, 4 – trámový rošt vnitřní zvonové konstrukce, 5 – vnitřní schodiště z přízemí do patra, 6 – lic původní podezdívky z pískovcového zdiva, 7 – venkovní zděná plenta na jižním obvodu podezdívky, 8 – venkovní schodiště, 9 – trámový věnec stropu přízemí s profilovanou římsou, 10 – trámový věnec stropu patra s profilovanou římsou, 11 – konstrukce krovu s hrotnicí a křížem na vrcholu, 12 – podezdívka, 13 – zavětrování tzv. ondřejskými kříži, 14 – krokve, 15 – zvonová stolice se třemi závěsy.

likovány až po dostatečném vyschnutí dřeva v létě 2009. Díky přirozené patině ručně tesaného dřeva a jeho dostatečnému vyschnutí je rozdíl mezi starými a novými částmi málo patrný a působí opravdu autenticky. S odstupem dalších dvou zimních období lze konstatovat, že se na stavbě ani po osazení zvonů neobjevily žádné závažné konstrukční nedostatky a zvonice je opět jednou z nepřehlédnutelných dominant památkové rezervace.

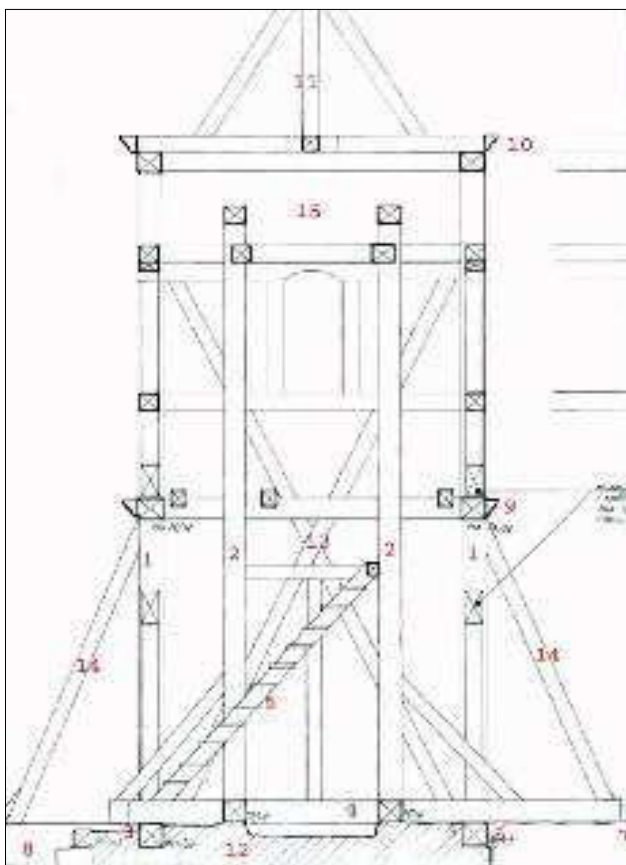
Popis stavby a její konstrukční řešení⁵

Zvonice tvoří součást malebného souboru staveb situovaného kolem kostela sv. Jakuba Většího. Tento areál je umístěn na výrazném návrší nad soutokem řeky Jizery a potoka Žernovníku. Svou polohou dominuje kostelní celek pravobřežní části města Železného Brodu a spolu s Malým náměstím utváří střed památkové rezervace. Zvonice je položena na prudkém svahu jihuhozápadně od kostela vně ohradní zdi někdejšího hřbitova.

Založení objektu v příkrém terénu je provedeno pomocí nepravidelné kamenné osmiboké podezdívky. Zdivo podezdívky je neomítané lomové (převažuje pískovec a břidlice), malta původně vápenná byla z velké části doplněna vápennocementovou a ve spodní části byly betonové dozdvíčky.

Osmiboký půdorys je narušen v západním nároží klínovitým vybráním a dále ještě u vstupu krátkým schodištěm s pěti pískovcovými stupni. K jižnímu nároží je přiložen kamenný opěrný pilířek. Průzkumem bylo zjištěno, že původní tvar podezdívky byl v jižní části (ve směru k Jizeře) původně rovný, neboť se zde v interiéru zachovalo zdivo složené z větších pískovcových kvádrů. Současný víceboký tvar je dán úzkou kamennou plentou, která vznikla druhotně při mladších úpravách.

Vlastní zvonice je dřevěné rámové konstrukce. Do koruny podezdívky je posazen spodní rošt ze čtyř masivních (původně jedlových) trámů. V místě jejich křížení jsou osazeny svislé trámy, tzv. štenýře, nesoucí venkovní plášť celé stavby. Tento plášť je v dolní části šikmý osmi-

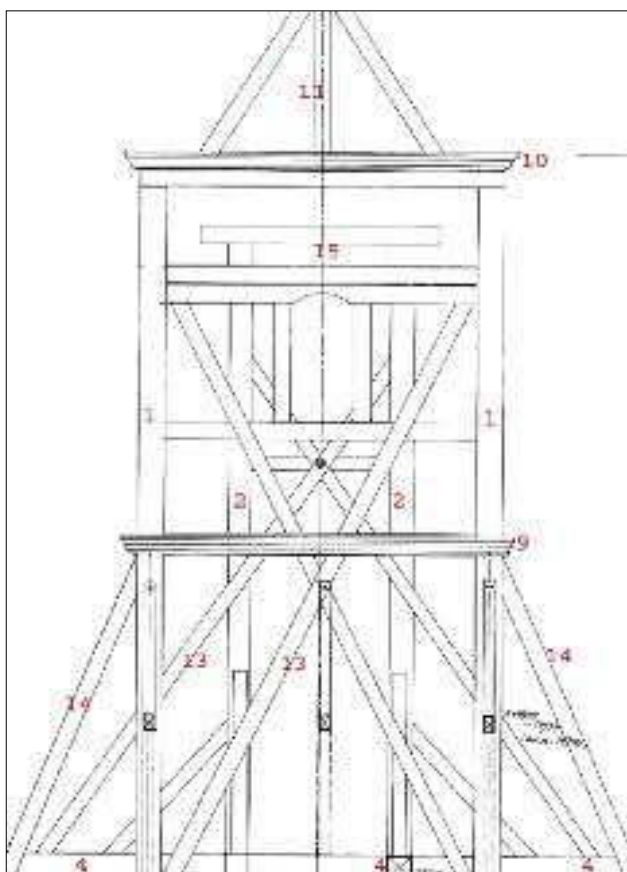

Řez konstrukcí ve směru J – S. Použito z dokumentace citované v poznámce 2. Doplnil autor; prosinec 2008. Legenda je shodná s obr. na předchozí straně.

boký, vynášený subtilními krovkami a tvořený dřevěným šindelem. V úrovni stropu přízemí a koruny pod jehlancovou střechou je konstrukce ztužena rámem z vodorovných trámů, na kterých je vždy upevněna zdobná profilovaná římsa. Stabilitu objektu navíc ještě zajišťuje tzv. zavětrování ondřejskými kříži. Plášť patra je svislý bedněný širokými prkny s lištami. Stěny patra jsou členěny okenními otvory s okenicemi. Horní překlad otvorů má segmentový tvar vytesaný do nosných trámů. Střecha je krytá opět dřevěným šindelem a ukončená na vrcholu hrotnicí s křížem (při obnově zhotoven nově).

V této vnější obvodové schránce je umístěna vlastní zvononosná konstrukce, která je, s výjimkou vodorovného spojení nad zvony, naprosto nezávislá. Základ vnitřní konstrukce spočívá na vlastním roštu, který není tesařsky spojen s roštem vnější konstrukce a podpírájí ho pouze pískovcové kvádry. V místech křížení trámů (původní smrkové) jsou začepovány štenýře. V patře jsou štenýře spojeny vodorovným rámem, který nese zvonovou stolicí s trojicí závěsů. Trámy jsou spojeny tesařskými přeplátovanými spoji a velmi netradičně kovanými hřeby (běžnější je použití dřevěných kolíků).

Do ničujícího požáru byl dochován pouze jeden zvon na středním závěsu. Z východní strany závěsu byla vytesaná datace otočená o 180°. Z číslic byla čitelná vpravo dvojice

17 a vlevo 06. Problematická je ovšem číslice 0, která měla hrubější způsob tesání a odlišný styl. Na závěsu se nacházely i otisky kovových úchytů v několika polohách. Jeden z otisků patrně poškodil původní číslici a ta byla následně přetesaána na jiné místo. Pravděpodobně se tedy jedná o letopočet 176?, přičemž až dodatečně byla nesymetricky před číslici 6 vytesána 0.

Zvon vcelku středního provedení o výšce 80 cm obsahoval drobný reliéf s lístky a Pietou. Pod čepcem obíhal pás s nápisem psaným latinsky: „anno domini mcccxcvii her campana fusa est ad laudem dei omni potentis ame(n)“ (Léta Páně 1497 byl zvon ulit ke chvále Boha všemohoucího. Amen).⁶

Řez konstrukcí ve směru V – Z. Použito z dokumentace citované v poznámce 2. Doplnil autor, prosinec 2008. Legenda je shodná s obr. na straně 100.

Zvon z roku 1497 (foto autor, listopad 2004).

Detaily horní plochy zvonu z roku 1497 a jeho závěsy s obrácenou datací 170(?)6 (foto autor, listopad 2004).

Historie zvonice a její stavební vývoj

Pozdně barokní objekt byl vystavěn na počátku šedesátých let 18. století. Dle dochovaného opisu kostelních účtů a neověřených údajů z regionální literatury lze položit zahájení stavby k roku 1761.⁷ Kostelní účty, dochované pouze v opise v pozůstalosti jenišovického faráře P. Jana Křtitele Hájka, uvádějí jako stavitele podezdívky Johanna Georga Volkerta (Folkerta) a u dřevěné konstrukce tesařského mistra Jana Jandu (jeho plat byl ze všech položek zdaleka největší – 65 zlatých). Použité materiály byly v zásadě totožné s vyhořelou stavbou, tj. byl použit dřevěný šindel z maloskalského panství, dva druhy prken, tesané trámy, kované hřeby a doplňky na zvonové stolici. Střecha byla natřená červenou barvou s lněným olejem.

V účtech se objevuje k následujícímu roku velmi zajímavá zmínka o zbourání staré zvonice, která se nacházela v místech stávající západní části kostela sv. Jakuba Většího.⁸ V té době byl kostel již zděný, ale měl kratší půdorys. Stará zvonice je popisována v dobových inventářích jako dřevěná věžovitá, odděleně stojící od kostela a nesoucí dva nebo tři zvony. Ze starších kostelních staveb byly uchovávány zvony z roku 1497 a 1513, které byly nakonec umístěny do nové zvonice.

Její původní podoba byla odlišná od současné tvarem podezdívky, který byl obdélný, což je patrné dodnes na jižní straně. Průběh na severní straně nebylo možno v interiéru dostatečně ověřit. Použití jedlového dřeva na nosnou konstrukci vnějšího obvodového pláště je dokladem původních jedlovo-bukových porostů v okolí města. Provedením dendrochronologické analýzy nebyl bohužel zachycen podkorní letokruh těchto trámů, a není tedy možno přesně určit dobu jejich kácení.⁹ Poslední změřený letokruh se datuje do roku 1752, což může v zásadě odpovídat postavení objektu v roce 1761.

Uvedenou analýzou byl překvapivě zjištěn původ vnitřní zvonové konstrukce, která jinak nejeví žádné konstrukční odlišnosti. Poslední změřený letokruh pocházel z roku 1827 a přestavbu lze položit do doby kolem roku 1840, kdy opravu zvonice uvádí kostelní inventář. Tato úprava mohla být vynucena výraznějším namáháním dřeva otřesy zvonů. Důležité je zjištění o použití smrkového dřeva, které by mohlo dokládat proměnu lesních

Detail vybraného trámu u západního okna v patře (foto autor, listopad 2004).

Pohled na zvonici z dnešního parkoviště při Malém náměstí (foto autor, 2003).

porostů od konce 18. století. Jediné přesně změřené smrkové trámy pocházely z roku 1930–1931 a byly dodatečně doplněny do základového roštu.

V průběhu staletí byly zcela jistě prováděny i další drobnější opravy jako výměna šindele, prken a oprava podezdívky. Poslední taková oprava proběhla v devadesátých letech 20. století. I přes některé nedostatky hlavně u posledních oprav byl vesměs používán původní materiál, a tak se podoba objektu po uplynulá více jak dvě století výrazně neměnila.

Mimořádný význam zvonice spočívá v unikátní a v českém prostředí ojedinělé, konstrukci tvořené dvojicí samostatných štenýřových hranolů.¹⁰ Oddělením vnější konstrukce a vnitřní zvonové konstrukce byla zajiš-

Pohled na zvonici ze hřbitova (foto autor, prosinec 2004).

těna ochrana před statickým narušením a namáháním způsobeným otřesy zvonů. Zvonice byla dochována ve velmi autentickém stavu nepoškozeném novodobými zásahy. Nelze také pominout jedinečný význam objektu jako výrazné součásti panoramatu historického jádra města, které pro svou malebnost patří k jednomu z nejčastěji zobrazovaných motivů města, což dokládá i řada dobových kreseb, vedut, pohlednic a fotografií. Dochovaný zvon z roku 1497 byl nejstarší zachovanou památkou tohoto druhu v jabloneckém okrese a patřil k nejhodnotnější v celých Čechách.

Poznámky:

- 1 Průběh akce dokumentuje mimo jiné spisová agenda a fotodokumentace, uložené v archivu NPÚ ÚOP v Liberci.
- 2 NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. plánové dokumentace, Jiří Mrázek, Železný Brod, okres Jablonec, zvonice u kostela sv. Jakuba Většího, dokumentace stávajícího stavu, červen 2007, sign. Z 2123.
- 3 Výstava proběhla ve dnech 5. října–25. listopadu 2007 v pobočce Městského muzea na Bělišti.
- 4 NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. plánové dokumentace, Jiří Starý, Železný Brod, zvonice, oprava a doplnění porušených konstrukcí, dokumentace pro stavební povolení, prosinec 2007, sign. Z 2122.
- 5 Pro zachycení podoby objektu před požárem byla vedle dalších citovaných podkladů důležitá karta s příslušnou fotodokumentací zpracovaná v rámci Plánu zásad památkové ochrany území památkové rezervace Železný Brod-Trávníky, Národní památkový ústav ÚOP v Ústí nad Labem 2004–2005. U některých detailů – např. závěs zvonu, detaily oken apod. se jedná o jediné dostupné snímky.
- 6 Nápis citován dle Kuhnová, K., Epigrafický fond Jablonecka, disertační práce, Filosofická fakulta UK v Praze, Praha 2006 – heslo v katalogu 002. Komplexní zhodnocení zvonů z kostelního areálu je samostatným tématem, kterému není možno v předloženém článku věnovat větší pozornost.
- 7 Dostupné údaje shrnuje archivní rešerše Jakubec, P., Zvonice při kostele sv. Jakuba Většího v Železném Brodě.
- 8 Probíhající stavebně historický průzkum kostela a v roce 2011 provedená dokumentace drenáží po obvodu stavby potvrdily předpokládaný kratší půdorys původního objektu. Starší zdivo se nápadně odlišuje od soklových partií zdíva souvisejícího s rozšířením stavby v roce 1763. Viz NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. zpráv o dokumentační akci, Ivan Peřina, Železný Brod – kostel sv. Jakuba Většího, květen 2011, sign. ZDA 15. Údaje z archivních pramenů k přestavbě kostela viz rešerše citovaná v poznámce 7.
- 9 Odběr vzorků provedl Michal Panáček, vlastní analýzu Tomáš Kyncl, 2007.
- 10 Kuča, K., České, moravské a slezské zvonice, Praha 2001, s. 30–31 a 315. Kuča, K. – Langer, J., Dřevěné kostely a zvonice v Evropě. Svazek druhý. Zvonice, Praha – Litomyšl 2009, s. 229, 231 a 233.

CO ODNESLA VELKÁ VODA

Martin Ouhrabka

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Severní a západní část libereckého okresu tvoří zvlněná krajina pozvolna přecházející v táhlé roviny sousední Lužice. Její blízkost ovlivňovala zdejší německy mluvící obyvatelstvo větší měrou, než méně přístupné české vnitrozemí. Jedním z prvků dokládajících vzájemný úzký vztah se stal způsob, jakým zdejší obyvatelé stavěli své domy. Pro rozsáhlé údolní lánové vsi se staly charakteristickými stavby s podpůrnou konstrukcí vynášející zátěž patra nebo krovu nad roubenou světnicí, tzv. podstávkou.

Počátkem srpna 2010 postihla tuto oblast ničivá povodeň, která kromě tragických ztrát na lidských životech a materiálních škod způsobila nevratný zánik památkově cenných i památkově chráněných objektů. Ve světle těchto událostí vyvstala otázka o hloubce dokumentace a úrovni poznání historie konkrétních staveb, ale i obecného vývoje stavebních konstrukcí a zvyklostí v regionu. Malý rozsah dosavadní dokumentace se nejvíce projevil u tří památkově chráněných staveb, které následkem povodně zcela zanikly. Veškeré uložené a zprostředkovatelné informace o těchto domech představovala částečná fotodokumentace a stručnější slovní popisy z Evidenčních listů nemovitých kulturních památek a soupisu památek vydaným libereckým pracovištěm NPÚ.¹ Proto jeho pracovníci provedli po opad-

Heřmanice u Frýdlantu čp. 78 – pohled od jihu (foto autor, 19. července 2006).

Chrastava, Pobřežní ulice čp. 131 (foto Lenka Pivrcová, 3. července 2006).

nutí vody urychleně alespoň základní dokumentaci limitovanou postapokalyptickou situací v zasažených oblastech a rozdílným rozsahem narušení poničených domů.

V prvním případě prakticky zmizel dům čp. 78 v Heřmanicích na Frýdlantsku. Z částečně roubeného domu s trojdílnou dispozicí a hrázděným patrem vynášeným podstávkovou konstrukcí zbyly drobné reliktů zdiva a štít zachycený na nedalekém stromu. Jediným nositelem informací o této stavbě bohužel zůstala pouze starší a neúplná fotodokumentace.

Další ztrátu představoval poškozený maloměstský roubený dům čp. 131 v Pobřežní ulici v Chrastavě. Ten byl přes nejasný rozsah poškození urychleně demolován. V následném zmeti trosků se podařilo identifikovat stropní trám a odebrat z něj alespoň vzorek pro dendrochronologickou analýzu, která datovala kácení použitého dřeva do let 1796–1797. Bez možnosti dalšího průzkumu a odebrání vzorků z dalších konstrukcí zůstaly naše poznatky o stržené stavbě minimální. Kromě domu čp. 131 strhla voda v Chrastavě památkově chráněný ocelový most z roku 1907.

Obdobně byl poškozen dům s hrázděným patrem čp. 36 ve Visce na Frýdlantsku. Vlivem podemletí mělkých základů klesla přední roubená část domu, čímž došlo k rozvolnění tesařských spojů rámových konstrukcí. Nestabilní podloží a špatné zajištění mělo za následek další poklesy domu, které se projeví velkými statickými poruchami ve zděné části. Přes počáteční snahu o záchranu využil majitel přítomnosti ženistů a nechal objekt strhnout. Provizorní zajištění narušeného domu umožnilo jeho základní dokumentaci, která byla zpracována ve formě nálezové zprávy operativního průzkumu a dokumentace. V rámci průzkumu byla provedena celková fotodokumentace domu a detailů stavebních konstrukcí. Vzhledem k nestabilitě stavby pořídili pracovníci NPÚ ÚOP v Liberci jednoduché zaměření přízemí a schéma patra a krovu. Během náhlé demolice odebrali z dřevěných konstrukcí vzorky pro dendrochronologickou analýzu.

Víska čp. 36

Obec Víska (dříve Dörfel) ležící v západní části frýdlantského výběžku patřila až do vyrovnání hranic v roce 1848 k Sasku. Zkoumaný objekt stál v jižní části obce na okraji ploché nivy vytvořené řekou Smědou. V těsné blízkosti stavby se východním směrem terén postupně zvedal v členitý reliéf Frýdlantské pahorkatiny. Dům byl orientovaný štítovým západním průčelím k blízké silnici. Spolu s dobře zachovanými sousedními objekty vytvářel hodnotnou a pohledově exponovanou skupinu patrových hrázděných objektů.

Podoba patrového částečně roubeného domu se sedlovou střechou obecně koresponduje s venkovskou zástavbou vyskytující se v oblasti Horní Lužice. Jeho současná podoba byla výsledkem delšího stavebního vývoje. Na roubenou světnici přesahující půdorys domu navazovala zděná síň a zděný hospodářský díl. Poměrně malé hospodářské zázemí kompenzovaly dodatečné přístavby na severním a východním průčelí. Patro, které bylo v celé hmotě hrázděné, vynášela nad prostorem světnice podstávka. Rozšíření půdorysu přízemí o druhý trakt mělo za následek prodloužení sedlové střechy při severním průčelí.

Následující text je částečně převzat z nálezové zprávy operativního průzkumu, a proto využívá přítomného času.²

Exteriér

Jižní okapové průčelí se obrací do někdejší zahrady. Stěnu světnice prolamují tři okení otvory lemované vyřezávanými šambránami s parapety. Okna jsou dvojíta dvoukřídlá dělená do šesti tabulek. Roubení světnice tvořené půlenými masivními trámy, které jsou spojované v nárožích rybinovými pláty, spočívá na mělkém základu ze sbíraného čediče. Před roubení předstupují tři pole podstávkové konstrukce vynášející hrázdění patra. Na roubenou stěnu světnice navazuje představený zděný a hladce omítaný díl síně s hlavním vstupem. Pravoúhlý vstup osazený jednoduchými dveřmi rámové konstrukce lemují dva

Víska čp. 36 – pohled od jihozápadu (foto Petra Šternová, 17. dubna 2010).

úzké okenní otvory. Toto přisvětlení síně je jedním z charakteristických znaků domů v západní části Frýdlantska. Za blokem síně následuje mírně předstupující, rovněž hladce omítnutý, hospodářský díl s mladším dvoukřídlým oknem v pravouhlém otvoru. Hrázďená stěna patra je pětiosá, přičemž okenní otvory lemuji profilované obložky. Dvoukřídlá dvojítá okna jsou dělena do kříže. Prahovou vaznici hrázďené stěny nad hospodářským dílem dispozice přerušuje mladší vyzdívka.

Západní štítové průčelí směřující ke komunikaci charakterizuje asymetričnost způsobená rozšířením světnice ve směru na sever. Před roubenou stěnu světnice předstupují tři pole podstavky, přičemž levé pole (bráno od západu) je výrazně menší než ostatní. Svislé sloupky a pásy podstavky jsou načepovány přímo do prahové vaznice hrázďení, pouze sloupek na jihozápadním nároží plynule pokračuje do hrázďené konstrukce patra. Trojici dvojitých dvoukřídlých oken dělených do šesti tabulek lemuji profilované šambrány a parapety. Hrázďená konstrukce patra je složena shodně jako na jižním průčelí. Dvojici dvojitých dvoukřídlých oken dělených do kříže osvětlujících obytnou místnost v patře doplňuje shodně členěné okénko vedoucí do přístěnku vzniklého nad rozšířením přízemí. Trojúhelný štít nese jednoduché svislé

Schéma přízemí a patra (autor).

bednění s přelištováním a dvojici obdélných okének.

Při severním průčelí navazuje na roubenou stěnu rozšíření světnice zděná přístavba, která plynule pokračuje kolmým přístavkem dále zalomeným podél východního štítového průčelí. K roubené stěně přiléhají dvě pole podstavkové konstrukce nesoucí přesah střechy. Konstrukce podstavky tvarově vychází ze sestavy na západním průčelí, pouze rozpon obou polí je širší. Levý krajní sloupek podstavky (při pohledu od severu) nahrazuje vyzdívka navazující přístavby. Zděnou část přístavby s hladkou obílenou omítkou člení dvojice oken a vchod, který vede do předsíně. Vchod osazený jednoduchými svlakovými dveřmi doplňuje z pravé strany (při pohledu od severu) úzké obdélné okno. Druhé obdélné dvojité dvoukřídlé okno dělené do šesti tabulek je situováno vlevo od vchodu. Horní část cihelné

Viska čp. 36 – pohled od jihozápadu, první polovina 20. století (soukromý archiv).

Viska čp. 36 a sousední objekt čp. 35 – pohled od východu. Dobře je patrné zkrácení hospodářského dílu dispozice u obou objektů (foto Petra Šternová, 17. dubna 2006).

zdi přístavby je od úrovně okenních překladů nastavena po celé délce nízkou rámovou konstrukcí skrytou z vnějšku pod sjednocující vápennou omítkou a z vnitřní strany hliněnou omazávkou.

Před východní průčelí předstupuje přízemní zděná přístavba, která při pohledu od východu zabírá přes severovýchodní nároží dvě třetiny délky přízemí. Pultová střecha krytá bobrovkami sahá do úrovně korunní římsy patra a valbou navazuje na severní přesah hlavní střechy. Vstup, který se nachází na severním průčelí přístavby, je osazen jednoduchými

Viska čp. 36 – pohled od jihu, stav po povodni (foto autor, 20. srpna 2010).

Viska čp. 36, stav po povodni. Jižní průčelí, vchod a podstávková konstrukce, dole detail rozvolnění čepového spoje prahové ližiny na jihozápadním nároží (foto autor, 20. srpna 2010).

dvoukřídlými svlakovými dveřmi. Hrázděnou stěnu patra, která je při jihovýchodním nároží nahrazena cihelnou vyzdívkou, částečně skrývá pultová střecha přístavku. Štít s centrálně umístěným obdélným otvorem kryje jednoduché svislé bednění s přelištováním. K jihovýchodnímu nároží se přimyká mladší zděný tahový komín, vystupující z půdorysu domu.

Hlavní sedlovou střechu prodlužuje severním směrem pultová střecha nad rozšířeným přízemím. Pálené a segmentově zakončené bobrovky doplňují hladké hřebenáče a odvětrávací tvarovky umístěné jak na hřebeni, tak v ploše střechy. Komín z režného cihelného zdiva je nasazen těsně pod hřebenem ve středu severní strany střechy.

Interiér

Dveřmi z jižního průčelí vstupujeme do obdélné plochostropé síně. Záklon stropu tvoří nehoblovaná neomítaná prkna příčně ložená přes stropní trámy. Stropní trámy nalezneme v síni tři, přičemž krajní trámy jsou podezděny vnitřními příčkami. Podlaha síně je vyskládána z obdélné keramické dlažby. V severozápadním koutě síně jsou situo-

vané žebříkové schody vedoucí do patra. Ty uvozují zalomené stupně podepřené průběžným oblým sloupem. Prostoru pod schodištěm využívá bedněná konstrukce kryjící schody do sklepa. Sín od světnice odděluje hladce omítnutá cihelná příčka, která pravděpodobně nahradila starší roubenou konstrukci, jejíž pozůstatky zůstaly v podobě uřezaných zhlaví trámů v exteriérové části obvodové stěny. Do světnice procházíme kazetovými dveřmi lemovanými profilovanými obložkami. Vpravo od těchto dveří je ze strany síně umístěn

Viska čp. 36, stav po povodni. Sín v přízemí – pohled od jihu, dole světnice v přízemí – jižní stěna (foto autor; 20. srpna 2010).

Víska čp. 36. Vlevo nahoře: východní stěna druhotraktové světničky – situace po otlučení omítek, vyznačená zazdívka dveří a relikty nepřímého vytápění (foto Petra Šternová, březen 2006). Vpravo nahoře: síň patra – napojení vnitřních příček na obvodovou stěnu jižního průčelí. Vlevo dole: detail spojuj krokvi, vazný trám, horní vaznice hrázdní, severní stěna patra. Vpravo dole: podélné ztužení krovu, pohled od severu (foto autor, 20. srpna 2010).

segmentový otvor vedoucí do tělesa tahového komína. V severní stěně síně nalezneme rámové dveře, kterými se dostaneme do předsíně severní podélné přístavby. Na zadní severovýchodní kout síně navazuje vložená podélná chodba vedoucí do východní přístavby. Ústí chodby je opatřeno svlakovými dveřmi s kovanými závěsy se srdíčkovými konci. Vpravo (při pohledu od západu) od ústí chodby jsou zasazeny novodobé dveře vedoucí do malé místnosti stavebně vydělené z klenuté komory. Blíže hlavnímu vchodu do síně vidíme třetí vstup vedoucí do zbylé části komory, adaptované na sociální zařízení. I zde se uplatnily svlakové dveře tentokrát s křížovým závěsem v horní části a rovným závěsem se srdcovým koncem v části dolní.

Světnici, oddělenou od síně zděnou příčkou, tvoří obdélná místnost přesahující v severním směru půdorys domu. Přibližně ve dvou třetinách je místnost podélně přepažena omítanou cihelnou příčkou, která vymezuje druhý severní trakt – světničku. Ta je obsluhována přes kazetové dveře s profilovanou obločkou. Obě části světnice jsou zakryty stropem s překládaným záklopem s pěti průběžnými stropními trámy. Ty jsou v ploše zdobeny drážkováním a okosením hran s výběhy doplněnými vrubovanou profilací. Záklopy desky mají pohledové hrany také profilované. Při severní stěně světničky vynáší stropní trámy jednoduchá podpůrná konstrukce. Ta sestává z mohutného vodorovně položeného trámu s profilovaným okosením, ukotveného ve východním směru ve zdivu, a v severozápadním rohu místnosti podepřeného jednoduchým sloupkem. Podlahy, kromě vstupní části s novodobou dlažbou, tvoří prkna na polštářích. Zděné omítané stěny jsou obíleny vápnem, dře-

Viska čp. 36. Vlevo: spojovací chodba v hospodářském dílu – pohled od východu (foto autor, 20. srpna 2010). Vpravo: interiér sklepa (foto Petra Šternová, 19. července 2006).

Viska čp. 36, světnice v přízemí – poškození vnitřní příčky, stav po povodni (foto autor, 20. srpna 2010).

Viska čp. 36 – odhalené severovýchodní nároží patra při demolici, vyznačené prázdné dlaby tesařských spojů po navazující části hrázdění (foto autor, 23. srpna 2010).

Viska čp. 36 – odhalená severní stěna patra, demolice objektu (foto autor, 23. srpna 2010).

věné prvky včetně stropu nesou bílý syntetický nátěr. Vlevo (při pohledu od západu) při vstupu do světnice vystupuje ze stěny mohutné obdélné těleso tahového komína. Stopy staršího otopného systému a kuchyně nejsou jasně patrné. Pouze archivní fotodokumentace zachycuje zazděný segmentový otvor, odhalený po otlučení omítek na východní stěně druhotraktové světničky. Lze předpokládat, že zachycený otvor je pozůstatkem nepřímého vytápění.

Hospodářský díl dispozice, oddělený od síně cihlovou hladce omítanou příčkou, rozdělily a rozšířily postupné stavební úpravy. Zhruba čtvercová místnost v přední (jižní) části půdorysu zaklenutá dvěma pásy valených kleneb byla podélně přepažena cihelnou příčkou. V prostoru přístupném ze síně vzniklo již zmiňované sociální zařízení. Druhá část je přístupná proraženým otvorem ze spojovací chodby, která je vložena do severní části hospodářského dílu.

Od severu navazuje na síň čtvercová průchozí předsíň situovaná v přístavbě. Z této před-síně přístupné i dveřmi ze severního průčelí se ve východním směru dále napojuje plochostropá obdélná místnost. Ta částečně přesahuje z přístavby do severní části hospodářského dílu s vloženou podélnou chodbou.

Patro je přístupné schody, které ústí v severozápadním koutě horní síně. Na horní síň ze západu a z východu navazují dvě obytné místnosti oddělené hrázděnými příčkami. Jednotlivé prvky hrázdění jsou spojené rybinovými pláty a výplně tvoří bílená hliněná vymazávka aplikovaná na rošt z tyčoviny. Obytná místnost situovaná nad světnicí je rozdělena podélnou cihelnou příčkou. U vstupů do jednotlivých místností nalezneme kazetové dveře rámové konstrukce s profilovanými obložkami. Nad severní přístavbou přízemí se nachází volný prostor ohraničený trojúhelníkem přesahu střechy a vnější hrázděnou stěnou patra. Tento prostor využívaný jako skladiště je obsluhovaný z horní síně svlakovými dveřmi v trámkovém ostění.

Krov vaznicového typu s jednou úrovní hambalků se skládá z devíti příčných vazeb, které jsou podélně ztužené ondřejským křížem přeplátovaným přes krokve při jižní straně střechy. Spodní část krokví dosedá plátovým spojem na vazné trámy, které spočívají proříznutím přímo na horních vaznicích hrázdění. Přesah střechy nad rozšířením přízemí vynášejí krátké a hrubě ztesané krokve, které jsou přes námětky napojeny na jednotlivé vazby hlavního krovu. Husté laťování ze strojově řezaných latí je mezi jednotlivými poli vazeb dodatečně vyztuženo vloženou tyčovinou. Pochozí část podkrovní tvoří prkna a zbytky hliněné mazaniny.

Segmentově zaklenutý sklep byl v době pořizování dokumentace nepřístupný.

Dřevěné konstrukce

Roubení světnice přesahující obdélný půdorys patra tvoří jednotný celek propojený průběžnými stropními trámy. Masivní půlené trámy roubení doplněné bílenou hliněnou vymazávkou jsou na nárožích propojeny jednoduchými rybinovými pláty. Část uhnílého trámu ve spodní řadě roubení západního průčelí vyplňuje cementová plomba se sbíraným kamením. Dendrochronologická analýza datovala skácení použitého smrkového dřeva do roku 1807 u vzorku z vodorovného trámu roubení a do let 1809–1810 u stropního trámu světnice (smrk).³

V případě rámové konstrukce podstavky a hrázděných stěn patra nalezneme dvě rozdílné etapy výstavby lišící se způsobem tesařského sesazení. Pod přesahem střech se dochovala severní a východní obvodová hrázděná stěna, která spolu s vnitřními příčkami jeví domnělé známky staršího složení konstrukce. Jednoduchá sestava svislých sloupků načepovaných mezi prahovou ližinou a horní vaznicí je ztužena vzpěrami v podobě ondřejských křížů propojených rybinovými pláty se svislými sloupky a vodorovným paždíkem. V severní stěně se dochoval okenní otvor lemovaný dvěma svislými trámky vloženými mezi paždík a horní vaznici (do paždíku jsou trámky načepované a k vaznici naplátované). Obvodová stěna východního štitového průčelí, z velké části nahrazena neomítanou cihelnou vyzdívkou, představuje pravděpodobně někdejší vnitřní příčku, protože dochovaný nárožní severovýchodní sloupek nese prázdné dlabo po navazujícím podélném poli obvodové stěny. Výplně hrázdění tvoří bílená hliněná mazanina na roštu ze svislé tyčoviny. Dřevěné prvky hrázdění nenesou stopy dodatečných povrchových úprav. Tesařské spoje jsou značeny trojúhelnými vrypy. Dendrochronologická analýza datovala kácení použitého smrkového dřeva do let 1707–1709 v případě severovýchodního nárožního sloup-

Višňová (LB) čp. 47 – příklad domu se zkráceným hospodářským dílem a sestavou hrázdění patra podobnou starší etapě shodné konstrukce u-Vísky čp. 36, první polovina 20. století (zdroj: Heimatkunde des Bezirkes Friedland in Böhmen, Frýdlant 1929).

Víska čp. 70 – příklad domu s navazující stodolou a sestavou hrázdění patra podobnou mladší etapě shodné konstrukce u Visky čp. 36, první polovina 20. století (zdroj: Heimatkunde des Bezirkes Friedland in Böhmen, Frýdlant 1929).

ku a do let 1708–1709 v případě spodní ližiny severní stěny (také smrk). Výsledek analýzy koresponduje i s datem získaným ze vzorku z krovu, kdy bylo dřevo (opět smrkové) použité na jednu krokev při severním průčelí skáceno v letech 1708–1709.

Domnělá mladší hrázděná konstrukce obvodových stěn patra při jižním a západním průčelí představuje kompaktní soustavu s podstávkou, protože svislé sloupky podpory průběžně pokračují do hrázdění patra. Prahovou ližinu hrázdění spojují se sloupky a pásky podstávky čepové spoje jištěné dřevěnými kolíky. Spodní část prahové ližiny je v každém poli podstávky mírně segmentově vybrána a zdobena středovou řezbou. Sloupky podstávky jsou usazeny na různě vysokých cihelných soklech. Trojúhelné mezery mezi pásky a sloupky podstávky vyplňuje nabílená vápenná malta. Odhalená hrázděná konstrukce patra se skládá ze svislých sloupků vymezujících mezi spodní ližinou a horní vaznicí obdélná pole. Jednotlivá pole rozdělují vodorovné trámký (paždíky) na úrovni parapetu a horní poloviny okenních otvorů. Vodorovné prvky doplňují diagonální vzpěry mezi prahovou ližinou a horní ližinou hrázdění. Vzpěry se ke sloupkům přimykají ve tvaru písmene A. Konstrukci hrázdění doplňuje v každém poli dvojice svislých trámů umístěných mezi prahovou vaznicí a vodorovnými trámký (paždíky) na úrovni parapetu oken. Veškeré prvky konstrukce hrázdění na jižním i západním průčelí spojují čepové spoje jištěné dřevěnými kolíky. Hliněné výplně hrázdění překrývá bílená vápenná malta. Sloupky podstávky jsou s roubením sešroubovány železnými tyčemi se čtverhrannými matkami. Vzorky odebrané z výše popisovaných konstrukcí se nepodařilo datovat.

Závěr

Vznik a vývoj osídlení ve Vísce není dosud uspokojivě objasněn. Vzhledem k dlouhodobé příslušnosti Visky k Sasku je dostupnost archivních materiálů, včetně základních mapových děl, poměrně problematická a alespoň elementární rešerše nebyla prozatím pro-

vedena. Velké omezení představuje malý rozsah poznání obdobných vesnických staveb. V současnosti stojíme teprve na počátku systematictějšího průzkumu domů s hrázděnou konstrukcí, kdy se v omezené míře daří prozkoumávat jednotlivé stavby a pomocí dendrochronologické analýzy alespoň částečně poznat vývoj a základní typologii těchto konstrukcí v regionu. Dosavadní výsledky ukazují, že přiřazování časových horizontů k určitým charakteristikám rámových sestav je poměrně problematické. Některé dříve domněle starší způsoby sestavování rámových konstrukcí mohou v lokálním prostředí přetrvávat delší období a vzájemně se propojovat. V současnosti se v prostoru Frýdlantska podařilo nashromáždit dendrochronologické vzorky rámových konstrukcí od druhé poloviny 17. století do počátku 20. století, a to často u předpokládaných klasicistních objektů.

V případě domu čp. 36 byly nejstarší dochované konstrukce, tedy část hrázděných stěn patra a krovu, dendrochronologicky datovány do konce prvního desetiletí 18. století. Podle stop v hrázděné konstrukci lze předpokládat, že tehdejší podoba objektu odpovídala patrovému domu na obdélném půdorysu. Trojdílná dispozice s plnohodnotným hospodářským dílem mohla být v podélném směru prodloužena krátkou navazující stodolou, která je běžnou součástí okolních objektů. Další dendrochronologicky datovaná stavební konstrukce, tedy roubení a stropní trámy světnice, pocházejí z výrazné stavební fáze realizované na konci prvního desetiletí 19. století. V té době došlo k rozšíření světnice mimo půdorys domu. Na tuto situaci reagovala střecha nově vzniklým přesahem. Hmotě světnice se přizpůsobila i nová konstrukce podstávky, na kterou je konstrukčně navázaná část hrázděných stěn patra. Další stavební úpravy jsou časově špatně vymezitelné. Největší změny se nespíše udály koncem 19. století a v první polovině století 20. Z nejasných důvodů došlo k ubourání východní části domu a tedy zkrácení jeho půdorysu na úkor části hospodářského dílu dispozice. Obdobné „zkrácení“ nalezneme i u sousedního domu čp. 35 a několika dalších objektů na Frýdlantsku. Výrazně kratší hospodářský díl pak kompenzovala řada přístaveb a vnitřních úprav dispozice. Někdy během druhé poloviny 19. století bylo odstraněno nepřímo obsluhované topeniště a do prostoru síně přibyl mohutný

Viska čp. 36 – demolice (foto autor, 23. srpna 2010).

tahový komín. Je možné, že v souvislosti se změnou vytápění došlo k přepříčkování obytných místností a osazení soudobých kazetových dveří s obložkami. Nejvýraznější změnu během první poloviny 20. století představovalo sejmutí doškové střechy a její nahrazení pálenou taškou bobrovkou. Po druhé světové válce a odsunu německých majitelů sloužil dům jako rekreační objekt. Úpravy se v té době omezily pouze na umístění sociálního zařízení do části komory v přízemí a nutné udržovací práce. V srpnu 2010 byl dům poškozený povodněmi zdemolován.

Dům čp. 36 byl zástupcem jednoho z nejhroženějších druhů staveb, dříve charakteristických pro krajinu Frýdlantska. Jeho nenávrtně zaniklou hodnotu lze spatřovat ve vysoké míře autenticity dochovaných historických stavebních prvků a výjimečné sestavě rozdílných etap rámových konstrukcí. Současně jsme přišli o další unikátní studijní materiál důležitý pro podrobnější poznání historie a vývoje osídlení našeho regionu. V neposlední řadě zmizel dům, který spoluvytvářel historický charakter obce.

Během této nestandardní situace také vyšla plně najevo nutnost systematické dokumentace a průzkumu i u staveb, které nejsou zdánlivě primárně ohroženy, protože je možné, že z dlouhodobě chráněného objektu zbude pouze pár fotografií.

Poznámky

- 1 Šternová, Petra (ed.), *Soupis nemovitých kulturních památek okres Liberec A–Le*, Liberec 2010.
- 2 Článek využívá textu nálezové zprávy viz NPÚ ÚOP v Liberci, *Sbírka operativních průzkumů a dokumentace*, Martin Ouhrabka, *Víska dům čp. 36*, 2010, sign. OPD 0064 a chystané publikace vznikající v rámci výzkumného úkolu Národního památkového ústavu č. 301 *Vědecký výzkum a aplikace operativního zpracování stavebně historických a umělecko-historických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí z památkově chráněných území*.
- 3 Veškeré vzorky pro dendrochronologickou analýzu odebral Mgr. Ivan Peřina a datoval Ing. Tomáš Kyncl v roce 2010.

Prameny

- NPÚ ÚOP v Liberci, *Sbírka operativních průzkumů a dokumentace*, Martin Ouhrabka, *Víska dům čp. 36*, 2010, sign. OPD 0064.
- NPÚ ÚOP v Liberci, *Sbírka zpráv o dokumentační akci*, Ivan Peřina, *Víska čp. 36*, 2011, sign. ZDA 5.
- NPÚ ÚOP v Liberci, *Sbírka zpráv o dokumentační akci*, Ivan Peřina, *Chrastava čp. 131*, 2011, sign. ZDA 4.
- Soukromá sbírka, fotoarchiv rodiny Simm.

Literatura

- Karpaš, Roman – Anděl, Rudolf: *Frýdlantsko*, Liberec 2002.
- Schier, Bruno, *Heimatkunde des Bezirkes Friedland in Böhmen*, Teil II, 4. Heft *Haus und Hausrat*, Frýdlant 1929.
- Šternová, Petra (ed.): *Soupis nemovitých kulturních památek okres Liberec A–Le*, Liberec 2010.
- Šternová, Petra, *Historie domu čp. 36 v obci Víska*, in: *Ročenka liberecké architektury*, 2010, s. 72–73.

STUDNIČNÍ ZAŘÍZENÍ NA HRADĚ HRUBÁ SKÁLA

Ivan Peřina

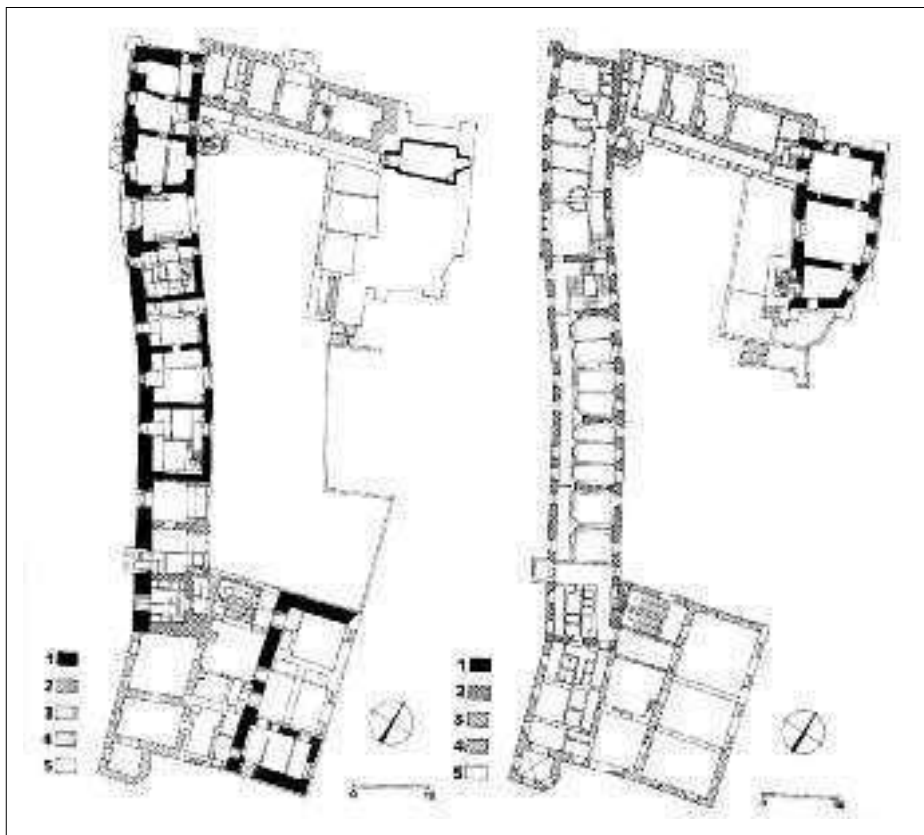
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Již od svého zrození člověk potřebuje ke svému životu vodu a hledání jejího zdroje často ovlivnilo situování jeho sídliště. Její ztráta či nedostatek pak mohla vést člověka i k opuštění sídla. Z těchto důvodů bylo nezbytné budovat zařízení, která vodu přiváděla nebo shromažďovala. Řešení dostatku vody je právě rovněž nedílnou součástí života na středověkém hradě.

Pozoruhodné složitější studniční zařízení k získávání vody se dochovalo na hradě Hrubá Skála, která je vnímána v souvislosti s mladším fázemi svého stavebního vývoje spíše jako zámek.¹ Provedený stavebně historický průzkum však ve stavbě doložil dvě gotické a dvě renesanční fáze a dokládá tak poměrně komplikovaný stavební vývoj objektu již ve středověku. Nejstarší stavební etapě náleží čelní hradba dnešního vnitřního zámku, ke které byla ve dvou stavebních fázích přiložena dlouhá budova, z jejíž hmoty vystupovala nad vstupním průjezdem pravděpodobně branská věž. Dále k první etapě náleží dvě v základě trojprostorové stavby. Na severovýchodním nároží skalního bloku je ve hmotě zámekového křídla ukryta nepravidelná trojprostorová budova, která mohla být součástí samostatně vyděleného hradního jádra situovaného na nejvyšší místo staveniště. Druhá pravoúhlá trojprostorová stavba pak zaujala protější jihovýchodní nároží skalního bloku.² Poznání stavební podoby hradu limituje zámecká přestavba i kontinuální vyžívání budovy do současnosti, kdy vývoj objektu je odvozen především od architektonického tvarosloví, studia dispozičních anomálií v plánové dokumentaci i studia vzájemných vztahů slabších a sil-

Hrubá Skála (okres Semily), celkový pohled od severovýchodu (foto autor, 2006).

Hrubá Skála, půdorys přízemí a prvního patra jádra hradu dle F. Gabriela, 1, 2 – první a druhá gotická fáze, 3, 4 – první a druhá renesanční fáze, 5 mladší zdivo.

nějších zděných konstrukcí, které ve stavu plného omítnutí nenabízí mnoho náleзовých situací, které by umožnily objekt lépe poznat. Z těchto výše uvedených důvodů se jeví jako velmi žádoucí standardní průzkum doplnit při jakékoliv dílčí stavební akci, kdy může v souvislosti s hloubkovým stavebně historickým průzkumem dojít ke korekci stávajících názorů na vývoj hradní dispozice či její části.

O tom, jak byl hrad Hrubá Skála zásobován vodou, se dlouhá léta nemluvilo, snad jen z důvodů obrácení badatelské pozornosti jiným směrem. V poslední době právě řešení takovýchto témat obohacuje náš pohled nejen na poli castellologie.³ Existenci studny na hradě Hrubá Skála zmínil August Sedláček, jehož dílo je ceněno především díky objemnému zpracování písemných pramenů k panským sídlům. Ovšem i uvedené popisy hradních areálů nám mohou poskytnout cenné dnes ztracené nebo zapomenuté informace. O studni se zmiňuje následovně: „Na východní straně je dosti velká nádržka, do níž se voda z hojného pramene Sousedy (východně v údolí a ze skály vyskakujícího) asi 75 m. vysoko tlačí. Bývalá studně, z níž páni Skalští vodu čerpali, byla nedaleko této nádržky v severovýchodním rohu té části zámku, která hledí k jihu a na ohromném oblouku nad skalní roklí vystavěném stojí. Již od dávných dob jest studně tato, kterou vlastně za cisternu pokládati máme, překlenuta, a pro budoucí památku nechán jen otvor tak velký jako dlaždička. Obvykle se skrze něj házela hořící sláma, aby vnitřek její nuzně ozářila, ale

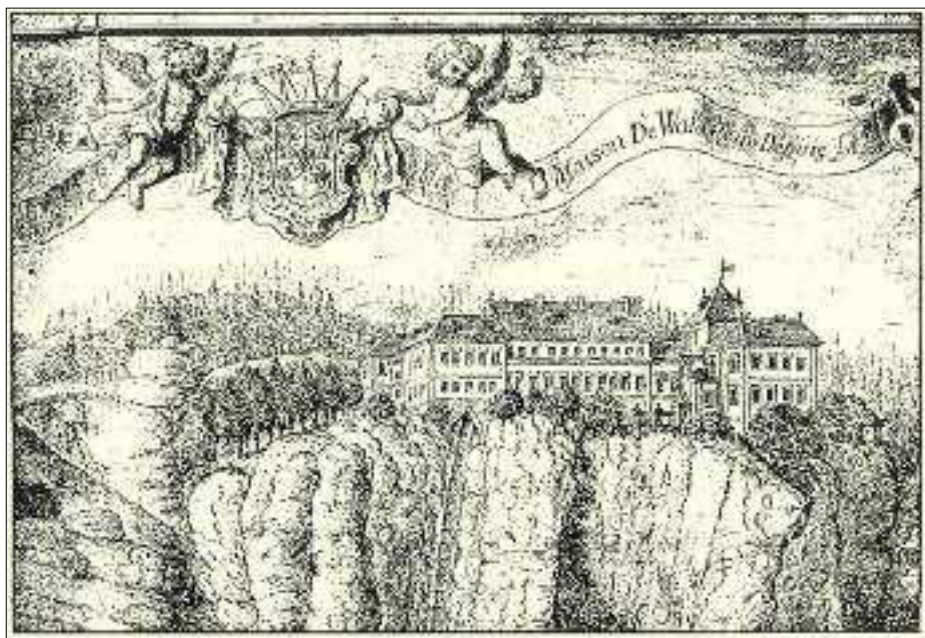
ohledati ji bývá i proto věcí nesnadnou, poněvadž světnice nad studní se nacházející k pokojům panským připojena jest. Poněvadž skála asi 57 m vysoká jest, má se za to, že hloubka studně jest také asi taková.⁴⁴ Popisu A. Sedláčka bude věnována ještě pozornost, ačkoliv všechny jeho myšlenky nemusíme umět dnes vždy správně interpretovat, například chápání studny jako cisterny. Poté upadla existence studny víceméně v zapomnění. Její konstrukce je zachována v široké puklině pod budovou na jihovýchodním nároží skalního bloku. Na první pohled není vůbec patrná, neboť proluku mezi skalními bloky vyplňuje zeď z lomového kamene středověkého charakteru. Vlastní stavba pak překračuje puklinu pomocí dvou odlehčovacích oblouků i dalších valených kleneb mezi nimi, kdy přední oblouk z pravidelných pískovcových štuků náleží již mladší zámecké přestavbě, zadní pak nejspíše může patřit ještě hmotě středověké stavby.⁵ Hloubka pukliny od nádvoří k patě skály je asi třicet metrů a skalní stěny nesou četné stopy po uložení dřevěných konstrukcí v celé výšce. Masivní kapsy po trámech mohou souviset jak s konstrukcí výstavby během složitého stavebního vývoje budovy, tak i s možným složitějším zavřením pukliny například hrázděnou studniční věží, která by umožňovala čerpání vody ze studny i její případné následné přečerpání do cisterny typu tanku na vodu.⁶ K poloze cisterny by mohla odkazovat i mladší kašna, kterou A. Sedláček popisuje jako nádržku, do níž se voda tlačí.⁷ K technologii výstavby mladšího vynášecího oblouku by mohlo odkazovat i vyobrazení žebříkové dřevěné konstrukce v puklině, považované za lanovku,⁸ ačkoliv se zdá pravděpodobnější, že doprava materiálu by mohla být řešena tradičněji přes příjezdovou komunikaci k zámku. Vlastní studna je v přibližné výšce čtyř a půl metrů nad terénem překlenuta plackovou cihelnou klenbou se čtvercovým otvorem, jak opět zmiňuje A. Sedláček.⁹ Od zmíněné klenby neprostupují studnou výraznější vertikální pukliny a její další hloubka je třicet tři metrů. Na stěnách jsou zachovány četné stopy po sekání špičákem vzniklé při jejím hloubení.

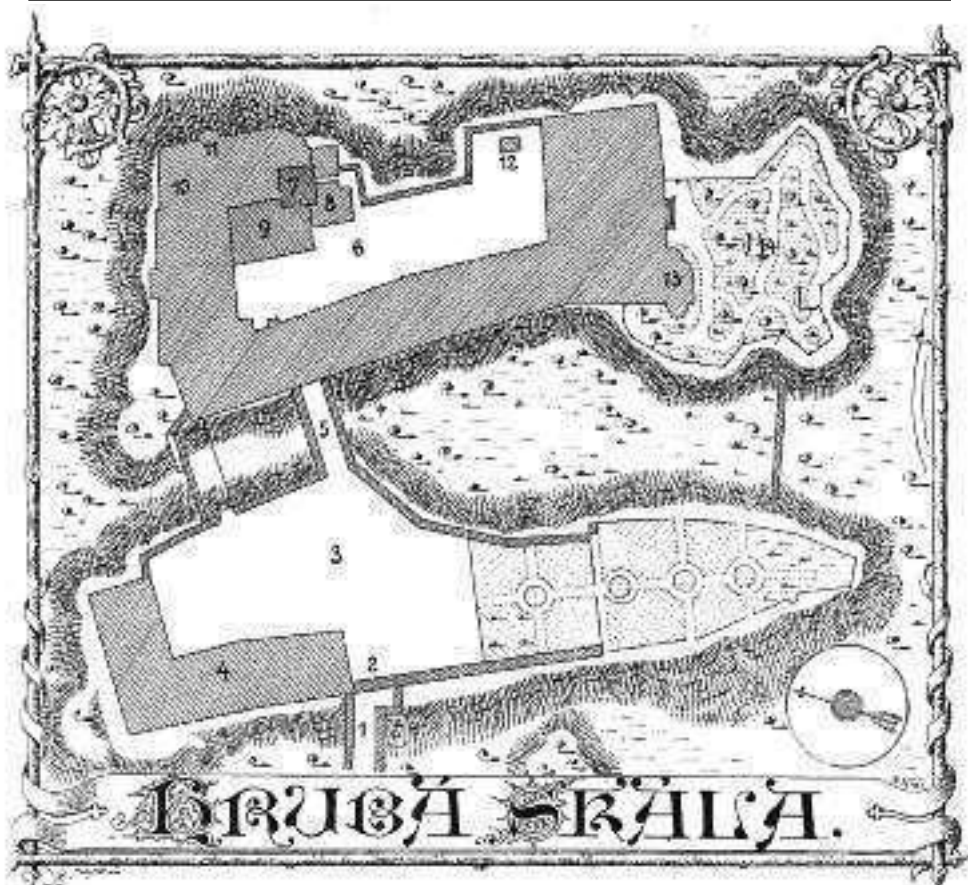
Celkový pohled na puklinu se studnou od východu (foto autor, 2009).

Hrubá Skála ve 40. letech 19. století před velkou pseudoslohovou přestavbou na rytině P. Röricha dle kresby F. A. Hebera, kdy je zachycena ještě starší podoba budov v jádře hradu.

Patrně nerealizované klasicistní členění fasád Hrubé Skály s konstrukcí v puklině považovanou za dopravní lanovku dle P. Vlčka, Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, s. 263.

Půdorys Hrubé Skály dle A. Sedláčka, číslo 12 označuje polohu nádržky, která může odkazovat ke starší cisterně.

Ve výšce čtyř a půl metrů nad patou skály se na skalních stěnách pukliny dochoval rovněž početnější soubor stop odkazující k dalšímu zařízení. Povrch pískovcové stěny je srovnán přisekáním do svislé roviny, mající téměř tvar kruhu, v jejímž středu se nachází kapsa po trámů. Přisekání stěny pak pokračuje v horizontální rovině do hloubky pukliny směrem ke studni. Popsanou náleзовou situaci stop v pískovci lze interpretovat jako možné stopy po uložení šlapacího kola, které by dle kruhového přisekání mělo průměr téměř tři a půl metru (viz obr. na následující dvoustraně). Kapsa po trámů ve středu roviny by potom sloužila k uložení osy – hřídele kola. Na druhé stěně pukliny lze nalézt další stopy v podobě horizontální roviny, která by umožňovala založení dřevěné konstrukce pro ukotvení šlapacího kola. Přisekaná stěna mezi šlapacím kolem a studnou by potom mohla naznačovat vztah mezi oběma objekty a patrně se mohlo jednat o horizontální komunikaci, pod kterou lze registrovat i drážky po uložení stupňů mladšího, spíše až novověkého schodiště. Prostorové vztahy stop konstrukcí nedávají zcela jednoznačnou odpověď, jak mohlo celé zařízení fungovat.

Při nastínění funkce šlapacího kola lze vyjít z předpokládaných modelů stavebního vývoje. Nad puklinou registrujeme středověkou stavbu, pod kterou vznikla v puklině studna zajišťující zdroj vody pro vlastní hrad. První situace, kdy mohlo tedy celé zařízení vznik-

Jižní stěna pukliny s řadou kapes po dřevěných konstrukcích, v horních partiích snímku odlehčovací oblouky vynášející budovu nad studnou. Vpravo severní stěna pukliny se stopami šlapacího kola (foto autor; 2009).

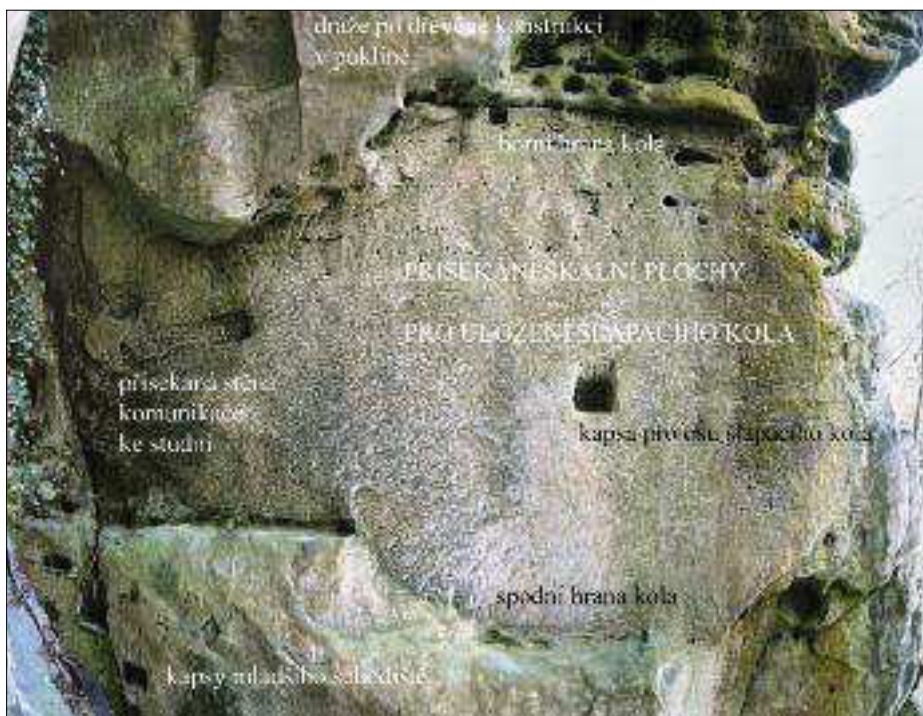
nout, je doba kolem poloviny 14. století, kdy poprvé je hrad připomínán roku 1353.¹⁰ Rovněž poloha u paty skály by pak mohla naznačovat, že šlapací kolo sloužilo k transportu materiálu z hloubky a jednalo by se tak o jakési důlní zařízení vzniklé při hloubení studny v souvislosti s potřebou transportu vytěženého materiálu. Druhý model předpokládá trvalejší funkční vztah mezi studnou a šlapacím kolem, kdy by šlapací kolo sloužilo k čerpání vody. V tomto případě je ovšem obvyklejší situace, kdy je kolo umístěno na horní niveletě v prostoru, kam vodu dopravujeme. Takovou situaci v pískovcovém podloží lze nalézt například na hradě Jestřebí na Českolipsku.¹¹ Přímo vedle studny v těsném kontaktu bylo situováno šlapací kolo na hradě Helfenburku u Úštěka, kde se dochovaly rovněž další stopy šlapacího kola, které nejspíše sloužilo k transportu materiálu na horní niveletu skalních bloků v hradním jádru.¹² Situaci ojediněle dochovaného studničního zařízení se šlapacím kolem lze spatřit na hradě Karlštejn.¹³ Jiné šlapací kolo s navijákem pro dopravu materiálu lze nalézt v krovu goticko-renesančního kostela Nalezení svatého Kříže ve Frýdlantu v Čechách.¹⁴ Podobu středověkých šlapacích kol známe rovněž z několika středověkých vyobrazení,¹⁵ která posloužila coby návod k výstavbě repliky stavebního jeřábu se šlapacím kolem, užitého mimo jiné v roce 2011 při opravě velké věže na nedalekém hradě Kost. Z uvedených důvodů lze uvažovat tedy i o třetí modelové variantě, kdy kolo se studnou přímo nesouvisí a jedná se o stavební zařízení s neznámým jeřábem v některé ze stavebních

fázi, anebo se může jednat rovněž o součást jiného dopravního zařízení, například výtahu či lanovky, ačkoliv se to může jevit z pohledu přístupových komunikací značně nelogické.

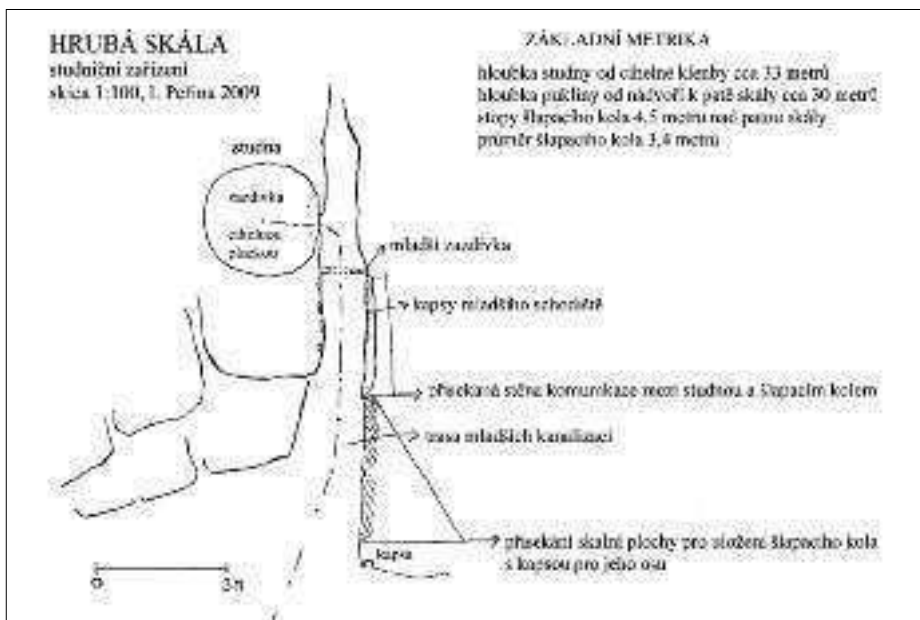
Pouze výběrové uvedení některých užití šlapacího kola na jiných lokalitách se snaží upozornit na různé funkce takového zařízení, které je vázáno na další konstrukce, například rumpál studny, dopravní naviják nebo složitější stavební jeřáb, kdy vlastní šlapací kolo poháněné lidskou silou uvnitř kráčejičího člověka uvádělo různá uvedená zařízení do pohybu. V případě Hrubé Skály pak přítomnost nedaleké studny svádí ke spojení šlapacího kola s čerpacím zařízením. Na základě současného stavu vědomostí však nelze vyloučit ani jiné uvedené funkce jako je šlapací kolo fungující v rámci stavebních aktivit, například jeho souvislost s těžbou materiálu ze studně. Rovněž je možné, že bylo kolo využíváno jako součást výtahu pro dopravu materiálu, ačkoliv jeho poloha není

Pohled do hloubky studny vysekané v pískovcovém podloží (foto autor, 2009).

Pohled na stopy v pískovci po šlapacím kole se základním popisem (foto autor, 2009).

Půdorysná skica vztahu studny a šlapacího kola (zaměření a kresba autor, 2009).

natolik obvyklá a zařízení by muselo mít složitější konstrukci, kdy neznáme jeho podobu především v horních partiích skalního bloku v úrovni hradního nádvoří, které lze předpokládat za cílovou plochu, kam bylo potřebné dopravit jak vodu ze studny tak případně i jiný materiál. Přestože se zatím nepodařilo objasnit zcela funkci šlapacího kola, metrika stop a to především zjištěný průměr kola odpovídá i běžnému standardu vyplývajícimu z uvedených analogií.¹⁶

Použití repliky stavebního jeřábu se šlapacím kolem na velké věži hradu Kost (foto autor, 2011).

V kontextu studia hradů v regionu nález studně s uvedeným zařízením i další předpoklad džbánovité zásobnice na obilí na stejném bloku v hradním areálu je velmi důležitým aspektem pro fungování středověkého sídla. Zřetelná je snaha o zabezpečení jak osiva v zásobnici, tak potřeba mít dostatek vody přístupný z dobře chráněných partií vlastního hradu, který mohl obsahovat ještě další rezervoáry na vodu v podobě cisteren.¹⁷ S podobnou situací se setkáváme na nedalekém hradě Valdštejně, kde existence dvou studní, dvou zásobnic na obilí a dvou přístupových komunikací odráží hypotetickou možnost rozdělení hradu mezi dva majitele, kdy se v rámci staršího hradu vydělila dvě samostatná hradní jádra s vlastním hospodářským zázemím.¹⁸

Poznámky:

- 1 Znovuobjevení zapomenuté studny i nálezy konstrukčních stop dalšího zařízení byly autorem příspěvku učiněny v rámci terénní spolupráce na stavebně historickém průzkumu hradu Hrubá Skála. K tomu František Gabriel – Oldřich Mácha, Zámek Hrubá Skála, stavebně historický průzkum, 2003, s. 42. Další výsledky terénní prospekce pak byly autorem článku předneseny na XLI. konferenci Archeologie středověku v Pardubicích v září roku 2009 s hlavním zaměřením Život středověkého člověka od kolébky do hrobu.
- 2 Výsledky stavebně historického průzkumu byly zkráceně publikovány. K tomu Tomáš Durdík – František Gabriel – Petr Chotěbor – Ivan Peřina, *Castrum Bene* 9, Exkursionsführer, Ústí nad Labem – Praha 2005, s. 15–20. Rovněž také Tomáš Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů*, dodatky 3, Praha 2008, s. 42–43, odkud byl převzat obr. s půdorysem stavebně historické analýzy.
- 3 K tomu například souhrnně sborník *Svorník 7 Technická infrastruktura budov a sídel*, pro problematiku hradů zejména Tomáš Durdík, *Poznámky k technickému vybavení hradů (záchody, zásobování vodou)*, in: *Svorník 7/2009*, s. 15–28. Nebo rovněž Miroslava Cejpová, *Příklady konstrukce hradních cisteren*, in: *Svorník 7/2009*, s. 29–34.
- 4 August Sedláček, *Hrady, zámky, tvrze království Českého X. Bolešlavsko*, Praha 1895, s. 45–46.
- 5 Celá situace studia je znesnadněna nepřístupným horolezeckým terénem, kdy se průzkum zatím omezil na vizuální pozorování ze značného podhledu od paty skály a základní skicu situace. Možnosti poznání zatím limituje i fungování hotelového zařízení v budově nad studnou i využití vlastní pukliny se studnou k vedení trasy novověké kanalizace. Lze tedy do budoucna očekávat, že při náročné dokumentaci za použití horolezeckého vybavení by mohlo dojít k výraznému doplnění informací o celé situaci pukliny se studnou.
- 6 K typům cisteren viz poznámka 3, forma zajímavé cisterny s šikmými stěnami patrně typu tanku na vodu je dochována na nedalekém hradě Zbiroh na Maloskalsku. K tomu Ivan Peřina, *Stavební podoba hradu Zbiroh*, In: *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci*, Liberec 2007, s. 36–47.
- 7 K tomu August Sedláček, *Hrady, zámky, tvrze království Českého*, s. 45.
- 8 Interpretaci navrhl Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001, s. 263.
- 9 K tomu August Sedláček, *Hrady, zámky, tvrze království Českého*, s. 46.
- 10 Tamtéž, s. 47.
- 11 Průměr šlapacího kola na Jestřebí je odhadován až na 10 metrů, k tomu František Gabriel – Jaroslav Panáček, *Hrady okresu Česká Lípa*, Praha 2000, s. 89.
- 12 U studničního šlapacího kola na Helfenburku je odhadován jeho průměr mezi 3,60–4,50 m. U druhého kola je uváděn průměr 2,70 m. K tomu podrobně František Gabriel – Jaroslav Panáček – Kamil Podroužek, *Helfenburk, hrad pražských arcibiskupů*, Borek 2011, zejména s. 224, 439, 441.
- 13 K tomu Tomáš Durdík, *Poznámky k technickému vybavení hradů (záchody, zásobování vodou)*, in: *Svorník 7/2009*, s. 21.
- 14 K tomu Filip Trunečka, *Mechanické součásti krovů (kladky a navijáky) a jejich funkce*, In: *Svorník 3 Krovky a střechy*, Praha 2005, s. 245.
- 15 Šlapací kolo je vyobrazeno například v bibli Václava IV. nebo v tzv. Litoměřické bibli, k tomu vyobrazení č. 90 a vyobrazení č. 95 v titulu Husa Václav – Josef Petráň – Alena Šubrtová, *Homo faber*, pracovní motivy ve starých vyobrazeních, Praha 1967.
- 16 Například F. Trunečka uvádí, že šlapací kola mají obvykle průměr přes tři metry. K tomu Filip Trunečka, *Mechanické součásti krovů*, s. 245.
- 17 K zásobnicí na Hrubé Skále se vyjadřuje novější práce Hartman, Petr – Prostředník, Jan, *Archeologický výzkum hradu Hrubá Skála v roce 2006*, In: *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci*, Liberec 2007, s. 132–142. Ve vztahu k diskutabilním závěrům článku P. Hartmana a J. Prostředníka na zásobnici Hrubé Skále pak František Gabriel – Ivan Peřina, *Zásobnice na hradě Houska ve světle posledních výzkumů*, *Bezděz* 17, 2008, s. 241–248. Situaci studny zahloubené do stěny v puklině hradního jádra a existenci dalších čtvercových cisteren lze nalézt například na hradě Falkenstein u Jetřichovic, k tomu František Gabriel – Vojtěch Vaněk, *České Švýcarsko ve středověku*, Praha 2006, s. 45–54.
- 18 K tomu František Gabriel – Petr Macek, *Stavební vývoj hradu Valdštejna*, *Archaeologia historica* 17, 1992, 163–176. V kontextu studia zásobnic František Gabriel – Ivan Peřina, *Zásobnice na hradě Houska*, s. 242.

Literatura:

- Cejpová, Miroslava, *Příklady konstrukce hradních cisteren*, In: *Svorník 7 Technická infrastruktura budov a sídel*, Praha 2009, s. 29–34.
- Durdík, Tomáš – Gabriel, František – Chotěbor, Petr – Peřina, Ivan, *Castrum Bene* 9, *Exkursionsführer*, Ústí nad Labem – Praha 2005.
- Durdík, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů*, dodatky 3, Praha 2008.

- Durdík, Tomáš, Poznámky k technickému vybavení hradů (záchody, zásobování vodou), In: Svorník 7 Technická infrastruktura budov a sídel, Praha 2009, s. 15–28.
- Gabriel, František – Macek, Petr, Stavební vývoj hradu Valdštejna, *Archaeologia historica* 17, 1992, 163–176.
- Gabriel, František – Mácha, Oldřich, Zámek Hrubá Skála, stavebně historický průzkum, 2003.
- Gabriel, František – Panáček, Jaroslav, Hradý okresu Česká Lípa, Praha 2000.
- Gabriel, František – Panáček, Jaroslav – Podroužek, Kamil, Helfenburk, hrad pražských arcibiskupů, Borek 2011.
- Gabriel, František – Peřina, Ivan, Zásobnice na hradě Houska ve světle posledních výzkumů, In: *Bezděz* 17, 2008, s. 241–248.
- Gabriel, František – Vaněk, Vojtěch, České Švýcarsko ve středověku, Praha 2006.
- Hartman, Petr – Prostředník, Jan, Archeologický výzkum hradu Hrubá Skála v roce 2006, In: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, Liberec 2007, s. 132–142.
- Heber, František Alexandr, Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser II, Praha 1844.
- Husa, Václav – Petrář, Josef – Šubrtová, Alena, Homo faber, pracovní motivy ve starých vyobrazeních, Praha 1967.
- Peřina, Ivan, Stavební podoba hradu Zbiroh, In: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, Liberec 2007, s. 36–47.
- Sedláček, August, Hradý, zámky, tvrze království Českého X. Boleslavsko, Praha 1895.
- Trunečka, Filip, Mechanické součásti krovů (kladky a navijáky) a jejich funkce, In: Svorník 3 Krovky a střechy, Praha 2005, s. 241–246.
- Vlček, Pavel, Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 1999.

SPOLUPRÁCE NPÚ ÚOP v LIBERCI NA PŘESHRANIČNÍM PROJEKTU CÍLE 3: *SPOLEČNĚ PRO ZACHOVÁNÍ PODSTÁVKOVÝCH DOMŮ ZVYŠOVÁNÍ POVĚDOMÍ A INFORMOVANOSTI*

Tereza Konvalinková

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Projekt *Společně pro zachování podstávkových domů – Zvyšování povědomí a informovanosti*¹ je založen na přeshraniční spolupráci mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko. Hlavními partnery a koordinátory jsou Liberecký kraj, okres Görlitz a římskokatolická farnost Zittau.

Cílem projektu, který je realizován v průběhu let 2010 až 2013, je snaha o zvýšení zájmu veřejnosti o podstávkové domy a propagace tzv. krajiny podstávkových domů pomocí informačních letáků, pořádání akcí a seminářů pro veřejnost a vydávání odborných či populárních publikací. Veškeré tyto snahy mají vést k prohloubení vztahu veřejnosti k podstávkovým domům jako specifickému a unikátnímu typu historických staveb na území česko-polsko-německého trojmezí, aby nedocházelo k jejich neúdržbě, nevhodným opravám, či dokonce k demolicím.

Objekt bývalé fary v Hirschfelde tzv. Pilgerhaus na počátku své kompletní obnovy (foto autorka, 30. května 2010).

Hirschfelde – Den otevřených podstávkových domů 30. května 2010 – panel s ukázkou tradičního stavebního postupu provádění výplní hrázdných polí, na kterém si mohou zájemci technologii vyzkoušet (foto autorka, 30. května 2010).

Na německé straně funguje paralelně ještě spolek *Fachring Umgebendehaus*,⁴ sdružující skupinu odborníků (řemeslníků, projektantů, architektů, restaurátorů apod.), kteří vlastní na základě svých schopností a zkušeností s obnovou historických staveb „známku kvality“ a certifikát odbornosti. Spolek *Fachring Umgebendehaus* se také spolu s iniciativou *Holzhaus Bautzen*, *TUR Šluknovsko* a *Förderkreis BIOTEC* podílí na dalším projektu Cíle 3 obnově dvou podstávkových domů – v Lipové u Šluknova a v Cunewalde.

Konkrétní výstupy a aktivity projektu

Obnova bývalé fary v Hirschfelde – projekt *Pilgerhäusl*⁵

Jedním z hlavních výstupů celého projektu je kompletní sanace podstávkového domu v německé obci Hirschfelde. Jedná se o bývalou faru, která má po obnově sloužit jako jednoduché ubytování pro poutníky. Celková rekonstrukce hrazená z prostředků Cíle 3 je koncipována jako vzorová a má navést zájemce z řad veřejnosti i odborníky prostřednictvím komentovaných prohlídek stavby a různých praktických seminářů ke správnému postupu obnovy historických objektů. Sanace probíhá v souladu s německými památkáři a architekty za užití současných nároků na ekologické bydlení.

Obrazová publikace

Snahou o přiblížení výhod a nevýhod života v podstávkovém domě je příprava obrazové publikace, která pomocí rozhovorů a fotografií nastíní životy a názory konkrétních majitelů podstávkových domů v Německu i v Čechách a má sloužit i jako propagační publikace pro zvýšení turistického ruchu v této oblasti.

Na české i německé straně vznikly expertní týmy složené z odborníků, kteří se problematice podstávkových domů věnují a mají koordinovat průběh projektu, připomínkovat odborné výstupy či pomoci s organizací seminářů. Součástí českého týmu expertů se stali i zástupci Národního památkového ústavu ÚOP v Liberci (Miroslav Kolka a Tereza Konvalinková). Ti se během let 2010 a 2011 podíleli především na vytipování vlastníků objektů vhodných pro zařazení do obrazové publikace, získání zájemců pro *Den otevřených podstávkových domů*, na připomínkování „rádce pro obnovy podstávkových domů“, účastnili se odborných seminářů a v první řadě uspořádali v květnu na Kokořínsku pracovní seminář o užití tradičních technologií při obnově lidových staveb.

Organizací projektu na české straně je pověřen přímo Liberecký kraj,² v Německu zajišťuje management projektu společnost *UmgebendeLand*,³ která se propagací krajiny podstávkových domů věnuje systematicky již od roku 2004 a zajišťuje kromě tohoto projektu ještě řadu dalších akcí, jejichž výčet je představen alespoň ve zkratce níže.

Den otevřených podstávkových domů

Velmi zajímavou a důležitou akcí, jejímž hlavním organizátorem je iniciativa Umgebund, je každoroční *Den otevřených podstávkových domů*, který se pravidelně koná poslední neděli v květnu. Tato akce opět propojuje majitele podstávkových domů a zájemce o jejich koupi či zájemce o lidové stavby. Jakýkoli vlastník (nejen) podstávkového domu na české, německé i polské straně se může přihlásit a umožnit prohlídku svého objektu veřejnosti. Jeho objekt je zařazen do katalogu a zájemci jej poté mohou během dne navštívit a prohlédnout, získat kontakty a praktické informace o životě v podstávkových domech. Někteří z majitelů připravují pro účastníky i různé kulturní programy, občerstvení či exkurze obcí. V roce 2011 bylo možné shlédnout kolem 76 domů, převážně na území Německa. Oproti předchozím ročníkům se ale přihlásilo i více než 17 zájemců na české straně, většinou vlastníků památkově chráněných objektů. Ohlasy majitelů i návštěvníků byly veskrze pozitivní a je třeba doufat, že se do této akce podaří zapojit příští rok ještě více vlastníků i zájemců na české i polské straně.

Cena podstávkových domů

Každý rok uděluje německá Nadace pro podstávkové domy tzv. *Cenu podstávkových domů*. Je určena majitelům, kteří provedli vzorovou rekonstrukci svého podstávkového

Bogatynia – Den otevřených podstávkových domů 29. května 2011 – objekt podstávkového domu s hrázděným patrem přístupný veřejnosti – jeden z mála v obci již zajištěný po povodni ze srpna 2010 (foto autorka, 29. května 2011).

domu. Cena byla v letošním roce doprovázena finanční odměnou ve výši 7 000 eur a mezi oceněnými se umístila i realizace obnovy objektu tzv. Betlému ve Frýdlantu, která proběhla za průběžného dohledu památkové péče v roce 2009–2010.

Burza podstávkových domů

Na webových stránkách společnosti Umgebindeland se nachází centrální databáze podstávkových domů, které jsou na prodej a zájemci o jejich koupi tak mají možnost rychlého vyhledání „vysněného“ domu. Převážná většina nabízených nemovitostí je v Německu, v databázi jsou objekty ve velmi špatném technickém stavu i po kompletní obnově. Nutno dodat, že na německém území funguje i systém zvýhodněných bankovních úvěrů pro majitele podstávkových domů a kupní ceny objektů v havarijním stavu zohledňují na rozdíl od českého území výši budoucích nákladů na opravy. Od vzniku této on-line burzy v roce 2004 bylo takto prodáno již kolem 100 podstávkových domů.

„Rádce pro obnovu podstávkových domů“

Jedním z hlavních úkolů projektu je příprava a realizace praktické příručky či metodiky o správné obnově podstávkového domu. Hlavní autorkou příručky je německá architektka Kerstin Richter a průběžné připomínkování má zajistit český a německý expertní tým.

Příručka by měla vyjít formou volných pracovních listů, které si může majitel pro konkrétní stavební zásah jednoduše okopírovat či stáhnout na internetu.

Příručka má být vydána v roce 2013 a dosavadní práce se od počátku potýkají s velkým problémem obtížného skloubení českých a německých požadavků, rozdílů ve stavební či památkové legislativě, ale i odlišných názorů jednotlivých členů expertních týmů daných různým odborným zaměřením – památkářů, architektů, projektantů, specializovaných řemeslníků apod.

Vzhledem k faktu, že budoucí příručka bude zásadním dokumentem, kterým se budou majitelé podstávkových domů řídit, je třeba doufat, že počáteční diskuze a odlišné názory povedou k obohacení pohledů na věc a ke společnému dílu, které bude platné a použitelné pro praktické potřeby vlastníků i stavebních firem a že zůstane zachováno základní poslání příručky – tedy návod k citlivé obnově a údržbě podstávkových domů za užití tradičních materiálů a technologií.

Praktický seminář pro stavebníky Oldřichov v Hájích 27. listopadu 2010

V listopadu 2010 se v rámci projektu uskutečnil víceméně první společný česko-německý seminář určený opět pro zájemce z řad veřejnosti, odborníky i řemeslníky. Poprvé byly hojně zastoupeny příspěvky z české strany – za NPÚ ÚOP v Liberci prezentace Petra Freiwilliga o podstávkových domech s hrázdným patrem na Frýdlantsku a příspěvek Miroslava Kolky a Terezy Konvalinkové o zhodnocení aktuálních realizací obnov podstávkových domů na území Libereckého kraje. Tomáš Efler z Fakulty architektury ČVUT představil příklady obnov domů s podstávkou v Ústeckém kraji. Za německou stranu přednášel Arndt Matthes o oblastech rozšíření podstávkového domu a rozdílech mezi českými a saskými podstávkovými domy, dále pak hovořil Jürgen Cieslak o vytápění podstávkových domů se zaměřením na historická a nová kachlová kamna. Paní Ute Michel a manželé Nestler prezentovali poznatky vlastníků podstávkového domu o zkušenostech z obnovy.

Tento jednodenní „miniseminář“ přinesl především navázání prvních kontaktů české a německé skupiny odborníků a také zájemců, kteří se problematice podstávkových domů věnují.

Seminář Tradiční materiály a postupy při obnově tzv. podstávkových domů – netradiční pracovní seminář o tradičním stavitelství na Kokořínsku

Hlavní akcí, která byla organizována NPÚ ÚOP v Liberci a financována z projektu za podpory Libereckého kraje, byl pracovní seminář *Tradiční materiály a postupy při obnově tzv. podstávkových domů*, který se konal 7. května letošního roku v Blatcích a ve Ždíreckém Dole na Kokořínsku.

Seminář byl zaměřen na majitele, řemeslníky, odborníky či zájemce o podstávkové domy, kteří se chtěli seznámit s užitím tradičních stavebních technologií a materiálů při obnově objektů lidového stavitelství a některé z prací si i prakticky vyzkoušet.

Jednodenní seminář byl rozdělen na dvě části. Dopolední teoretická část proběhla v sále restaurace v Blatcích. Během ní byly předneseny příspěvky odborníků, kteří se věnují problematice venkovské architektury – první prezentace Ing. arch. Tomáše Eflera (FA ČVUT) o použití přírodních tepelně izolačních materiálů při opravách venkovských staveb seznámila účastníky s možnostmi zlepšení tepelných vlastností u historických objektů, aniž by došlo k narušení jejich historických či stavebně-architektonických hodnot. Inh. Ronny Hausman (malíř a restaurátor, člen spolku *Fachring Umgebende Haus*) prezentoval historickou barevnost podstávkového domu, historické nátěry a důležitost jejich obnovy. Poslední příspěvek Ing. arch. Blanky Tomkové (MěÚ Trutnov) představil poznatky a zkušenosti z pracovních seminářů *Nejen hliněné dny ve Rtyni v Podkrkonoší*, které se již několik let věnují praktické obnově historického objektu z roku 1547 ve Rtyni v Podkrkonoší za užití tradičních materiálů a postupů.

Odpolední praktická část programu se odehrávala v nedalekém Ždíreckém Dole v areálu památkově chráněné usedlosti čp. 3. Hlavním programem pracovního odpoledne bylo provádění vymazávek roubených spár u objektu historického špýcharu. Účastníci si zde mohli

Blatce – účastníci květnového semináře (foto Martin Ouhrabka, 7. května 2011).

Ždírečský Důl – příprava dřevěných količků do spár mezi roubení špýcharu. Vpravo provádění hliněných vymazávek do spár se zpevňující armaturou z dřevěných količků (foto Martin Ouhrabka, 7. května 2011).

vyzkoušet téměř celý proces realizace vymazávek – přípravu a míchání hliněné mazaniny, výrobu a zatloukání dřevěných količků, plnění spár ovčí vlnou, vymazávání spár i jejich konečné zahlázení. Všichni přítomní měli také možnost získat informace o dostupných přírodních materiálech díky prezentaci zástupce německé firmy, která se zabývá distribucí těchto stavebních materiálů (např. konopné izolace, hliněných panelů, ovčí vlny, nepálených cihel, pytlovaných hliněných směsí apod.). Zajímavé srovnání a konzultace pracovního postupu umožnila účast Ondřeje Stržíňky, který se profesionálně věnuje práci s hlinou a provedl řadu obnov a realizací převážně na Moravě.

Během odpoledne proběhly také dvě exkurze do vesnické památkové rezervace Žďár v Podbezděži do objektu čp. 10, ve kterém probíhá celková obnova za užití řady tradičních

technologií a přírodních materiálů (např. konopné izolace) a čp. 7, který je na počátku celkové rekonstrukce. Zde si mohli účastníci vyměnit zajímavé a důležité informace s vlastníky těchto objektů a prohlédnout si exteriéry i interiéry zajímavých historických usedlostí.

Nejen pro potřeby semináře byl organizátory vydán „průvodce seminářem“,⁶ jenž obsahuje příspěvky přednášejících, přibližuje historii navštívených objektů i vybraných obcí na Kokořínsku a také jsou zde uvedeny návody a pracovní postupy pro použití hliněného materiálu u obnov a oprav objektů lidového stavitelství.

Semináře se účastnilo kolem 70 zájemců a během jednoho dne se stihla vymazat celá jižní polovina špýcharu. Pracovní seminář byl přínosem pro všechny vlastníky, zájemce o koupi objektu lidové architektury či řemeslníky, zabývající se jejich obnovou, kteří se chtěli seznámit v praxi s materiály a technologiemi vhodnými při obnově historických vesnických staveb. Velikým kla-

Ždírečský Důl – účastníci semináře při plnění spár ovčí vlnou (foto Martin Ouhrabka, 7. května 2011).

dem a také hlavním cílem semináře byla možnost účastníků vyzkoušet si některé pracovní postupy přímo na místě za účasti odborníků, se kterými bylo možné konzultovat i další konkrétní problematiku obnov objektů lidové architektury. Kromě výše uvedeného posloužil seminář i pro navázání kontaktů a výměny cenných zkušeností mezi samotnými majiteli nejen podstávkových domů.

Na závěr se patří poděkovat všem organizátorům semináře z NPÚ ÚOP v Liberci, Libereckému kraji, který projekt finančně podpořil z prostředků projektu, a v neposlední řadě také velmi ochotným majitelům usedlosti čp. 3 ve Ždíreckém Dole, kteří pro potřeby semináře „zapůjčili“ svůj špýchar, a usedlosti čp. 10 a čp. 7 ve Žďáru za umožnění komentované prohlídky.

Poznámky:

- 1 Projekt č. 100015917 Společně pro zachování podstávkových domů – Zvýšení povědomí a informovanosti z Programu na podporu přeshraniční spolupráce 2007-2013 mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko je financován z Evropského fondu pro regionální rozvoj.
- 2 <http://regionalni-rozvoj.kraj-lbc.cz/page1863/Projekt-Spolecne-pro-zachovani-podstavkovych-domu-Zvysovani-povedomi-a-informovanosti>, vyhledáno dne 2. 11. 2011.
- 3 <http://www.umgebindeland.de>, vyhledáno dne 2. 11. 2011.
- 4 <http://www.fachring-umgebindehaus.eu/>, vyhledáno dne 2. 11. 2011.
- 5 <http://www.pilgerhaeusl.de/>, vyhledáno dne 2. 11. 2011.
- 6 Kolka, Miroslav – Konvalinková, Tereza (eds), Tradiční materiály a postupy při obnově tzv. podstávkových domů. Průvodce netradičním seminářem o tradičním stavitelství na Kokořínsku, Blatce čp. 40, Ždírecký Důl čp. 3, 7. května 2011, Liberec 2011.

REKAPITULACE OBNOVY IDENTIFIKACE MOVITÝCH KULTURNÍCH PAMÁTEK 2007–2011

Ivo Habán

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

V letošním roce oficiálně končí „velká inventura“ movitých kulturních památek, vědecko-výzkumný úkol *Systematická odborná obnova identifikace movitého památkového fondu (s výjimkou mobiliárních fondů kulturních památek)*, který na Národním památkovém ústavu probíhal v letech 2005–2011 a odborní pracovníci NPÚ ÚOP v Liberci se na něm podíleli od roku 2007. Úkol byl řešen nad rámec běžné agendy NPÚ pod hlavičkou Vědy a výzkumu a byl financován ze zdrojů Ministerstva kultury. S ohledem na ekonomické faktory a organizační změny, k nimž došlo v průběhu řešení úkolu, zůstává obnova identifikace movitých kulturních památek na území České republiky nedokončená, přičemž celostátní průměr se pohybuje kolem 40 % reidentifikovaných movitých kulturních památek.

V případě Libereckého kraje bude na konci roku 2011 provedena obnova identifikace u přibližně 75 % movitých kulturních památek. Tento výsledek výrazně převyšující celostát-

Cínové lavabo, autor Anton Bartel (Česká Lípa), první polovina 18. století. Hodkovice nad Mohelkou, kostel sv. Prokopa, sakristie, pohřešováno od roku 1996 (fotobíрка NPÚ ÚOP v Liberci, č. neg. 34085).

Pieta, dřevorezba, polychromie, před polovinou 18. století. Děčřichov, kostel sv. Anny, pohřešována od roku 1996 (fotobíрка NPÚ ÚOP v Liberci, č. neg. 34330).

ní průměr odráží úsilí odborných pracovníků NPÚ ÚOP v Liberci, ale je také ovlivněn relativně nízkým počtem movitých kulturních památek na spravovaném území. Skutečnost, že proces zůstává nedokončen, nedává v celostátním měřítku do dalšího období mnoho důvodů k optimismu. Předložená stať rekapituluje výsledky obnovy identifikace.

Na území Libereckého kraje se aktuálně nachází 1 268 movitých kulturních památek. V období let 2007–2011 byla provedena obnova identifikace u 998 z nich. 919 movitých kulturních památek bylo nalezeno, 77 zatím nenalezeno, 2 prokazatelně zcela zničeny. Většinu zatím nenalezených movitých kulturních památek tvoří odcizené předměty, přičemž podstatná část z nich byla odcizena v průběhu devadesátých let 20. století. Řada nalezených movitých kulturních památek je dochována nekompletní, stav mnoha z nich je neuspokojivý.

Movité kulturní památky tvoří specifickou skupinu předmětů chráněnou státem, avšak na rozdíl od podobných uměleckých děl v muzeích a galeriích jsou movité kulturní památky rozptýlené v terénu, ve vlastnictví soukromých majitelů.¹ Více jak 85 % movitých kulturních památek na území Libereckého kraje tvoří umělecké předměty sakrální povahy v majetku katolické církve (farností ve správě Biskupství litoměřického nebo Biskupství královehradeckého). Zbývající část movitých kulturních památek představuje pestrá směsice předmětů, které se do seznamu dostávají nejvíce jako výsledek žádostí o povolení k vývozu

Pluviál, tkaný brokát, osmdesátá léta 19. století. Polevsko, kostel Nejsvětější Trojice. Odcizeno při vloupání do kostela v době od 20. do 24. května 2007 (fotobírka NPÚ ÚOP v Liberci, č. neg. 15955).

a prodeji (zákon č. 71/1994 Sb.) a které stát tímto způsobem ochrání jako podstatnou součást movitého kulturního dědictví. Jedná se většinou opět o umělecké předměty sakrální povahy, ale také starožitnosti, výtvarné a užité umění. Některé z těchto movitých kulturních památek pojí s Libereckým krajem pouze fakt, že jejich současný majitel má v tomto regionu trvalé bydliště. Početně nejmenší skupinu představují movité kulturní památky technické povahy, jako jsou historické lokomotivy a vagony.

Dosavadní průběh obnovy identifikace se zatím soustředil zejména na dokumentaci předmětů v církevním prostředí (kostely, fary, depozitáře). Tento proces je z větší části dokončen a v budoucnu bude pokračovat jako institucionální činnost v rámci Integrovaného systému ochrany movitého kulturního dědictví (ISO). Dohledávání a zajištění přístupu k solitérům v soukromém majetku jednotlivců bude administrativně a časově náročnější úkol.

Podstata obnovy identifikace spočívá v dohledání předmětu in situ, jeho nové kvalitní fotodokumentaci, provedení rešerší v odborné literatuře, v rámci možnosti také v prameňech, komparace se stávajícím evidenčním listem a promítnutí výsledků výzkumu do nového, elektronicky zpracovaného evidenčního listu. Pomineme-li samotné dohledání předmětu, což je někdy doslova detektivní práce, nastává největší posun v kvalitě digitální fotodokumentace a ve zpřesnění poznatků o díle samotném, především v otázkách datace a autorství, kde důležitou roli hrají farní kroniky, soupisy soch a další prameny, jejichž vyhledávání a digitalizace je jednou z dlouhodobých činností, na nichž NPÚ spolupracuje s archivy.

Liberecký kraj představuje novodobý samosprávný útvar, který neodráží příliš historické hranice a souvislosti a nekryje se ani s hranicemi církevní správy. Obnova identifikace přináší jednak statistické údaje o skladbě a stavu seznamu movitých kulturních památek na území Libereckého kraje, současně pomáhá skrze jednotlivá díla dále rozkrývat historické vazby mezi objednateli, mecenáši, umělci a uměleckými dílnami a přispívá tak k objasnění jejich fungování v rámci historického regionu. Tyto vazby mnohdy současně hranice kraje překračují, zejména směrem na Šluknovsko, Mnichovohradištsko či Žitavsko, Žhořelecko a Budyšínsko. Postupně se tak doplňuje historický kulturní obraz regionu a anonymní díla dostávají tvář. Typickým příkladem je rozkrývání vrstev u oltářní architektury, kdy většina barokních a rokokových oltářů prošla úpravami v průběhu 19. nebo počátku 20. století, např. výměnami ústředních obrazů na retabulu. Jejich datace, stylové i autorské určení je potom logicky také vícevrstevnaté.

Jako typický příklad skupiny vzájemně souvisejících movitých kulturních památek lze označit kostelní interiér, kde je chráněný hlavní oltář, dva boční oltáře, případně oltář Božího hrobu, kazatelna, křtitelnice, varhany, zpovědnice, lavice, některá preciosa, eventuálně další solitérní předměty – sochy, obrazy, výjimečné kusy nábytku, další liturgické předměty (např. prapory, korouhve, věčná světla), liturgický textil, zvony a hodinový stroj. Jen menší část sakrálních interiérů na území Libereckého kraje se do dnešní doby dochovala vybavená celou touto škálou uvedeného mobiliáře v kvalitě na úrovni movité kulturní památky, nebo má takový mobiliář, ale ne všechny jeho součásti jsou památkově chráněny.²

Státní seznam movitých kulturních památek začal vznikat zhruba od poloviny šedesátých do počátku sedmdesátých let 20. století, kdy byly v několika vlnách zapsány největší soubory.³ Proces prohlašování za kulturní památku probíhá kontinuálně dodnes. Intenzita, s níž přibývaly předměty na seznam movitých kulturních památek, byla podmíněna aktivitou pracovníků památkové péče v regionu a v posledních desetiletích také měnící se situací na Ministerstvu kultury, v jehož kompetenci nyní spočívá administrativa prohlašování věcí za kulturní památku. Skladba seznamu movitých kulturních památek⁴ tak odráží bohatství regionu, ale současně i to, jakým způsobem vnímali, objevovali a reflektovali odborníci i veřejnost⁵ v uplynulých téměř padesáti letech hodnoty v dochovaném památ-

kovém fondu. Seznam movitých kulturních památek na území Libereckého kraje zatím příliš nereflexuje podobně jako v jiných regionech mladší období, ať už se jedná o tvorbu doby první republiky nebo záležitosti po roce 1945, a to jak v oblasti sakrálního umění, užitého umění či interiérových doplňků. Památková péče si tento stav uvědomuje, nejen jako výsledek obnovy identifikace. Zásadnější skokové změny na seznamu movitých kulturních památek jsou limitované jednak personálními, především ale systémovými možnostmi s ohledem na platnou legislativu.

Výstupem obnovy identifikace je doplnění dat základního výzkumu, který se bezprostředně promítne do podoby evidenčních listů a postupně také do prezentace ústředního seznamu movitých kulturních památek.⁶ Přestože vědecko-výzkumný úkol nyní oficiálně končí (končí jeho podpora ve stávající podobě v rámci Vědy a výzkumu), bude naší snahou reidentifikaci postupně dokončit a výsledky prezentovat v rámci navazujících projektů aplikovaného výzkumu. Jedním z nich je výstava sakrálního umění v regionu spojená s vydáním odborného katalogu, který by reflektoval umělecky nejvýznamnější dochované předměty sakrální povahy a jejich tvůrce. Některá z těchto témat jako např. činnost barokní sochařské dílny Jelínků z Kosmonos a její spolupráce s turnovským malířem Janem Jiřím Hertlem nebo činnost libereckého malíře Jacoba Ginzela byla již zpracována.⁷ Řada dalších témat a osobností byla zpracována částečně nebo již poměrně dávno a objevují se k nim nové poznatky. Činnost některých významných regionálních osobností nebo dílen na své

Šest svícňů, dřevořezba, bílá monochromie, zlacení, počátek 18. století. Velký Valtinov, kostel sv. Jana Nepomuckého, odcizeno 1972 (fotobírka NPÚ ÚOP v Liberci, č. neg. 15635, červen 1964).

Madona, dřevořezba, polychromie, počátek 15. století(?). Horní Štěpanice, kostel Nejsvětější Trojice, odcizeno 1971 (fotobírka NPÚ ÚOP v Liberci, č. neg. 8223, foto Wágnerová).

Reliéfni kartuše s námětem Krista a Samaritánky, dřevorezba, polychromie, zlacení, druhá polovina 18. století. Nová Ves nad Popelkou, kostel sv. Prokopa, zábradlí kazatelny. Odcizeno cílenou krádeží zaměřenou na tento předmět dne 2. srpna 2009 (foto autor; 16. června 2009, fotosbirka NPÚ ÚOP v Liberci).

ny Petra Buška a jeho synů, činných v Huse u Sychrova, jejichž charakteristická neostyllová produkce dala novou tvář řadě interiérů na Jablonecku, Turnovsku a Českosudsku. Také produkce této dílny na své důkladnější zhodnocení zatím čeká.¹¹ Obecně velmi málo zmapovanou oblastí je tvorba autorů a uměleckých dílen první poloviny 20. století, jako např. sochařská dílna Kindermanna z Frýdlantu, která svými unifikovanými solemi postavami vybavila řadu kostelů na Frýdlantsku, Hrádecku, Liberecku a v Podještědí.

Vedle regionálních osobností se příležitostně setkáváme také s importy uměleckých děl významnějších autorů spojených s osobou mecenáše, jako je tomu v případě obrazů vídeňského malíře Dominika Kindermanna v kostelech na harrachovském panství v Jablonci nad Jizerou a Jilemnici, v případě obrazu Ignáce Raaba v Hrádku nad Nisou, oltářních obrazů Josefa Hellicha na Českolipsku a dalších importů z domácího i zahraničního prostředí. Okolnosti ojedinělých výskytů takovýchto výjimečných děl nejsou mnohdy dosud uspokojivě objasněny.

Jiným možným navazujícím projektem aplikovaného výzkumu je „černá kniha“ odcí-

zhodnocení stále čeká, což je podmíněno nedostatkem běžně dostupných informací. Zpracování těchto témat vyžaduje rozsáhlejší, časově náročný pramenný výzkum, na nějž v rámci běžné agendy NPÚ nezbývá prostor. Toto je příklad pozdně barokního malíře sakrálních námětů Filipa (Philippa) Leubnera,⁸ činného na Liberecku v gallasovských službách anebo chrastavského rodáka Wilhelma Kandlera. Podrobně zpracována není dodnes ani tvorba rodiny Führichů, v osobě Josefa Führicha překračující hranice regionu, kteří se tak nadále řadí k pozapomenutým německy hovořícím autorům.⁹ Dalším umělcem tvořícím pro sakrální prostředí zachyceným na Liberecku je např. malíř Augustin Jonas, anebo jiný frekventovaný autor náboženských obrazů 19. století, František Maischaidler (Majšajdr) z Železného Brodu.¹⁰ Regionální umělecká produkce liturgických předmětů ve stylu dozívajícího baroka a nastupujícího klasicismu je spojena s činností libereckého zlatníka Johannese Lahna, jehož monstrance zaplnily kostelní interiéry od Smržovky po Chrastavu, ale dnes o něm nevíme prakticky nic. Poslední desetiletí 19. století jsou spojená s tvorbou umělecké řezbářské dílny

zených předmětů – movitých kulturních památek. Některé z nich tvoří obrazovou přílohu příspěvku. Movité památky představují v rámci celkového zaměření a priorit vedení Národního památkového ústavu spíše okrajovou oblast, svojí problematikou přesahující do sféry muzeí a galerií. NPÚ zajišťuje evidenci a dokumentaci, v otázce výzkumu je však zapotřebí širší spolupráce na úrovni jednotlivců i institucí.

Poznámky:

- 1 Ivo Habán, K dokumentaci a stavu movitých kulturních památek na území Libereckého kraje, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2007, s. 53–59.
- 2 Většinou jsou chráněny buď výjimečné solitéry nebo je snaha chránit vybavení interiéru jako historicky cenný homogenní celek.
- 3 Nejstarší zápisy jsou z roku 1965. Prvním zapsaným souborem v tehdejším Severočeském kraji bylo 242 movitých kulturních památek v okrese Česká Lípa. Z hlediska evidence byla první movitou kulturní památkou na území dnešního Libereckého kraje barokní socha sv. Pavla s pořadovým číslem 35–1, nacházející se v kostele sv. Kříže v České Lípě, zapsaná rozhodnutím školské kulturní komise ONV č. 28 ze dne 8. 7. 1965.
- 4 Miloš Krčmář, Ústřední seznam kulturních památek je dynamický systém, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2007, s. 60–63.
- 5 Návrh na prohlášení věci může podat kdokoli, o prohlášení rozhoduje Ministerstvo kultury s přihlédnutím ke stanovisku NPÚ, ORP, krajského úřadu a vlastníka.
- 6 Nová podoba prezentace ústředního seznamu kulturních památek – Památkový katalog, by měla být zprovozněna v roce 2012.
- 7 Výtisková, Eva, Jacob Ginzel 1792–1862. Obrazy a kresby. Katalog výstavy, Liberec 16. 1.–1. 3. 1992. Hladík, Tomáš – Hamsíková, Radana – Suchomel, Miloš, Josef Jiří Jelínek (1697–1776) : barokní sochařská dílna z Kosmonos, katalog k výstavě, Praha 24. 10. 1997–15. 2. 1998.
- 8 Heslo IMe [Ivana Melicharová-Panochová], Leubner (Leibner), Philipp (Philipp, Jan Filip), in: Anděla Horová (ed.), Nová encyklopedie českého výtvarného umění Dodatky, Praha 2006, s. 457–458. Projekt monografické výstavy Philippa Leubnera je v jednání se Städtische Museen Zittau.
- 9 Ranou tvorbou Josefa Führicha se nejnověji zabývá Pavla Machalíková, Zázemí řemesla a perspektivy akademických studií. K ranému dílu Josefa Führicha v Čechách, Umění LIX, č. 1, 2011, s. 20–39. Opět se ale nejedná o monografické zpracování.
- 10 Dílem Františka Maischaidera se v nedávné době zabýval PhDr. Jiří Macek. Nepublikovaná stať je uložena v kopii v Městském muzeu v Železném Brodě.
- 11 Pracovníci NPÚ ÚOP v Liberci směřují k podrobnějšímu zpracování této problematiky, připravuje se výstavní projekt.

Anděl, dřevorezba, světle šedá monochromie, zlatění, kolem roku 1818. Dlouhý Most, kostel sv. Vavřínce, boční oltář Panny Marie Lurdské. Odcizeno v době kolem 19. srpna 2011 (foto autor, 4. června 2010, fotosbirka NPÚ ÚOP v Liberci).

FIGURÁLNÍ SKLOMALBY V IKONOGRAFICKÉM PROGRAMU EVANGELICKÉHO KOSTELA V JABLONNÉM V PODJEŠTĚDÍ

Václav Zeman

Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Děčín

Německý evangelický sbor a kostel v Jablonném v Podještědí

Sbor německých evangelíků v Jablonném v Podještědí se konstituoval jako kazatelská stanice (tj. jako nejnižší správní útvar církve) liberecké farnosti evangelické církve augsburského vyznání v roce 1870.¹ K usnadnění přestupů k evangelické církvi, jejich větší četnosti i zakládání nových sborů přispělo vydání tzv. Protestantského patentu v roce 1861. Přestože evangelíkům neposkytl proklamovanou úplnou rovnoprávnost s příslušníky katolické církve,² zrušil mnohá doposud platná omezující nařízení Tolerančního patentu, týkající se mimo jiné výstavby evangelických kostelů.

Stavba kostela však ještě po dlouhou dobu překračovala finanční možnosti malého sboru a místní protestanti se museli spokojit s modlitebnou zřízenou na zámku Nový Falkenburk. Po třiceti letech jejího užívání byli však nuceni tento prostor opustit a najít nové místo pro vysluhování bohoslužeb. Po vyloučení možnosti koupě domu ve městě se zdejší souvěrci rozhodli pro stavbu kostela, k níž jim dopomohl Gustav-Adolfský spolek a tovaryník Braß z Dolního Podluží, současně majitel nedalekého statku Valtínov.³ Základní kámen byl slavnostně položen 22. září 1901⁴ a již 20. července roku následujícího došlo ke slavnostnímu posvěcení Křížového kostela (*Kreuzkirche*) na jižním okraji města. Jednoduchou obdélnou stavbu s polygonálním závěrem a vížkou ve vstupním průčelí realizoval v novogotickém stylu stavitel Beckert.⁵

Od roku 1902 za finanční podpory Evangelického svazu působil v Jablonném vikář Hermann Steckert (1878, Liberec – 1941, Nový Bor).⁶ V roce 1908 byl v kostele instalován zvon od drážďanské zvonařské firmy Bierlingů.⁷ Počet souvěrců ve sboru narůstal, k roku 1913 evidovala kazatelská stanice 178 členů.⁸ Následné válečné události se podepsaly i na velikosti obce, předválečné úrovně počtu členů dosáhl sbor až v polovině dvacátých let.⁹

V roce 1922 byl evangelický sbor v Jablonném povýšen na pobočnou obec liberecké farnosti¹⁰ a roku 1929 se v Jablonném konstituovala farní obec Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jak zněl plný název církve německých evangelíků v meziválečném Československu.¹¹ Tato farnost zahrnovala pobočnou obec Mimoň a kazatelské stanice Cvikov, Janovice v Podještědí, Zákupy a Stráž pod Ralskem.¹² Centrem nově zřízené farnosti se stalo Jablonné, a to i přesto, že na přelomu dvacátých a třicátých let v Mimoní i Cvikově působily sbory početnější.¹³ Pro volbu Jablonného totiž hovořily dvě skutečnosti. Od roku 1902 zde stál již zmíněný kostel, zatímco v Mimoní vystavěli evangelici vlastní chrám až v roce 1931¹⁴ a ve Cvikově byla k dispozici pouze modlitebna.¹⁵ Rozhodující faktor však nejspíše představovalo kontinuální působení vikáře (s přestávkami od roku 1902), díky němuž se Jablonné stalo přirozeným centrem oblasti. Zdejší vikář od počátku mimo jiné zajišťoval v okolních obcích výuku náboženství.¹⁶

Po úmrtí prvního faráře Alberta Szycha (1879, Jastrow/Německo¹⁷ – 1935) farnost rok administroval někdejší vikář Hermann Steckert, nyní evangelický farář v Novém Boru. Jeho stejnojmenný syn a místní rodák Hermann Steckert jun. (*1905, Jablonné v Pod-

ještěd) obsadil na konci roku 1936 farářský post v Jablonném a setrval zde až do roku 1942, kdy po otcově úmrtí převzal novoborskou faru. Jako poslední německý evangelický farář v Jablonném působil až do svého odsunu v roce 1945 Josef Papert (*1893, Trávník u Cvikova).¹⁸

Sklomalby a jejich ikonografický obsah

Okna evangelického kostela v Jablonném byla opatřena barevnými vitrážemi a sklomalbami, z nichž dvě nejvýraznější s dominantní figurální výzdobou zaujímají pohledově nejakcentovanější okna v presbytáři. Na těchto sklomalbách jsou zobrazeny dvě novozákonní postavy – Jan Křtitel a apoštol Pavel. Stojící figury jsou zasazeny před stylizovanou historizující, převážně gotizující architekturu. Tyto iluzivní niky ohraničují po bocích sloupky s vlysem gotické jeptišky, z jejichž hlavic s motivem vinné révy, citující spíše tvarosloví románského slohu, vybíhá stylizovaná pětילוčná kružba s trojlístými nosy. Tkanina s listovým motivem, napnutá mezi sloupky a ukončená třásněmi dopadajícími k dlažbě, tvoří pozadí zobrazených světců. V dolní části je pak v dekorativně upraveném prostoru vyveden nápis se jmény sponzorů okenních vplní.

Obě postavy jsou zobrazeny en face, s nakročenou levou nohou, výrazněji u Jana. Ten v levé ruce drží svůj typický atribut – rákosový kříž, zde s mluvící páskou, k níž směřuje natažený ukazovák pokrčené pravé paže. Jeho další atribut – beránek – je přítomen pouze v nápisu na pásce.¹⁹ Text zvolání pochází ze scény z evangelia podle Jana. Na místě, kde synoptická evangelia hovoří o křtu, autor Janova evangelia nechává Jana Křtitele promlouvat o rozdílu mezi ním a Ježíšem. Text tohoto evangelia zde pak Ježíšovo pokřtění Janem Křtitelem nezmiňuje, přestože autor spisu u čtenáře předpokládá znalost scény ze synoptických evangelií. Jan Křtitel dokonce dvakrát pronáší toto zvolání: „Hle, Beránek Boží.“²⁰ (J 1,29.36). Sklomalba vyřčená slova pojednala směřováním Křtitelova ukazováku na nápisovou pásku s latinským zněním textu.

Autor sklomalby přejímá tradiční Janovu ikonografii. Světec je oblečen v oděv ze zvířecí srsti přepásaný koženým pásem,²¹ přes pravé rameno má přehozeno bohatě řasené hnědé roucho s lemem, splývající až k bosým nohám. Největší pozornost je věnována Janově tváři a výrazu. Dlouhé vlnité hnědé vlasy a kratší plnovous rámuje obličej s přísným pohledem, zdůrazněným sevřenými rty a nápadným nosem. Výraz dává tušit Janovu nesmlouvavost a přesvědčení o pravdivosti svého výroku.

Přestože Jan není zobrazen jako divý muž, živící se kobyilkami a medem divokých včel (Mk 1,6; Mt 3,4), je na první pohled patrný rozdíl mezi ním a důstojně vyhlížejícím ctihodným římským občanem Pavlem. Ten je oblečen v bílou vertikálně řasnou róbu splývající na zem, přes ramena má přehozen karminový plášť, na rubu žlutozelené barvy. Apoš-

Evangelický kostel v Jablonném v Podještědí těsně před dokončením. Obrazová část pohlednice odeslané však až roku 1912 (sbírka autora).

Sklomalba s Janem Křtitelem (foto autor, 2007).

nosti tohoto úkonu (Mt 3,1–17; Mk 1,2–11; L 3,1–22). V Janově evangeliu je protiklad mezi oběma zdůrazněn ještě výrazněji. V teologii čtvrtého evangelia hrají velkou roli tzv. Ježíšovy zjevatelské řeči, tj. výroky začínající slovy: „Já jsem ...“ (resp. „egó eimi“ v řeckém originálu). Evangelista v příběhu Jana Křtitele ještě více akcentuje tento výrazový prostředek, když Janovi klade do úst trojí výpověď uvozenou: „Já nejsem...“

Jan zároveň upomíná na křest, jednu ze dvou svátostí, které si luterská církev ponechala. Přesto Janova hlavní role v ikonografickém programu kostela spočívá v roli židovského reformátora, Ježíšova předchůdce a možná i učitele.²⁵ Teprve za ním „přichází ten, jemuž není hoden rozvázat řemínek u jeho obuvi“ (J 1,27). Jan stojí u počátků Ježíšova veřejného působení. Ježíšovou smrtí, křížem²⁶ (viz *Kreuzkirche*) dějiny spásy dosahují vrcholu, vrcholí jím i ikonografie kostela.

Následovníkem a v jistém smyslu i dovrшитelem Ježíšova odkazu je apoštol Pavel. Žid, který před Damaškem dochází obrácení a následně evangelijní zvěst šíří mezi pohany až na konec světa (Sk 13,47). Pavel s Petrem jistě patří mezi největší postavy rané církve. Pro protestantismus je ovšem zásadní Pavlova teologie, na níž Luther založil svou nauku o ospravedlnění pouhou vírou a milostí, tedy jeden ze základních článků evangelické věro-

tol je vyobrazen rovněž se svými typickými atributy. Levou rukou tiskne na hrud' knihu, odkazující na jeho dopisy, jež se staly součástí novozákonního kánonu. Dlouhý meč, postavený při pravém boku a směřující čepelí k zemi, Pavel přidržuje pravou rukou, položenou na křížení jílce a záštity. Meč představuje popravčí nástroj, jímž byl dle tradice Pavel sťat.²² I tuto postavu umělec individualizoval zdůrazněním rysů tváře, jejíhož měkčího výrazu dosáhl zejména zobrazením bujného dlouhého tmavého plnovousu a vlnitých vlasů, jež jsou v souladu s tradiční ikonografií na čele kratší a prořídle. Velkou pozornost věnoval malíř jeho mírnému, leč sveřepému pohledu upřenému k oltáři.²³

Nabízí se otázka, proč byly právě tyto postavy zvoleny k výzdobě oken kostela. Jana Křtitele všechna evangelia představují jako Ježíšova předchůdce, a to i ve smrti.²⁴ Svěho poslání si je vědom (jeho výroky o křtu vodou, Duchem svatým a ohněm) a v rozhodujícím okamžiku poznává Mesiáše v Ježíšovi, kterého se zdráhá pokřtít. Nakonec tak ale činí jím samým přesvědčen o nut-

uky. Zatímco římskokatolická ikonografie by pravděpodobně zvolila zobrazení Pavla s Petrem jako prvním římským biskupem, je v evangelické upřednostněn právě Pavel,²⁷ přestože i zobrazení obou apoštolů není protestantské ikonografii neznámé.²⁸

Zatímco velká část německých evangelických kostelů byla označována jako *Christuskirche*, v názvu kostela v Jablonném je položen důraz jen na jedinou oblast Ježíšova působení – na kříž. Teologie kříže je typická právě pro Pavla, kterého prakticky nezajímá Ježíšův život (ani s ním vlastně nemá žádnou přímou zkušenost), nýbrž právě Kristus ukřižovaný (1K 2,2). Ježíšův život je u Pavla redukován na smrt (kříž) a vzkříšení (víru).²⁹

Cesta vedoucí od Jana Křtitele přes Ježíše po Pavla představuje i vývoj v eschatologickém nazírání. Janovi i Ježíšovi bylo společné apokalyptické očekávání, avšak jejich představy o přípravě na Poslední soud se lišily. Zatímco Jan prezentoval své hrůzné vize a prostředkem pokání mu byl strach před trestem (konec tohoto věku), Ježíš naopak svou dobu chápal jako období radostné a na Boží soud nahlížel z pohledu spasených, čili jako na událost mimořádně kladnou (počátek nového věku).³⁰ Jeho učení o spáse pouhou milostí pak domýšlí Pavel a později Luther. A právě cesta od jednoho okna ke druhému ukazuje na vývoj těchto názorů. Účastníkům bohoslužeb tak měl pohled na tyto muže poskytovat nejen vzor, ale i naději.

Autor sklomaleb

Obě sklomalby zhotovila firma Carla Ludwiga Türckeho ze Žitavy. Nákladná výroba malovaných oken byla často hrazena ze sbírek nebo konkrétními dárci. Obvykle se jednalo o významné a majetné členy sboru či zahraniční sponzory, v případě Jablonného se o uhrazení nákladů na pořízení sklomalby s vyobrazením Jana Křtitele podělily ženské spolky Gustav-Adolfské nadace v Löbau a Žitavě,³¹ Pavlovu sklomalbu kupodivu sponzoroval sám autor, malíř C. L. Türcke.³²

Carl Ludwig Türcke (1841–1909) byl významným výrobcem vitráží a zakladatelem tradice moderní sklomalby v Žitavě. Jeho dílna, založená v roce 1865, se vyvinula v jednu z nejvýznamnějších v Německu vůbec. C. L. Türcke se narodil v roce 1841 v rodině žitavského knihvazače a se sklářským řemeslem přišel do styku prvně snad v severních

Sklomalba s apoštolem Pavlem (foto autor, 2007).

Čechách, byť pro to chybějí doklady. Zkušenosti s vitrážemi, získané restaurováním, následně zužitkoval při jejich výrobě. Již v roce 1879 byl jmenován saským dvorním malířem skla (*Königlich Sächsischer Hofglasmaler*). Aby mohl realizovat větší zakázky, spojil se s obchodníkem Rudolfem Schleinem, který se tak stal spoluvlastníkem podniku (*Hofglasmalerei*). V roce 1892 založili v Praze filiálku firmy. Výroba probíhala i v další české pobočce, a sice v dílně v budově staré školy v Hrádku nad Nisou, čímž se zásobování rakousko-uherského trhu stalo výrazně lacinějším. Když společná firma skončila v likvidaci, otevřel si Schlein vlastní podnik ve starém ateliéru v Hrádku, zatímco Türcke musel investovat do nového objektu, aby i nadále mohl v Rakousku-Uhersku podnikat s nižšími náklady. Kvůli zhoršení zdravotního stavu předal C. L. Türcke v roce 1904 celou živnost synovi Curtovi, který byl o dva roky později nucen hrádeckou filiálku rozpustit. Sklomalby v Jablonném tak představují pozdní dílo tvorby Carla Ludwiga Türckeho, který během svého života vyzdobil vitrážemi a sklomalbami kromě světských staveb asi 450 kostelů. Türcke dosáhl obrovského věhlasu a jeho práce pronikly nejen do evropských států, ale také do Afriky či Ameriky.³³

Zhodnocení a závěr

K historii evangelického sboru a kostela v Jablonném v Podještědí se dochovalo jen velmi málo písemných pramenů, mnohé informace zůstávají neznámé. A tak i o Türckově autorství popisovaných sklomaleb se dozvídáme pouze z dochovaných hmotných pramenů, tedy přímo z jeho uměleckého díla. Detaily o zadání výroby těchto sklomaleb či o Türckeho pohnutkách ke sponzorování vlastního díla nejsou známy.

Po roce 1945 mnohé německé evangelické kostely v českých zemích zůstaly nevyužity a byly devastovány. Lehce degradující skleněné okenní výplně se velmi často stávaly snadným terčem vandalských útoků, čímž došlo ke zničení mnoha z těchto působivých uměleckých děl, včetně Türckeho produkce. A tak hodnota každého dochovaného obdobného uměleckého díla pochopitelně stoupá a je potěšitelné, že právě výtvarně kvalitní a působivé sklomalby v evangelickém kostele v Jablonném v Podještědí zůstaly bez výraznějšího poškození.

Uvedený rozbor ukázal, že náměty výzdoby byly zvoleny tak, aby korespondovaly se zaměřením kostela a je nutné zdůraznit, že jejich zpracování Türckeho firmou přispělo k malebnému výrazu interiéru kostela, byť dnes pohledovému uplatnění těchto figurálních sklomaleb poněkud škodí nevhodně instalované varhany v presbytáři. I tak ještě dnes mohou tyto okenní výplně poskytovat estetický zážitek a postavy na nich zobrazené dávat návštěvníkům kostela vzor i naději.

Poznámky:

- 1 Schematismus der Evangelischen Kirche Augsburgischen und Helvetischen Bekenntnisses in Österreich 1913, Wien: K. k. evang. Oberkirchenrat Augsb. und Helv. Bek. 1913, s. 51.
- 2 Petr Pabian, Protestantismus a náboženská svoboda. České evangelictví v 60. letech 19. století, in: Pavel B. Kůrka – Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka (edd.), *Angelus Pacis. Sborník prací k počtě Noemi Rejchrtové*, Praha 2008, zejm. s. 417–418.
- 3 *Festschrift zur Feier des 50jährigen Bestandes der evangelischen Gemeinde A. B. Reichenberg (Deutschböhmen). 50 Jahre Pfarrgemeinde 1862–1912*, Reichenberg: Im Selbstverlage der evangelischen Gemeinde 1912, s. 17–18, 26–27.
- 4 Umístěn v předsíni kostela. Nápis: GRVNDSTEIN / 22. 9. 1901. Retrospektivně vedené záznamy městské kroniky uvádějí chybné datum (srov. *Festschrift zur Feier*, s. 18) slavnosti 9. září 1901. Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Česká Lípa (dále jen SOKA Česká Lípa), fond Archiv města (dále jen AM) Jablonné v Podještědí, karton č. 3, inv. č. 40, městská kronika 1836–1942, s. 230.

- 5 Festschrift zur Feier, s. 26–27. Vlastivědná díla nevěnují evangelickému kostelu a sboru prakticky žádnou pozornost (srov. Victor Pinkava, Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberg in Böhmen, [Deutsch] Gabel 1897; Erich Gierach – Franz Runge, Deutsch-Gabel in tausendjähriger Vergangenheit, Deutsch-Gabel 1926). Brožurka o evangelických kostelech severních Čech přináší informaci o libereckém staviteli Melzenovi jako realizátoru kostela (Jaroslav Drbohlav, Evangelické kostely z konce 19. a počátku 20. století v severních a severozápadních Čechách, Duchcov 1999, heslo Jablonné v Podještědí), mnoho informací nepřináší ani nejnovější encyklopedie evangelických kostelů (Zdeněk R. Nešpor, Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska, Praha: Kalich 2009, s. 198). Nejvíce informací poskytuje brožura k padesátileté existenci libereckého evangelického sboru (Festschrift zur Feier). Písemné prameny jsou též velmi sporé. Několik údajů poskytuje městská kronika (SOKA Česká Lípa, AM Jablonné v Podještědí, karton č. 3, inv. č. 40, městská kronika 1836–1942) a pro dvacátá a třicátá léta 20. století pak archiválie z Ústředního archivu Českobratrské církve evangelické v Praze.
- 6 Festschrift zur Feier, s. 18; Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické (dále jen ÚA ČCE) Praha, fond Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ústředí Jablonec nad Nisou (dále jen Německá evangelická církev), kniha č. 1, s. 42.
- 7 Zvon o hmotnosti 753 kg byl laděn do tónu G (SOKA Česká Lípa, AM Jablonné v Podještědí, karton č. 3, inv. č. 40, městská kronika 1836–1942, s. 250 a 325) a byl pořízen na náklady dražďanského hlavního spolku Gustav-Adolfské nadace (Festschrift zur Feier, s. 31).
- 8 Srov. pozn. 1.
- 9 V roce 1926 čítal filiální sbor v Jablonném již 182 členů. Die Gliederung der „Deutschen Evangelischen Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien“ nach dem Stande vom 1. Juli 1926, in: Deutscher Evangelischer Volkskalender für Böhmen, Mähren und Schlesien 1927, s. 106.
- 10 ÚA ČCE Praha, Německá evangelická církev, karton č. 28, sign. III/A/3.R 127, kopie dopisu církevního prezidenta čj. 1396/29 z 10. 6. 1929.
- 11 Amtsblatt der Deutschen Evangelischen Kirchenleitung für Böhmen, Mähren und Schlesien 7, sešit 3, 11. 10. 1929, s. 34.
- 12 Stav k 1. červenci 1938. Die Gliederung der „Deutschen Evangelischen Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien“ nach dem Stande vom 1. Juli 1938 (dále jen Gliederung 1938), in: Sudetendeutscher Evangelischer Volkskalender, 1939, citováno dle Ernst Lehmann, Die Unverlierbarkeit evangelischen Kirchentums aus dem Osten, Band 2/Heft 1: Die evangelischen Sudetendeutschen, Düsseldorf 1970, s. 90.
- 13 Schematismy v Deutscher Evangelischer Volkskalender für Böhmen Mähren und Schlesien, dvacátá léta 20. století.
- 14 Oskar Sakrausky, Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien, Bd 4 (1929–1931), Heidelberg: Johannes-Mathesius-Verlag 1989, s. 101.
- 15 Gliederung 1938, s. 90.
- 16 Festschrift zur Feier, s. 27 a 35.
- 17 Dnes Jastrowie v Polsku.
- 18 ÚA ČCE Praha, Německá evangelická církev, karton č. 28, sign. III/A/1.R 127, dopis z 6. 12. 1935 a kniha č. 1, s. 142, 145 a 240.
- 19 ECCE / [A]GNVS DEI. Nápis je vyveden nerealisticky, průběžně po obou stranách zvlněné pásky, aby se text pohledově uplatnil v logickém sledu slov.
- 20 Ve všech citacích užít Český ekumenický překlad Bible z roku 1985.
- 21 Jako Eliáš (Petr Pokorný, Ježíš Nazaretský, Historický obraz a jeho interpretace, Praha 2005, s. 67), byť chlupatý plášť mohl být obecně oděvem proroků (Za 13,4). Ikonografie Jana Křtitele – zejména v jeho oblečení – vychází ze zmínek v evangeliích (Mk 1,6; Mt 3,4).
- 22 Knihy Nového zákona tuto zprávu nepřinášejí, a to ani Skutky apoštolské, přestože jejich vyprávění k ní směřuje. Jejich autor i čtenář, jemuž je dílo určeno, však o tragickém konci Pavlova života ví.
- 23 Je pravděpodobné, že na oltáři byl přítomen kříž, a to buď formou oltářního obrazu, či oltář mohl být tvořen křížem.
- 24 P. Pokorný, Ježíš Nazaretský, s. 63–64.
- 25 Hypotézu o Křtitelově učitelské roli v začátcích Ježíšova působení uvádí P. Pokorný, Ježíš Nazaretský, s. 66.
- 26 Na ztvárnění Jana Křtitele je zde pozoruhodné, že přítomnost Beránka božího není zobrazena v souvislosti se křtem, nýbrž je již ukřižovaný (mluvící páska visí na Janově kříži), čímž je opět zdůrazněna Ježíšova oběť na kříži jako téma ikonografické koncepce kostela.
- 27 Např. v Ústí nad Labem evangelický kostel jako *Pauluskirche*.
- 28 Kupříkladu v evangelickém kostele Petra a Pavla ve Františkových Lázních zdobí tři okna v presbytáři figurální sklonmalby s vyobrazením Ježíše Krista a apoštolů Petra a Pavla.

- 29 Ke vztahu Pavla k Ježíšovi srov. P. Pokorný, Ježíš Nazaretský, s. 38–61 (kapitola Pavel a Ježíš). K Pavlovu životu a teologii v češtině přehledně kupř. Günther Bornkamm, Apoštol Pavel, Praha 1998.
- 30 Rozdíly ve strategii spásy a nápravy představovaly pravděpodobně hlavní příčinu rozchodu obou reformatů. P. Pokorný, Ježíš Nazaretský, s. 67–71.
- 31 Nápis „Gespendet von den Frauenvereinen / ev(angelischer) G(ustav) Ad(olf) Stiftung zu Löbau u(nd) Zittau i(n) S(achsen)“.
- 32 Nápis „Gespendet v(on) Hofglasm(alerei) [v(on) C(arl)] L(udwig) Tü(r)cke, Zittau i(n) S(achsen)“. Rekonstrukce chybějícího textu vychází z doložených analogií.
- 33 Bernd Mälzer, Zittauer Glasmaler und ihre Werkstätten, in: Zittauer Geschichtsblätter, Heft 33: Zittauer Glasmalerei 1865–1964, Zittau-Görlitz 2007, zejm. s. 2–18.

POMNÍK SVÁROVSKÉ STÁVKY

Miloš Krčmář

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Výraznou dominantou Svárova, dnes místní části Velkých Hamrů, je památník obětem tzv. svárovske stávky, který odkazuje na střet dělníků s četníky a vojskem před bývalou Liebiegovou továrnou v roce 1870.

Podnět k jeho zbudování vzešel z Krajského výboru Komunistické strany Československa (KV KSČ) v Liberci v roce 1958. Společně s budováním památníku ve Svárově byla zároveň zadána výstavba památníku tábora lidu na Ještědské pláni. Důvodem ke zbudování památníku ve Svárově bylo blížící se 90. výročí události v roce 1960. Na základě výnosu sekretariátu KV KSČ v Liberci ze dne 17. července 1958 bylo nařízeno, že se na přípravách pro zajištění výstavby monumentu budou podílet Okresní výbor KSČ (OV KSČ) v Jablonci nad Nisou, KV KSČ v Liberci a Ústav dějin KSČ.

Bylo usneseno, že památník bude umístěn v bezprostřední blízkosti místa stávky, to je u mostu přes řeku Kamenici.

První zasedání výboru pro zbudování obou památníků proběhlo 17. srpna 1958. Na základě svolané porady bylo rozhodnuto, že se obě akce budou řešit samostatně. Na podobu svárovskeho památníku byla vypsaná celostátní autorská veřejná anonymní soutěž. Termín pro dodání soutěžních návrhů byl stanoven na 15. prosince 1958 a na náklady soutěže bylo vyčleněno 58 000,- Kč. Investiční záměr měl vypracovat Okresní národní výbor Jablonec nad Nisou do 15. září 1958. Pro celkovou realizaci památníku se počítalo předběžně s částkou 490 000,- Kč. Na výdajích se měly podílet Krajský národní výbor, Okresní národní výbor i Městský národní výbor Svárov, dále odpracovanými hodinami ve zvláštních směnách národní podnik Seba, který se nacházel v původní Liebiegově továrně, ale i další regionální podniky. Část nákladů připadla na tzv. Akci Z, kdy Z znamenalo zvelebování. Jednalo se o neplacenou činnost obyvatel. Zároveň bylo rozhodnuto, že v rámci n. p. Seba dojde ke stavebním úpravám, aby zde mohla vzniknout pamětní síň. Instalaci pamětní síně dostalo na starost Severočeské muzeum v Liberci.

V dubnu 1959 proběhlo jednání poroty ve veřejné anonymní soutěži na vybudování památníku svárovske stávky. V porotě zasedali zástupci výtvarníků (např. prof. K. Pokorný, akademický sochař J. Marek, akademický sochař J. Kavan), ale i zástupci krajských a okresních útvarů KSČ. Podmínkou účasti v porotě bylo akceptování soutěžních podmínek (porotci se neúčastnili prací na podaných návrzích, nebyli seznámeni s autorstvím předložených prací). Před vlastním hodnocením návrhů se členové poroty seznámili s místem, kde bude památník umístěn. Následně proběhlo hodnocení došlých soutěžních návrhů, kterých se sešlo 41. Vzhledem k jejich velkému počtu se porota rozhodla posuzovat díla v několika kolech, v nichž budou dle uvážení poroty vždy vyřazena ta, která neodpovídají kritériím soutěže. Ještě před hodnocením musela být rozlišena díla se stejnými názvy. Jednalo se o tři návrhy s názvem *1870*, která byla rozlišena římskými číslicemi I, II, a III a dále o dvě díla s názvem *Březen*, která byla odlišena číslicemi 3 (návrh se třemi figurami) a 4 (návrh s více figurami). V prvním kole soutěže bylo vyřazeno osm děl. Argumentem byla jejich nízká výtvarná a ideová úroveň.

Do druhého kola tak postoupilo 33 děl. V něm již porota posuzovala návrhy podrobněji, takže došlo k samostatnému zdůvodnění vyřazení jednotlivých děl. Celkem druhým

kolem soutěže neprošlo 20 předložených návrhů. Vzhledem k tomu, že známe jednotlivé hodnotící posudky předložených děl, můžeme nahlédnout i na způsob hodnocení a na to, nakolik se v něm odrážela umělecká hlediska a nakolik do hodnocení zasáhla ideová stránka věci, případně další prvky.

V hodnocení některých návrhů převládla ideová stránka. U návrhu označeného autorem jako *Oběť* porota vytkla „charakter velmi pasivní, nerevoluční, připomínající spíše náboženskou pietu.“⁴¹ U návrhu s názvem *Žula* porota konstatovala, že „výraz dělníka je pasivní, nevyjadřuje sílu dělnické třídy.“⁴² U dalších již v hodnocení převládá umělecko-kritický náhled, např. u návrhu s názvem *Trojúhelník*, kde porota konstatuje, že „ve svém celku je skupina dobře zvládnuta sochařsky. Klečící figura není však řešena prostorově a působí spíše dojmem reliéfu. Boční pohled je nejasný. Sokl je hřmotný. Ostatní doplňky oproti tomu řešeny příliš zdrobněle.“⁴³

Celkový pohled na památník (foto autor, 8. listopadu 2011).

Do třetího kola postoupilo 13 návrhů. Jednalo se o tato anonymní díla: 1870/I, *Vzpoura, Ostrava – Praha, Stávka, Za lepší budoucnost, Vzдор, Cívka, Nástup, Březen/4, Dělník 1870, Kolektiv, SV, 100*.

I přes tříkolový systém soutěže se nakonec porota rozhodla neudělit první a druhou cenu. Byly uděleny pouze dvě třetí ceny, a to dílům označeným *SV* a *100*. Porota tyto návrhy ohodnotila částkou 8 000,– Kč. Po otevření obálek se zjistilo, že autory návrhu *SV* jsou akademický sochař Vladimír Kýn, akademická sochařka Jaroslava Lukešová a ing. arch. A. Kuthan. Autory návrhu *100* byli akademický sochař Josef Adámek a akademický architekt Bedřich Hanák.

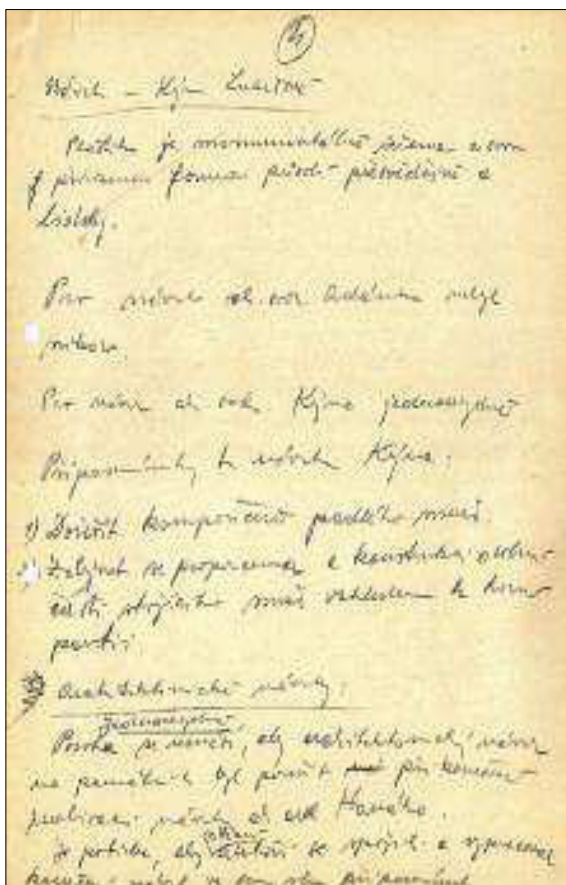
Kromě dvou třetích cen ohodnotila porota ještě dalších 15 děl, z toho čtyři, která neprošla do třetího kola. Dvě z těchto děl nebyla oceněna za sochařské ztvárnění, ale za doprovodnou architekturu. Díla byla oceněna finančními odměnami v rozpětí od 3 000,– do 1 000,– Kč.

V závěrečném shrnutí porota konstatovala, že „dělalo velké potíže vyřešení prostoru samotného. Nejpozoruhodnější situačně-architektonické řešení výškově i hmotově zvládnuto vykázal soutěžní návrh 1870/III. Jeho řešení znamená asi maximum architektonických prostředků v daném prostoru. Tento úkol tudíž zůstává otevřen i do další užší soutěže a je stěžejním pro zdařilé splnění celkového úkolu.“⁴⁴

V květnu 1959 rozhodl KNV v Liberci ve spolupráci se Svazem československých výtvarných umělců a Svazem architektů ČSR o vypsání užší veřejné neanonymní soutěže, do které byli přizváni autoři dvou děl oceněných třetí cenou z předchozí anonymní soutěže.

V podmínkách soutěže bylo především stanoveno, že „soutěžní návrh musí řešit jak sochařskou, tak i architektonickou část. Obě tyto části budou hodnoceny odděleně.“⁴⁵ Soutěžící museli předložit model sochařské části o velikosti 1/4 zamýšlené velikosti, model celkové kompozice v měřítku 1:10 a grafický situační plán úpravy místa v měřítku 1:100. Doporučeno bylo, aby náklady na realizaci nepřesáhly 350 000,– Kč. Soutěžní návrhy musely být odevzdány do 21. listopadu 1959.

Jak vyplývá z hodnotitelské dokumentace, měli soutěžící možnost představit i alternativní řešení. Skupina okolo akademického sochaře V. Kýna předložila tři varianty sochařského

Zápis z hodnotitelské komise potvrzující v soutěži vítězství sochařů Kýna a Lukešové a architekta Hanáka.

Řada symbolických hrobů a detail jednoho z nich (foto autor, 8. listopadu 2011).

zpracování, dva z nich porota odmítla. Třetí návrh byl přijat kladně – „plastika stojícího muže u jehož nohou je padlý je monumentálně řešena a svou přirozenou formou působí přesvědčivě a lidsky.“⁴⁶ Naopak se porotě nezdál architektonický návrh řešení místa. Skupina akademického sochaře J. Adámka předložila pravděpodobně jeden návrh, jehož sochařská část byla porotou zcela odmítnuta. Naopak byl velmi kladně hodnocen architektonický návrh zpracovaný architektem Hanákem. Vzhledem k tomu, že porota již v propozicích pro vypsání soutěže počítala se samostatným hodnocením sochařské a architektonické části soutěže, rozhodla jednomyslně, že vítězným návrhem pro sochařskou část je návrh sochařů Kýna a Lukešové a pro architektonickou část studie architekta Hanáka. Závěrem porota rozhodla, že je nutné, aby se vítězové spojili a vypracovali společný návrh.

Ač byl vybrán vítězný projekt, docházelo k dílčím zdržením, která ohrožovala termín dokončení akce ve třetím čtvrtletí roku 1960. Navržený projekt nebyl především v souladu s územním plánem. Dále nebylo jasné vyřešení pamětní místnosti, protože n. p. Seba nakonec její vybudování ve svém objektu odmítl. Model vítězného projektu byl alespoň v březnu 1960 představen veřejnosti v rámci oslav 90. výročí svárovské stávky.

Vzhledem k postupně řešeným problémům byl pomník dokončen až v roce 1963, kdy byl slavnostně odhalen. Oproti původním záměrům, kdy se uvažovalo o vytvoření sousoší z bronzu nebo žuly, byla celá realizace sousoší i doprovodné architektury provedena v pískovci. Celé kompozici památníku dominuje sousoší na jednoduchém hranolovém neprofilovaném podstavci s datem svárovské stávky 31. března 1870. Na postavci je umístěna dvojice postav v nadživotní velikosti. Stojící postava v kontrastu levé nohy je oděna do kalhot a krátkého kabátu s límcem. Pravá ruka splývající podél těla je sevřena v pěst, levá ruka v mírném upažení drží zmačkanou čepici a ukazuje na ležící postavu mrtvého dělníka, která je schoulena u nohou stojícího. Za hlavní kompozicí je v řadě umístěno sedm symbolických hrobů obětí stávky, krytých plochou deskou. Na čelní straně každého z hranolů je ve třech řádcích křestní jméno, příjmení a věk oběti (Ludwig Süß, Josef Pavlata, Pavlína Linková, Josef Linhart, Jáchym Fišer, František Duňka, František Bártl).

Památník Svárovské stávky ve Velkých Hamrech je zapsán v Ústředním seznamu kulturních památek pod rejstříkovým číslem 22700/5–107 na základě zápisu Školské a kulturní komise ONV Jablonec nad Nisou ze dne 3. května 1963. Na základě usnesení vlády ČSR č. 70/78 z 24. února 1978 byl památník prohlášen národní kulturní památkou. Na základě nařízení vlády ČR ze dne 16. srpna 1995 bylo zrušeno prohlášení pomníku za národní kulturní památku a v současnosti požívá památník statut kulturní památky.

V roce 1986 byla v sousedství památníku instalována bronzová nápisová deska, která ovšem nebyla právním aktem prohlášena jako součást kulturní památky. Deska je dílem jednoho z autorů sousoší akademického sochaře Vladimíra Kýna. Nápis na ní je poplatný interpretaci dějů svárovské stávky z pohledu tzv. revolučního dělnického hnutí ve smyslu marxisticko-leninského chápání historické vědy. Nápis vznikl v době, kdy měl památník statut národní kulturní památky. Vzhledem ke všem těmto skutečnostem by bylo vhodné sejmutí desky a její nahrazení pietním nápisem připomínajícím uvedenou historickou událost.

Památník byl podle záznamů v Evidenčním listu nemovité kulturní památky⁷ restaurován v letech 1980, 1982 a 1989. Na restaurátorských zásazích se podílel Vladimír Kýn. Jednalo se vždy o drobné opravy. Poslední restaurátorský zásah proběhl na památce v roce 2009. Prováděl ho akademický sochař a restaurátor Petr Roztočil. Zásah na vlastním sousoší měl především konzervační charakter – odstranění zčernalých krust, ošetření proti mikroorganismům. Na symbolických hrobech došlo k doplnění chybějících nebo poškozených krycích desek. V rámci celkové revitalizace prostředí došlo též k parkové úpravě okolí.

Detail sousoší (foto autor, 8.listopadu 2011).

Poznámky:

- 1 NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. odborné spisové dokumentace, kart. Velké Hamry, památník svárovské stávky, 1958–1989, 2009, Zápis z jednání poroty veřejné anonymní soutěže na vybudování památníku svárovské stávky ve Velkých Hamrech, 17. dubna 1959, s. 1.
- 2 Tamtéž, s. 2.
- 3 Tamtéž, s. 2.
- 4 Tamtéž, s. 6–7.
- 5 NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. odborné spisové dokumentace, kart. Velké Hamry, památník svárovské stávky, 1958–1989, 2009, Soutěžní podmínky užší neanonymní soutěže na vybudování památníku svárovské stávky ve Velkých Hamrech, nedatováno, s. 1.
- 6 NPÚ ÚOP v Liberci, Sb. odborné spisové dokumentace, kart. Velké Hamry, památník svárovské stávky, 1958–1989, 2009, Zápis o jednání poroty užší neanonymní soutěže na vybudování památníku svárovské stávky ve Velkých Hamrech, 20. listopadu 1959, s. 1.
- 7 NPÚ ÚOP v Liberci, Evidenční list nemovité kulturní památky Ústředního seznamu kulturních památek ČR, č. rejstříku 22700/5–107.

RESTAUROVÁNÍ SLOUPU SE SOCHOU PANNY MARIE IMMACULATY V SEMILECH

Jana Šubrtová

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Mezi nejvýznamnější památky města Semily patří Mariánský sloup postavený v roce 1738.¹ Důvody k postavení sloupu uvádí regionální literatura: „Kdysi před rokem 1734 vypukl v Semilech oheň, jenž hrozil opět celému městu záhubou. Na poděkování za záchranu města usnesli se občané postavit sochu Panny Marie na hoření náměstí, kde dříve (již roku 1714) byl jenom na podstavci její obraz.“² Jméno sochaře či dílny není známo, tradičně se však uvádí, že jde o dílnu kosmonoských Jelínků. Právě díla těchto sochařů, zejména pak Martina st. a Josefa Jiřího Jelínka, sochařská výzdoba semilské památky silně připomíná.³

Odstupňovaná šestiboká třístupňová základna vynáší trojboký podstavec, zakončený mohutnou segmentovou římsou, osazenou třemi sochami lehce podživotní velikosti – sv. Janem Evangelistou, sv. Janem Křtitelem, sv. Janem Nepomuckým. Tři přístupové stupně jsou složeny z nízkých hranolovitých bloků, které navzájem fixují tradiční železné spony. Do středu podstavce je vetknut kónický čtyřboký dřík, zakončený zdobnou hlavicí a sochou Panny Marie Immaculaty. Po obvodu sloupu jsou volně rozmístěny, respektive zavěšeny, stylizované oblázky. Trojboký sokl je v nárožích opatřen volutovými křídly a ve vpadlých plochách jednotlivých stěn jej zdobí nízké reliéfy umístěné v mělkých nikách – Ukřižování, sv. Florián a sv. Václav.

Památká byla v průběhu své existence mnohokrát opravována. Z těchto oprav se zachovaly četné archivní záznamy, jež chronologicky zpracovali Vratislav Nejedlý a Pavel Zahradník.⁴ Jedna z informací o opravě sloupu je z roku 1858 a uvádí, že toho roku „socha Nanebevzetí Panny Marie na semilském náměstí byla pozlacena a celá zbývající část této veřejné památky nově barvami natřena.“⁵

Další z oprav sousoší proběhla v roce 1889: „Po 31-ti letech byla v létě 1889 socha Panny Marie na hoření náměstí Semilském od p. Suchardy z Nové Paky znova vyzlacena a ostatní sochy při ní opraveny.“⁶

V roce 1919 za protikatolického tažení hrozilo sloupu velké nebezpečí. Tehdy měly být odstraněny po obvodu města Semily všechny sochy sv. Jana Nepomuckého. Šlo tedy také o svatojánskou sochu na mariánském sloupu.⁷ Proti odstranění sochy z mariánského sloupu protestovali odpůrci a proti se stavěl také Zemský památkový úřad, který zdůraznil, že je naprosto nutné, „aby socha sv. Jana Nepomuckého na mariánském sloupu na náměstí zůstala zachována, poněvadž uměleckou kompozici barokního sochaře nelze oklestiti tak, aby zohyždila nejen typický barokní útvar mariánského sloupu, nýbrž aby svou nepravidelností byla navždy na škodu celého náměstí.“⁸ Nakonec zůstala socha sv. Jana Nepomuckého na mariánském sloupu v Semilech zachována.⁹

Krátce poté, u příležitosti svatováclavského milénia v roce 1929, byla socha nově opravena. Farní kronika uvádí: „Mariánské sousoší zrestaurováno – Ant. Hýlmar z Čisté u Kel.“¹⁰

Další z restaurátorských zásahů proběhl v letech 1994–1995. Práce prováděl trojčlenný tým – Taťána Konstantinová, Kateřina Amortová a Vít Eckert. Po ukončení první etapy prací (horní část sloupu včetně římsy trojbokého soklu) a po její kolaudaci dne 22. září 1994 mělo dojít k sejmutí lešení, aby byl usnadněn přístup restaurátorům ke spodní části

sloupu. Následujícího dne 23. září 1994 však došlo k havárii, kdy nákladní auto najelo do lešení, v němž byl sloup zavěšen a vlastní čtyřboký kónický dřík byl v půli přeražen. Tehdy byly poškozeny již zrestaurované sochy, zejména vrcholová socha Panny Marie Immaculaty. Nastalou situaci řešil akademický sochař Jiří Novák. Na původní místo byl dřík znovuosazen v říjnu roku 1994. Opravy horní části sloupu probíhaly poté až do listopadu. Zbývající restaurátorské práce musely být přesunuty na jaro roku 1995. Restaurátorský zásah pokračoval na soklu s reliéfy, na čtyřboký dřík byly zavěšeny kamenné oblázky. Kamenná stupňovitá základna, již tehdy ve špatném stavu, restaurována nebyla, došlo pouze k potlačení rušivého posunu schodů, chybějící a mechanicky poškozené části byly doplněny umělým kamenem probarveným ve hmotě.¹¹

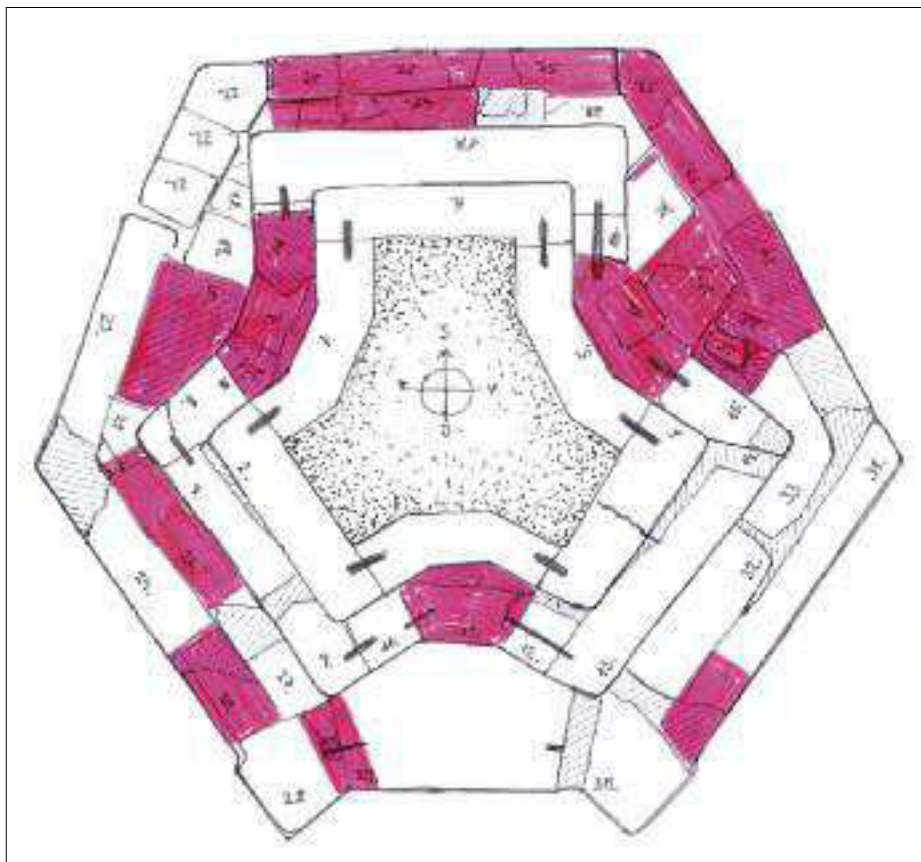
K řešení velmi špatného až havarijního stavu stupňovité základny bylo přistoupeno na podzim roku 2009, kdy proběhl průzkum.¹² Tehdy se předpokládalo, že nejpravděpodobněji vlivem otřesů terénu způsobených vysokou dopravní frekvencí, či případně poklesem záspy na vedení kanalizace v těsné blízkosti sloupu, došlo k velice výrazné destrukci kamenných bloků všech tří stupňů základny, což přispělo k narušení spár a možnosti průniku dešťové vody a sněhu do podkladového terénu. Výrazná poškození, zejména destrukci spár, vykazovala i zděná část základny. Nefunkční tmely se vlivem otřesů a poklesu terénu samovolně uvolňovaly od zděného jádra.

Při průzkumu byly zhotoveny tři sondy:

Sonda č. 1 – při pravém boku základny dosahující cca 70 cm pod úroveň zeminy odhalila základové zdivo (lomový kámen, v mezerách mezi kameny je hlína, původní vápenná

Vlevo: sonda č. 3, 1 – betonový doplněk, 2 – rozpadlý druhý stupeň, 3 – lomové kameny spojené hlínou, 4 – kamenné zdivo, 5 – kámen plochy prvního stupně. Vlevo nahoře: pravá strana základny sloupu – odhalená valounková dlažba a opěrná zídka (foto Martin Pokorný). Vlevo dole: Stupňovitá základna po přezdění a doplnění novými bloky kamene (foto Jan Brabec).

Zákres základny, červeně zvýrazněny nové bloky kamene (autor zákresu Jan Brabec).

malta mohla být vyplavena), v okolí základového zdiva se vyskytovalo množství valounků. Jak se při dalších sondách ukázalo, šlo o zbytky původní valounkové dlažby.

Sonda č. 2 – mezi levým bokem základny a opěrnou zídou, navazující na podezdívku sahající cca 50 cm pod úroveň terénu. Sondou byla potvrzena existence opěrné zídky z kvádrového pískovcového zdiva, navazující na podezdívku z levé i z pravé strany.

Sonda č. 3 – na pravém boku stupňovité základny. Odstraněny byly betonové doplňky a uvolněné kameny prvního a druhého stupně a část kamene plochy prvního stupně. Pod prvním stupněm bylo odhaleno kamenné zdivo, pod betonem a kamenem plochy prvního stupně lomové kameny spojené hlinou. Druhý stupeň byl osazen na kamenné desky prvního stupně, mezery vyplněny lomovými kameny a hlinou. Pod třetím stupněm je patrná směs lomových kamenů a hlíny.

Částečným odstraněním zeminy kolem stupňovité základny došlo k objevení historické dlažby z valounků a z části také k odhalení opěrných zídek navazujících na pravý a levý bok podezdívky.

Podezdívku základny a opěrné zídky tvoří kvádrové opracované bloky z hrubozrnného pískovce, některé, zejména za zídkami, jsou menší a nepravidelné. Na podezdívku jsou osazeny profilované segmenty prvního stupně, plochu prvního stupně tvoří desky z pískovce různého tvaru a velikosti. Desky jsou uloženy na násep ze směsi lomového kamene a hlíny.

Sloup se sochou Panny Marie Immaculaty – souč. stav (foto Pavel Jakubec, 2. listopadu 2011).

Vrcholová socha Panny Marie Immaculaty, současný stav (foto Pavel Jakubec, 2. listopadu 2011).

Segmenty druhého stupně jsou sesazeny na desky plochy prvního stupně, třetí stupeň je někde osazen na segmenty druhého stupně, někde na směs lomového kamene a hlíny.

Základna je složena z hrubozrných šedookrových pískovců (převážně podezdívka, opěrné zidky a částečně první stupeň s profilací) a střednězrných červených pískovců (zčásti první a hlavně druhý a třetí stupeň). Před restaurátorským zásahem nesly kameny silný stupeň destrukce vztlínající vlhkostí, místy byly narušeny korozi až do jádra hmoty a rozpadaly se po vrstvách, dále byly bloky kamene silně prostoupeny trhlinami, mechanicky poškozeny (uložené hrany nebo rohy, prošlapané segmenty stupňů apod.) a rozlámány. Části stupňů spojovaly železné zkorodované a místy i uvolněné kramle, které často trhaly kámen v místě osazení. Značná část kamenných stupňů a plochy prvního stupně byla v minulosti nahrazena nevhodnými betonovými vysprávkami.

Základna prošla v minulosti několika nevhodnými zásahy. Silně narušené kamenné stupně byly vyňaty a nahrazeny betonovými vysprávkami šedé a červené barvy, které zčásti překryly i původní kameny. Vysprávky neodpovídaly původním tvarům a profilacím kamenů, byly technologicky nevhovující, pravděpodobně nanesené na nepevněný kámen a časem došlo k jejich uvolnění. Rovněž spárování bylo nepůvodní, opět betonové, uvolněné, zčásti již zcela chybělo. Některé úseky byly vyspraveny kamennými vložkami, které nerespektovaly původní členění a profilaci stupňů.

Průzkum tedy jednoznačně prokázal havarijní stav základny. Sondami a odkrytím zeminy byla odhalena původní úprava okolního terénu.

Na jaře roku 2010 začal celkový restaurátorský zásah na sloupu, jehož součástí bylo také přezdění stupňovité základny. Restaurátorskými pracemi byl na základě výběrového řízení pověřen MgA. Jan Brabec. Povrch mariánského sloupu byl v této době silně znečištěn prachem, sazemí a dalšími mechanickými depozity. Na mnoha místech se vyskytovaly vrstvy mechů a lišejníků. Druhotné doplňky a tmely ve spárách byly ztmavlé, uvolněné a místy vypadané. Lokálně se objevovala drobná mechanická poškození.

Před zahájením vlastních prací na stupňovité základně byly jednotlivé bloky kamene očíslovány, zdokumentovány fotograficky i kresebně a byly vybrány ty, které bylo nutno nahradit novými.

Jednotlivé stupně byly postupně rozebírány, deponovány a méně poškozené byly opraveny. Bloky byly očištěny, lokálně konsolidovány organokřemičitany a delaminované díly byly ještě injektovány. Došlo k odstranění veškerých cementových doplňků. Některé ze stupňů byly spojeny čepy a slepeny, jiné byly doplněny kamennými plombami, další byly zcela nahrazeny novými bloky kamene.

Při postupném rozebírání byl kontrolován stav podloží, na kterém byly stupně uloženy. Podloží bylo složeno z lomového kamene různé velikosti a druhu, místy byly použity části opracovaných bloků. Do spár mezi většími kameny byly vkládány menší a skladba byla pečlivě utemována hlinou. Tato skladba byla rozvolněná pouze v místech rozvalené zídky vedle hlavní silnice. Vlastní základ pod soklem sloupu je složen z opracovaných pravoúhlých kvádrů položených do hlíny.

Zpětné skládání bylo započato složením obvodové zídky, kde byly jednotlivé bloky kladeny do vápenné malty a rozebraná část podloží byla opětovně složena z vyjmutých kamenů a utemována hlinou.

Schodišťové stupně a krycí desky byly kladeny do vápenné malty na svá původní místa podle zhotoveného plánu. Předpřipravené kamenné stupně byly lokálně upravovány, aby se vtěsňaly mezi původní.

Jednotlivé bloky propojily kovové kramle. Znovu mohlo být použito 14 původních kramlí, chybějící zbytek pak byl nahrazen novými nerezovými. Původní železné kramle byly zbaveny rzi a opatřeny antikoročním nátěrem.

Menší defekty na stupních byly doplněny hloubkově probarvenou tvárnou směsí, spárování bylo provedeno probarvenou vápennou maltou, která byla po zavadnutí stržena.

Sloup se sochou Panny Marie Immaculaty – detail sochařské výzdoby, současný stav (foto Pavel Jakubec, 2. listopadu 2011).

Sloup se sochou Panny Marie Immaculaty – detail sochařské výzdoby, současný stav (foto Pavel Jakubec, 2. listopadu 2011).

Nové bloky byly po osazení povrchově upraveny tak, aby se strukturou a barvou zapojily mezi starší bloky. Povrch byl přesečen dláty a posléze lokálně přebroušován.

Průběžně se základnou procházel restaurátorským zásahem i vlastní sloup včetně sochařské výzdoby. Povrch kamene byl nástřikem plošně ošetřen biocidním přípravkem. Po deaktivaci biologického napadení došlo k omytí povrchu tlakovou vodou. Místy byla k dočištění užita čistící pasta. Následovala revize starších oprav, druhotné doplňky nebyly plošně odstraňovány, ale byla provedena jejich kontrola, odstraňovány byly pouze nefunkční a vyžilé tmely. Strukturně či barevně nevhodné doplňky byly povrchově upraveny a ponechány.

Odstraňování krust a černých depozitů bylo prováděno za pomoci čistící pasty a posléze pomocí vody a silonových kartáčů. Lokálně byla pasta aplikována ve dvou až třech cyklech. Po zákroku byl povrch kamene omyt vodou.

Po očištění a odstranění nefunkčních tmelů proběhla konsolidace povrchu kamene organokremičitany, a to pouze v partiích zasažených postupující korozí kamene. Zpevňovač byl aplikován na etanolem smočený povrch. Trhliny byly injektovány, chybějící části doplněny hloubkově probarvenou tvárnou směsí. Veškeré doplňky byly zpracovány tak, aby se strukturou a barevností blížily ostatním plochám. Závěrečná lazurní retuš tmelů a oprav byla provedena jen v minimálním rozsahu a jen lokálně. Na závěr byl povrch památky opatřen biocidním nátěrem Porosan a hydrofobizován prostředkem Porosil VV (fa AQUA obnova staveb, s. r. o.). Hydrofobizace byla aplikována jednorázovým nástřikem. V průběhu prací byly demontovány všechny svatozáře, očištěny od koroze a celoplošně překryty 24karátovým plátkovým zlatem pokládaným na mixtione a následně opět osazeny.¹³

Poznámky:

- 1 Ke sloupu viz František Mizera, Příběhy města Semil a jeho okolí 1, Semily 1908, s. 50; František Mizera, Paměti města Semil a okolí, Semily 1930, s. 128. Stručně událost zmiňují také Antonín Šorm – Antonín Krajča, Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě, Praha 1939, s. 224–226; Vratislav Nejedlý – Miloš Suchomel – Pavel Zahradník, Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 8, 1995, s. 179–181 a nejnověji také Vratislav Nejedlý – Pavel Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Libereckém kraji, Praha 2003, s. 264–267. Dataci dokládá také Kniha obecních počtů (1699–1738) viz SOKA Semily, AM Semily, kniha 13, fol. 226v a 227v.
- 2 K této události viz F. Mizera, Příběhy města Semil, s. 26; F. Mizera, Paměti města, s. 128. Stručně událost zmiňují také A. Šorm – A. Krajča, Mariánské sloupy, s. 224; nověji V. Nejedlý – M. Suchomel – P. Zahradník, Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku, s. 180 a nejnověji také V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Libereckém kraji, s. 264.
- 3 Viz V. Nejedlý – M. Suchomel – P. Zahradník, Mariánské a další světecké sloupy, s. 181; V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy, s. 264.
- 4 Viz V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy, s. 264–265. Bohužel zde došlo k několika omylům při citacích archivního materiálu.
- 5 DA Litoměřice, Pamětní kniha fary semilské 1748–1882, pag. 212; k výdajům za opravu viz SOKA Semily, AM Semily, sign. VI/85, kart. 26; V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy, s. 265.
- 6 Viz Děkaný úřad Semily, Pamětní kniha farnosti Semily od roku 1882, pag. 8; V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy, s. 265.
- 7 V. Nejedlý – M. Suchomel – P. Zahradník, Mariánské a další světecké sloupy, s. 180–181; V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy, s. 265. Jednání o odstranění soch sv. Jana Nepomuckého byla vedena na schůzích městské rady a městského zastupitelstva viz zápisy ze schůzí městské rady a městského zastupitelstva SOKA Semily, AM Semily, kniha 22 a 32.
- 8 V. Nejedlý – M. Suchomel – P. Zahradník, Mariánské a další světecké sloupy, s. 180–181; V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy, s. 265–267. K jednáním o odstranění viz SOKA Semily, AM Semily, kniha 22 a 32.
- 9 Viz Děkaný úřad Semily, Pamětní kniha farnosti Semily od roku 1882, pag. 115.

- 10 Viz Tamtéž, pag. 144; V. Nejedlý – P. Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy, s. 267.
- 11 Z restaurátorského zásahu je ve sbírce restaurátorských zpráv NPÚ ÚOP v Liberci uložena restaurátorská zpráva viz RZ č. 270.
- 12 Viz zpráva o průzkumu RZ č. 906.
- 13 Z celkového zásahu byla zpracována restaurátorská zpráva, která je uložena ve sbírce restaurátorských zpráv NPÚ ÚOP v Liberci viz Jan Brabec, Restaurátorská zpráva, Sloup Panny Marie v Semilech, Praha 2010.

Prameny:

- DA Litoměřice, Pamětní kniha fary semilské 1748–1882.
Děkanský úřad Semily, Pamětní kniha farnosti Semily od roku 1882.
NPÚ ÚOP v Liberci, Sběrka restaurátorských zpráv, Jan Brabec, Restaurátorská zpráva, Sloup Panny Marie v Semilech, Praha 2010, zatím nezařazeno.
NPÚ ÚOP v Liberci, Sběrka restaurátorských zpráv, Kateřina Amortová – Taťána Konstantinová – Vít Eckert, Restaurátorská zpráva, Restaurování Mariánského sloupu na Komenského náměstí v Semilech, Praha 1995, sign. RZ č. 270.
NPÚ ÚOP v Liberci, Sběrka restaurátorských zpráv, Martin Pokorný, Restaurátorský průzkum, Sloup Panny Marie v Semilech – restaurování základny, Mladá Boleslav 2009, RZ č. 906.
SOkA Semily, AM Semily, kniha 13, inv. č. 73.
SOkA Semily, AM Semily, kniha 22, inv. č. 98.
SOkA Semily, AM Semily, kniha 32, inv. č. 88.
SOkA Semily, AM Semily, sign. VI/85, kart. 26.

Literatura:

- Mizera, František, Paměti města Semil a okolí, Semily 1930.
Mizera, František, Příběhy města Semil a jeho okolí 1, Semily 1908.
Nejedlý, Vratislav – Suchomel, Miloš – Zahradník, Pavel, Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 8, 1995, 179–181.
Nejedlý, Vratislav – Zahradník, Pavel, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Libereckém kraji, Praha 2003, s. 264–267.
Šorm, Antonín – Krajča, Antonín, Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě, Praha 1939.

LISOVNA FRANZE MÄNERTA V JABLONCI NAD NISOU

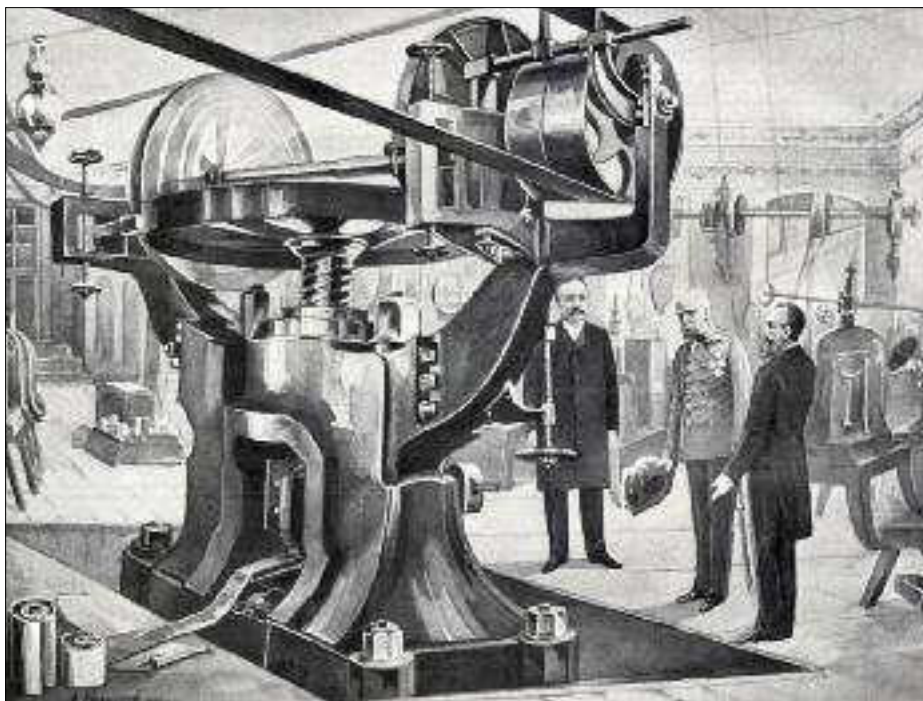
K historii firmy a návštěvě císaře
Františka Josefa I. v roce 1906

Václav Němec

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Rozvoj města Jablonce nad Nisou byl po celé 19. století propojen s rozvojem zdejšího bižuterního průmyslu a obchodu, jinak tomu nebylo ani ve století následujícím. Počátek 20. století byl pro jabloneckou výrobu příznivým obdobím. Většině oborů se přes dočasně výkyvy prosperity dařilo dobře až do první světové války. V mnoha oblastech a oborech lidské činnosti panovalo optimistické nadšení nacházející svůj odraz v průmyslových výstavách. Do tohoto rámce zapadá i Výstava českých Němců konaná v roce 1906 v Liberci. Liberec byl na počátku 20. století sebevědomým městem, které si dělalo nárok na pozici centra českých Němců. Obvod liberecké Obchodní a živnostenské komory patřil k nejvýznamnějším průmyslovým oblastem v mocnářství.

Tato velkolepá výstavní akce spolu s návštěvou panovníka, v jehož programu figuroval i Jablonec, poskytly místním podnikatelům, ale i městu jako takovému, nebyvalou příležitost se prezentovat.

Vyobrazení lisu, malba A. Hemrich, reprodukce z publikace Císařské dny v Liberci a Jablonci nad Nisou, Vídeň 1906.

Liberecká výstava tak představovala vysoce prestižní akci a jabloneckým podnikatelům poskytla skvělou příležitost předvést na domácí půdě své zboží poprvé v plném lesku.

Mezi představenými firmami na Výstavě českých Němců v roce 1906 vynikl dokonalým provedením výrobků podnik Franze Mänerta ve Vídeňské (dnes Pražské) ulici čp. 67–69 (Franz Mänert Werkstätte für Estamperie und Galerie und Dessinierwalzwerk, Gablonz a. N.). Firma se zaměřovala především na zdokonalení techniky lisování a válcování. Na výstavě předvedl podnik výlisky pro různé obory jablonecké výroby. Kvalita výrobků byla nesporná a obecně uznávaná, avšak firma za ni nemohla být oficiálně oceněna, neboť její majitel byl členem jury.

U příležitosti výstavy navštívil sever Čech i císař František Josef I. Necelé dva dny pobyl v Liberci a v neděli 24. června zajel i do Jablonce nad Nisou. To byla pro místní obyvatele a především podnikatele další skvělá příležitost předvést své město jako centrum průmyslu a exportu. Císař zavítal mimo jiné i do firmy Franze Mänerta, o které je záznam v knize vydané k připomenutí jeho návštěvy.

Citace z knihy „DIE KAISERTAGE VON REICHENBERG UND GABLONZ“ (Císařské dny v Liberci a Jablonci nad Nisou) vydané ve Vídni v roce 1906:¹

„Návštěva ve Franz Mänertově lisovně a válcovně.

Na cestě ke Střelnici uskutečnilo Jeho Veličenstvo ve Franz Mänertově lisovně a válcovně ve Vídeňské ulici návštěvu.

Firma byla založena v roce 1882 stávajícím majitelem, v průběhu let byla přizpůsobena vzrůstajícím požadavkům domácího průmyslu.

Při této příležitosti panu Mänertovi, který byl rodilý a pilný odborník, jeho nasbírané zkušenosti v průmyslových centrech Německa, Anglie, Belgie, Francie, chtělo Jeho Veličenstvo patřičně ocenit.

Firma se zabývala tovární výrobou surových součástek – dílů pro jablonecký bižuterní průmysl a odpovídala v tomto směru nejnáročnějším požadavkům. Dodává mimo jiné de-

Tažná tramvaj „žehlička“ s dovozem části lisu před firmu Franz Mänert ve Vídeňské (Pražské) ulici, dobová fotografie, rodinné album.

Lisovna ve Viedeňské ulici, dobová fotografie, rodinné album.

senované dráty a plechy, uvedené plechy až do šíře 350 mm, filigránové výlisky – kovodíly – ve velikostech, jaké v Rakousku a Německu žádná druhá firma nevyrábí, jakož filigránové výlisky s 2 400 průřezy. Galerie pro šperkařské ozdoby a pro výrobu lustrů byly vyráběny až do šíře 180 mm.

Různé uživatelské požadavky, dekorativní stojánky, popelníky, talíře, šálky a podnosy, poslední uváděný druh ve výjimečných rozměrech až 400 mm postranní šířky, patří zároveň k nejcenějším artiklům, které firma, pokud jí prostory dovolí, vyrábí i pro zahraniční zákazníky.

V podniku je nástrojárna s prvotřídními pomocnými stroji k výrobě různých nástrojů, dále nástrojařské stroje pro vlastní potřebu, aby firemní nástroje a raznice s uznávanou přesností obstály.

Pro své složité a výtečné výrobky si Firma Franz Mänert zajistila již dávno dobré jméno a místo v branži průmyslníků, které se mimo jiné zvýraznilo tím, že majitele firmy jury německo-české výstavy v Liberci přizvalo jako porotce do hodnotitelské poroty.

Když císařský vůz zastavil, přistoupil pan F. Mänert k vozu a s největší úctou Veličenstvo císaře pozdravil. Monarcha vystoupil a za doprovodu pana Mänerta vstoupili do sálu lisovny, která zářila leskem čistoty umístěných strojů.

Vedle hotových výrobků obdivovalo Jeho Veličenstvo instalované ruční a frikční lisy a s velkým zájmem chtělo vidět největší lis mezi nimi, který pan Mänert se synem Oswaldem sami zprovoznil.

Tento stroj je opravdový kolos tohoto druhu a největší lis v Rakousku-Uhersku. Před očima císaře vylišoval pan Mänert jeden výrobek – talíř na ovoce, který si nechal předvést monarcha v různých druzích provedení.

S viditelnou radostí přikročil monarcha k obřímu lisu a obrátil se s dotazem. Je tento stroj Váš? Ano, Veličenstvo. Lis je dle mého výkresu a zadání postaven v tanvaldské strojírně. Císař projevil svoji úctu k dílu a podotknul, že chce lis prohlédnout i z druhé strany.

Mohutný stroj – prohlásil. Jako při návštěvě monarchy, tak i jindy obsluhuje pan Mänert obří lis osobně.

O precizním chodu tohoto stroje se můžeme přesvědčit, když vidíme, jak p. Mänert pokládá svoji ruku pod raznici a spouští na ní obří lis, těsně nad rukou se stroj přesně zastavil. Mimo to jsou zde k vidění řezné nástroje, válce a velké výkovky, které sám majitel kalil.

V jednotlivých dílnách pracovalo 15 frikčních lisů různých velikostí, 40 prořezávacích lisů, dva buchary, tři okružní pily, osm válcových strojů, pět elektromotorů s 92 HP, které zajišťovaly pohon strojů. Počet zaměstnanců byl 20.

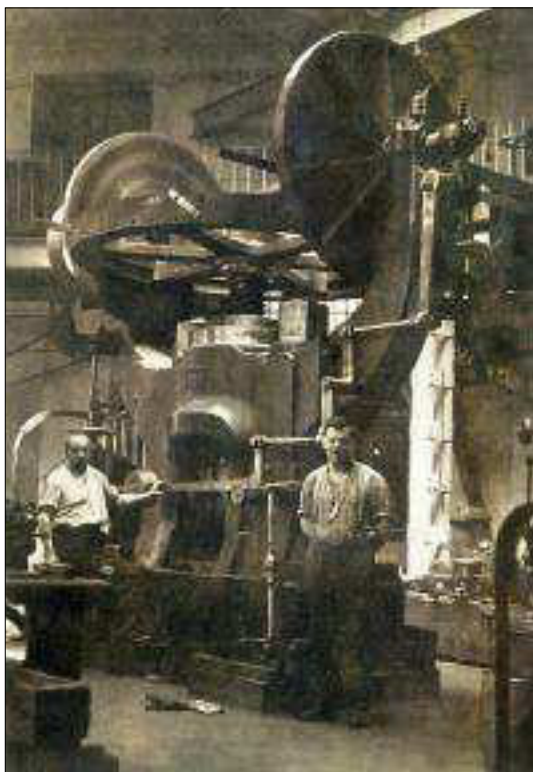
Poté, co si Jeho Veličenstvo předvedené výrobky prohlédlo, ke kterým podal p. Mänert patriční výklad, opustil monarcha firmu a vyslovil svoje uspokojení k jedinečnému zařízení lisovny, přičemž pan Mänert s úctou poděkoval Veličenstvu za návštěvu.“

Z historie firmy

Nejstarší jizerskohorskou estamperii (námezdní lisovnou) byla továrna firmy Franz Mänert st. (1857), kde se razily kovové polotovary podle vzorů z Pforzheimu a Paříže. Jediný syn zakladatele této továrny, Franz Mänert ml. (1866–1946), dle dobových referencí neúnavný, energický abstinents a nekuřák, pak sám v roce 1882 založil svůj vlastní podnik ve svých šestnácti letech, tzv. estamperii na lisování a ražení kovů a výlisků pro místní kovovou bižuterii. Firma, v jejímž čele stál od roku 1888 (již jako plnoletý), patřila za

vzorovou, a proto byla častým objektem návštěv odborné veřejnosti i studentských exkurzí. K tomuto účelu měl majitel ve svém podniku zřízenou vzorkovnu s vystaveným výrobním sortimentem. Na počátku 20. století tady byl instalován největší lis v celé monarchii.

Po roce 1900 se zde válecoval i plech a razily medaile. Kvalita a šíře nabídky podniku byly ještě před první světovou válkou oceněny na čtyřech průmyslových výstavách, a to v Jablonci (1903, stříbrná státní medaile), Ústí nad Labem (1903, zlatá medaile), Londýně (1906, bronzová medaile a čestný diplom) a Chomutově (zlatá medaile Obchodní a živnostenské komory). Tím dovedl majitel svou firmu k velkolepému úspěchu. Mimo to byl též monopolním dodavatelem lisovaného zboží pro lustrářskou firmu Elias Palme v Kamenickém Šenově. Výrobky dodával rovněž pro firmu Skoda Werke Aktien Gesellschaft Plzeň. Za své zásluhy byl oceněn řádem Františka Josefa I. – Rytířským křížem, který

Otec a syn Mänertové u obřího lisu, dobová fotografie, rodinné album.

Medaile s obřím lisem a rodným domem (revers), vyraženo k 55. výročí od založení firmy (1882–1937), signováno B. Maruschka, průměr 100 mm; Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, podsbírka medailí a plaket, inv. č. MP 136. Vpravo plaketa ve tvaru kosočtverce, znak s architekturou části města Litoměřic, auto-klub, jízda 1. července 1934, obecný kov, signováno F. Mänert, 70 × 70 mm; Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, podsbírka medailí a plaket, inv. č. MP 335 (foto Marcela Provazníková).

se udílel významným podnikatelům té doby. Mezi světovými válkami v podniku pracovalo na sedmdesát lidí. K erbovním výrobkům firmy, v nichž neměla konkurenci, patřily velkorozměrové výlisky (tablety a lustrové díly apod.). Továrna zhotovovala též kovové, železné, ocelové zboží (nejen bižuterii, ale i stroje a nástroje pro obrábění kovů) a pamětní mince, medaile a odznaky. Mezi její prestižní zákazníky patřila například liberecká Obchodní a živnostenská komora.

Po roce 1946 byla firma znárodněna na základě tzv. Benešových dekretů a přešla pod národní správu. Toho se však Franz Mänert již nedomohl, stejného roku ještě v místě svého působení zemřel. Majitel ani jeho tři synové coby Němci nebyli po 2. světové válce jako nežádoucí osoby odsunuti, byli totiž uznávanými odborníky v oboru výroby bižuterie. Působili dále ve znárodněném podniku, zejména syn Alfred, Oswald a Erdman, který pak pokračoval již v tzv. novém závodě n. p. Bižuterie dostavěném u jablonecké přehrady roku 1965. Zde pracoval až do odchodu do důchodu. Platil tu za odborníka a byl velmi oblíben. Po celou dobu s ním pracovala u lisu i jeho manželka Kamila. Dalším potomkem tohoto rodu je František Mänert, vnuk zakladatele, který rovněž celý život pracoval v bižuterním průmyslu v závodě, kde se zhotovovaly řetízky. Po ukončení bižuterní výroby v lisovně v Pražské ulici převzalo závod výrobní družstvo Nisasport. Národní technické muzeum v Praze požádalo o vydání obřího lisu, který byl také do muzea odvezen. Lis byl bohužel nevhodně uskladněn venku bez přístřešku, což vedlo k jeho destrukci a byl sešrotován.

Dnešní stav bývalého závodu, kdysi slavné jablonecké lisovny, je tristní. Budovy jsou opuštěné, z většiny bez výplňových otvorů, krytina jednoho z objektů je snesena vandaly a do objektů zatéká. Stav vede k jednoznačnému zániku. Je zřejmé, že v případě šťastnějších historických okolností a v případě nepřerušovaných vlastnických vztahů by byl nemyslitelný zmar „rodinného stříbra“ a přerušení rodinné tradice bižuterní výroby.

Mimořádně potěšitelné je, že v paměti odborné veřejnosti je jméno majitele lisovny Franze Mänerta stále živé a dochované výrobky v podobě plaket a medailí jsou součástí spe-

cializované sbírky Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Některé výrobky jsou vystaveny v jeho expozici. Historii firmy je věnována i malá expozice ve Spolkové republice Německo v muzeu v Neu Gablonz.

Zajímavosti o lisu

Největší frikční lis Rakouska-Uherska byl vyroben ve slévárně a strojárně v Tanvaldě, jeho návrh a konstrukci provedl Franz Mänert. Dne 14. srpna 1899 byl z Tanvaldu převezen do Jablonce nad Nisou, do Vídeňské ulice. Po cestě musely být všechny mosty podepřeny, protože lis vážil 36 tun. Kolos o výšce 4,5 metrů a základně 3×4 metry táhlo na podvalu 12 koní. V dílně museli lis zapustit do metr hluboké šachty, aby otřesy vyvolané jeho činností nenarušovaly chod ostatních strojů. Lis, jehož tlačná síla byla přes jeden tisíc tun, údajně sloužil až do sedmdesátých let 20. století. Na počest návštěvy monarchy ho majitel pojmenoval „Franz Josef I.“, což bylo vyznačeno na plakétě umístěné na korpusu stroje.

Lis podobného provedení a výkonu s tak precizní ražbou údajně již nebyl nikdy v historii vyroben. Je s ním spojena i rodinná legenda, že si císař František Josef I. chtěl nechat prověřit přesnost ovládání stroje na svých zlatých hodinkách, které osobně na jeho raznici položil. Když se lis zastavil nad hodinkami na vzdálenost rovné síle dopisního papíru, majiteli lisovny a zároveň i obsluze stroje své hodinky nadšeně věnoval. Osud těchto hodinek však není znám. Historie je spolu s lisem „Franz Josef I.“ zavála do milosrdného oparu zapomnění.

Dovětek

Je mi mimořádnou ctí, že jsem jako autor článku mohl připomenout významnou osobnost jabloneckého rodáka, mého praděda Franze Mänerta, který se mimořádnou pilí a umem zasloužil o spoluúčast na tradiční bižuterní výrobě v Jablonci nad Nisou. Svými výrobky přinesl hodnoty, které, prověřené časem, přetrvávají do dnešních dnů.

Zajímavostí je i to, že Franz Mänert byl spolu s ostatními významnými jabloneckými podnikateli spoluzakladatelem historického jabloneckého hřbitova.

Poznámka:

1 Die Kaisertage von Reichenberg und Gablonz. Zur Erinnerung an der Besuch der Deutsch-böhmischen Ausstellung Reichenberg 1906 = durch Seine Majestät den Kaiser = , Wien 1906.

Literatura:

Nová, Jana – Nový, Petr, Otcové města Jablonce, Jablonec nad Nisou 2007, s. 141, 145–146, 147.

Nový, Petr, Jablonecká bižuterie, Praha 2008, s. 91.

Nový, Petr, V estamperii Franze Mänerta – exponát měsíce z Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, Jablonecký měsíčník, 02/2007.

Procházka, Jiří, Unikátní obří lis pracoval v Jablonci do roku 1945, Dnešní Jablonecko, 5. prosince 1994, s. 8.

RESTAUROVÁNÍ VÝSTAVNÍHO TABLA Z DUTÝCH PERLÍ

Zdeňka Němcová

Soukromá restaurátorka

Tablo z dutých perlí sestavených do tvaru císařské koruny bylo zhotoveno pro Výstavu českých Němců v Liberci v roce 1906. V současné době je vystaveno v expozici Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou (inv. č. 423/82/d – Výstavní tablo s císařskou korunou, materiál: duté perle, sklo, papír, textil, kov, dřevo, rozměr: 1 650 mm × 800 mm).

Na výstavě v roce 1906 se jím v rámci části věnované jizerskohorskému sklárství prezentovalo Společenstvo výrobců dutých perlí. Expozice tvořená perlami dekorovanými malbou, vnitřně barvenými, zlacenými, stříbřenými a různých tvarů byla oceněna Zlatou cenou Obchodní a živnostenské komory v Liberci. Duté perle byly na počátku 20. století jednou z nejúspěšnějších komodit jabloneckého průmyslu. Výrobní společenstvo založené v roce 1898 čítalo v době konání výstavy 1 803 členů, z toho více než dvě třetiny byly ženy. Zakladatelem a předsedou Společenstva výrobců dutých perlí a také autorem množství technologických inovací v bižuterní výrobě byl MUDr. Iwan Weisskopf (1848–1911) ze Smržovky.

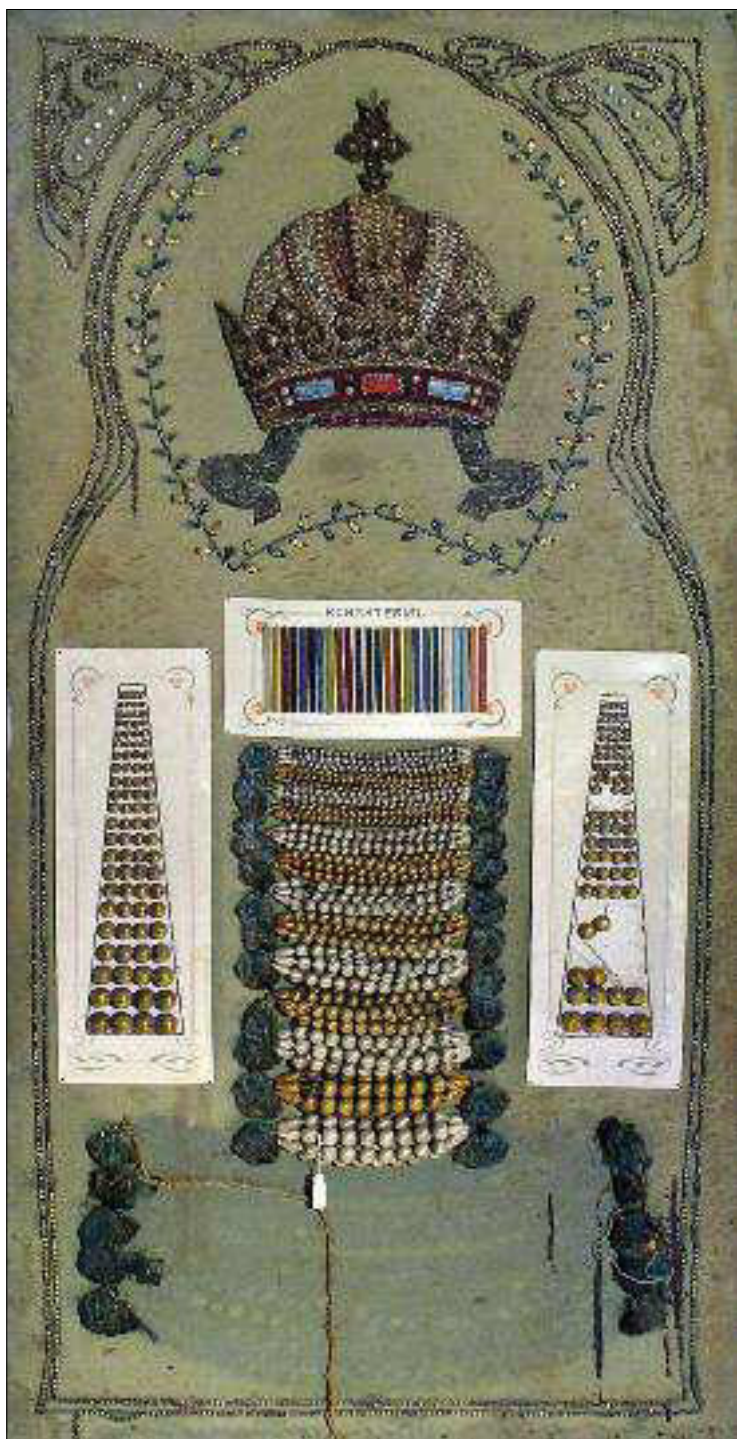
Popis předmětu

Tablo je tvořeno masivní dřevěnou nosnou deskou – spárovkou zpevněnou ze zadní strany slavy. Deska je potažena podkladní látkou světle zelené barvy.

Ústředním motivem adjustovaným na látku potažené desce je ve vrchní části císařská koruna v plastickém provedení. Tato je polepena dutými perlami různých velikostí převážně ve zlaté, stříbrné, purpurové a modré barevnosti. Je zdobena rovněž v dolní části koruny skleněnými destičkami a dutými drobnými lemujícími korálky a perlami. Po stranách je koruna doplněna v dolní části dvěma zvlněnými stuhami vyskládanými dutými drobnými perlami modré barvy. Koruna je orámována ratolestí opět z dutých perlí v podobě lístků zelené a zlaté barvy. V dolní větší polovině se nacházejí po stranách karty protáhlého obdélného tvaru (vzorkovnice s ukázkou zlatých kulatých dutých perlí různých velikostí navlečených na šňůru). Zhruba uprostřed se nachází karta se vzorkovnicí různobarevných skleněných trubiček, ze kterých byly duté korále vyráběny. Všechny tři karty jsou orámovány liniemi domalovávanými v secesním tvarosloví. Mezi těmito kartami se uprostřed nachází svazky návrhů šňůr dutých perlí různých velikostí ve stříbrné a zlaté barevnosti. V dolní části návrhů šňůr dutých perlí zcela chybí a zbývají pouze nitě zakončené po stranách. Celé tablo je orámováno z větší poloviny dvojicí nalepených šňůr s návrhem mnohastěnných drobnějších dutých perlí zřejmě ve zlaté barevnosti v secesním tvarosloví. Ve vrchní části, kde je koruna, je toto šňůrové lemování zmnoženo až do čtyř řad, kdy v nárožích dochází k složitějšímu secesnímu ornamentálnímu rozvinutí s akcenty voskových perl.

Stav předmětu před restaurováním, vlastní restaurátorské postupy

Celé tablo bylo pokryto silnou vrstvou prachu, špíny a plísni. Proto bylo potřeba před započetím restaurování sejmut ze tří vybraných míst vzorky a nechat zhotovit rozbor plísni v mykologické laboratoři pro stanovení fungicidního prostředku pro její odstranění,

Celkový pohled na Výstavní tablo před restaurováním.

aby bylo možno bezpečně přistoupit k vlastnímu restaurátorskému zásahu. Laboratorní rozbor plísní byl přiložen k restaurátorské zprávě. Objeveny byly dva druhy plísní: *Alternaria species* a *Aspergillus species*.

Dřevěná deska – spárovka je zpevněna ze zadní strany svlaky. Dřevěná deska byla špinavá, železné svlaky byly s oxidací. Deska byla očištěna lihem, železné svlaky mechanicky očištěny a zakonzervovány antikorozií černou barvou na kov. Látkový potah je vlivem vystavení světelnému působení „vyšisovaný“, zašpiněný, s fleky, s rezavými stopami po zatečení a s místy potřísněnými asfaltem. Asfalt byl proteklý přes látku až na dřevěnou desku. Zatečení asfaltem nebylo možno čistit přímo na podkladní dřevěné desce, a proto bylo nutné ve spodní části látku sejmut z desky a čistit látku vypodloženu bílými filtračními papíry a bílou látkou. Látka se postupně čistila speciálním roztokem na odstranění asfaltu. Od asfaltu byla očištěna i dřevěná podkladová deska. Následně byla celá látka dočištěna čistým lékařským benzinem. V místech, kde byla látka protrhaná, byla podlepena odstřiženými proužky stejné látky, které byly vzaty z podložení látkového potahu tabla ze zadní strany. Vzhledem k tomu, že byly hřebíčky, kterými byla látka přitlučena ke spárovce, natolik zoxidovány, že i při jejich opatrném odstranění odpadávaly hlavičky, byly na znovu přitlučení očištěné látky použity hřebíčky nové. Stávající hlavičky hřebíčků, které byly s oxidací, avšak použitelné, byly mechanicky očištěny a zakonzervovány.

Ústřední motiv císařské koruny v plastickém provedení byl se silným povrchem plísně, po očištění plísně se objevily zřetelné barvy dutých perlí (purpurová, fialková, růžová, zlatá, stříbrná) různých velikostí a tvarů, které jsou nalepeny na plastické koruně. Velká část jich byla odpadaných a odpadávaly i během šetrného čištění, část jich zcela chyběla. Mnoho perlí je degradováno a nemají „kovovou“ charakteristiku. K samotnému čištění dutých perlí se muselo přistupovat individuálně, prach a plíseň byly vymeteny štětcí různých velikostí a jemností. Vzhledem k tomu, že špína na perlách byla mastná a houževnatá, samotné umytí lihem nestačilo a jako nejvhodnější metoda se ukázalo opatrné, postupné „vymývání“ pěnou z restaurátorského mýdla Syntapon L s rychlým opatrným vytržením (špína se vyplavila do pěny na povrch a nevnikla do hloubky spár). Chybělo mnoho půlkulatých hraněných perlí vínovofialové barvy, které lemovaly „lilie“ koruny. Všechny chybějící perle byly doplněny replikami dutých perlí. Za tímto účelem byly použity odpadlé tvarované perle (vínovo fialové hraněné půlkoule dvou velikostí, lístečky, stonky ratolestí, dvě tvarované perle na ploše koruny a duté perle lemující celé tablo), které byly zaformovány do Lukoprenu. Do zhotovených forem se odlévaly z polyesterové hmoty (firma Rozkydal) polotovary na repliky dutých perlí. Lístečky ve zlaté a zelené barvě, stonky a ostatní chybějící díly bylo potřeba vzhledem k tomu, že originální duté perle jsou zhotoveny z transparentních skel uvnitř zlacených či stříbřených, co nejvíce přiblížit originálům. Po několika pokusech se jako nejvhodnější způsob výroby replik ukázal postup, kdy se do formy nalila tenká „šlupička“ polyesteru, do ní se položil metal (plátkové zlato) a následně se obě půlky „slepily“ opět stejnou polyesterovou hmotou (Rozkydal). Dále byly polotovary barevně sjednoceny speciálními transparentními barvami na sklo firmy Lukas a barevně dopatinovány a vystínovány. Ze zbytků starých dutých perlí, které byly k dispozici, byly některé chybějící doplněny. Chybějící malé perličky ve spodku koruny purpurové barvy byly doplněny dutými perlami, které byly obarveny do původní barevnosti speciálními transparentními barvami na sklo. Chyběly perle na vrcholech „lilí“ koruny až na jednu dochovanou, chyběly i perle na ploše lilí a ve spodní části, kde jsou skleněné destičky. Samotné završení koruny zcela chybí, chybí i završení středové lilie. Po dohodě s investorem nebylo zakončení doplněno, nedochovala se fotografie, kde by bylo zdokumentováno, jak toto zakončení vypadalo. Ve zbytcích rozbitých dutých perlí,

Lukoprenová forma pro zhotovení replik chybějících dutých perlí s polovinami odlitků (nahore), repliky dutých tvarovaných perlí.

velké množství bylo částečně rozbité. Některá torza dutých lístků byla po dohodě s investorem zachována a nedoplněna, část jich bylo slepených a část byla nahrazena replikami. Na několika místech „stonek“ ratolesti, který je lepený z dutých perlí ve tvaru korálu zelené barvy, chyběl. I části chybějících stonků byly doplněny replikami. V dolní větší polovině se nacházejí po stranách totožné karty protáhlého obdélného tvaru (vzorkovnice s ukázkou zlatých kulatých dutých perlí různých velikostí navlečených na šňůru). Jedná se vždy o čtyři kusy dutých perlí různých velikostí, vzorkovnice je tudíž protáhlého lichoběžníkového tvaru. Na jedné kartě byly duté perle dochované, místy zdegradované, silně zaprášené s plísní. Na druhé kartě zcela chyběly tři řady perlí, tři řady byly neúplné. Po sejmutí z karty byly duté perle očištěny, a po vyčištění karet opět našity zpět.

Zhruba uprostřed se nachází karta se vzorkovnicí různobarevných skleněných trubiček, silně zaprášených, pokrytých plísní, i tyto trubičky byly očištěny a zpětně našity. Všechny karty jsou orámovány liniemi domalovávanými v secesním tvarosloví, jejichž secesní motiv byl ručně malován a na několika místech se loupal od křídového papírového podkladu. Motiv byl doretušován temperovou barvou do původní barevnosti. Papírové karty byly pouze přitlučeny na čtyřech místech hřebíčky k podkladové desce, proto byly zprohýbány. Toto zprohýbání nešlo zcela narovnat.

Mezi těmito kartami se uprostřed nachází svazky návléků šňůr dutých perlí různých velikostí ve stříbrné a zlaté barevnosti, přitlučené pouze za niťová zelená mohutná zakončení.

V dolní části návléků šňůr dutých perlí zcela chybí a zbývají pouze niťová zakončení po stranách. Po těchto šňůrách návléků zbývají tmavší místa než jsou okolní místa „vyšisovaná“, která dávají tušit, jak byly návléky v minulosti připevněny. Niťová zakončení těchto návléků byla zaprášená s plísní a na pravé straně zateklé asfaltem, který byl odstraněn. Dvojice nalepených šňůr s návlékem mnohastěnných drobnějších dutých perel ve zlaté barevnosti, kterou je orámováno z větší poloviny ve spodní části celé tablo, byly se silným nánosem plísně i zdegradovaného lepidla. Na mnoha místech byly duté perle uvolněné od podložky, místy chyběly a hlavně jsou zdegradované (zoxidované vnitřní zlacení). Ve vrchní části s korunou, kde je toto šňůrové lemování zmnoženo až do čtyř řad, kdy v nárožích dochází k složitějšímu secesnímu ornamentálnímu rozvinutí s akcenty voskových perel, byly značně uvolněné a velká část perlí chyběla.

které byly předány k restaurování, se dochovaly části duté tvarované černé perly, ale zbytky střípků nebyly všechny dochované a nedalo se vydedukovat, jaký tvar tato perla měla. Po stranách, kde byla koruna doplněna v dolní části dvěma zvlněnými stuhami vyskládanými dutými drobnými perlemi modré a zlaté barvy, jich také chybělo velké množství. Koruna je orámována ratolestí opět z dutých perlí v tvaru lístků zelené a zlaté barvy. Zde zcela chybělo šest kusů zelených a sedm kusů zlatých dutých tvarovaných perlí,

Detail ústředního motivu císařské koruny po zrestaurování.

Ve spodní části a po stranách byly tyto šňůry opatrně sňaty, také kvůli čištění látky od asfaltu. Perle byly po očištění převlečeny na nové šňůry, stopy po starém zdegradovaném lepidle očištěny, následně byly perle znovu přilepeny. Některé chybějící duté perle lemování byly nahrazeny v ornamentu replikami a doplněny přiloženými spadanými dutými perlami. Lemování dutými perlami bylo lepeno hodinovým dvousložkovým speciálním lepidlem na sklo.

Chyběly velké perle v secesní ornamentalistice a na samotné koruně. Ty byly doplněny po dohodě s investorem klasickými perlami zbroušenými na potřebnou výšku a přilepeny pětiminutovým dvousložkovým speciálním lepidlem na sklo.

Po ukončení restaurátorských prací bylo tablo vloženo do předem zhotoveného korpusu – rámu, který byl v rámci celé restaurátorské akce na základě přání investora zhotoven pro možnost vystavení v nové expozici muzea.

Tablo bylo reverzibilně připevněno k rámu pomocí spojovacích profilů na vruty a překryto bezpečnostním sklem uloženým do polodrážky rámu se zališťováním. Vše se provádělo s ohledem na umožnění přístupu k exponátu v rámci případné údržby.

Vystavený exponát v rámci muzejní expozice vyniká dominancí stejně, jak tomu bylo i u příležitosti zemské Výstavy českých Němců v Liberci roku 1906. Byť se část dutých perli na table nedochovala, je exponát přesto dokladem veliké řemeslné zručnosti a výtvarného citu našich předků a stojí za obdiv návštěvníků Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou.

Literatura:

Nová, Jana – Nový, Petr, Otcové města Jablonce, Jablonec nad Nisou 2007, s. 162.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM PARKÁNOVÉ HRADBY HRADU KUMBURKU V ROCE 2008

Jan Prostředník – Petr Hartman

Muzeum Českého ráje v Turnově

V termínu od 9. do 12. září 2008 proběhla terénní část záchranného archeologického výzkumu na hradě Kumburku (k. ú. Syřenov, okr. Semily).¹ Hrad Kumburk byl založen na stejnojmenném vrchu s nadmořskou výškou 642 m (ZM 10: 03-43-07, koordináty ZSČ/JSČ: 1) 339/4 mm; 2) 398/6,5 mm; 3) 397/12 mm; 4) 391,5/13 mm; 5) 387/9 mm; 6) 389/5 mm). Nachází se cca 7 km jihovýchodně od Lomnice nad Popelkou a 5 km západně od Nové Paky. Tyčí se nad jičínskou kotlinou, kterou spolu s Tábořskou a Novopackou vrchovinou uzavírají na východním a severovýchodním okraji.

Záchranný výzkum se zaměřil na jižní okruh parkánové hradby, která obkružuje hradní jádro. V úseku dlouhém cca 20 m západně od okrouhlé věže bylo zdivo parkánové zdi značně rozvolněné, nacházela se zde řada kaveren. Z tohoto důvodu bylo nutné provést statické zajištění koruny i obou líců zdiva. Stavební práce provedli členové Sdružení pro záchranu hradu Kumburku pod vedením stavitele Tomáše Šimůnka.

Historie hradu

Hrad založili počátkem 14. století Vartenberkové. Dnešní podoba hradu včetně jeho velkorysého opevnění pochází z padesátých let 15. století za Hynka Krušiny a jeho syna Viléma z Lichtemburka – do současnosti se dochovaly i čtyři hradní brány vnějšího dělostřeleckého opevnění se šesti baštami. Stavební vývoj hradu byl do značné míry determinován spirálovou komunikací, která ústila na vrcholu kopce. Ten zaujalo nevelké jádro, které se dnes jeví jako značně nesourodý komplex stavebních reliktnů, a kde lze identifikovat nejméně čtyři stavební fáze. Detailní stavebně historický průzkum pochází od Tomáše Tomíčka a Jiřího Úlovce,² kteří rozdělili stavební vývoj na jednotlivé fáze: po roce 1300, po roce 1355, období 1360–1370, kolem roku 1400, období mezi lety 1420–1440 a závěrečná stavební etapa pochází z let 1454–1460.

Popis okrouhlé věže

Okrouhlá věž, která se nachází nad dnešní druhou bránou, měla vnější průměr v úrovni přízemí pouhých 5 m a směrem vzhůru se kónicky zužovala. Síla zdi se v úrovni prvního patra věže pohybovala v intervalu 1,2 a 1,6 m, v úrovni základu mělo zdivo sílu více než 1,8 m. Půdorysem se podobala kosodélníku se zaoblenými rohy (v nadmořské výšce 621 m, v úrovni podlahy, měla vnitřní rozměry 2,15 × 1,8 m). Přízemí mělo výšku cca 2 m a bylo temné, v první fázi též plochostropé. Kapsy po trámech se zachovaly 0,3–0,4 m pod bází čela klenby v západní a východní části vnitřního líce věže. Původní vstup do věže se nacházel nad ním v prvním patře. V reliktech zdiva však registrujeme další stavební fázi, ve které došlo ke zřízení vchodu o cca 1,5 m výše a přízemí bylo zaklenuto segmentovou klenbičkou s otvorem uprostřed o průměru cca 0,75 m. Záchranný archeologický výzkum, který zde na podzim roku 2006 proběhl, ozřejmil důvody této přestavby.³

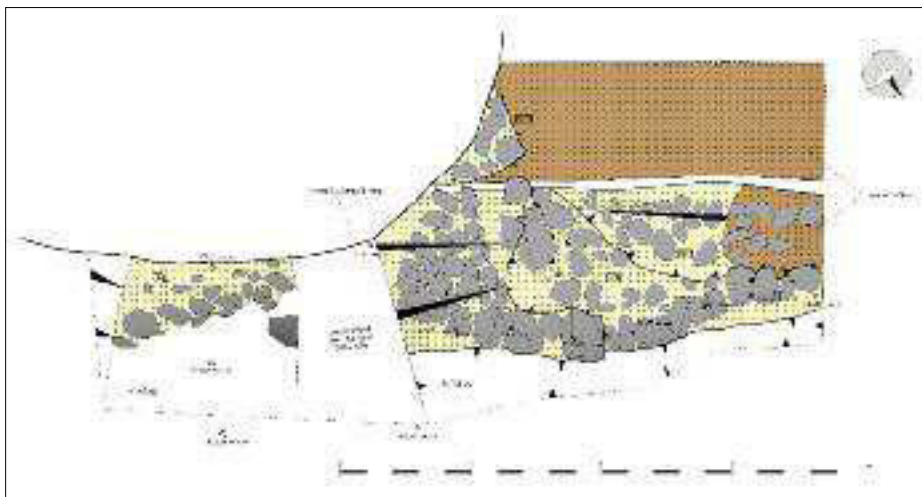
Věž byla postavena na značně zešíkmeném skalním výběžku. Ze statických důvodů byla východní část věže založena o šest metrů níže než úroveň podlahy přízemí. Tímto způsobem došlo k obezdění celé skalky. Bylo zřejmé, že se stavitel snažil okrouhlou věž staticky zabezpečit, což ovšem nezabránilo tomu, aby se věž v polovině 19. století nezřítla.

Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily) – pohled na kaverny v parkánové zdi před okrouhlou věží (foto Tomáš Šimůnek, 2007).

Metodika výzkumu a popis nálezové situace

Metodika záchranného archeologického výzkumu byla přizpůsobena jak předpokládané nálezové situaci, tak zároveň potřebám statického zajištění koruny parkánové zdi v řešeném úseku.⁵ Jako naprosto samoúčelné se prokázalo protnout celou hmotu suťového kužele a dalších historických terénů až na úroveň skalního podloží. Pro potřeby statického zajištění plně dostačovala hloubka 0,5–0,8 m, ve které jsme zachytili vnitřní líc parkánové zdi (kontext 901), který byl tvořen relativně kompaktním zdivem, jež stačilo vyspárovat. Všechny sondy, které byly v tomto úseku parkánové zdi položeny, respektovaly tento parametr. Sonda 5/2008, podobně jako všechny další sondy, byla položena tak, aby zachytila celou hmotu parkánové zdi. Sonda 5/2008 měla rozměry $2,3 \times 1$ m a dosaženou hloubku 0,9 m. Byla vzdálena 6 m od západního průčelí okrouhlé věže. Sonda 6/2008 se nacházela 15,3 m od západního průčelí okrouhlé věže a měla rozměry $2,2 \times 1,7$ m, dosaženou hloubku 0,8 m. Sonda 7/2008 přímo naléhala na západní líc okrouhlé věže a pokračovala do vzdálenosti 3,4 m. Maximální šířka sondy byla 2,5 m. Dosažená hloubka 1,8 až 2 m korespondovala s terénní situací. Před západním průčelím věže se nacházela mohutná kaverna, ve které došlo k odtržení velkého bloku zdiva až do hloubky 1,5 m. V bázi sondy proto došlo k rozebrání rozvolněných kamenů až na pevnou strukturu zdiva. Sonda 8/2008, která naléhala na severní líc okrouhlé věže, měla rozměry $1,6 \times 1,2$ m s dosaženou hloubkou 0,54 m. Jejím cílem bylo pouze ověřit průběh zdi 901 a dorešit horizontální a vertikální stratigrafické vztahy stavebních fází zdi parkánové hradby a základu okrouhlé věže.

Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily) – propojené půdorysy sond 7 a 8/08 a kontakt s blokem zdiva okrouhlé věže (plán 10). Parkánová zed' 901, k ní na spáru připojená zed' 902. Obě zdi tvoří severní základ okrouhlé zdi.

Po fotografické dokumentaci prostoru budoucích sond byla nejprve zkoumaná plocha zbavena vegetace. Následně došlo k rozebrání svrchní uloženiny, kterou tvořil drn. Dále pokračovala mocná uloženina destrukčního kuželu. Šlo o jednolitou strukturu, ve které nebylo možné rozpoznat zvrstvení. Proto byla rozebírána po mechanických vrstvách o síle 10–15 cm (MV1 – MV5–6) v závislosti na uložení čedičových kamenů z hmoty parkánové hradby a výše položených reliktních zástavby hradního jádra. Jak bylo uvedeno výše, skalního podloží nebylo záměrně dosaženo a výzkum byl ukončen, s výjimkou sondy 7/2008 v hloubkách do 0,8 m.

Nálezy mobilních artefaktů a ekofaktů

Jde o nevelký soubor artefaktů a ekofaktů, který přímo koresponduje s druhem nálezové situace, ze které byl vyzdvížen. Pochází z destrukčního horizontu, který lze na základě nalezených chronologicky citlivých artefaktů také datovat. Vedle keramiky, která pocházela

Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily) – sonda 5/2008 – pohled na vnitřní líc parkánové zdi 901; v této úrovni byl ukončen výzkum. Vpravo sonda 6/2008 – vypreparovaná druhá úroveň destrukce, vnitřní líc parkánové zdi 901 (foto Jan Prostředník, září 2008).

Kumburk – hrad (k. ú. Syřenov, okr. Semily) – sonda 7/2008 – pohled na preparovanou korunu parkánové zdi 901 a k ní na spáru přízděnou zeď 902 (foto Jan Prostředník, září 2008).

recentního (resp. subrecentního stáří) byla nalezena mohutná uloženína, kterou tvořila destrukovaná hmota zdiva parkánové hradby a výše položené zástavby hradního jádra. Tento zánikový horizont lze datovat nejdříve do závěru 16. respektive průběhu 17. století. Výzkumem nebyly ověřeny počátky stavby parkánové hradby, protože v žádné ze sond nebylo dosaženo úrovně skalního podloží. Právě v nadloží skalního podloží lze předpokládat zjištění stavební vrstvy a deponii uloženin z období existence parkánové hradby. Technologie statického zajištění bloku zdiva parkánu však nevyžadovala stavební zásahy od úrovně základu hradby, proto byl výzkum proveden pouze v míře nezbytně nutné. Přesto došlo v sondách 7 a 8/2008 k zajímavému zjištění. Byly zde objeveny dvě stavební fáze parkánové zdi, které následně korespondovaly se stavbou okrouhlé věže. V sondě 7 a 8 byl zjištěn blok oboustranně lícované zdi s litým jádrem (kontext 901, síla zdi 1 m). K této zdi je na spáru přízděna zeď 902 (také oboustranně lícovaná s litým jádrem, síla 0,5 m).

Na základě vertikálních i horizontálních stratigrafických vztahů lze naznačit následující stavební vývoj: 1) nejprve došlo ke stavbě parkánové zdi 901, 2) dále k ní byla přízděna zeď 902, 3) takto vzniklý blok zdiva o síle 1,5 m byl využit jako severní základ okrouhlé věže.

Podle stavebně historického průzkumu byly okrouhlá věž, druhá brána i parkánová zeď vystavěny v rámci stavební etapy mezi lety 1360 a 1370. Výzkum v sondě 7 odhalil stavební fázi (kontext 901), která předcházela stavbě okrouhlé věže i fázi (kontext 902), která již se stavbou věže přímo souvisela.

Okrouhlá věž byla postavena na výrazně zešíkmeném skalním výběžku. Ze statických důvodů byla východní část věže založena o šest metrů níže než úroveň podlahy přízemí.

z období vrcholného středověku (polovina 14. až polovina 15. století) se našel železný hřeb (typ IIIa⁶), dále fragmenty vápenné malty a zvířecí kosti. Nejmladším artefaktem je zlomek čelní vyhřívací stěny s detailem oblouku s hlavicí (akáda). Vzhledem k velikosti nalezeného zlomku nelze přesně určit typ kachle. Komerové kachle s motivem akády se vyskytují poměrně hojně a jejich nejnižší datace je uváděna k počátku 16. století. Běžně se pak vyskytují po celé 16. století.⁷

Tento stručný přehled nálezů a jejich datování odpovídá našim znalostem o stavebním vývoji hradu a jeho užívání. Přestože nebylo možné výzkum ověřit počátkem stavby parkánové hradby, registrovali jsme alespoň zánikový horizont. Ten lze datovat nejdříve do závěru 16. resp. průběhu 17. století.

Interpretace nálezové situace

Záchranný archeologický výzkum, který proběhl v roce 2008 v souvislosti se statickým zajištěním jižní parkánové hradby u okrouhlé věže, ověřil stratigrafickou situaci v řešeném prostoru. Vedle pochozí úrovně

Tímto způsobem došlo k obezdění celé skalky, které bylo doplněno kubusem tarasní zdi objeveném při archeologickém výzkumu v roce 2006. Bylo zřejmé, že se stavitel snažil okrouhlou věž staticky zabezpečit, protože rozvolněné čedičové sloupky neposkytovaly stabilní staveniště.

Veškeré statické zásahy však nezabránilly tomu, aby se věž v polovině 19. století nezřítila. Tomu přispělo nejen nestabilní podloží, ale také technologie přístavby parkánové zdi, která nebyla vhodně zvolena. Vzájemně neprovázané zdi (kontext 901 a 902) proto neposkytovaly kvalitní bázi pro stavbu okrouhlé věže.

Poznámky:

- 1 Jde o kulturní památku zapsanou v Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek pod číslem rejstříku 22941/6–2798. Výsledky archeologických výzkumů v roce 2006 byly publikovány viz Jan Prostředník – Petr Hartman, Výsledky záchranného archeologického výzkumu na hradě Kumburku v roce 2006, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 20, 2007, s. 62–112; Petr Hartman – Jan Prostředník, Záchranné archeologické výzkumy Muzea Českého ráje v Turnově v roce 2006, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, 2007, s. 119–131.
- 2 Jiří Úlovec, Hrad Kumburk, I. Historie hradu, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 10, 1997, s. 9–38; Tomáš Tomíček – Jiří Úlovec, Hrad Kumburk. II. Stavební podoba hradu, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 11, 1998, s. 6–46.
- 3 Jan Prostředník, Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Hrad Kumburk (k. ú. Syřenov, okr. Semily) – ID 48/06, 8–11/2006, MČR Turnov 2007.
- 4 Tomáš Tomíček – Jiří Úlovec, Hrad Kumburk. II. Stavební podoba hradu, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 11, 1998, s. 6–46.
- 5 Pro záchranný archeologický výzkum jsme použili standardní výzkumné a dokumentační metody. Stávající stav byl nejprve fotograficky dokumentován. Dále byly vrstvy a výplně historických terénů rozebírány po přirozeném zvrstvení za pomoci škrabky a byly popisovány do kontextových formulářů. Sondy byly dokumentovány jak fotograficky tak kresebně. Řezy a půdorysy sond byly zakreslovány v měřítku 1:20. Úrovně uloženin byly nivelovány v rámci systému JTSK – balt. Relikty zdí byly dokumentovány kresebně a fotogrammetricky. Sondy byly zaměřeny prostorově do celkového plánu.
- 6 Rudolf Krajíc, Stavební železo a uzavírací mechanismy na vrcholně středověkých lokalitách Tábořska, *Archaeologia Historica* 16/1991, s. 323–344.
- 7 Čeněk Pavlík – Martin Vitanovský, *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, s. 253, 257–258, možné typy 679, 710, 727, 732 ad.

Literatura a prameny:

- Hartman, Petr – Prostředník, Jan, Záchranné archeologické výzkumy Muzea Českého ráje v Turnově v roce 2006, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, 2007, s. 119–131.
- Krajíc, Rudolf, Stavební železo a uzavírací mechanismy na vrcholně středověkých lokalitách Tábořska, *Archaeologia Historica* 16/1991, s. 323–344.
- Pavlík, Čeněk – Vitanovský, Martin, *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004.
- Prostředník, Jan – Hartman, Petr, Výsledky záchranného archeologického výzkumu na hradě Kumburku v roce 2006, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 20, 2007, s. 62–112.
- Prostředník, Jan, Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Hrad Kumburk (k. ú. Syřenov, okr. Semily) – ID 48/06, 8–11/2006, MČR Turnov 2007.
- Tomíček, Tomáš – Úlovec, Jiří, Hrad Kumburk. II. Stavební podoba hradu, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 11, 1998, s. 6–46.
- Úlovec, Jiří, Hrad Kumburk, I. Historie hradu, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 10, 1997, s. 9–38.

RECENZE – JAN PEŠTA, ENCYKLOPEDIE ČESKÝCH VESNIC, DÍL V. LIBERECKÝ KRAJ

Nakladatelství Libri, Praha 2011, 399 stran.

Lubomír Procházka

Hornické muzeum Příbram, pobočka Skanzen Vysoký Chlumec

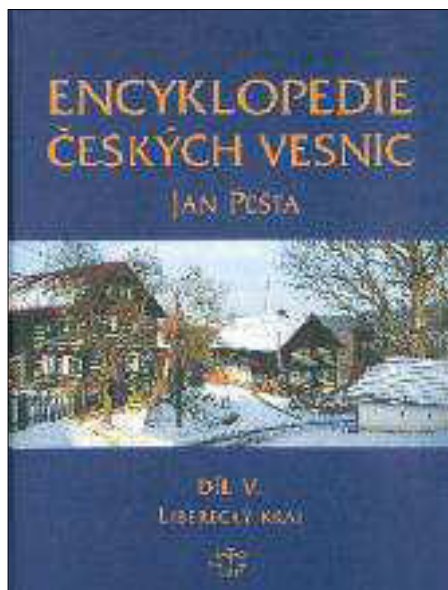
Nakladatelství Libri vydalo již pátý svazek rozsáhlé encyklopedické řady Encyklopedie českých vesnic architekta Jana Pešty. Tentokrát je věnovaný druhé části severních Čech – Libereckému kraji (podobně jako vesnice severních Čech budou pojaty do dvou dílů rovněž vesnické lokality východních Čech, které představí Královéhradecký a Pardubický kraj a zbývající českou část kraje Vysočina). Autor v úvodu tohoto svazku konstatuje, že severočeská lidová architektura převyšuje ostatní oblasti Čech svou kvalitou řemeslného provedení, nesmíme ovšem v žádném případě pominout velmi hodnotnou zděnou klasicistní architekturu. K dalším fenoménům lidového stavitelství sledované oblasti patří patrový roubený dům středního Pojizeří a přirozeně též severočeský dům s podstávkou. Z významných regionů zastoupených značně kvalitními projevy lidového stavitelství uváděnými autorem je třeba vyzdvihnout především horní Pojizeří a Podkrkonoší a západní část Krkonoš. Za období rozkvětu severočeské lidové architektury považuje Jan Pešta zhruba léta 1770–1870. Uvádí v této souvislosti i absenci početnějších dokladů archaické předbělohorské zástavby.

Pro poznání vývoje lidového stavitelství sledované oblasti je jistě přínosné tvrzení, že nikde jinde v Čechách nedošlo v takové míře k prolínání stavebních forem venkova a měst jako v severních Čechách (s tím souvisí i výskyt patrových roubených i hrázděných domů s podloubími i podsíněmi v řadě měst a městeček, ale i v okolních vesnicích). Samotná struktura pátého dílu encyklopedie je prakticky stejná jako u předchozích čtyř dílů. Pro potřeby encyklopedie byly opět pracovně nově (jako u svazků mapujících regiony v díle I.–IV.) vymezeny hlavní regionální oblasti do 12 menších oblastí, které ovšem neodpovídají regionálním typům a místním formám lidového domu formulovaných Josefem Vařekou a Václavem Frolcem (viz Lidová architektura. Encyklopedie. Praha 2007). Tyto krátké úvodní statě charakterizující jednotlivé „mikroregiony“ jsou doplněné kresbami, které nezobrazují konkrétní stavby, ale vždy daný regionální typ vymezený autorem. U každého typu (u pracovně vymezených oblastí) autor charakterizuje přírodní a krajinotvorné prvky regionu, zástavbu vesnic a uvádí příklady nejvýznamnějších a nejkvalitnějších vesnických sídel. J. Pešta v rámci statě Frýdlantsko, v sídelní struktuře této oblasti zmiňuje i Nové Město pod Smrkem, jednu z nejvýznamnějších renesančních lokací. V souvislosti s Česko-dubským J. Pešta uvádí tzv. horskou lomenici se štítovou pavlačí (či loggií). Do oblasti Podkrkonoší patří i Novopacko, autor však tuto oblast zařadil do VI. dílu Encyklopedie českých vesnic (Královéhradecký kraj). Poslední vymezenou oblast Libereckého kraje tvoří západní Krkonoše.

Autor nezahrnul do své encyklopedie (správně vzhledem k její vymezené koncepci) městské enklávy lidové architektury, i když mnohé mají charakteristické rysy tradiční zástavby okolních vesnic. Nicméně, jak autor podotýká především v severních i severovýchodních Čechách, je těchto vývojově zajímavých lokalit (i s dochovanou zástavbou) poměrně značné množství. U obrazových příloh (reprodukcí i kreseb) chybí odkaz na zdroj originálu (mis-

to uložení příslušného dokumentu) nebo přesná citace titulu nebo pramene. K výběru lokalit autor poukazuje na skutečnost, že kvalita a památková hodnota vesnic v jednotlivých regionech není samozřejmě zcela srovnatelná. Poslední odstavec každého hesla potom hodnotí novodobý vývoj vesnice a zde se uplatňují nové (mnohdy poprvé zveřejněné) poznatky, které jsou výsledkem Peškových terénních průzkumů vesnických sídel na území Libereckého kraje z let 1997–2010. Od IV. dílu této encyklopedické řady J. Pešta zveřejňuje také přehled nejhodnotnějších lokalit zkoumaného regionu. Autor zaznamenal v regionu severních Čech řadu lokalit, dnes (prakticky již od 2. poloviny 20. století) s převažujícím rekreačním využitím (bez plošné demolice), ale s vysokým podílem hodnotné (převážně) roubené architektury (z řady obcí uveďme například Bořejov, okres Česká Lípa). Některé autorem uvedené vesnice (například pohorská osada Janouchovo město, okres Semily v západních Krkonoších) jsou zase hodnotné zasažením zástavby do extrémního terénu a v souladu s krajinným rázem (bez zásahů novodobého stavebního ruchu).

Pátý díl Encyklopedie českých vesnic věnovaný vesnickým sídlům na území Libereckého kraje obohatil výrazně v posledních zhruba dvaceti letech další poznání lidového stavitelství této části severních a severovýchodních Čech.

NOVÉ PŘÍRŮSTKY VE SBÍRCE STAVEBNĚ HISTORICKÝCH PRŮZKUMŮ NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU, ÚZEMNÍHO ODBORNÉHO PRACOVISTĚ V LIBERCI

PŘÍRŮSTKY V ROCE 2010

Kokonín čp. 148

Okres: Jablonec nad Nisou

Obec: Jablonec nad Nisou / Kokonín

Objekt: Škola čp. 148

Autor průzkumu: Ivan Peřina

Rok průzkumu: 2009

Evidenční číslo: SHP 217

Anotace: Standardní stavebně historický průzkum dokumentuje a vyhodnocuje stavbu staré školy. Trvale neudržovaný, převážně roubený objekt s bohatě zdobeným bedněním byl zčásti zřícený a během průzkumu došlo v souvislosti se sněhovou kalamitou k dalšímu propadnutí krovu a zborcení bedněného štítu. Po provedeném průzkumu byla sejmuta památková ochrana, objekt dnes již neexistuje. Dle písemných pramenů byla škola založena roku 1789. Jednalo se o klasický trojprostorový dům, kdy světnice rozdělená příčkou byla učebnou i bytem učitele. Především v souvislosti s dorůstáním dětí do školního věku byla komorochlévní část dispozice v roce 1847 přestavěna na byt pro učitele a starší světnice zůstala učebnou. V roce 1860 se byt učitele stěhuje do staré světnice a jeho dřívější byt je z kapacitních důvodů opět přestavěn na větší učebnu. Tato přestavba je podložena i dendrochronologickou analýzou. Stará škola ztrácí svou funkci po roce 1872, kdy byla v Kokoníně již postavena škola nová. Průzkum doložil zajímavou problematiku počátků školní výuky, která se odrazila v dispozici vesnických staveb.

Grabštejn. Areál starého a nového zámku, poplužní dvůr a další vrchnostenské stavby

Okres: Liberec

Obec: Grabštejn

Objekt: Hrad Grabštejn – zámek (tzv. starý) čp. 21

Autor průzkumu: Eliška Nová

Rok průzkumu: 2009

Evidenční číslo: SHP 221

Anotace: Kompletní archivní rešerše areálu zámku na Grabštejně a přílehlého hospodářského dvora byla pořízena na náklady NPÚ ÚOP v Liberci v souvislosti s probíhající obnovou horního zámku. Původní archivní rešerše ve standardním staveb-

ně historickém průzkumu byla již nepoužitelná, a to především z důvodu absence průzkumu některých fondů, které byly dříve nepřístupné. Jednalo se zejména o prameny pro období 17.–20. století, které se zároveň úzce dotýkají i tzv. dolního zámku a hospodářského dvora. Rešerše byla doplněna i o tyto části významného celku panského sídla a může sloužit jako podklad i při obnově těchto staveb.

Areál kostela sv. Máří Magdaleny

Okres: Liberec

Obec: Liberec

Objekt: Areál kostela sv. Máří

Magdalény

Autoři průzkumu: Alena Řičánková,
Jaroslav Zeman

Rok průzkumu: 2009–2010

Evidenční číslo: SHP 219

Anotace: Provedení standardního nedestruktivního stavebně historického průzkumu bylo vyvoláno záměrem konverze památkově chráněného kostela na kongresový sál, který by měl tvořit součást plánované novostavby hotelu v rámci někdejšího areálu kapucínského konventu. Kapucínská rezidence má být využita jako správní budova kongresového komplexu. Konvent spolu s kostelem postavil v letech 1908–1909 liberecký stavitel Alfred Hübner dle plánů architektů Maxe Kühna a Heinricha Fanty, kteří jej navrhli v barokizujícím duchu se secesními prvky. Kostel ve druhé polovině 20. století již nesloužil svému účelu a byl využíván jako depozitář a později sklad. V posledních letech byl zcela bez využití, což urychlilo zhoršení jeho již tak dlouhodobě havarijního stavebně-technického stavu, zapříčiněném zanedbáváním základní údržby. Areál patří k nejvýznamnějším památkám moderní architektury ve městě. Při jeho stavbě se uplatnily progresivní konstrukční a technologické postupy, jako ocelový krov, lité železobetonové sloupy, padalithová podlahová krytina a systém podlahového vytápění.

Elaborát SHP je zevrubným rozbořem objektu s rozsáhlou obrazovou přílohou, obsahující vedle podrobné fotodokumentace množství dobové plánové a fotografické dokumentace. Autoři průzkumu se věnují nejen stavbě samotné, ale také osobnostem obou architektů, jejich dalším realizacím a významu kapucínského konventu v kontextu jejich tvorby. Vedle nástinu dějin kapucínského řádu a severotyrolské kapucínské provincie to práci Aleny Řičánkové a Jaroslava Zemana posunuje do vyšší roviny, představující skutečně komplexní zhodnocení stavby jako hmotného pramene naší minulosti.

Areál zámku ve Svijanech

Okres: Semily

Obec: Svijany

Objekt: Areál zámku

Autoři průzkumu: Ladislav Svoboda,
Pavel Zahradník

Rok průzkumu: 2009

Evidenční číslo: SHP 216

Anotace: Rozsáhlá studie stavebního vývoje dosud opomíjeného objektu

svijanského zámku byla vypracována v roce 2009 a dále doplněna o důležitý pasport umělecko řemeslných prvků pocházejících z interiéru zámku. Stavebně historický průzkum obsahuje kvalitní rešerši psaných i obrazových pramenů, na jejichž základě bylo možné vyvodit množství interpretačních tezí. Terénní průzkum a dokumentace objektu jsou v elaborátu doloženy fotografickou a plánovou dokumentací, která zároveň ilustruje stávající podobu stavby samotné i její historický vývoj. Pro půdorysné a pohledové plány využili autoři starších zaměření, jejichž závažné nedostatky musely být ovšem před zanášením vlastních poznatků opraveny. Spolu s propracovaným soupisem prvků tvoří architektonický rozbor a popis stavební historie kvalitní kompendium poznatků o této významné stavbě.

PŘÍRŮSTKY V ROCE 2011

Hrad Bezděz. II. brána

Okres: Česká Lípa

Obec: Bezděz

Objekt: Hrad Bezděz – II. brána

Autor průzkumu: Michal Panáček

Rok průzkumu: 2011

Evidenční číslo: SHP 226

Anotace: Statické zajištění a celková obnova 2. vstupní brány na přístupové cestě na hrad Bezděz vyvolalo nutnost pořízení dokumentace dochovaného

stavu konstrukcí a materiálů včetně průzkumu nadzemního zdiva objektu brány. „Stavebněhistorická dokumentace a průzkum“ postihuje celé těleso druhé vstupní brány včetně obvodové hradby a sumarizuje dostupnou dokumentaci pořízenou v terénu včetně popisných statí. Výhodou při pořizování terénní dokumentace a jejím zpracování byla existence fotogrammetrických plánů objektu vyhotovených v roce 2006, které autorovi posloužily zejména jako podklad pro zanesení popisných a měřičských údajů.

Hrad Bezděz.

Jižní manský palác

Okres: Česká Lípa

Obec: Bezděz

Objekt: Hrad Bezděz – jižní manský palác

Autor průzkumu:

Michal Panáček

Rok průzkumu: 2011

Evidenční číslo: SHP 227

Anotace: Materiál „Sta-

vebněhistorická dokumentace a průzkum konstrukčních detailů“ objektu tzv. manského paláce na Bezdězu je analytickou studií původních středověkých konstrukcí a materiálů stavby, která prošla rozsáhlou rekonstrukcí a zastřešením v letech 2008–2010. Nejedná se o standardní stavebně historický průzkum dle metodiky vydané Národním památkovým ústavem, ale spíše východiskem pro jeho vyhotovení. Elaborát obsahuje podrobnou terénní dokumentaci běžně nepřístupných partií stavby, a to jak fotografickou, tak i kresebnou.

Textová část je věnována stručnému popisu objektu jako celku, dále popisu klenebních konstrukcí a okenních otvorů. Zmíněny jsou zde i detaily v podobě kamenických značek a unikátní nález pozůstatků šalování klenebních kápí.

Lhota. Dům čp. 13

Okres: Česká Lípa

Obec: Lhota

Objekt: Dům čp. 13

Autoři průzkumu: Jaroslav Panáček,

Michal Panáček

Rok průzkumu: 2010

Evidenční číslo: SHP 230

Anotace: Standardní stavebně historický průzkum objektu čp. 13, který se nachází v památkové rezervaci Lhota, byl zpracován na základě požadavku NPÚ ÚOP v Liberci po zahájení stavebních prací, které vedly ke kompletní demolici střešního pláště, štítové lomenice a historického krovu nad obytným domem i stodolou. Nedestruktivní průzkum dokumentuje poměrně autenticky zachovaný stav objektu před započítím dalších úprav exteriéru i interiéru. Dendrochronologicky se podařilo roubené konstrukce domu datovat do let 1714–1715 a 1716–1717. Archivní rešerše, která je součástí stavebně historického průzkumu, dokázala vysledovat historii objektu téměř od jeho výstavby a souvislou řadu vlastníků. Dům čp. 13 vznikl v druhé fázi zástavby obce pro obyvatele nižší sociální vrstvy bez vlastních polností. Je velmi cenným zástupcem vesnické stavby nemajetných obyvatel a dokladem sociálního, hospodářského a urbanistického vývoje obce. Zhotovený SHP má svůj význam pro poznání lidového stavitelství v regionu a rozšířil nepočetnou řadu průzkumů objektů venkovských staveb.

Zahrádky. Dům čp. 32

Okres: Česká Lípa

Obec: Zahrádky

Objekt: Dům čp. 32

Autoři průzkumu: Jaroslav Panáček,

Michal Panáček

Rok průzkumu: 2010

Evidenční číslo: SHP 229

Anotace: Standardní stavebně historický průzkum kompletně dokumentuje mimořádně cennou stavbu někdejší rychty a hospody ve střední partii obce Zahrádky nedaleko od zámku. Objekt postavený na místě starší stavby v roce 1687 má unikátní dispoziční a konstrukční řešení s částečně roubeným přízemím, roubeným a hrázděným patrem dochovaným ve velmi autentickém stavu. Neobvyklá je zejména dispozice přízemí s velkým sálem hospody a zaniklým zadním kuchyňským traktem a patro s velkou horní síní a obytnými pokoji a komorami. Objekt je vzácným příkladem, kdy se zcela shoduje datování pomocí archivní rešerše, dendrochronologické analýzy, stavebně historického rozboru a datace na hliněné vymazávce hrázdění komory v patře. Průzkum

bude po dohodě s vlastníkem mimo jiné sloužit ke snaze o prohlášení stavby kulturní památkou a posléze pro projektovou přípravu. Současná památková ochrana se bohužel vztahuje pouze na existenci krajinné památkové zóny Zahrádecko, a dům tak patří k řadě staveb v regionu, které na seznamu kulturních památek i přes své nesporné kvality bohužel chybí.

Mníšek. Bývalý hřbitov a okolí kostela sv. Mikuláše

Okres: Liberec

Obec: Mníšek

Objekt: Bývalý hřbitov a okolí kostela
sv. Mikuláše

Autor průzkumu: Michal Panáček

Rok průzkumu: 2011

Evidenční číslo: SHP 228

Anotace: Stavebněhistorickou rešerší vývoje podoby území zpracoval její autor jako podklad pro architektonickou studii na rehabilitaci prostoru někdejšího hřbitova kolem kostela sv. Mikuláše. Areál kostela s náhrobníky je kulturní památkou. Vedle vlastní rešerše shromažďující historické údaje z literatury a ikonografické prameny včetně kartografických autor provedl terénní průzkum v místě. Současný barokní kostel vznikl jako novostavba na místě starších sakrálních objektů v letech 1739–1740, věž byla dokončena v roce 1755. Hřbitov původně lemovala ohradní zeď, odstraněná v roce 1891 v souvislosti s ukončením pohřbívání. Autor ve své práci předkládá náměty pro rehabilitaci prostoru, které vycházejí z jeho významné urbanistické role v intravilánu obce.

Kamenický Šenov. Dům čp. 48

Okres: Česká Lípa

Obec: Kamenický Šenov

Objekt: Dům čp. 48

Autor průzkumu: Jan Pešta

Rok průzkumu: 2011

Evidenční číslo: SHP 232

Anotace: Průzkum objektu, který se nachází na území městské památkové zóny Kamenický Šenov a není kulturní památkou, byl vyvolán zejména snahou o demolici objektu a výstavbu jakési hmotové pohledové kopie.

Elaborát standardního stavebně historického průzkumu prokázal existenci staršího suterénu, pocházejícího z patrové barokní poloroubené stavby, která byla dle archivní rešerše kovárnou. Mimo reliktu zdíva v části přízemí náleží většina konstrukcí dnešního domu výstavbě z doby krátce po požáru této části města v roce 1868. Objekt nemá výraznější architektonické kvality, je ale důležitou součástí urbanistického celku města ve velmi exponované poloze. Průzkum a jeho archivní rešerše rozšíří alespoň částečně poznatky o městské památkové zóně. Dosavadní stav zpracování urbanistického a stavebního vývoje je bohužel velmi

tristní, neboť zde vedle absence základní literatury o dějinách města chybí i jakýkoli plošný průzkum stavebního fondu. Zpracovaný elaborát rozšíří nepočetnou řadu SHP jednotlivých staveb v Kamenickém Šenově a může tedy posloužit také jako srovnávací materiál pro další objekty.

Právě vychází:

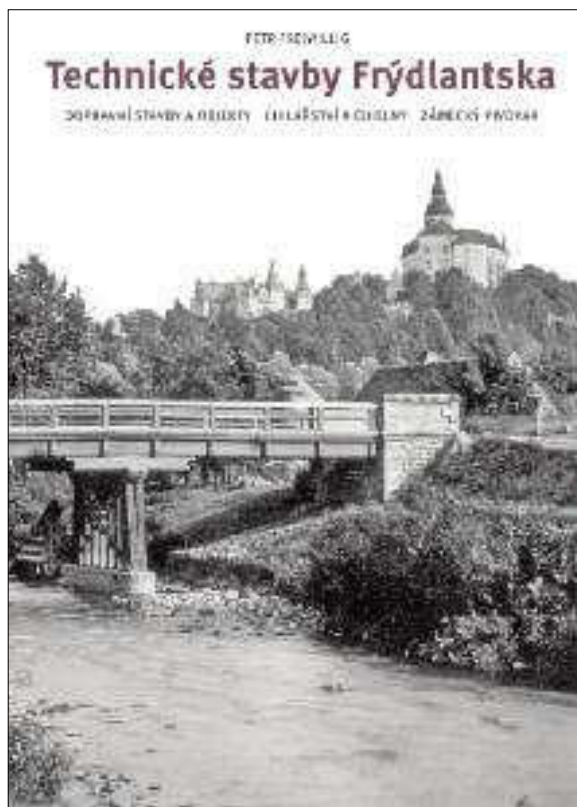
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci
vydává publikaci Petra Freiwilla

Technické stavby Frýdlantska

Kniha pojednává o historických silničních a železničních stavbách,
cihelnách a zámeckém pivovaru ve Frýdlantu.

Jde o první publikaci z připravované edice věnované dějinám techniky
v Libereckém kraji. Určena je pro odbornou i laickou veřejnost.

Texty doprovází bohatý obrazový materiál s mnoha dosud
nepublikovanými historickými snímky
a unikátními stavební plány.

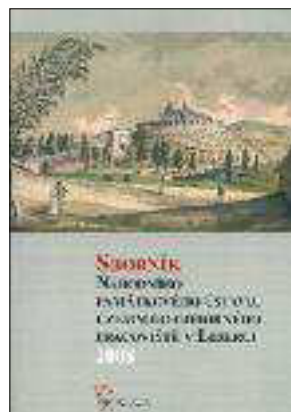
PUBLIKACE VYDANÉ NÁRODNÍM PAMÁTKOVÝM ÚSTAVEM, ÚZEMNĚ ODBORNÝM PRACOVÍŠTĚM V LIBERCÍ V LETECH 2006–2011

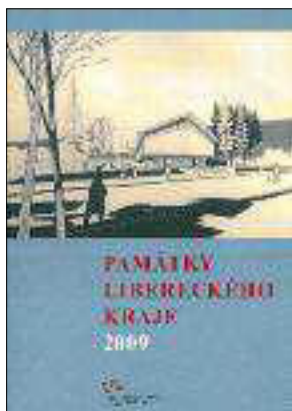
Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, 2006
Příloha výroční zprávy za rok 2006
Ed.: Miloš KADLEC
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, b.d., b.m.
152 stran, formát A5, bohatě ilustrováno. Rozebráno

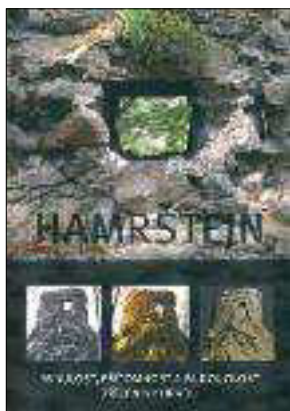
Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, 2007
Ed.: Jiří KRÍŽEK
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, Liberec 2007, 184 stran, formát B5
ISBN 978-80-903934-0-0

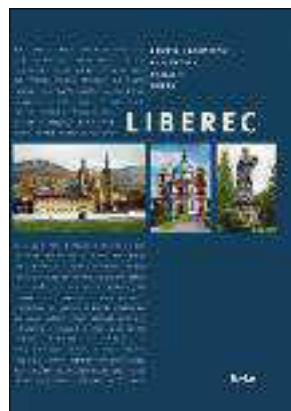
Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, 2008
Ed.: Jiří KRÍŽEK
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, Liberec 2009, 160 stran, formát B5
ISBN 978-80-903934-1-7

Památky Libereckého kraje, 2009
Ed.: Jiří KRÍŽEK
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, Liberec 2010, 165 stran, formát B5
ISBN 978-80-903934-4-8

Hamrštejn. Minulost, přítomnost a budoucnost zříceniny hradu
Ed.: Renata TIŠEROVÁ
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, Liberec 2011, 93 stran + 10 stran příloh, formát A4
ISBN 978-80-903934-9-3

Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji: okres Liberec. A–Le, 2010
Petra ŠTERNOVÁ a kol.
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, Liberec 2010, 268 stran, formát A4
ISBN 978-80-903934-2-4

Tradiční materiály a postupy při obnově
tzv. podstávkových domů
Průvodce netradičním pracovním seminářem
o tradičním stavitelství na Kokořínsku
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, Liberec 2011

Tylovo divadlo v Lomnici nad Popelkou 1930–2010.
Příběh jedné stavby Oldřicha Lisky
Jiří KRÍŽEK, Jakub POTŮČEK
Vyd.: Divadelní spolek J. K. Tyl v Lomnici nad Popelkou
ve spolupráci s NPÚ ÚOP v Liberci,
Lomnice nad Popelkou, 2010, 57 s.,
formát 250 × 150 mm
ISBN 978-80-903934-6-2

Kolokvium o dějinách Sialu
Liberec 24.–25. 2. 2011
elektronická publikace na DVD
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, Liberec 2011

Liebiegové a Liberec, 2009
Petra ŠTERNOVÁ, Michal ČTVERÁČEK
Vyd.: NPÚ ÚOP v Liberci, Liberec 2009, skládačka 4 × A4
ISBN 978-80-903934-3-1

PAMÁTKY LIBERECKÉHO KRAJE

Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2010–2011

Vydal: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Redakce: Ivo Habán, Olga Křížková

Grafická úprava: Roman Karpaš

Tisk: IRBIS Liberec

Na obálce použita reprodukce veduty s pohledem na zámek Hrubý Rohozec

od řeky Jizery ze čtyřicátých let 19. století, autor neznámý, součást původního vybavení zámku

Náklad 500 ks

ISBN 978-80-904852-3-5